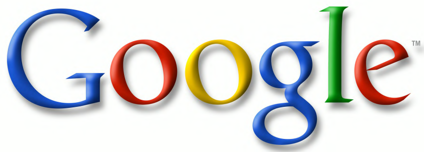

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

BUHR A

a39015 01815888 4b

FILOLOGIEĬ ROMÂNE

STUDIĬ CRITICE

DE

LAZĂR ȘĂINÉNU

CU PREFAȚA DE B. P. HASDEU

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEI [illegible] & COMP.
.., Calea Victori[illegible]
1892.

PROPERTY OF
University of
Michigan
Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

NE

ISTORIA

FILOLOGIEĬ ROMÂNE

DE ACELAŞI AUTOR:

ELEMENTE TURCESCĬ ÎN LIMBA ROMÂNĂ. Buc. 1885.

IELELE. Studiŭ de Mitologie comparativă, 1886.

INCERCARE ASUPRA SEMASIOLOGIEI LIMBEĬ ROMÂNE. Operă premiată de Universitate, 1887.

DICŢIONAR GERMANO-ROMÂN ŞI ROMÂNO-GERMAN, 1887—1889.

LES JOURS D'EMPRUNT OU LES JOURS DE LA VIEILLE. Tesă de doctorat. Paris-Leipzig, 1889.

STUDIŬ DIALECTOLOGIC ASUPRA GRAĬULUĬ EVREO-GERMAN. Partea I. Buc. 1889.

LINGUISTICA CONTIMPORANĂ. Discurs de deschidere a cursuluĭ de Filologie comparativă la Facultatea de Litere din Bucurescĭ, 1890.

RAPORTURILE ÎNTRE GRAMATICĂ ŞI LOGICĂ. Studiŭ de Linguistică generală. Prelegerĭ ţinute la Universitate, 1891.

AUTORIĬ ROMÂNĬ MODERNĬ, II ed. 1892.

IOAN ELIAD RĂDULESCU ca gramatic şi filolog. Conferinţă ţinută la Ateneŭ, cu portret şi 4 anexe, 1892.

Va apare succesiv:

ROMÂNISMUL DIN PUNCTUL DE VEDERE ETNOGRAFIC, LINGUISTIC ŞI PSICOLOGIC: Vol. I Etnografia antică şi modernă a Dacieĭ *(în preparaţiune)*. Vol. II Limba română şi dialectele eĭ în raport cu limbile surorĭ. Vol. III Literatura populară română în legătură cu a popórelor învecinate.

Şăineanu, Lazăr,

ISTORIA

FILOLOGIEĬ ROMÂNE

STUDIĬ CRITICE

DE

LAZĂR ŞĂINÉNU

C'O PREFAŢĂ DE B. P. HASDEŬ

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEĬ SOCECŬ & COMP.
21, Calea Victorieĭ 21
1892.

PC
624
.S14

36020. STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŬ
59, Strada Berzeĭ, 59

13-219430

MEMORIEI VENERATE

A LUI

TIMOTEIŬ CIPARIU

AUTORULUI «ANALECTELOR» ŞI AL «PRINCIPIILOR»
MAESTRULUI ILUSTRU CARE
A INAUGURAT STUDIUL ISTORIC AL LIMBEI ROMÂNE

SE INCHINĂ
ACESTE «STUDII FILOLOGICE»

PREFAȚĂ

A lăuda pe d. Șăinénu, nu am trebuință, căcĭ dacă nu l-aș fi credut vrednic de laude, n'aș fi primit a-ĭ face acéstă prefață. Sînt departe totușĭ de a mĕ uni cu unele din părerile sale, maĭ ales cu o samă de apreciărĭ, bună-óră despre d. Gaster saŭ despre d. Xenopol.

După mine, un singur articol al tînĕruluĭ d. Onciul, întemeĭat pe cercetărĭ originale, pe cunóscerea primelor fântâne, pe o critică adevĕrat sciințifică, cântăresce maĭ mult de cât cincĭ-șése-ḑece volume, lucrate tachigraficesce după izvóre din a doua mână, fără ca sciința să facă în vre-o cestiune vre-un pas înainte.

D. Șăinénu mĭ-a fost elev. O spune el însușĭ cu plăcere, o spun și eŭ cu mândrie. Mĭ-a fost elev nu numaĭ la Universitate, dar ce-va maĭ mult: în acele *colloquia* de-acasă, în carĭ elevul vede pe profesor lucrând și lucréză îm-

preună cu dînsul. Din capul loculuĭ n'am putut a nu recunósce în d. Şăinénu o rară aptitudine pentru studiĭ linguistice; acea aptitudine însă avea nevoe de o direcţiune cu atât maĭ seriósă, cu cât fusese deja atinsă prin înrîurirea cea cu desăvîrşire nemetodică a luĭ Cihac. M'am silit dară, şi cred a fi izbutit, a sădi în elevul meŭ, pe de o parte admiraţiunea pentru câţĭ-va adevěraţĭ magistri aĭ Linguisticeĭ contimporane, pe prima linie Curtius şi Ascoli, ĭar pe de alta, unele principiĭ teoretice fundamentale, maĭ cu sémă:

1°. A studia fenomenele linguistice tot-d'a-una în legătură cu istoria;

2°. A urmări tot-d'a-una fenomenele linguistice în circulaţiunea lor în graiŭ.

Fără ajutorul istorieĭ şi al circulaţiuniĭ, linguistul cel maĭ eminent se expune a cădea în cele maĭ neĭertate greşelĭ.

B. P. HASDEŬ.

1 Septembre, 1892.

INTRODUCERE

A trecut un secol, de când părintele Samuil Klein de la Sad şi Marele Vistier al Principatuluĭ Valachieĭ, Ianache Văcărescul, publicară, la scurte intervale şi independent unul de altul, primele lucrărĭ gramaticale asupra limbeĭ române. Aniĭ 1780 şi 1787, când apărură „Elementele limbeĭ daco-romane“ şi „Observaţiile asupra Gramaticeĭ românescĭ“, sînt date memorabile în istoria filologieĭ române.

Din primul moment se accentuéză un mod de a vedea fundamental diferit în cercetarea materialelor limbeĭ şi acéstă divergenţă se perpetuă în timp de un secol, constituind o barieră neînvinsă între două direcţiunĭ gramaticale extreme.

Una se afirmă maĭ întâĭ cu sgomot, reuşesce, mulţumită unor apucăturĭ erudite, a câştiga o parte inteligentă a naţiuniĭ şi, tocmaĭ în momentul când ajunge singură dominantă, sucombă fără a lăsa vr'o urmă. Cea-laltă, cu o înfăţişare maĭ modestă, trece la început aprópe neobservată, se continuă în tăcere cu Eliad şi Golescu, apoĭ, despreţuită cât-va timp, revine

ïarăşï la onóre: presentul îï aparţine şi e sigură de viitor.

Pe când Văcărescu, observator consciinţios, se mărginesce la înregistrarea obïectivă a faptelor linguistice, călăuzindu-se de usul, ce-l consideră ca unicul criteriŭ în materie de limbă; Klein şi urmaşiï luï introduc în filologia română principiul subïectivismuluï, împrospătând procederile analogiştilor anticï şi adoptând ideile filosofice ale secoluluï al XVIII-lea despre caracterul artificial al graïuluï.

Acest mod de a vedea unilateral justifica în aparenţă orï-ce inovaţiune. Gramaticul, din simplu observator, devenea legislatorul suprem al limbeï, ce o putea reforma după placul saŭ vederile sale. De aci o tendenţă sistematică de ameliorărï din ce în ce maï radicale: cu cât gramaticul poseda maï multă erudiţiune, cu atât maï îndrăznéţă devenea opera-ï de transformare linguistică. Lucrul ajunse acolo, în cât evoluţiunea finală nu maï recunoscea punctul de plecare: lipsindu-ï în cele din urmă orï-ce mĕsură şi înlăturând cu tot dinadinsul orï-ce sprijin positiv, clădirea, ridicată după vederï subïective, rĕmase planând în vid şi se spulberă la prima cïocnire cu realitatea.

Considerând pustiirile şi confusiunile, causate de subiectivism în domeniul limbeĭ, cel maĭ mare gramatic al timpuluĭ modern şi al tuturor timpurilor—Jacob Grimm—a condamnat fără apel întréga gramatică subĭectivă ca „un pedantism fără sémĕn“ (eine unsägliche Pedanterei), care, lipsit de luminile evoluţiuniĭ istorice şi ale filosofieĭ linguistice, se mişcă într'o lume pur ideală şi n'are alt resultat de cât a împedeca libera desvoltare a graĭuluĭ.

In cartea de faţă s'aŭ consacrat capitole speciale originiĭ şi treptateĭ progresărĭ a principiuluĭ subĭectiv, representat în filologia română de şcóla etimologică ardelénă.

Fenomene de ordine istorico-politică ĭ-aŭ dat nascere şi împrejurărĭ sociale nefavorabile aŭ contribuit a-ĭ da o direcţiune din ce în ce maĭ acută. Proveninţa şi existenţa-ĭ seculară îşĭ găsesc ast-fel până la un punct justificarea lor.

Procederile-ĭ extreme nu sînt maĭ puţin motivate faţă cu starea încordată a lucrurilor din trecut.

Dintre linguiştiĭ occidentuluĭ, până la întâĭul pătrar al seculuĭ nostru, Hervas e singurul, care declară fără înconjur originea romană a poporuluĭ şi a limbeĭ nóstre. Toţĭ ceĭ-

lalţĭ până şi Adelung consideră pe ambele ca amestecăturĭ slavo-romane. Trebuĭa dar pusă în lumină, şi într'o lumină orbitóre, latinitatea némuluĭ şi a limbeĭ sale. Acésta explică excesul de zel în studiile istorice şi gramaticale, întreprinse de representanţiĭ şcóleĭ etimologice.

Două bunurĭ nepreţuite aŭ resultat din îndelungatele opintirĭ ale etimologismuluĭ: alfabetul latin, care prevaléză din capul loculuĭ (în sînul acesteĭ şcóle), şi studiul istoric al limbeĭ naţionale, inaugurat de Cipariŭ, figură venerabilă şi rĕmasă cu desăvîrşire isolată chĭar în mijlocul adepţilor seĭ. Filolog în tótă puterea cuvîntuluĭ, moderaţiunea şi spornica activitate (din nenorocire în mare parte atinsă de dogmatism) a rĕposatuluĭ canonic forméză o continuă protestare în contra exceselor comise în domeniul limbeĭ de predecesoriĭ şi contimporaniĭ seĭ.

Tendenţa latinistă are o analogie izbitóre cu direcţiunea inaugurată în Grecia modernă, către sfîrşitul seculuĭ trecut cam în acelaşĭ timp cu Klein şi Şincaĭ, de către celebrul elenist Adamantios Koraïs (1748—1833).

Aceleaşĭ năzuinţe de regenerare naţională şi aceeaşĭ precipitare de a demonstra Europeĭ

directa continuitate şi transmisiunea intactă a Elenismuluĭ îndemnară pe ilustrul filolog a efectua o restaurare formală a trecutuluĭ linguistic. Pe când Serbia avu rara fericire de a poseda în Vuk Karağić un om de geniŭ, care, cel dintâĭ în orientul Europeĭ, a întrevĕḑut importanţa folkloruluĭ şi a căutat să formeze din graĭul popular traĭnicul substrat al uneĭ limbĭ literare; Koraïs şi şcóla sa, înlăturând cu desăvîrşire limba poporuluĭ, ajunseră la creaţiunea uneĭ idiome artificiale, care nu maĭ era nicĭ elenă nicĭ grécă modernă, ci o mixtură dintr'ambele în dose neegale. Dacă formele gramaticale şi vocabularul rĕmâneaŭ elene, apoĭ sintaxa, adică sufletul graĭuluĭ, era străină şi în casul cel maĭ favorabil o imitaţiune superficială a spirituluĭ antic. Acéstă stare de lucrurĭ continuă a subsista încă în Grecia şi abĭa în timpul din urmă s'aŭ arătat simptomele uneĭ vigurόse reacţiunĭ în favórea graĭuluĭ popular.

O tendenţă pronunţată de latinisare a limbeĭ se ivi şi în Franţa către mijlocul seculuĭ al XVI-lea. Aşa numita Pleĭada urmărea regenerarea limbeĭ şi a poesieĭ prin imitarea modelelor antice: „Nos ancêtres — ḑicea eroldul Pleĭadeĭ, du Bellay, în manifestul sĕŭ de re-

formă literară — ont laissé la langue si pauvre et si nue qu'elle a besoin des plumes et des ornements d'autrui“. Dar ca şi aïurea, Şcóla nu se mulţumi numaĭ a slei din izvorul greco-roman şi a îmbogăţi limba prin infusiune de elemente antice, dar pretinse încă a latinisa şi forma néoşă a vorbelor populare, trecênd ast-fel cu vederea individualitatea limbeĭ.

Precum latinisatoriĭ noştri nu se mulţumeaŭ cu forme existente (ca aţă, luptare), considerându-le ca vulgare şi aspirând a le înobili (rostind şi scriind acia, luctare); tot ast-fel representanţiĭ Pleĭadeĭ căutaŭ a alunga vorbele reale „oiseux, venger“ substituindu-le forme pretins maĭ nobile „otieux, vindiquer“, dintre carĭ o parte, mulţumită unor împrejurărĭ particulare, a persistat diferenţiându-se şi sub raportul semantic.

Negreşit în secolul al XVI-lea sciinţa limbeĭ s'afla încă în faşe, necutezând a eşi la lumină de cât în modeste, adesea necorecte, formule de Tatăl-nostru, carĭ se continuă până la începutul seculuĭ actual. O istorie a filologieĭ române nu póte trece cu vederea aceste prime gângăvirĭ ale uneĭ sciinţe, menite a ajunge la plină desvoltare abĭa în timpul nostru.

Iată pentru ce cartea de faţă se deschide cu cercetarea cronologică de asemenea formule.

In ordinea normală a lucrurilor, poliglotia a preces filologia, cunóscerea practică a limbilor provenind din cause cu totul altele de cât cele ce produc studiul lor sciinţific. Ţéra nóstră s'afla odinióră supt acest raport în condiţiunĭ excepţional de favorabile. Cu mult maĭ înainte ca limba română să fie supusă uneĭ cercetărĭ gramaticale, ea poseda poligloţĭ de mare valóre, între carĭ Cantemir, principele-scriitor, ocupă întâĭul rang atât prin cunoscinţele-ĭ multiple, cât şi prin viul interes, ce manifestă pentru istoria şi limba română.

Invĕţămîntul din şcólele fanariote a fost maĭ mult o pedică seriósă de cât un element de progres pentru cultura naţională.

După capitolele consacrate primelor studiĭ gramaticale asupra limbeĭ nóstre şi după examinarea minuţiósă a diferitelor sisteme de reformă linguistică, patronate de direcţiunea etimologică, fonetică şi italĭenistă, trecem apoĭ în revistă evoluţiunea lexicografieĭ române de la primele eĭ începuturĭ până în present. „Elemente române în limbile străine“ formézá o

complinire indispensabilă a ochiriĭ critice asupra progreselor lexicografieĭ.

Un capitol final, cel maĭ vast dintre tóte, expune suma de muncă intelectuală, desfăşurată în cursul ultimelor două deceniĭ în diferitele ramurĭ ale filologieĭ române. Lăsând la o parte lucrările secundare, menite a întregi sintesa în amănuntele eĭ, sîntem în stare a releva în tóte aceste ramurĭ câte una saŭ două producţiunĭ de prima ordine, carĭ fac onóre sciinţeĭ române şi permit a spera în viitorul eĭ.

In modul acesta ne-am încercat a presenta un tabloŭ pe cât s'a putut maĭ comprehensiv despre fasele cele maĭ marcante ale filologieĭ române. Cu spiritul imparţial am căutat a ne da sémă de sistemele cele maĭ contradicĕtóre, de vederile cele maĭ originale în materie de limbă. In cercetarea diferitelor manifestărĭ şi producţiunĭ filologice, ne-am călăuzit tot-d'a-una de principiul istoric, singurul care póte da o explicaţiune satisfăcĕtóre unor fenomene de natură atât de variată.

Nu avem pretenţiunea de a oferi o Istorie completă şi metodică a filologieĭ române, dar sperâm a nu fi trecut cu vederea nicĭ unul din momentele maĭ importante ale evoluţiuniĭ sale istorice.

LIMBA ROMÂNĂ IN OCCIDENT

(1592—1850)

I. Formule de „Tatăl-nostru“

De pe la mijlocul secoluluĭ al XVI-lea până aprópe de pragul secoluluĭ nostru, Linguistica a străbătut o periódă, al căreĭ caracter diletantic priméză aprópe cu desăvîrşire orĭ-ce preocupare serios sciinţifică. Activitatea-ĭ se manifestă, în rĕstimpul acesteĭ perióde, maĭ ales în compilare saŭ colecţionare de specimene de limbĭ, carĭ tindeaŭ maĭ mult a satisface curiositatea învĕţaţilor de cât contribuiaŭ la progresarea adevĕrată a sciinţeĭ. Formula Tatăluĭ-nostru servea drept substrat tuturor acestor specimene. O idee preconcepută a dat impulsul

şi a călăuzit, peste un secol şi jumĕtate, cercetările de asemene natură: idea, că tóte limbile se trăgeaŭ dintr'un prototip comun, din limba ebraică, care, după expresiunea luĭ Casaubonus, avea de părinte pe însuşĭ D-ḑeŭ, ĭar de tălmaciŭ pe Moïsi *(Deus hujus linguae pater, Moses vero interpres erat)*. Acéstă filiaţiune *necesară* a tuturor limbilor din cea ebraică a devenit fatală pentru evoluţiunea ulterióră a Linguisticeĭ — întocmaĭ ca sistema luĭ Ptolomeŭ pentru Astronomie — impunêndu-ĭ o seculară staţionare, până ce Leibniz o scóse din acest cerc vrăjit şi-ĭ imprimă independenţa şi soliditatea vederilor sale filosofice.

Două sînt lipsurile inerente maĭ tuturor acestor colecţiunĭ de Tatăl-nostru: imperfecţiunea reproduceriĭ, care resultă dintr'o necunoscinţă personală a celuĭ maĭ mare numĕr din limbile publicate, şi excluderea absolută—până la Hervas şi Adelung—a analiseĭ gramaticale. Cel dîntâiŭ din linguiştiĭ numiţĭ consideră tóte compilările anteriore drept *vana curiosidad*, ĭar cel din urmă le numesce cu drept cuvînt *„blosse Curiositäten-Cabinetter“* [1]).

[1]) Cf. Adelung, *Mithridates*, vol. I, Apendice, unde dă şi literatura respectivă.

Cu tóte acestea poliglotele de Tatăl-nostru represintă, cum am spus, aprópe întréga activitate linguistică a celor din urmă două secole şi ele nu pot fi trecute cu vedere de istoricul, care urmăresce fasele de evoluţiune ale Sciinţeĭ limbeĭ. Publicaţiunile de acéstă natură sînt, pe de altă parte, fórte cu greŭ accesibile. Preocupat de atarĭ consideraţiunĭ, am credut folositor a strînge într'un mănunchiŭ părerile emise de învĕţaţiĭ linguiştĭ aĭ Occidentuluĭ despre originea şi natura limbeĭ şi a naţiuniĭ române. Saŭ, în lipsă de părerĭ, probele de limbă—formulele de Tatăl-nostru — ce dînşiĭ reproduc cu acéstă ocasiune.

Cea maĭ veche dintr'aceste probe, formula publicată de Megiser, e anterióră „Tatăluĭ-nostru" de marele logofĕt Luca Stroicĭ, „cea dîntâĭ încercare de-a scrie cu litere latine", cum o numesce d. Hasdeŭ, şi ea merită decĭ a fi pusă în fruntea monumentelor *cu caractere latine.*

Este, apoĭ, interesant a vedea, cum un linguist de forţa luĭ Hervas, ascrie limbeĭ române o posiţiune definitivă între cele-lalte idiome neo-latine şi declară, cu decenie înaintea întemeĭetoruluĭ filologieĭ romanice, neîndoĭósa sa origine (Catalogo, 180): *Lingua latina matrice*

de' dialetti valako, italiano, spagnuolo, francese e portoghese... Il linguaggio valako o moldavo e dialetto immediato della lingua latina e conservasi puro nella Valakia, sebbene essa è circondata da genti che parlano idiomi differentissimi, quali sono il turco, greco, illirico, ungaro e teutonico.

Nu maĭ puţin interesant este a urmări sforţările ortografice de a reda, printr'un alfabet insuficient, numerósele nuanţe fonetice ale limbeĭ române. Semnul *ă*, bună-óră, il găsim notat cu *ae*, *u*, *e*, *ä* şi *y*...

Intăile colecţiunĭ de Tatăl-nostru confundă limba română *(wallachisch)* cu cea walisă saŭ walonă *(wallisch, wallisisch, wallonisch, wälsch);* ba încă Megiser o gratifică cu acelaşĭ epitet ca şi limba chinesă *(chinische Sprach)*.

Urmézä, în ordine cronologică, principalele dintr'aceste compilărĭ, cercetate din punctul de vedere special, care formézä subĭectul acestuĭ studiŭ.

Cel dîntâĭ, care a utilisat formula „Tatăluĭ-nostru" ca probă linguistică, e un German din München, *Johannes Schiltberger*. Acesta întreprinse, între aniĭ 1394—1427 o călĕtorie prin

Europa, Asia şi Africa. El străbătu prin Ungaria şi Bulgaria, Valachia, Transilvania şi Moldova, numită pe atuncĭ Valachia mică. Călĕtorul notéză pretutindenea localităţile principale şi atinge în trécăt despre limbile şi obiceĭurile popórelor, ce visita. Despre limba română n'are de cât o idee vagă, considerând-o ca o idiomă de o natură particulară.

Iată pasajul privitor la ţĕrile Române[1]:

„Am fost şi în Valachia şi în douĕ oraşe principale, unul numit *Agrich* (Argeş) şi celălalt turcesc (Bucurescĭ?). Şi o cetate numită *Uebereil* (Brăila), care e aşeḑată pe Dunăre. Acolo negustorimea are corăbiĭ şi galióne, pe carĭ transpórtă mărfurĭ din ţĕri păgâne. Trebue încă sciut, că poporul din Valachia Mare şi din Valachia Mică e de religiune creştină. *Şi el are o limbă particulară* şi lasă să-ĭ créscă pĕrul şi barba, fără a se tunde vr'o dată. Am fost şi în Valachia Mică şi în Ardél . . . . . Apoĭ e o cetate

---

[1]) *Reisen des Joh. Schiltberger aus München in Europa, Asien und Afrika von 1394 bis 1427,* herausgegeben von Neumann. München, 1859, p. 92 şi 160: „Ich bin och gewesen in der Wallachy und in den zwein hoptstetten; eine genant Agrich (Argeş), die ander türkisch (Bucurescĭ?). Und ein statt

numită *Sedschoff* (Sucéva), care e capitala Valachieĭ micĭ.“

Conrad Gessner saŭ *Gesnerus* (1515—1564), bărbat de o erudiţiune universală, fundatorul Zoologieĭ moderne şi al Istoriei literare, a resumat cunoscinţele linguistice ale timpuluĭ în „*Mithridates*, de differentiis linguarum tum veterum, tum quæ hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt observationes“, apărută la Zurich, în 1555. In dedicaţiunea cărţiĭ el observă, că constatarea afinităţiĭ linguistice nu-ĭ un simplu obĭect de curiositate, ci o parte integrantă a educaţiuniĭ sciinţifice, că particularităţile graĭuluĭ şi deosebirile limbilor merită s'atragă atenţiunea unuĭ spirit cult şi filosofic.

Gessner făcu întâĭa încercare maĭ însemnată a

---

gehaissen Übereil (Brăila), die liegt uff der tunow (Donau). Da haben die kocken (corăbiĭ) und die galein (galióne) die koffmanschatz bringen ir niderleg von der heidenschafft. Es ist och ze merken das das volk in der grossen und in der cleinen Wallachy cristenlichen glouben helt. *Und habent och ein besunder sprach,* und lassent och all samt har und bart wochsen und schnidens nymer nüntz ab. Und bin gewesen in der cleinen Wallachy und ze sybenbürgen. . . . . . Dornach ist ein statt haist Sedschoff (Sucéva), die ist hoptstatt in der cleinen Walachy.“

uneĭ colecţiunĭ de Tatăl-nostru (în numĕr de 22), încheĭând cartea cu specimene din limba Ţiganilor şi a cărăitorilor. In privinţa originiĭ şi inrudiriĭ limbilor, autorul impărtăşesce ideile greşite ale contimporanilor seĭ: ebraica numaĭ e limbă pură, cele-lalte simple degenerărĭ saŭ amestecăturĭ. Pe pagina 65 reproduce un Tatăl-nostru reto-roman (churweltsch), ĭar la pagina 69, în lipsa unuĭ specimen linguistic, ne dă următórea notiţă privitóre la Ţéra Românéscă:

„Valachia perquam lata regio est, a Transylvanis incipiens, usque in Euxinum protensa pelagus, plana ferme tota, et aquarum indiga: cujus meridiem Ister fluvius excipit, septentrionem Roxani occupant, quos nostra ætas Ruthenos appellat, et versus fluvium Thiran nomados Scytharum genus, quos Tartaros hodie vocitamus. Hanc terram incoluerunt quondam Getæ . . . Postremo Romani armis subacti ac deleti sunt. Et colonia Romanorum eo deducta, duce quodam Flacco, a quo Flaccia nuncupata. Longo temporis tractu, corrupto (ut sit) vocabulo, Valachia dicta. *Sermo adhuc genti Romanus est quamvis magna ex parte mutatus, et homini Italico vix intelligibilis. . .*“

Hieronymus Megiser din Stutgard, cât-va timp profesor la Lipsca, mort în 1616, publică la 1592 în Francfurt o colecţiune de specimene linguistice sub titlu: „Specimen XL diversarum, atque inter se differentium, linguarum et dialectorum, a diversis auctoribus collectarum, quibus oratio dominica est expressa“ (a doua ediţiune, Francfurt, 1593).

Formula romanéscă a Tatăluĭ-nostru se află la Megiser sub N. XLI cu titlul „in der chinischen Sprach“ (confundând-o cu limba chinesă de sub N. XLVI) şi sună ast-fel:

Tatal nostru, cine esti in ceriu,
Sfinciaskase numele teu,
Se vie imparacia ta,
Su (şi) se fie voja ta, cum in ceriu asa pre pomuntu,
Puine noa de tote zilele, de-ne noa astazi,
Su ne jerta gresalele nostre, cum su noi jertam a gresitilor [nostri,
Su nu ne duce pre noi in kale de ispitra (sic!)
Su ne mantujaste pre noi de reu, Amen.

Alăturâm aci formula cea maĭ veche a Tatăluĭ-nostru cu litere latine, aflată de d. Hasdeŭ în „Corpul legilor polone“ de Sarnicki şi tipărită la Cracovia în 1597, adică 5 anĭ după publicarea „specimenuluĭ“ luĭ Megiser, de care diferă în fond şi în formă:

„Parintele nostru ce esti in ceriu, swin-

çaskese numele teu: se vie inpereçia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre seçioase de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lessem detorniczilor nostri. Si nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inpereçia ssi putara ssi cinstia in veczij veczilor. Amen.“ [1])

Claude Duret, „Président à Moulins“, cum se întitulézǎ însuşĭ, scóse în 1619 la Yverdon o voluminósǎ compilaţiune, în care vorbesce despre vr'o 56 de limbĭ, neuĭtând a pomeni graĭul animalelor şi al paserilor: „Thresor de l'Histoire des langues de cest Univers, contenant les Origines, Beautez, Perfections, Decadences, Mutations, Changemens, Conversions et Ruines des Langues.“ La paginile 842—844 Duret tratézǎ „de la langue des Walachiens“:

„Nicolas Chalcondile, livr. 2 de son Histoire des Turcs tient que le langage des Valaques semble de prime face que c'est presque une mesme chose avec celuy des Ita-

---

[1]) A se confrunta aceste formule şi cele de maĭ la vale cu specimenele cirilice de „Tatăl-nostru“ din diferite epoce, reproduse în *Crestomatia* d-luĭ Gaster I, 9, 32, 39, 41 şi 53.

liens, mais il est si corrompu, et se treuve finablement tant de difference de l'un à l'autre que malaysément se pourroient-ils entretendre. Comme cela se soit peu faire qu'eux usans presque du mesme parler, de mesmes mœurs et forme de vivre que les Italiens, soient allez prendre pied en ces marches-là, je ne l'ay point encor entendu, et s'y n'ay trouvé personne qui n'en sceust rendre assez bon compte. Toutesfois le bruit commun est que ce furent gents ramassez de divers endroicts, qui y aborderent premierement sans cependant avoir faict chose digne de mémoire, ne qui mérite d'estre inserée en la presente Historie. Au reste on voit encor pour le jourd'hui qu'ils ne different pas beaucoup d'avec les Italiens, tant en leurs façons de faire qu'en leurs ustancilles, armeures, esquipages et vestemens, qui sont presque uns à tous les deux Peuples . . .

„Pour ce qui concerne leur origine et commencement il faut entendre ce qu'on appelloit anciennement Dacie, etoit une grande étendue de pays . . . L'empereur Trajan l'ayant finablement subjuguée y transporta des Romains pour la repeupler et la reduit en forme de Province. Mais du temps de Galien et depuis soubs Aurelian les barbares la reconquirent. Les Gothz aussi se jetterent dedans durant l'Empire de Gratian, tellement que de ce melange *les Valachiens* sont descendus, *lequels ayant confondu les mœurs, façons de faire et langage des dessudits en ont faict je ne sçay quoy à part qui n'y ressemble plus de rien. Toutesfois ils usent aussi du parler Ruthenique et Slavon;* pour le regard de leur nom, on dit que ce fut un Romain appellé Flaccus qui

leur donna premierement et que de là ils ont esté dicts Falachi ou Valachi: car les lettres de F et V consonante se changent facilement l'une en l'autre . . . Iceux tiennent la Religion Chrestienne selon l'usage et tradition des Grecs. Et n'ont guere esté cogneus sinon depuis l'an 1350 que l'empereur Charles s'estant voulu attaquer à eux y fit mal les besognes. Or combien que la Valachie soit aussi appelée Moldavie et que ces deux noms soient le plus souvent confondus l'un pour l'autre, neantmoins il y a difference . . . On divise encor ces deux pays d'une autre sorte: celui qui est en haut devers Russie du costé d'Occident est la Valachie, d'ont la principale ville s'appele Socavie (!), forte a merveilles et quasi inexpugnable. L'autre qui est le long des rivages du pont Euxin . . . . est la Moldavie ou Bessarabie . . ." [1])

Andreas Müller prelucră într'un mod critic colecţiunile existente în publicaţiunea apărută la

[1]) Intr'un articol publicat de d. A. Sandu în „Revista Contimporană" din 1873 (pag. 684—694) sub titlul „O pagină despre România dintr'o geografie imprimată la Paris în 1543" (Recueil des diverses histoires touchant les situations de toutes regions et pays contenuz es trois parties du monde, nouvellement traduit de latin en français), figurézá următórea notiţă:

„ . . . Encore pour le present ilz usent du langage romain en cette contrée, combien qu'il soit si corrompu qu'à grand' peine le peuvent les Romains mesme entendre. Ilz ont usage de lettres romaines, fors qu'il y a quelques lettres changees. . . . . "

Berlin, în 1680, sub titlul: „Oratio orationum, S. s. Orationis dominicæ versiones præter authenticam fere centum, eaque longe emendatius quam antehac, et e probatissimis auctoribus potius quam prioribus collectionibus, jamque singula genuinis lingua sua characteribus“. Pe pagina 58 găsim, sub rubrica „walisic“ (wallice), un Tatăl-nostru romănesc reprodus în caractere latine, deşi tóte cele-lalte s'află acolo în caracterele lor originale:

Parinthele nostru cela ce esti en tzeri.
Svintzascæse numele teu.
Vie enperetziæ ta.
Facæse voe ta cum en tzer ase si pre pæmentu.
Pæne noastre tza de sætzioase dæ noaæ astezi. [tzilor nostri.
Si lase noaæ datoriile noastre, cum si noi se læsæm datorni
Si nu dutze pre noi la inspitire.
Tze ne mentueste pre noi de viclianul.

John Chamberlayne a publicat în 1715, la Amsterdam, un volum în 4^0 coprindĕnd 142 de Tatăl-nostru, distribuite după continente şi ţĕrĭ, reproduse în caracterele originale şi cu transcrierea latină: „Oratio dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa et propriis cuisque linguæ characteribus expressa.“

Afară de formula „walică“ reprodusă după Müller, Chamberlayne publică alte douĕ Tatăl-nostru romănescĭ, procurate luĭ de către „nobi-

lissimus D-nus Birndorff, Ablegatus Hungariæ et Transilvaniæ Ecclesiarum ad Augustissimam Magnæ Britaniæ Reginam Annam."

Aceste douĕ formule „walachice" figuréză între cele „slavonice" şi „moscovitice" şi sună ast-fel:

1. Tatul nostru csinje jesh in eserju.
Szvinczie sze numelje tou.
Sze vii Imparaczia ta.
Fii voja ta cum in cserju, asha shi pe pamuntul.
Punje nostru de tote zilelye da noi astesz. [nostri.
Jarta greshalelye nostre cum shi noi jartam a greshitilor
Shi nu ducz pe noi inka la ispitira
Shi mentujesthe pe noi de roo. Amin.

2. Parintye nostru csela cse esh in cseri.
Svenczie sze numelye tou.
Vii Imparaczia ta,
Facse sze voja ta cum in cseri asha shi pe pamuntul.
Punye nostru csaszechsio (!) da noo asztesz. [csilor nostri,
Shi lasza noo datorilye nostre cum shi noi laszam datorni-
Shi nu ducs pe noi la iszpitira.
Shi mentujeste pre noi de hitljanul.

Hervas (Părintele Lorenzo) se născu la 1735 în Mancha spaniolă dintr'o familie nobilă. A stat mult timp ca misionar în America, de unde reveni în 1767 la Cesena, în Italia. El muri la Roma, in 1809, ca bibliotecar al Vaticaneĭ. Spre

a propaga religiunea creştină în Lumea-Nouă, Hervas învĕţă multe limbi americane şi fu izbit de diversitatea lor. Cu ajutorul altor misionarĭ adună un mare numĕr de vocabulare, trecu apoĭ la idiomele din cele-lalte continente şi-şĭ propuse a îmbrăţişa, într'o operă grandiósă, istoria progreselor spirituluĭ omenesc de la începutul existenţeĭ sale fisice. Acéstă enciclopedie, scrisă maĭ întâĭ italĭenesce şi apoĭ tradusă de autor în limba-ĭ maternă, pórtă titlul: „*Idea dell' Universo*, che contiene la storia della vita dell' uomo, elementi cosmografici, viaggio estatico al mondo planetario, e storia della terra“ şi apăru, în intervalul de la 1778—1787, în 21 de volume in 4°.

Pe linguist îl intereséză ultimele 5 părţĭ ale aceste opere monumentale, din care ne mulţumim a cita pe cele ce privesc maĭ d'aprópe acest studiŭ.

„*Catalogo delle lingue* conosciute e notizia delle loro affinità, e diversità“, 1784 (tradus spanĭolesce: Madrid 1800—1805, 6 tomurĭ in 4°).

Tomul întâĭ conţine limbile americane, pe carĭ le reduce la 11 familiĭ; al doilea cele din insulele Mareluĭ Ocean şi din continentul asiatic, stabilesce familia limbilor malaese şi polinese şi

dovedesce înrudirea idiomelor familieĭ semitice; ultimele patru tomurĭ tratéză despre limbile europene.

Extragem din acéstă operă pasajele privitóre la naţiunea şi la limba română, servindu-ne de ediţiunea spaniolă, singura ce ne am putut-o procura:

„Naciones y lenguas de la antigua Dacia que comprehendia los paises que hoy se llaman Transylvania, Moldavia y Valaquia (III, 246 urm. şi 260 urm.): En estos paises se hallan hoy cinco naciones diversas, que hablan otros tantos lenguages diferentes, y todos estos se hablan en sola Transylvania, la qual es la Babel no solamente de las lenguas, sino tambien de las religiones, pues apénas hay secta europea que en ella no se halle. En los dichos paises hay tres naciones dominantes que son la teutonica, hùngara y valaca; se hallan poblaciones de esclavones, y hay la gente llamada *faraona*, la qual es la que communemente se llama gitana. La nacion valaca desciende de colonias italianas y *habla un lenguaje que es dialecto latino*.

„La lengua valaca es la mas extendida en las tres provincias que forman la antigua Dacia. *La dicha lengua con sus palabras y artificio grammatical demuestra claramente ser dialecto latino*. De la lengua valaca hay varios dialectos, mas todos ellos muestran su origen

del idioma latino, del que se han alejado mucho mas que los dialectos latinos que se hablan en Italia, Francia y España, porque los valacos estan entre naciones de muchos y diversos lenguages, porque han estado y estan sujetos à algunas de ellas, y porque habiendo caido en profunda ignorancia han carecido del conocimiento y leccion de los libros latinos. Tantos motivos de corrupcion como ha tenido el lenguage valaco, han faltado en las naciones italiana, francesa y española para que se corrompisen sus respectivas lenguas, que son dialectos latinos como la valaca.

„Collario dice sobre los dialectos valacos (l. I, c. 19, p. 92): „El lenguage mas puro de los valacos se parece mucho al italiano: mas el que en las cosas sagradas usan principalmente los valacos bihariensis, tiene palabras iliricas, porque, si no me engaño, recibieron de los iliricos la religion y el rito griego que observan tenazmente.“

„Juan Luci, en su historia de Dalmacia (Amstelodam 1666), tratando criticamente del origen, nombre y lengua de los valacos, pone (l. VI, p. 785) las palabras siguientes para que se conozca la afinidad de ella con la latina: *albu, ansu* (! angelus), *apa* (aqua), *ape* (apis), *argint, arma, auru, barba, barbosul, bou, bunu, buna, calul, caemp* (campus), *calla* (calis), *calliator* (viator), *caine, camassa, capul, cielul, domnul, dutor* (debitor), *erba, frat, fratia, freul, fur, gaina, lume* (lumen), *lung, maire* (! major), *munte, nic* (! nix), *negro, pament, rivul, rossu.*

„Las palabras valacas que se acaban de poner

son totalmente latinas poco desfiguradas; mas generalmente en el valaco se desfiguran mas que en italiano y en el español y non tanto como en el frances. Yo que entiendo bastante bien estas lenguas y la latina, con el conocimiento de estas quatro lenguas semejantissimas a la valaca, no llego à entender medianamente los libros escritos en el valaco mas puro. Hay varios dialectos valacos; los menos puros tienen muchas palabras de los lenguages de los rusos y de los búlgaros;... en Valaquia se habla lengua valaca, que se escribe con la letra de Bulgaria y los divinos oficios se celebran por los valacos en lengua esclavona.

„El hablar la nacion valaca dialectos latinos no prueba absolutamente que descienda de la romana o latina, porque de esta ciertamente no descienden la francesa, la española, ni otros que hablan dialectos latinos únicamente porque fuéron dominados por los romanos que se valieron de la industria, no menos que de la dominacion, para introducir su lengua en las naciones dominadas. Los valacos, à mi parecer, descienden de los romanos ó de los italianos, y de su desciendencia hallo ser convincentes las pruebas siguientes que reciben nueva fuerza del ser dialecto latino el lenguage valaco.

„Los Valacos, dice Luci citado, no se dan el nombre *Valacos*, sino el de *Rumenos*, y se glorian de ser Romanos ... La tradicion que las naciones tienen de su origen, es fundamento grande para probar este: y al fundamento da prueba incontestable, quando su origen

se declara por los nombres que ellas se dan à sis mismos. Una nacion ne olvida jamas el nombre que ella se da à si misma. Los valacos, ántes del siglo XI, se daban el nombre de Romanos: este mismo nombre se dan hoy, y *hablan dialecto de la lengua romana. Estos hechos certos prueban que es romana su desciendencia.*"

„*Saggio prattico delle lingue* con prolegomeni e una reccolta di orazioni dominicali, in piu de trecento lingue e dialetti", 1787.

Limbile sînt dispuse după ţĕrĭ şi după gradul lor de înrudire; oraţiunile dominicale sînt în număr de 307, reproduse în caractere latine şi însoţite de o traducere literală şi de note gramaticale. Aplicaţiunea strictă a principiuluĭ gramatical, ca punct de plecare pentru judecarea diferenţelor linguistice, e relevat aci pentru întâĭa óră şi merită să reproducem cuvintele, în carĭ Hervas formuléză acest principiŭ (p. 42 a ediţiuniĭ spanĭole). Vorbind de publicaţiunile analóge anterióre, în carĭ probele lingustice ofereaŭ simple materiale brute neînsufleţite de o analisă sciinţifică, el ḑice:

„La noticia que del gran numero de estos se da en dichas obras, servia mas para satisfacer á la vana curiosidad, que para adelantar en las ciencias; porque los lectores no podian formar

concepto de la diversidad y carácter de las lenguas en que se pone la oracion dominical sin traduccion literal, *que hiciese conocer la variedad de sus palabras y artificio grammatical* para formar justa idea de la diversidad de las lenguas y de las naciones que las hablaban.“

Hervas publică între „dialetti latini“ treĭ formule originale de Tatăl-nostru, omiţênd cele împrumutate din Chamberlayne maĭ sus reproduse.

Sub N. 262 o „orazione valaka“, ce a vĕḑut-o într'un Breviar manuscris cu caractere ilirice, întitulat *greco-valaco*, în Biblioteca Colegiuluĭ Propagandeĭ din Roma. Numerósele greşelĭ de tipar fac acéstă reproducere aprópe neinteligibilă, dar o retipărim întocmaĭ spre a da o idee de absoluta lipsă de valóre sciinţifică a unor atarĭ probe linguistice:

Tatulu nostru, karele esti ia cerio,
Sficzjetkzie numele tzu
Kie jepiczia ta,
Fie voata ta, pre kum jeferio, sci pinchita;
Pchinje noastri czje de pururje dinëo noaö astize,
Sci ne iapti noaö grescalele noastre, prekum sci noi jertimi grescezlorö (nostri);
Sci nu ne duze pre noi je eipeti,
Tene erijijesce de feli rzu.

Nostim este, că Adelung, reproducênd întoc-

maĭ acéstă formulă atât de coruptă, îşĭ dâ cu părerea, c'ar fi „kutzo-walachisch." In urma unor atarĭ monstruosităţĭ tipografice, nu ne maĭ póte prinde mirarea, când Megiser confundă formula română cu cea chinesă, inserând pe ambele sub aceeaşĭ rubrică (veḑĭ maĭ sus); nicĭ când Hervas declară că, cu tótă cunoscinţa-ĭ perfectă a limbilor romanice, nu ajunge „à entender medianamente los libros escritos en el valaco mas puro."

Sub N. 263 o formulă nu mai puţin greşit reprodusă, scósă dintr'un Céslov tipărit la 1773 şi aflat în aceeaşĭ Bibliotecă. Ea sună, saŭ maĭ bine nu sună, ast-fel:

Tatel nostru, karele eszczy ia czelury,
Ofnicjekce numele tu,
Wie japricia tu,
Fie woja ta prekum in czeru, fsy pre pomianyt,
Pianni nostr czi depurupi dneo noao astzy,
Szy ko iart noao hze szaene noastre, pre kum szy noy ertm hreszycylop noszczy,
Szy nu ne ducze pre noi in ispit,
Czi ne isbwiszcze del czel ru.

In fine, sub N. 264, o formulă, despre care ḑice c'ar fi primit-o din Moldova, unde se obicĭnuesce şi pe care o reproduce şi Adelung sub titlu „moldauisch-walachisch":

Tatul nostru, kare est in tcherul,
Sfynzaskasi numele al tou,

Sa vie imperazie ta,
Se fie woye ta com yn tscher ascia pe pemynt,
Pune nostru tschel den tote zilile dy nou aste,
Sche jart nou grischelele nostre, cum schi noi jartim grische lor (!) nostre,
Sche ne noi aduca yn ispity,
Jare matujet (!) pre noi den rue.

Contimporan cu publicaţiunea luĭ Hervas se făcu, după îndemnul luĭ Leibniz şi sub auspiciile împĕrăteseĭ Ecaterina, o colecţiune lexicală coprin̨ḑĕnd un numĕr de cuvinte indispensabile (ca deus, cælum, pater, mater, filius etc.), redate în maĭ tóte limbile globuluĭ. Materialele, redijate de naturalistul Pallas, apărură la Petersburg, între aniĭ 1787—1789, în douĕ marĭ volume, sub titlu: *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa.* Opera neavĕnd maĭ nicĭ un interes linguistic, ne mărginim a spune, că limba română (voloşski) ocupă al patruḑecĭ şi şéselea loc între limba albanesă şi cea unguréscă.

Trecem în sfîrşit la opera importantă, care conţine sintesa filologieĭ comparative de la începutul seculuĭ şi care forméză linia de demarcaţiune între sciinţa empirică a limbeĭ din trecut şi cea istorico-comparativă a timpuluĭ nostru.

Autorul eĭ, *Johann Christoph Adelung*, născut

în 1734 şi mort la 1806, a consacrat întréga-ĭ vĭaţă studiilor de limbă şi a desfăşurat o activitate surprindĕtóre. El singur a ridicat limbeĭ germane un monument lexicografic, care a reclamat, la alte naţiunĭ, sforţările unor Academiĭ întregĭ. Lucra neîntrerupt 14 ore pe ḑi. Celibatar tótă vĭaţa, Adelung avea obiceiŭ să ḑică, că femeĭa sa e masa-ĭ de scris, ĭar copiĭ seĭ cele 70 de volume, marĭ saŭ micĭ, ce publicase în cursul celor 72 de anĭ aĭ vĭeţiĭ sale. Singura sa slăbicĭune era posesiunea uneĭ marĭ varietăţĭ de vinurĭ străine: pivniţa sa, ce o botezase *Bibliotheca selectissima*, conţinea patru-ḑecĭ de felurĭ.

Cu ajutorul publicaţiunilor luĭ Hervas şi Pallas şi a propriilor sale cercetărĭ, Adelung începuse la 1806 a scóte la lumină opera capitală a vĭeţiĭ sale: *Mithridates, oder allgemeine Sprachenkunde*, din care nu apucâ cu vĭaţa de cât primul volum, în prefaţa căruĭa el numesce acéstă operă „copilul cel maĭ mic şi probabil cel din urmă al Museĭ sale, pe care l-a îngrijit şi desmĭerdat cu tótă gingăşia, de care obicĭnuit are parte a se bucura copilul cel maĭ mic.“ Restul publicaţiuniĭ fu îngrijit de Dr. Severinus Vater, profesor de teologie la Königsberg (aju

tat, între alţiĭ, şi de către Wilhelm de Humboldt) şi terminat, la 1817, în patru tomurĭ saŭ şése volume.

Adelung adoptâ, ca şi Hervas, divisiunea geografică ca principiŭ de clasificaţiune; descrie pe scurt originea, istoria şi structura gramaticală a fie-căreĭ limbĭ şi dialect. Specimenele de Tatăl-nostru îmbrăţişéză aprópe 500 de idiome; fie-care probă e supusă uneĭ cercetărĭ critice şi lexicale, după care se adaogă şi lista publicaţiunilor linguistice privitóre la acea limbă.

Sub numele de „römisch-slavisch“ saŭ „walachisch“, Adelung (II, 723—738) aşéḑă limba română după familia idiomelor slave. Repetă, în întroducere, pe scurt, cele ḑise de Thunmann (veḑĭ maĭ la vale), îndoindu-se însă de aserţiunea acestuĭa, cum că în limba română s'ar afla maĭ multe elemente traco-dace; împarte limba română în douĕ dialecte principale: unul, daco- saŭ ungaro-român, dincóce de Dunăre, în Moldova, Muntenia, Transilvania, Bucovina, Banat şi Ungaria de Nord; şi altul, traco-român, dincolo de acest fluviŭ, în Tracia, Macedonia şi Tesalia, unde forméză „cea maĭ mare parte a populaţiuniĭ“ şi care idiomă e „gröber und unreiner“, amestecată cu multe elemente alba-

nese şi grecescĭ; maĭ observă, că clasele nobile din Moldova şi Muntenia vorbesc grecesce saŭ turcesce.

Descriind „caracterul“ limbeĭ române, relevéză unele modificaţiunĭ fonetice (patru = quatuor, opt = octo) şi găsesce, în conjugarea verbuluĭ, o pretinsă asemĕnare cu cea slavonă, precum transformarea consóneĭ finale k în č şi d în z îĭ pare analógă cu cea rusă.

Ca texte, Adelung publică diferite formule de Tatăl-nostru, luate în parte de la predecesoriĭ sĕĭ.

Intâĭa formulă o reproduce după Stiernhelm, în prefaţa-ĭ din ediţiunea luĭ Ulfila, care însă nu indică izvorul proveninţeĭ sale (ea concórdă cu cea reprodusă maĭ sus după Andreas Müller):

Pärinthele nostru cela ce esti in tscheri,
Svintzascäse numele teu,
Vie emperatziä ta,
Facese voje ta, kum en tscher ase si pre pämentu,
Päne noastre tza sätzioase dä noaä astezi,
Si läse noaä datoriile noastre, cum si noi se läsem datornitzilor nostri,
Si nu ne dutze pe noi la ispitire,
Tze ne mentueste pre noi de viclianul. Amen.

A doua formulă e intitulată „dacisch-walachisch“ şi reprodusă din Biblia luĭ Şerban Vodă

(1688), după un exemplar aflat în Biblioteca regală din Dresda:

Tatäl nostru, tschel de tscherjuri,
Sphinziéskä se numelje teu,
Wije emperetsia ta,
Fije woja ta kume in tscherju assa schi prje pemäntu;
Pänje noasträ tsche de toatje silelje dä ne o noao ästäsi,
Schi lassä noao datoriile noastre, kum lassam schi noi datorniczilor nostri,
Schi sä nu nje dutschi prje noi in bäntuialä,
Tsche nje isbawjeschtsche prje noi de cel räu,
Kä a ta jaste emperetsia schi putierje schi slawa intru wiecze. Amen.

A treĭa formulă, calificată de „siebenbürgisch-walachisch“, e citată după „Ungarisches Magazin“ (IV, 125):

Tatel nostru, karele jescht in tscherju,
Svinzaskä se numele teu,
Schi vie emperetzia ta,
Schi fie voja ta cumu-i en tscherju ascha schi pre pemuntu;
Puina noastre tscha de toate silele de-ne noao astezi,
Schi ne jartene greschälele noastre precum schi noi jertem greschitzilor nostri,
Schi nu ne dutsche pre noi en ispirata (!),
Schi ne isbeveschte de tschel reu,
Ke'i a ta emperetzia schi putäre schi slava den vätschi vätschilor. Amen.

In adaosele şi îndreptările la cele scrise de Adelung asupra limbeĭ române, Vater observă

(IV, 407), că alt loc se cuvenea limbeĭ române şi anume imediat după reto-romana „als eine eben solche, ihren ausgebildeten Schwestern nachstehende, Tochter der lateinischen Sprache“; că nu merită epitetul de „römisch-slavisch“, de-óre-ce numĕrul cuvintelor de origine slavă este „bey weitem nicht gross genug“, structura-ĭ gramaticală s'abate din contră de la cea slavă şi analogiile observate de Adelung sînt parte accidentale, parte nedecisive.

Vater accentuéză apoĭ diferenţa între dialectul daco-român şi macedo-român; cel dîntâĭ e atât de latin, în cât poesiĭ întregĭ se pot traduce din italĭana în română cu cuvinte şi terminaţiunĭ corespundĕtóre pur latine. In sprijinul aceteĭ aserţiunĭ se referă la o poesie româno-italĭană [1]), compusă de Körösi (Crişan), ce o reproduce în paralel cu originalul italĭan:

Voi ochi, muritore stele,	Voi occhi, stelle mortali,
Ministri perirei mele,	Ministri dei miei mali,
S'in somno ânche m'aretati	Ch'in sogno ancor mostrate
Che murire mi optati;	Che mio morir bramate;
Inchisi, de me ucideti,	Se chiusi m'ocidete.
Deschisi, voi ce nu puteti?	Aperti, che non farete?

[1]) Vater o publică, împreună cu alte câte-va căpătate de la Kopitar, în *Proben deutscher Volksmundarten*. Leipzig, 1817, p. 93—104: „Gedichte in wallachischer oder dacisch-romanischer Sprache“.

La pagina 414 împărtăşesce un Tatăl-nostru moldovenesc din partea unuĭ dragoman la ministerul afacerilor străine din Petersburg; îl reproducem din causa ortografieĭ sale:

Tatul nostru kare este n tscherul,
Sphinziasky numelui tyu,
Fie npyryczija ta,
Fie voja ta, kum n tscherjul ascha schi pre pemynt,
Pynja noastry tscha di purure dy ni nou astys,
Schi ni jarty nou greschelele noastre, kum schi noi jertym grescherilor (!) noastre,
Schi nu ne dutschi pre noi ntro ispyty,
Schi ni isbyweschte pre noi di tschel ryu,
Kum schi a ta jesta npyryczija schi sila schi slawa, a wek wekow. Amin.

Continuatorul luĭ Adelung maĭ relevéză vorbe române ca „alb, deget, vorbă, masă, rógă“ în raport cu italĭanele „bianco, ditto, parola, tavola, prega“ — ceea ce, după dînsul, ar dovedi o origine latină maĭ veche de cât formele celor-lalte limbĭ romanice. Aceeaşĭ causă ar explica modificarea unor sunete ca qu în p (ĭapă, apă, opt, patru, lapte, pĭept şi chĭar ķĭept pentru equa, aqua, octo, quattuor, lac, pectus), a luĭ l în r (móră = mola), modificărĭ, carĭ nu afectéză cuvintele slave intrate în româna. Postpunerea articoluluĭ Vater o explică ca o particularitate a limbeĭ române provenită dintr'o desvoltare propriă.

II. Scriitorĭ şi istoricĭ

Poetul german *Martin Opitz,* mort în 1639, fu chemat din Silesia, în 1622, de principele Gabriel Bethlen ca profesor de literatură la Academia din Belgrad. Acolo îĭ prii aşa de bine, la Zlatna, în cât celebră localitatea într'o poemă cu acelaşĭ nume, unde într'altele descrie limba, obiceĭurile şi firea Românilor din Transilvania :

Italien hat selbst nicht viel von seinem Alten,
Ingleichen Spanien und Gallia behalten:
Wie wenig dies kann dem Römer ähnlich sein,
So nahe sind verwandt Wallachisch und Latein.
Da steckt manch' edles Blut in kleinen Bauernhütten,
Dass noch den alten Brauch und Art der alten Sitten
Nicht gänzlich abgelegt. Wie denn ihr Tanz bezeugt...
. . . .
Die Menschen, die noch jetzt fast römisch Muster tragen,
Zwar schlecht, doch witzig sind; viel denken, wenig sagen...

„Italia însăşĭ n'a păstrat mult din vechime, precum nicĭ Spania, nicĭ Galia : cât de puţin ele pot sĕmĕna Romanilor, atât de aprópe înrudită e romana cu latina. Aci zace încă mult sânge nobil în colibele ţĕrânescĭ, carĭ nu s'aŭ lepădat încă cu totul de vechile obiceĭurĭ şi datine străbune, precum dovedesce şi hora lor..... ómenĭ,

carĭ şi astădĭ pórtă încă haĭne după model roman, cam próste; dar sînt sfătoşĭ, se gândesc mult şi vorbesc puţin..." [1])

Acelaşĭ entusiasm se oglindesce în cuvintele geografuluĭ german *Hoffmann,* când caracteriză pe poporul român şi limba sa: „Din amestecul elementuluĭ, din care se trage poporul român, se desvoltă capete, carĭ-s clasice şi ar putea servi de model pentru geme; capete, carĭ şi înlăuntru ascund ceea ce arată în afară, căcĭ nicăirea nu întîlnescĭ o inteligenţă maĭ repede, o minte maĭ deschisă, o agerime maĭ mare, unită cu dibăcie în conduită, cum o arată Românul cel maĭ de rînd. Acest popor, unit şi ajuns la cel maĭ înalt grad de civilisaţiune, ar fi potrivit să stea în fruntea cultureĭ intelectuale a omeniriĭ. Şi ca să se împlinéscă acésta, limba sa e atât de armoniósă şi de bogată, că ar fi potrivită pentru poporul cel maĭ cult de pe suprafaţa pămîntuluĭ..." [2])

Ioan Thunmann, profesor de eloquenţă şi

[1]) Opitz, ***Deutsche Poëmata.*** Danzig, 1638: poema intitulată „Zlatna oder von Ruhe des Gemüths".

[2]) Hoffmann, ***Beschreibung der Erde,*** p. 3074.

filosofie la Universitatea din Halle, a fost primul învĕţat din occidentul Europeĭ, care s'a ocupat cu istoria şi limba Albanesilor şi a Vlahilor saŭ Românilor macedonenĭ.

In fruntea disertaţiuniĭ sale figurézã aceste memorabile cuvinte: „Nouĕ Europeilor occidentalĭ nicĭ un popor al continentuluĭ ce locuim nu ne este aşa de necunoscut, în privinţa originiĭ, istorieĭ şi limbeĭ lor, ca Albanesiĭ şi Vlahiĭ. Şi totuşĭ sînt popóre importante (*Hauptvölker*), popóre vechĭ, pe carĭ orĭ-ce istoric ar trebui să le cunóscă şi a căror istorie ar umplea o mare lacună în istoria antică şi modernă a Europeĭ. Dar ele nu jócă acum vr'un rol însemnat, sînt popóre supuse, sînt nenorocitĭ — şi istoricul e adesea tot aşa de nedrept ca şi omul de rînd: el despreţuesce pe cel ce nu-ĭ norocos" [1]).

Thunmann constată, că Vlahiĭ grăĭesc aceeaşĭ limbă ca şi fraţiĭ lor de dincóce de Dunăre, fiind însă amestecată cu maĭ multe elemente grecescĭ. Reproduce apoĭ Abecedarul saŭ *Protopiria* luĭ Kavalliotis, protopop din Moschopolis,

---

[1]) Thunmann, *Untersuchungen zur Geschichte der östlichen europäischen Völker*. Leipzig, 1774, p. 171 urm.: „über die Geschichte und Sprache der Albanesen und der Walachen".

„der gelehrteste unter seinem Volke“, care, subt acest titlu, publicase, la Veneţia, în 1770, un dicţionar de vr'o 1070 de vorbe latine, macedo-române şi albanese (tóte în caractere grecescĭ), însoţite de corespundĕtórele lor grecescĭ.

După Thunmann (p. 323), Vlahiĭ ar fi urmaşĭ aĭ vechilor Tracĭ amestecaţĭ cu alte popóre, ĭar limba lor o idiomă tracă, dar fórte impresurată de elemente străine, pe carĭ le repartiséză, după propria-ĭ socotélă, în proporţiunile următóre: aprópe $^{1}/_{2}$ e latin, $^{3}/_{8}$ grec, $^{2}/_{8}$ gotic şi restul de $^{3}/_{8}$ dintr'o limbă, ce are mare analogie cu cea albanesă.

Franz Joseph Sulzer, născut în Elveţia, servi în armata austriacă ca căpitan şi muri în Pitescĭ la 1791. Chemat de către Ipsilante, pe la 1776, să ocupe o catedră de filosofie şi drept şi să conlucreze la un codice de legĭ particulare pentru Divan, din carĭ misiunĭ însă s'a ales cu nimic, el avu ocasiune a cunósce de aprópe starea lucrurilor în Muntenia din a doua jumĕtate a secululuĭ trecut. Insuşindu-şĭ limba şi familiarisându-se cu traĭul şi obiceĭurile ţĕriĭ, el 'şĭ propuse a îmbrăţişa, într'o vastă operă, vĭaţa poporuluĭ român din punctul de vedere istorico cultural.

Dar n'apucă să publice de cât partea geografică, cea istorică aflându-se încă ca manuscript în timpul luĭ Engel [1].

Inspirat de filosofia secoluluĭ al XVIII-lea, Sulzer apreţiază societatea nóstră cu scepticismul unuĭ adept volterian. Stilul sĕŭ prolix trădéză asemenea o imitaţiune străină şi digresiunĭ de tot felul daŭ opereĭ sale un caracter particular.

Alminterea, nicĭ un alt scriitor străin nu ne a lăsat informaţiunĭ atât de abundante despre starea nóstră socială, despre obiceĭurĭ, datinĭ şi ceremoniĭ, ca istoricul austriac. E o scriere de cea maĭ înaltă valóre sub raportul cultural, o lucrare în mare parte exactă şi solidă, şi epitetul, ce-ĭ dă Engel *(das Sulzer'sche klassische Buch)*, nu-ĭ un simplu ornament. El şi Cantemir formézá unicele fântâne pentru o cunóscere maĭ amărunţită a vieţiĭ intelectuale a poporuluĭ român din ultimele două secole.

Sulzer se consideră obicĭnuit ca autorul teseĭ, reluată în timpul nostru de către Rössler, despre transmigrarea posterióră a Românilor din Balcanĭ. Dar nu este exact, că el ar fi negând caracterul ro-

[1]) I. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und der Walachey.* Halle, 1804, p. 54—56.

manic al limbeĭ nóstre; din contră, el insistă a releva originea latină nu numaĭ a limbeĭ, dar şi a obiceĭurilor şi a datinelor româneseĭ; admite însă şi un contingent însemnat slavon şi ajunge la conclusiunea, că Româniĭ ar fi o amestecătură de Romanĭ şi de Slavĭ, în care însă elementul roman prepondereză [1]). Introducerea slavismelor în limba română Sulzer o explică fórte cĭudat şi anume pe cale matrimonială. Din lipsa caracteristică în românesce de vorbe romanice pentru noţiunile *amor*, *amare*, represintate prin slavismele „dragoste, ĭubesc“, el deduce teoria bizară (II, 61 urm.) despre originea „amorósă“ a elementuluĭ slavon. Doritorĭ de a poseda femeĭ slave, Româniĭ trebuiră dinainte să înveţe câte-va vorbe slavone, cu carĭ să încânte pe ĭubitele lor şi să le pótă declara ast-

[1]) Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, das ist der Walachei, Moldau und Bessarabiens im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freiheit entworfen. Des ersten oder geographischen Theiles. Wien, 1781, vol. II, p. 6: Ich streite den Walachen ihre römische Abkunft nicht ab... p. 53: Die Walachen haben römische Gebräuche, römische Sitten, eine römische Sprache; sie haben aber auch slavische Sitten, Sprache und Gebräuche... Sie sind also weder blosse Slaven noch reine Römer, sondern ein Gemisch von beiden Völkern, von welchen aber das römische vorschlägt und den Vorzug hat“.

fel amorul lor. „Căcĭ presupun, adaogă cu naivitate istoricul austriac, că sexul frumos al vechilor Slavĭ va fi posedat atâta pudóre ca şi dómnele de astăḑĭ, în cât nu ele 'şĭ vor fi oferit maĭ întâĭ amorul bărbaţilor..."

Părerea luĭ Sulzer despre un compromis romano-slavon al limbeĭ române am vĕḑut-o împărtăşită maĭ sus de Adelung, care aduce în sprijinul eĭ întreita dovadă aparentă : elementul slavon, scrisórea cirilică şi ortodoxia. Şi cu tóte că continuatorul sĕŭ Vater a rectificat, încă în 1817, acéstă opiniune eronată, ea fu repetată de Schaffarik în 1837, considerând pe poporul român ca un amestec de Dacĭ, Romanĭ şi Slavĭ [1]).

Medicul german *Andreas Wolf,* care călĕtorise în diferite rîndurĭ prin Moldova, povestesce că ajungênd pentru întâĭa óră acolo, fu întrebat : *Sciĭ moldovenesce?* la care dînsul rĕspunse: *Românesce sciŭ, dar moldovenesce nu sciŭ* — şi fu tare surprins aflând, c'ar fi una şi aceeaşĭ limbă, dar avênd un numĕr de expresiunĭ tipice. Wolf şi consacră câte-va paginĭ pentru enumĕrarea acelor paralelisme munteno-moldovenescĭ, din carĭ re-

---

[1]) Schaffarik, *Slavische Alterthümer,* herausgeg. v. Wuttke. Leipzig, 1847, vol. I, p. 32.

producem următórele: bâlciŭ—ĭarmaroc, doĭcă —mancă, porumb—popuşoiŭ, izmă—mintă, muşăţel—romoniţă, funie—frânghie, gaură—bortă, glumă—şagă, felinar—fanar, zăpadă—omĕt, urloiŭ—ogég, ţarcă—coţofană, diplă—lăută, glajă—steclă, léc—doftorie, fedeleş—barilcă, năframă—basma, trufaş—fudul, lobeniţă—harbuz, pepene—zemos...[1])

Un alt Elveţian de nascere ca şi Sulzer, *Carra*, caracteriză ast-fel limba română în a doua jumĕtate a secoluluĭ trecut: „La langue Valaque et la Moldave sont à quelques mots de différence la même. Cette langue dérive en grande partie du latin, comme par ex. les mots *puine*, *muine*, *apa*, *vin* etc., en partie du sclavon ou russe comme *sluga*, *prapadit* etc. et du polonais comme *vaivoda*. Il s'y est introduit d'ailleurs un certain nombre de mots turcs et tartares qui tous ensemble forme un langage barbare et corrompu qui n'offre nulle énergie, nul goût et nulle idée abstraite. Les caractères d'écriture et d'impression sont en partie grecs, russes et tartares. Le grec vulgaire est la langue polie de la cour et

[1]) Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historichen Beschreibung des Fürstenthums Moldau.* Hermanstadt, 1805, p. 174—184.

des hospodars et des gouverneurs de province. On y parle aussi l'italien et le français; le prince et plusieurs seigneurs du pays ont même des livres en cette dernière langue; les ouvrages de M. de Voltaire se trouve entre les mains de quelques jeunes boyards, et le goût des auteurs français ferait aujourd'hui un objet de commerce dans ces contrées, si le patriarche de Constantinople n'avait menacé de la colère du ciel tous ceux qui lisaient des livres catholiques romains et particulièrement ceux de M. de Voltaire [1]".

III. Romaniştiĭ şi Linguiştiĭ.

Până la întâĭul pătrar al secoluluĭ nostru, limba română era ca şi necunoscută în Europa occidentală. Ea împărtăşea sórtea idiomelor balcanice de a fi ignorată de către invĕţaţiĭ apusenĭ, ba încă depreţiată şi privită ca un dialect slav pe de-a întregul saŭ cel puţin slavo-roman, cum o considera încă Schaffarik. Opintirile generóse ale cărturarilor ardelenĭ rĕmâneaŭ fără de efect asupra opiniuniĭ curente din causa caracteruluĭ

[1] Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces. Neufchâtel, 1781, p. 195.

excesiv, ce direcţiunea latinistă imprima tendenţelor sale.

Aceeaşĭ sórtă o încercă limba unuĭ popor învecinat cu noĭ, despre care un istoric literar se exprimă ast-fel: „Bulgariĭ eraŭ aşa de bine ştersĭ de pe harta lumiĭ, că învĕţaţiĭ ceĭ maĭ serioşĭ aĭ secoluluĭ al XVIII-lea şi chĭar de la începutul secoluluĭ al XIX-lea aŭ ideile cele maĭ confuse despre dînşiĭ, despre limba lor, despre istoria lor. In 1771, Schlötzer observă, că studiul limbeĭ bulgare moderne ar procura póte câte-va date folositóre spre a determina, ce era vechĭul popor bulgăresc. Patriarhul studiilor slave moderne, Dobrowsky, n'avea nicĭ o noţiune despre limba bulgară şi credea, că ar fi un dialect al serbeĭ; Kopitar, în 1815, scie dóră atâta, că bulgara are un articol, ce se pune la sfîrşitul vorbelor... In 1826 Schaffarik credea încă, că Bulgariĭ nu locuĭesc de cât în regiunea, ce se întinde de la Balcanĭ până la Dunăre, şi evalua numĕrul lor la 600.000; ĭar, la 1842, în etnografia sa slavă, el dâ un specimen cu totul surprindĕtor de bulgăresce. Alţiĭ credeaŭ, că limba bulgară nu se maĭ vorbea, că dispăruse cu desăvîrşire [1]."

[1]) Pypin et Spasović, *Histoire des littératures slaves*, tr. Denis. Paris, 1880, vol. I, p. 144.

Dacă ignoranţa era aşa de uïmitóre în privinţa limbeï bulgare, representanta modernă a paleo-slaveï, limbă, care posedă o importantă literatură medievală şi care a exercitat o mare influenţă asupra popórelor învecinate; dacă pentru slaviştiĭ de frunte, ca Kopitar şi Schaffarik, ea era o adevěrată *terra incognita*, apoĭ ce să maĭ ḑicem de limba nóstră, învăluită în faşele cirilismuluĭ, lipsită de orĭ-ce cultură seriósă şi ameninţată a-şĭ compromite natura propriă de o şcólă cu principiĭ extreme? Dar idea propagată de acea şcólă, cu tóte exageraţiunile sale, fiind adevěrată, ea triumfă şi atrase încetul cu încetul privirile învěţaţilor străinĭ asupra acestuĭ membru răsleţit al trunchĭuluĭ romanic. Dacă luĭ Klein şi Petru Maĭor le revine onórea de a fi luat iniţiativa şi de a fi propagat c'un zel, fie şi excesiv, idea romanităţiĭ, apoĭ romaniştilor din occident şi în special celor doĭ fundatorĭ aĭ studiuluĭ comparativ al limbilor romanice, luĭ Raynouard şi Diez, le datorim deplina recunóscere a acestuĭ principiŭ şi întroducerea definitivă a limbeĭ române în marea familie romanică.

François Raynouard (1761—1836) e autorul teorieĭ, după care provenţala ar fi tipul dialoctelor romanice, un fel de idiomă romanică

comună — langue romane—derivată din cea latină. Pasajul, în care se ocupă cu limba română, este cel următor [1]: „Soit par l'effet du hasard, soit par la force même des choses, l'idiome valaque retint ou rencontra quelques-uns des principes élémentaires, quelques-unes des formes essentielles qui ont constitué, d'une manière si précise et si analogique, les langues de l'occident; mais il créa et accepta un plus grand nombre de principes et de formes qui établirent une extrême dissemblance entre cet idiome et ceux de l'Europe latine. Il arriva alors pour l'idiome valaque ce qui serait infailliblement arrivé pour chacune des langues de l'Europe latine en Occident, si au lieu d'avoir eu un type commun et primitif, elles s'étaient formées isolément de la corruption de la langue latine, et avait supléé des formes particulières ou adopté des formes accidentelles et diverses, que l'influence des idiomes voisins aurait pu leur fournir. J'hésite d'autant moins *à placer l'idiome valaque parmi les langues de l'Europe latine*, que s'il présente de nombreuses dissemblances dans

---

[1]) Raynouard, *Choix des poésies originales des Troubadours.* Paris, 1816—1821, vol. VI, p. 67-68 din „discours préliminaire".

plusieurs des formes grammaticales élémentaires, il en offre beaucoup moins dans les mots".

Particularitatea cea maĭ marcantă, ce izbesce pe Raynouard, e posiţiunea neromanică a articoluluĭ, asupra căruĭa vor revenı şi cercetătoriĭ ulteriorĭ.

Bruce-White, care susţine originea celtică a limbilor romanice, atribue limbeĭ române o importanţă excepţională. „Le daco-roman ou valaque que sans la moindre exagération nous pourrions appeler la clé du problème dont nous avons entrepris la solution" [1]). In capitolul VII, consacrat uneĭ analise a limbeĭ române, observă despre Raynouard, că se află în eróre admiţênd postpunerea articoluluĭ ca o particularitate specifică a limbeĭ române, convins fiind că în limba italĭană articolul era asemenea postpus; dovadă *fratello*, care n'ar fi de cât radicalul *frate* cu articolul *lo!* Acest singur exemplu póte arăta modul nesciinţific, cu care autorul procede în deducţiunile sale.

Pe de altă parte, slavistul *Kopitar* (1780-1844), făcênd un studiŭ comparativ asupra prin-

---

[1]) Bruce-White, ***Histoire des langues romanes et de leur littératures depuis leur origine jusqu'au XIV-ème siècle.*** Paris, 1841, vol. I, p. 205.

cipalelor treĭ limbĭ balcanice — albanesa, româna şi bulgara — consideră, ca şi Vater (cf. p. 27), limba română ca „cea maĭ veche fiică a latineĭ," de-óre-ce posedă latinisme necunoscute limbilor surorĭ (ca mensa, ambulari, intellegere, albus, verbum...) şi relevéză ca o urmă a elementuluĭ autohton post-punerea articoluluĭ în cele 3 idiome ale peninsuleĭ, considerând câteşĭ trele aceste popóre ca *Tracĭ moderni*. „Dintr'aceste două popóre înrudite şi învecinate, unul (Albanesiĭ) a scăpat în munţĭ forma şi materia limbeĭ sale, celălalt (Valachiĭ), în văĭ, a adoptat ce-ĭ drept materie romană, dar turnată într'o formă propriă" [1]).

După ce *Lorenz Diefenbach* (1806 — 1881) se mărgini a constata, într'un mod sumar, analogiile fonetice şi morfologice ale limbilor romanice în raport cu cea latină [2]), *Frideric Diez* (1794 — 1876) aşedâ definitiv limba nóstră printre cele-lalte limbĭ romanice: „In sud-estul Eu-

---

[1]) Kopitar, *Ueber die albanische, walachische und bulgarische Sprache* în „Wiener Jahrbüchern für Litteratur", vol. XLVI (1829), p. 59 urm. reprodus şi în *Kleinere Schriften*, ed. Miklosich. Wien, 1875.

[2]) Diefenbach, *Die jetztigen Romanischen Schriftsprachen*. Leipzig, 1831, p. 50: „Die Sprache der Walachen ist wirklich Romanzo... Der Charakter der Sprache in Klang, in Bildung der Rede ist dem der Schwestern ähnlich, aber minder gebildet".

ropeĭ, ḑice Diez, pe ambele malurĭ ale Dunăriĭ inferióre, maĭ bine de 3 milióne de ómenĭ grăĭesc o limbă, a căreĭ structură gramaticală şi elemente lexicale dovedesc, că se trage din latina. Orĭ-cât de amestecată şi de incultă (verwildert) ne apare limba română, nu-ĭ putem refusa un loc între limbile culte (Schriftsprachen) romanice, atât în vederea posiţiuniĭ sale externe, de-óre-ce e recunoscută într'o mare parte a teritoriuluĭ seŭ ca organul statuluĭ, al bisericeĭ şi al literatureĭ, cât şi sub raportul intrinsec din causa multor trăsurĭ arhaice. O aşeḑâm imediat după cea italĭană, pentru că s'apropie de acésta printr'o multiplă analogie" [1]).

Resultatele imperfecte ale sciinţeĭ occidentale asupra limbeĭ române până la mijlocul seculuĭ nostru s'află ast-fel resumate de Schleicher în schiţa, ce consacră daco-româneĭ: „Acéstă limbă forméză, pentru a ḑice ast-fel, o insulă românisată în mijlocul popórelor neromânisate ale Dunăriĭ inferióre... Dicţionarul, flexiunea, fonetica, tóte acestea sînt romanisate, dar

[1]) Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*. Bonn, 1836—1843, 3 vol.—II ed. 1856—60, vol. I, p. 89 urm. Cele ḑise de Diez aŭ fost apoĭ repeţite în întroducerea la „Walachische Märchen" de fraţiĭ Schott. Stutgard, 1845, p. 13 urm.

şi degenerate şi desordonate. Sonul e arbitrar şi fără regule, flexiunea e imbibată cu elemente, ce nu ne întîmpină în tipul general al idiomelor romanisate, şi dicţionarul e inundat c'o mulţime de vorbe maghiare, germane, grece, turce şi slavone" [1]).

Progresele realisate de la acea dată în studiul limbeĭ române se oglindesc în Gramatica recentă a limbilor romanice de Wilhelm Meyer [2]) saŭ în Compendiul de filologie romanică a luĭ Gröber [3]); şi printre promotoriĭ acestor studiĭ în Occident figurézà în primul rînd numele ilustre ale luĭ Miklosich şi Schuchardt, unul discipul al luĭ Kopitar şi celălalt al luĭ Diez, ambiĭ continuând cu succes tradiţiunile acestor marĭ maestri. Luminile, ce aŭ revêrsat publicaţiunile lor asupra originilor şi evoluţiuniĭ limbeĭ române, aŭ contribuit în mare parte a inaugura o nouă epocă în studiul istoric al limbeĭ nóstre. In acelaşĭ timp, la noĭ în ţéră, numele sciinţific· cel maĭ

---

[1]) Schleicher, *Die Sprachen Europa's in systematischer Uebersicht.* Bonn, 1850, p. 194.

[2]) W. Meyer, *Grammatik der romanischen Sprachen.* Leipzig, 1889 (în curs de publicaţiune).

[3]) Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie.* Strassburg, 1888 (în curs de publicaţiune).

autorisat, ce rĕsună în cursul ultimelor două decenie, e al d-luĭ Hasdeŭ, ilustru istoric şi linguist în acelaşĭ timp, care a sciut să deschiḑă căĭ noue în acest domeniŭ şi să îmbrăţişeze un orizont necunoscut predecesorilor sĕĭ.

POLIGLOŢI ROMÂNI

Ce însemnéză a fi poliglot?

In statele cu o populaţiune mixtă, ca Austria şi Turcia, nu-ĭ mirare să daĭ peste ómenĭ din popor, carĭ să grăĭéscă 3—4 limbĭ. In capitalele cosmopolite, ca Constantinopole, New-York saŭ Vĭena, s'află adesea simpli fecĭorĭ, carĭ cunosc un mare numĕr de limbĭ, ce le vorvesc cu multă uşurinţă şi îndemânare.

Pot fi numiţĭ aceştĭa poliglоţĭ?

De sigur că nu.

Spre a merita acest titlu trebue, ca cineva să posédă un grad de cultură generală şi să cunóscă întru câtva şi literatura acelor idiome.

In principiŭ însă, póte cine-va cunósce perfect două saŭ maĭ multe limbĭ?

Rĕspunsul depinde de sfera maĭ mult saŭ maĭ puţin vastă, ce se dă noţiuniĭ „limbă".

Capitalul lexical al omuluĭ din popor şi al

claselor de jos nu trece peste 500 de vorbe, adică cam atâtea câte conţine un text italĭan de operetă. O persónă cultă nu întrebuinţéză, în vĭaţa-ĭ ḑilnică, maĭ mult de cât 3000—4000 de vorbe. Nu s'a calculat óre, că cele două maĭ profunde şi maĭ e ciclopedice cărţĭ ale umanităţiĭ — Biblia şi dramele luĭ Shakespeare — nu trec peste vr'o 5600 şi 15000 de cuvinte......?

Şi cu tóte acestea *Thesaurus linguæ græcæ* de Henricus Stephanus nu conţine maĭ puţin de 150000 de vorbe, ĭar *Dictionnaire de la langue française* de Littré vr'o 80000...

Toţĭ aceĭa carĭ aŭ studiat istoria saŭ geniul uneĭ limbĭ — lexicografĭ, poeţĭ saŭ scriitorĭ — sciŭ, că limba naţională e asemenea oceanuluĭ imens, care póte fi sondat, dar nicĭ odată aprofundat.

Cu cât cine-va se afundă maĭ adânc în studiul uneĭ limbĭ, cu atât se lărgesc perspectivele necunoscutuluĭ şi distanţa de străbătut devine într'adevĕr imensă.

Acésta ne explică, cum unul dintre ceĭ maĭ marĭ liricĭ italĭenĭ, Metastasio (1698—1782), după o vĭaţă întrégă consacrată cultivăriĭ limbeĭ sale materne, a putut susţine, către sfîrşi-

tul carierei sale, că încă nu cunoscea în de ajuns limba italiană.

Limbile clasice, deşi cristalisate, ca idiome mórte, într'un cerc bine definit, deşi aprofundarea lor a reclamat opintirile seculare ale celor maĭ distinse capete europene: unde-ĭ filologul, care să fi pĕtruns în acelaşĭ timp adâncul graĭuluĭ grec şi roman, în cât aceste idiome să nu maĭ aĭbă taĭne pentru dînsul?

Apoĭ cu cât maĭ greŭ este a coprinde o limbă vie, care, aflându-se într'o continuă mobilitate, sporesce mereŭ şi pe nesimţite materialele sale şi lărgesce ast-fel până la infinit orizontul coprinsuluĭ sĕŭ.

Dacă dar este atât de anevoe a cunósce adânc o singură limbă — chĭar şi maĭ ales pe cea maternă — nu-ĭ óre o presumpţiune a crede, că cine-va póte cunósce perfect douĕ saŭ maĭ multe limbĭ?

Atarĭ cunoscinţe poliglote trebue dar reduse la adevĕrata lor proporţiune. Şi, în acéstă privinţă, avea dreptate bĕtrânul Tremblay (Traité de langues. Amsterdam, 1709), când ḑicea: „Quand on nous dit qu'un homme parle un grand nombre de langues, comme le roi Mithridates qui en parloit vingt-deux, à ce que

l'Histoire rapporte: cela se doit entendre modestement, c'est-à-dire qu'il les parloit un peu".

Este negreşit cu putinţă ca, după o şedere îndelungată într'o ţéră străină, cine-va să-şĭ însuşéscă pe deplin o a doua limbă, dar, departe de patrie, el va uĭta într'aceea limba sa maternă.

Afară de acésta, poliglotia este maĭ mult o aptitudine naturală şi un resultat al împrejurărilor de cât o preucupare sciinţifică: cine are ocasiune de a face călĕtoriĭ dese saŭ a sta îndelungat în ţĕrĭ străine şi a veni ast-fel în contact cu alte popóre, póte ajunge în stare a se exprima curent şi a sci — maĭ mult saŭ maĭ puţin — cincĭ, şése şi maĭ multe limbĭ.

O atare cunoscinţă practică e însă cu totul independentă de aprofundarea raţională a acelor limbĭ. De aceea rar, fórte rar, găsim întrunite ambele aceste cunoscinţe — cea empirică şi cea teoretică, cea poliglotă şi cea linguistică — într'una şi aceeaşĭ persónă. Dintre linguiştĭ nu s'ar putea cita de cât dóră pe Wilhelm de Humboldt (1767—1835), care, mulţumită posiţiuniĭ sale diplomatice (ca ambasador succesiv la Londra, Paris, Roma) şi unor călĕtoriĭ des repetate, dar maĭ presus de tóte uneĭ stăruinţe neobosite, ajunse în posesiunea

practică nu numaĭ a principalelor limbĭ culte, dar a limbeĭ chinese şi chĭar a unor idiome pe atuncĭ cunoscute numaĭ după nume, ca basca, ca graĭurile americane şi australiene.

De cele maĭ multe orĭ linguiştiĭ ceĭ maĭ iluştri, carĭ dispun teoretic de un mare numĕr de idiome, nu s'ar putea servi pentru scopurĭ practice de cât cu 2 saŭ 3 limbĭ şi cu siguranţă de sigur numaĭ cu limba lor maternă. Ast-fel un Pott (1802—1879) utiliséză, în operele sale, tóte limbile globuluĭ şi despre dinsul Curtius a ḑis „că-ĭ pare îngustă o împĕrăţie, care se întinde peste o parte a Europeĭ şi a Asieĭ"; un Miklosich (1813--1890) a îmbrăţişat, afară de întinsul domeniŭ al limbilor slavice, totalitatea limbilor balcanice şi a studiat cu de-a măruntul varietăţile dialectale ale idiomelor ţigănescĭ; un Hasdeŭ, care cunósce profund limbile slavice şi romanice şi posedă un numĕr însemnat de alte limbĭ — pentru toţĭ aceştĭa cunoscinţa teoretică a limbilor se întinde într'un cerc fórte vast, pe când cea practică se reduce la două saŭ cel mult la treĭ idiome vorbite.

Trecĕnd peste exemplele remarcabile de poliglotie din antichitate, ca regele Mitridate şi

regina Cleopatra, precum şi peste cele din timpurile moderne, ca prodigiosul Pico de Mirandola, ne vom opri numaĭ la exemplul cel maĭ extraordinar de poliglotie din epoca nóstră, la faĭmosul cardinal *Mezzofanti*.

Născut la Bolonia în 1774 şi mort la Neapole în 1849, el consacră întréga-ĭ vĭaţă studiuluĭ limbilor şi, mulţumită unor strădaniĭ colosale (nu dormea de cât 3 ore şi ĭarna studia tótă nóptea), ajunse către sfîrşitul vĭeţiĭ sale, la vîrsta de 78 de anĭ, a vorbi până la 50 de limbĭ şi dialecte, între carĭ şi limba română. Despre acésta din urmă ţinuse, deja în Iulie 1815, o disertaţiune în Academia din Bolonia intitulată „Limba română şi analogiile sale cu limba latină.“ Tot în acéstă privinţă e interesantă o relaţiune a astronomuluĭ austriac baron de Zach, asupra eclipseĭ solare din Bolonia de la 20 Septemvrie 1820, cu care ocasiune scrie următórele despre Mezzofanti:

„Eclipsa anulară a sóreluĭ a fost o curiositate pentru noĭ şi a doua curiositate fu Mezzofanti. Acest bărbat extraordinar e într'adevĕr un rival al luĭ Mitridate; el vorbesce 32 de limbĭ[1]),

[1]) Acésta era, cum am spus, în 1820; de atuncĭ Mezzofanti îşĭ maĭ însuşi un mare numĕr de alte limbĭ.

viĭ şi mórte, în modul cum am să descriŭ. El se adresâ către mine pe unguresce, şi cu un compliment aşa de bine întors şi într'o unguréscă atât de excelentă, în cât fuseĭ coprins de mirare şi uĭmire. Apoĭ îmĭ vorbi nemţesce, maĭ întâĭ într'o bună saxonă, apoĭ în dialectele austriac şi şvab, cu o corectitudine de accent, care mĕ uĭmi în gradul cel maĭ înalt şi mĕ făcu să isbucnesc într'un hohot la gândirea contrastuluĭ între limba şi înfăţişarea acestuĭ minunat profosor. Apoĭ vorbi englesesce căpitanuluĭ Smyth, rusesce şi polonesce prinţuluĭ Volkonski, fără pedică şi gângăvire, ci cu aceeaşĭ volubilitate, cu care ar fi vorbit limba-ĭ maternă, dialectul din Bolonia... La un prânz la cardinalul della Spina, Eminenţa sa mĕ puse la masă lângă dînsul. După ce vorbirăm în diferite limbĭ, pe carĭ le vorbea tóte maĭ bine de cât mine, îmĭ veni în gând a-ĭ adresa pe neaşteptate câte-va vorbe pe romănesce. Fără şovăire şi fără de a se arăta mirat de raritatea dialectuluĭ, ce scoseĭ la ivélă, poliglotul meŭ o luâ înainte în acéstă limbă şi atât de repede, în cât fuĭ silit să-ĭ spun: „Binişor, binişor, d-le Abbate, nu vĕ pot urma; procopséla mea latino-românéscă e pe sfîrşite". Trecuse maĭ bine de 40

de anĭ, de când vorbeam acéstă limbă, deşi o sciam bine în tinereţe, când serveam într'un regiment unguresc cu garnisona în Transilvania. Profesorul mĕ informă cu acéstă ocasiune, că maĭ scia şi altă limbă, ce nu fuĭ nicĭ o dată în stare a o invĕţa, deşi avusesem maĭ bună ocasiune de cât dînsul, avĕnd în regimentul meŭ ómenĭ, carĭ o grăĭaŭ. Acésta era limba Ţiganilor.

„Intrebaĭ pe prinţul Volkonski, cum vorbea profesorul rusesce şi-mĭ spuse, c'ar fi fórte bucuros, dacă propriul sĕŭ fiŭ ar vorbi aşa de bine. Căpitanul Smyth ḑise: Profesorul vorbesce englesesce maĭ bine de cât mine, corect şi elegant...

„D. Mezzofanti veni într'o ḑi să mĕ vaḑă la otelul, unde stam; din întîmplare mĕ aflam eŭ însumĭ în visită la un alt călĕtor, care sta în acelaşĭ otel, baronul Ulmenstein, colonel în serviciul regeluĭ Hanovreĭ, care călĕtorea cu femeĭa sa. Mi se anunţă d. Mezzofanti şi, fiindu-ĭ singura persónă cunoscută, îl introduseĭ în societate ca profesor şi bibliotecar al Universităţiĭ. El luă parte la conversaţiune, ce se făcea în limba germană; şi, după ce continuă mult timp, baronésa, o germană fórte cultă, profită de oca-

siune şi mĕ întrebâ la o parte, cum se face, ca un German să fie profesor şi bibliotecar într'o Universitate italĭană. Rĕspunseĭ, că d. Mezzofanti nu era German, ci un fórte bun Italĭan din Bolonia şi că nu eşise nicĭ odată din acest oraş. Vĕ las să judecaţĭ uĭmirea societăţiĭ întregĭ şi explicaţiunile, ce urmară!“[1])

Prin însăşĭ firea lucrurilor ţéra nóstră trebuĭa să posédă bărbaţĭ cunoscĕtorĭ de diferite limbĭ. Pe când limba română nu era grăită de cât de clasele de jos ale poporuluĭ, aristocraţia conversa în limba grécă, ĭar în cercurile oficiale alterna slavona saŭ polona cu turca. Domniĭ şi boĭeriĭ din trecut făcêndu-şĭ educaţiunea la Constantinopole, în acel Babilon linguistic, mulţĭ dintr'înşiĭ vor fi profitat spre a-şĭ însuşi cunoscinţa maĭ multor idiome.

Ardelénul Georg Kreckwitz constată, către sfîrşitul seculuĭ al XVII-lea, existenţa unor numeróse elemente etnice în Moldova, enume-

---

[1]) Am extras acéstă scrisóre din biografia luĭ Mezzofanti de C. W. Russel (The Life of Cardinal Mezzofanti. London, 1858), care a scris şi un memoriŭ introductiv asupra poligloţilor anticĭ şi modernĭ. Enumĕrarea principalilor poligloţĭ românĭ din trecut va forma un curios pendant la memoriul învĕţatuluĭ engles, care, bine-înţeles, nicĭ nu pomenesce de Românĭ.

rând ca locuitorĭ Ruşĭ, Tătarĭ, Polonĭ, Sêrbĭ, Armenĭ, Bulgarĭ, Transilvănenĭ (Ungurĭ) şi mulţĭ Ţiganĭ. El observă, că fie-care din aceste popóre se deosibesce prin originea, limba şi religiunea lor, deşi eĭ caută să imiteze în multe pe Valachĭ, servindu-se asemenea de portul şi de corupta limbă romănéscă.[1])

Acest contact intim într'atâtea elemente diferite era fórte favorabil pentru respândirea cunoscinţelor poliglote. Şi acéstă stare de lucrurĭ a durat maĭ până la mijlocul seculuĭ actual. La 1850, un profesor de limbĭ străine, Körnbach, care a stat mult timp la Iaşĭ, numesce Moldova „ţéra poliglоţilor". El enumĕră limbile curente şi familiare claselor culte din acel timp: limba francesă, ce o sug odată cu laptele mameĭ; gréca modernă, care ţine de bon-ton; germana, ca limbă clasică şi ca organ comercial cu Austria; rusa, italĭana, englesa, polona şi

---

[1]) Kreckwitz, ***Beschreibung des ganzen Königreichs Ungarn.*** Francfurt, 1685: „....Reussen, Tartern, Sarmaten (Polen), Ratzen (Serben), Armenier, Bulgaren, Siebenbürgen, Deutsche und viele Zigeuner... Und dieweil die Völker unterschiedlich, also haben sie auch unterschiedliche Religionen, wiewohl sie den Walachen in vielem nacharten, sich auch der corrumpirten romanischen Sprache und Kleidung gebrauchen".

turca, care se aude însă maĭ ales în jurul vechilor boĭerĭ.[1])

In asemenea împrejurărĭ nu e rar să întîmpinăm şi în trecutul nostru poliglotĭ în tótă puterea cuvîntuluĭ.

Un exemplu dintre cele maĭ remarcabile ni-l oferă un fel de Mezzofanti român de la mijlocul seculuĭ al XVII-lea, despre care cronicarul Neculcea ne-a lăsat o descriere dintre cele maĭ dramatice. E vorba de faĭmosul Spătar *Nicolae Milescu*, poreclit „Cârnul", care poseda o prodigiósă cunoscinţă a tuturor limbilor europene: „prea învĕţat şi cărturar şi sciea multe limbĭ: elinesce, slavonesce, grecesce şi turcesce", ḑice despre dînsul cronicarul moldovén. Pe lângă acésta, era şi unul dintre bărbaţiĭ ceĭ maĭ învĕţaţĭ aĭ timpuluĭ sĕŭ: el aparţine — după expresiunea luĭ Picot[2]) — istorieĭ literare a Moldoveĭ, GrecieĭRusieĭ şi Chineĭ.

---

[1]) Körnbach, *Studien über französische und daco-romanische Sprache und Literatur.* Leipzig, 1850, p. 154.

[2]) In excelenta-ĭ monografie asupra Spătaruluĭ (Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu, Ambassadeur du Tsar Alexis Mihajlovič en Chine. Paris, 1883), din care extragem amănuntele de maĭ la vale. D. Picot s'a folosit maĭ ales de cercetările repeţite ale d-luĭ Hasdeŭ asupra ilustruluĭ Spătar al Moldoveĭ.

Născut în Vasluĭ pe la 1625, Milescu se duse de tînĕr la Constantinopole, unde dobândi cunoscinţe întinse în teologie, filosofie, istorie şi literatură. Apoĭ 'şĭ continuâ studiile în Italia, unde se perfecţionâ în sciinţele naturale şi matematice. Intors în ţéră, ocupâ diferite funcţiunĭ sub Vasile Lupu, Grigorie Ghica şi Ştefăniţă Vodă.

Intrând în relaţiunĭ cu rivalul luĭ Ştefăniţă, cu Constantin Şerban, pe atuncĭ în Polonia, ca să-ĭ ajute a recăpăta domnia („aŭ scris nisce cărţĭ viclene şi le-aŭ pus într'un bĕţ sfredelit"), acesta descoperi însuşĭ luĭ Vodă manoperele grămăticuluĭ seŭ. Drept pedépsă, Domnul puse calâul de-ĭ tăĭâ nasul, de unde porecla de Cârnul.

Retras în Muntenia, începu pe lângă Grigorie Ghica noue intrigĭ. De acolo porni la electorul de Brandenburg, unde un medic, folosindu-se de progresele rinoplastieĭ, izbuti a-ĭ reface nasul: „aŭ găsit acolo un doftor, de-ĭ tot slobozea sângele din obraz şi-l boţea la nas şi aşa din ḑi în ḑi sângele se închega, de-ĭ aŭ crescut nasul la loc de s'aŭ tămăduit."

Pe la 1672 îl găsim la Moscova, cerênd ospitalitate ţaruluĭ Alexe Mihailovicĭ, care-l făcu dragoman şi-ĭ încredinţâ ambasada către împĕ-

ratul Chineĭ. In 1676 ajunse la Peking, unde avu ocasiunea să înveţe limba chinesă şi între-prinse o descriere a Chineĭ după propriile sale însemnărĭ. Acéstă descriere făcută în rusesce se păstréză, ca manuscript, în bibliotecele naţionale din Petersburg şi Paris[1]).

El muri pe la 1714 în vîrstă de peste 80 de anĭ. Literatura română îĭ datoresce un adevĕrat tesaur: întâĭa traducere întrégă a Biblieĭ, cunoscută sub numele luĭ Şerban-Vodă, în mâĭnile căruĭa cădênd manuscriptul, făcu o mare şi frumósă ediţiune în Bucuresci la 1688, fără însă a pomeni numele luĭ Milescu. Cele-lalte opere le a scris în latina, gréca, slavona şi maĭ ales rusesce, între carĭ figuréză un Dicţionar grec-latin-rusesc şi un tractat în limba rusă asupra scrieriĭ ieroglifice („Carte ieroglifică ieratică saŭ despre scrierea secretă, cum Egipteniĭ şi Greciĭ obicĭnuĭaŭ a întrebuinţa semne secrete şi embleme, zugrăvite şi nescrise, pentru a arăta înalta lor înţelepcĭune şi sciinţă“).

In cronica fragmentară (după 1670), atribuită Spătaruluĭ de către d. Hasdeŭ, găsim nu

---

[1]) Vedĭ *De la Tobolsk până la China.* Note de călĕtorie de Spătarul Milescu în 1675, traduse după un text grecesc de V. Sion, în Analele Acad. Rom., tom. X.

numaĭ limpede exprimată originea romană comună tuturor fracţiunilor Romănismuluĭ din Dacia Traĭană, dar, ceea ce este şi maĭ remarcabil, prima relaţiune în istroriografia nóstră despre Romănii din Macedonia. A trebuit un spirit atât de comprehensiv ca al luĭ Milescu spre a îmbrăţişa ast-fel membrele răsleţe ale némuluĭ romănesc şi a întrevedea comunitatea provenințeĭ lor:

„Vedem, că Romănii din Ardél, Moldovenii, şi ceştĭ din ţéra acésta, tot un ném, tot o limbă fiind.... Românĭ înţeleg nu numaĭ ceştĭa de aicĭ, ci şi din Ardél, carĭ încă şi maĭ néoşĭ sînt şi Moldovenii şi toţĭ câţĭ şi într'altă parte se află şi cu acéstă limbă fie şi cevaşĭ maĭ osebită în nisce cuvinte din amestecarea altor limbĭ, éră tot una sînt. Ci dar pre aceştĭa, cum ḑic, tot Românĭ îĭ ţinem, că toţĭ aceştĭa dintr'o fîntână aŭ izvorit şi cură“.

Iar despre Macedo-Românĭ: „Sînt dară aceştĭ Cuţo-Vlahĭ (cum ne spun vecinii lor şi încă şi cu dintr'înşiĭ am vorbit) ómenĭ nu maĭ osebiţĭ nicĭ în chip, nicĭ în une obiceĭe, nicĭ în tăria şi făptura trupuluĭ de cât Românii aceştĭa, şi limba lor romănéscă ca a acestora, numaĭ maĭ stri-

cată şi maĭ amestecată cu de céstă próstă grecéscă şi cu turcéscă....“[1])

Dintre Domniĭ ţĕrilor române acel vînturăţéră, cunoscut sub numele de *Despot Vodă* (1561—1563), carele a cutreerat o mare parte a Europeĭ spre a se făli la curţile suverane cu pretinsa-ĭ genealogie, era un poliglot în adevĕratul sens al cuvîntuluĭ „sciind — dice Nicolae Costin (Cronice I, 433) — limba săséscă, nemţéscă, latinéscă şi românéscă“. Maĭ trebue adăogat grecésca ca limba-ĭ maternă şi turcésca, pe atuncĭ indispensabilă în tot Orientul Europeĭ.

Contimporanul sĕŭ, *Petru Cercel*, era de asemenea versat în maĭ multe limbĭ şi poseda perfect limba italiană, în care a compus şi versurĭ faĭmóse pe acel timp.

Intre aniĭ 1710—1711 tronul Moldoveĭ fu ocupat de un bărbat, care póte fi considerat ca cea maĭ mare glorie literară a Românismuluĭ din trecut.

Principele *Dimitrie Cantemir* (1663—1723) a fost nu numaĭ un învĕţat de frunte al timpuluĭ sĕŭ, dar cel maĭ mare învĕţat, ce l-a produs până astădĭ ţéra nóstră. Ca poliglot, el póte

[1]) *Cronicele României*, ed. Cogălnicénu. Bucurescĭ, 1872, vol. I, p. 103, 107 şi 111.

fi pus alăturea de Milescu, pe care îl întrece încă în erudiţiune şi vastitate. In domeniul limbilor orientale maĭ cu sémă el a rĕmas până astădĭ cunoscĕtorul cel maĭ profund şi, dacă exceptâm întru cât-va pe Ienache Văcărescu, Cantemir remâne unicul mare orientalist român.

Intr'atâta de versat era învĕţatul Domn în literatura turcă, arabă şi persiană, în cât stilul seŭ românesc pare a se resimţi de acéstă influenţă străină. Modul seŭ de a scrie (maĭ ales în „Istoria ieroglifică") trădéză un ce exotic şi, după afirmarea cunoscĕtorilor într'ale stiluluĭ oriental, el ar fi o calchiare după graĭul alegoric al scriitorilor orientuluĭ.

Cantemir cunoscea vr'o 12 limbĭ: el vorbea limbile orientale (turcésca, araba, persiana), neogréca, italĭana, rusésca şi francesa; scia maĭ multe limbĭ antice (gréca, latina, paleo-slava) şi a scris în şése limbĭ diferite: română, latină, neo-grécă, rusă, turcéscă şi persiană.

In privinţa cunoscinţelor sale filologice, el nu s'a ridicat şi nu s'ar fi putut ridica maĭ presus de contimporaniĭ seĭ. In Hronicul seŭ, unde vorbesce adesea de multe lucrurĭ străine de istorie, s'află şi un pasaj (I, 83 urm.), din care putem induce părerile sale despre filiaţiunéa

limbilor clasice: „...Care lucru de cât radele sóreluĭ maĭ albe şi maĭ chĭar sĕ vede, că limba acésta latinéscă de astă-dĭ odineóră aŭ fost hiresce elinéscă, şi limba elinéscă maĭcă éră a Latinilor fiică sĕ cunósce. In locul a o mie de mărturiĭ, pre unul numaĭ vom aduce, pre Scaliger, carele cu marĭ şi nétede socotéle etimologhicescĭ (adică tîlcuitóre de cuvinte) arată şi dovedesce, precum tóte numerile, cuvintele şi graĭurile (verbele) latinescĭ ca nisce crengĭ dintr'o trupină şi ca nisce smicele dintr'o rădăcină, dintr'acea elinéscă rĕsar şi se depărtéză şi orĭce însĕmnéză vîrtutea cuvîntuluĭ latinesc, nu din sine ci din cel elinesc însĕmnéză ce însĕmnéză... Iar lexicónele etimologhilor în mână, în carele binişor şi amănuntul cercetând pare-mi-sĕ şi 11 cuvinte hiresce latinescĭ în tótă limba latinéscă nu va putea afla".

Acest mod de a vedea s'a continuat şi după Cantemir. Unul dintre cel maĭ iluştri filologĭ aĭ seculuĭ al XVIII-lea, olandesul Ruhnken (1723 — 1798) repeta încă galanta frasă: *linguam latinam totam pulchræ matris græcæ pulchram filiam esse....*

Iată şi două exemple etimologice, carĭ ne

aduc aminte de reveriile platonice despre originea cuvintelor:

„*Theos*, deus, Dumneḑeŭ, a căreĭa etimologhie ceĭ maĭ învĕţaţĭ o fac aşa: *(deos*, *theos)* sĕ ḑice, căcĭ luĭ ceva nu-ĭ lipsesce saŭ pentru căcĭ el tóte tuturor dă, saŭ sĕ tălcuĭasce de la graĭul (verbul) *θεάσαι*, adică că tóte vede şi ochĭuluĭ luĭ tóte sînt supuse; saŭ ĭarăşĭ de la cuvîntul *δέος*, ce se înţelege frică, spaĭmă, pentru căcĭ el este de temut şi de spăriat; ĭară de se va duce cuvîntul latinesc de la cel eolicesc (că şi cea eolicéscă limbă elinéscă este) *δέως*(!), carile sĕ scrie şi *ζέως*, să aduce de la graĭul *ζάω*, ce va să ḑică trăesc, căcĭ Dumneḑeŭ unul pururea trăesce“.

„*Homo*, om, vor ceĭ maĭ curaţĭ etimologhicĭ, precum purcéde de la cuvîntul elinesc *ὁμῶς* adică dobitoc insoţitoriŭ, saŭ într'alt chip de la *ὁμός* de la cuvîntul *ὅμοιος* adică asemenea, saŭ de unde sĕ pótă ḑice asemenea, căcĭ după asemĕnarea luĭ Dumneḑeŭ este făcut omul.“

Atarĭ fantasiĭ, carĭ trec astă-ḑĭ de rătăcirĭ copilărescĭ, eraŭ pe atuncĭ cuvîntul din urmă al filologieĭ şi exemple tot atât de curióse de „marĭ şi nétede socotéle etimologhicescĭ“ le putem găsi la representanţiĭ ceĭ maĭ iluştri aĭ

sciinţeĭ filologice din epoca luĭ Cantemir. Acelaşĭ lucru, şi póte încă cu maĭ mult drept cuvînt, se póte ḑice despre erorile luĭ Cantemir în domeniul istorieĭ şi filologieĭ orientale, când aceste aşa-numite „erorĭ“ eraŭ tot atâtea „verităţĭ“ pentru contimporanii Domnuluĭ român.[1])

Din contră, Cantemir avea ideĭ solide despre originile naţiuniĭ române şi cunoscea fórte bine, cum se va vedea maĭ jos, şi pe Româniĭ din Dacia Aureliană (Hronic I, 52): „Româniĭ din Dachia de astă-ḑĭ, carĭ sînt Moldoveniĭ, Munteniĭ şi Ardeleniĭ, sînt din némul hireşĭ Romanĭ de la Italia de la Traĭan împĕratul aduşĭ.“

Erudiţiunea poliglotă a luĭ Cantemir se vede şi din izvórele, ce le a consultat pentru scrierea Hroniculuĭ seŭ. Acolo se citéză „poeţĭ, istoricĭ, filosofĭ“ latinĭ, grecĭ, leşĭ, ungurĭ, boemĭ, arăpescĭ, nemţĭ, ruşĭ, perşĭ, turcĭ.... în total vr'o 153 de scriitorĭ.

Dintre istoriciĭ românĭ din trecut Cantemir e singurul, care, în opera-ĭ etnografică asupra

---

[1]) A se vedea, în acéstă privinţă, critica pe atât de nedréptă pe cât de pretenţiósă făcută sciinţeĭ orientale a luĭ Cantemir de către baronul Hammer în *Journal Asiatique* din 1824.

Moldoveĭ, consacră un capitol special limbeĭ române[1]).

Predecesoriĭ seĭ în domeniul istoriografieĭ, Grigorie Ureche şi Miron Costin, se mărginesc a constata romanitatea némuluĭ, oprindu-se în trécăt şi asupra limbeĭ. Ast-fel cel dintâiŭ, în întroducerea la „Domniĭ Ţĕriĭ Moldoveĭ“ (după 1594), ḑice: „Limba saŭ graĭul nostru din multe limbĭ este făcut şi ne este amestecat graĭul nostru cu al vecinilor de pen pregĭur, măcară că *de la Rîm ne tragem* şi cu a lor cuvinte ne-ĭ amestecat graĭul“. Costin accentuéză şi maĭ lămurit acéstă origine în „Descălecatul dintâiŭ a Ţĕreĭ Moldoveĭ“ (după 1662), cap. VI: „Precum némul acestor ţĕrĭ aşeḑate de pe aceste locurĭ de Rîmlenĭ este izvorit“. Şi ceva maĭ sus: „Măcar că şi la istoriĭ şi la graĭul şi străinilor, şi în de sine, cu vreme, cu vécurile, cu primenele am dobândit şi alt nume, ĭar acel carele este vechiŭ nume stă întemeĭat şi înrădăcinat rĕmâne *Românĭ*, cum vedem că măcar că ne rĕspundem acum Moldovenĭ, ĭar nu întrebâm: sciĭ moldovenesce? ci sciĭ românesce? adică rîmlenesce (*scis romanice?* pre

---

[1]) *Descriptio Moldaviæ*. Bucurescĭ, 1872, partea III, cap. IV: de lingua Moldavorum.

limba latinéscă). Stă dar numele cel vechiŭ ca un temeiŭ neclătit... şi acestor ţĕrĭ, adică ţĕreĭ nóstre Moldoveĭ şi ţĕreĭ Muntenescĭ, numele cel drept de moşie este *Român*, cum se rĕspund şi acum ceĭ din ţéra Ungurésca şi Munteniĭ în ţéra lor scriŭ şi rĕspund cu graĭŭ: *Ţéra românéscă*". Şi tot aşa în poema-ĭ polonă (cântecul I): „In câteşĭ trele ţĕrĭ poporul se fălesce cu numele de Romanĭ şi nicĭ se póte îndoi cine-va, cum că se trage din Roma."

Invĕţatul Domn, ocupându-se în special cu originea limbeĭ nóstre, începe maĭ întâĭ a expune „cu candóre" cele două părerĭ pe atuncĭ dominante în acéstă privinţă, carĭ o derivaŭ din latina saŭ italĭana, şi arată tot-de-odată argumentele principale ale partisanilor lor.

Originea latină se sprijinea nu numaĭ pe faptul, că ea s'a întrodus în Dacia cu mult maĭ înainte de a se fi corupt în Italia prin întâĭele invasiunĭ barbare şi prin conservarea străvechĭuluĭ nume de *Roman* ca apelativ naţional, dar încă pe argumentul, că limba română posedă multe cuvinte latine, ce lipsesc italĭaneĭ:

commincio: încep (incipio)
bianco: alb (albus)
signore: domn (dominus)

tavola: masă (mensa)
parola: vorbă (verbum)
testa: cap (caput)
caccia: vînat (venatio)...

Conservarea acestor latinisme se considera obicinuït (cf. p. 27 şi 48) ca o dovadă de anterioritatea elementuluĭ latin întrodus în Dacia, pe când istoria demonstră tocmaĭ contrarul. Gröber a arătat, că se póte stabili o cronologie strictă privitóre la substratele vulgare ale limbilor romanice. Sardinia şi Dacia forméză cele 2 puncte extreme ale serieĭ provinciale treptat incorporate Imperiuluĭ: pe când dialectul sard a păstrat cele maĭ multe arhaisme (guturala primitivă intactă, consónele finale întregĭ), daco-romana, ca ultima verigă în lanţul popórelor romanisate, s'a format dintr'o latină vulgară maĭ desvoltată de cât cea transportată, în timpul Republiceĭ, în provinciile extra-italice (Galia şi Ispania). Substratul vulgar din Dacia avênd un caracter maĭ recent, putu lesne transmite unele elemente lexicale, ce aĭurea saŭ se tocise printr'o îndelungă întrebuinţare, saŭ fură înlocuite cu echivalente maĭ concrete. Caracterul semi-literar al acestor vulgarisme probéză întroducerea lor posterióră, pe când substituţiunile concrete din restul do-

meniuluĭ romanic aŭ o înfăţişare maĭ populară şi deci maĭ arhaică.[1])

Cât privesce a doua părere despre originea italĭană a limbeĭ nóstre, ea ar avea drept temeiŭ identitatea în ambele limbĭ a auxiliarelor (am, aĭ, are), a articoluluĭ şi a unor cuvinte proprie italĭaneĭ şi româneĭ (ca şchĭop=it. schioppo în raport cu claudus, cerc=it. cerco în raport cu quæro etc.).

In realitate, particularităţile pomenite 'şĭ află o explicaţiune mult maĭ naturală în faptul uneĭ comunităţĭ de origine, latino-vulgara servind de substrat ambelor idiome, cu tóte diferenţele secundare ca postpunerea articoluluĭ, relevată de Cantemir. Iar pentru existenţa unor vorbe speciale italĭano-române se admitea ipotesa uneĭ importaţiunĭ pe cale comercială de către Genovesĭ..., pe când ele nu sînt de cât elemente latino-vulgare, ce se regăsesc şi în cele-lalte limbĭ romanice.

---

[1]) Cf. Gröber, *Vulgär-lateinische Substrate romanischer Wörter* în Wölfling, Archiv für lateinische Lexicographie, vol. I (1884), p. 204 urm. Acéstă explicaţiune se aplică şĭ paralelismelor latine din dialectul daco-român şi macedo-român: luna-mesu (mensis), cuget-mintuesc (minte), două-ḑecĭ-yinyiţĭ (viginti), cer-demand, săruta-basia, frigurĭ-hievră (febris), pămînt-loc (locus) etc.

Adevĕrul este că, în familia romanică, româna şi italĭana formézǎ un grup particular, caracterisat printr'o serie de fenomene comune de ordine fonetică şi morfologică[1]. Alte analogiĭ importante cu dialecte italĭene, în special cu cel maĭ vechiŭ dintr'însele, cu cel sard (ca transformarea caracteristică a grupurilor qua şi gua în pa şi ba) ar conduce la conclusiunea despre transportarea în Dacia a unor contingente italice mult maĭ însemnate de cât permit a admite inscripţiunile. Limba ar modifica, în acest cas, conclusiunea istorieĭ, dându-ĭ o maĭ largă accepţiune, şi ar completa ast-fel resultatele epigrafieĭ.

După ce expune aceste păreri străine, Cantemir se sfiesce a enunţa o opiniune propriă, „nu cum-va amorul patrieĭ să ne întunece ochiĭ şi să trecem cu vedere, ce luminile altora ar putea vedea uşor". El se mulţumesce dar a afirma — pe lângă împrumuturĭ lexicale prin contact comercial de la Grecĭ, Turcĭ şi Polonĭ— existenţa în romănesce a unor cuvinte necuno-

[1]) Tiktin (ap. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*. Strassburg, 1888, vol. I, p. 439), care urméză întru acésta luĭ Diez şi Schuchardt: cf. *Gram. der rom. Spr.* I, 89 şi *Vocalismus des Vulgärlateins* III, 44.

scute latineĭ şi limbilor învecinate, carĭ ar fi rĕmas „ex antiqua Dacica“ şi fură introduse în graĭul coloniştilor prin însoţirea lor cu femeĭ dace. Atarĭ rĕmăşiţe autohtone ar fi: *stejar*, *pădure*, *heleşteŭ*, *cărare*, *grăesc*, *privesc*, *nimeresc*.... adică, în fond, două vulgarisme latine şi treĭ slavisme, pe lângă o vorbă maghiară şi alta de origine obscură.

Tóte aceste afirmaţiunĭ îndoĭelnice le reproduc apoĭ istoriciĭ Fotino şi fraţiĭ Tunusli ca tot atâtea aserţiunĭ dogmatice, fără însă de a indica locul provenințeĭ lor.[1])

Cantemir trece apoĭ la enumĕrarea dialectelor saŭ maĭ bine ḑis a provincialismelor, constatând că Munteniĭ şi Ardeleniĭ tot o limbă aŭ cu Moldoveniĭ cu uşóre deosebirĭ ortoepice şi lexicale, pe când Cuţo-Vlahiĭ vorbesc maĭ stricat şi-şĭ amestecă limba cu vorbe şi chĭar cu proposiţiunĭ întregĭ grecescĭ şi albanese, păstrând însă intactă flexiunea latină a numelor şi a verbelor. El observă, cu acéstă ocasiune, că maĭ curat se vorbesce în centrul Moldoveĭ împrejurul Iaşilor, „pentru că ómeniĭ din părţile

[1]) Fotino, *Istoria generală a Dacieĭ,* trad. Sion. Bucurescĭ, 1859, vol. I, p. 127. — Tunusli, *Istoria politică şi geografică a Ţĕriĭ Românescĭ*, trad. Sion. Bucurescĭ, 1863, p. 6.

acestea fiind maĭ aprópe de Curtea domnéscă sînt maĭ culţĭ"; pe când ceĭ de pe lângă Nistru întrebuinţéză multe polonisme, maĭ ales pentru lucrurĭ de ale caseĭ, precum ceĭ despre munţiĭ Transilvanieĭ se servesc de maghĭarisme, Fălcieniĭ amestecă vorbe tătărescĭ, ĭar Gălăţeniĭ vorbe grecescĭ şi turcescĭ.

Cantemir susţine, în fine, teoria în aparenţă paradoxală, cum că palatalisarea labialelor din dialectul moldovenesc (ca ghine, chétră, chept, ñie etc.) ar porni de la o rostire specială din partea femeilor şi transmisă apoĭ de ele bărbaţilor:

„Chĭar şi partea femeĭască din Moldova, observă Cantemir, are o pronunţare particulară şi diferită de a bărbaţilor. Aşa, de exemplu, schimbă silabele *bi* şi *vi* în *ghi*, ca ghine, ghie; *pi* în *ki*: kĭatră; *mi* iniţial în ñ: ñie etc. Chĭar dacă un bărbat se obicĭnuesce cu aceste rostirĭ, cu greŭ se maĭ póte desvĕţa de ele; şi prin graĭul seŭ dă pe faţă fără voĭa sa, că a stat prea mult în braţele mă-seĭ: de aceea atarĭ ómenĭ se numesc în batjocură *fecĭorĭ de babă*".

Particularitatea fonetică, relevată de Cantemir, e într'adevĕr astă-ḑĭ propriă dialectuluĭ moldovenesc, deşi o întîmpinăm încă sporadic în părţile muntóse ale Transilvanieĭ (în ţéra Făgă-

raşuluĭ) şi ale Muntenieĭ (Prahova, Buzĕŭ), şi o regăsim maĭ ales în dialectul macedonén, în care palatalisarea labialelor este caracteristica generală a graĭuluĭ. Strania explicaţiune a luĭ Cantemir aduce aminte, la prima vedere, de teoria nu maĭ puţin curiósă a luĭ Sulzer (cf. p. 33) despre originea slavismelor române, a căror introducere nu s'ar datori alteĭ cause de cât..... amoruluĭ.

In realitate însă, aserţiunea Domnuluĭ român este o dovadă despre caracterul exotic şi posterior al acesteĭ predilecţiunĭ pentru palatale. Palatalisarea este, în principiŭ, străină graĭuluĭ daco-român în genere. In monumentele literare din secolele trecute, fie acelea din Moldova, Transilvania saŭ Muntenia, chĭar şi în cele cu o tendenţă populară pronunţată, ea lipsesce cu desăvîrşire. Două-treĭ urme isolate la uniĭ cronicarĭ moldovenĭ (ca *hie, hireş*) şi două-treĭ forme sporadice în limba literară modernă (*rĕshirat, frânghie, furnică*) confirmă tocmaĭ suposiţiunea uneĭ introducerĭ de tot târḑie a particularităţilor, ce formézā astăḑĭ trăsura distinctivă a graĭuluĭ moldovenesc. Ceea ce d. Nădejde numesce „dialectul cu labialele schimbate“[1]) nu este la adică

[1]) I. Nădejde, *Istoria limbeĭ şi literatureĭ române*. Iaşĭ, 1886, p. 87—224.

de cât însuşĭ dialectul macedo-român şi aceste transformărĭ tipice aŭ luat de sigur nascere la Sud de Balcanĭ, unde le regăsim asemenea în unele dialecte grecescĭ moderne şi în special în cel ţaconian. In Moldova însă ele sînt o importaţiune recentă, probabil din secolul al XVI-lea aduse fiind acolo de cĭobanĭ pribegĭ din Macedonia, aşeḑaţĭ în părţile muntóse ale Moldoveĭ. Aceştĭa se contopiră repede cu fraţiĭ lor moldovenĭ, întipărind graĭuluĭ local particularităţile dialectuluĭ impórtat.

Cum că la rĕspândirea acestor idiotisme fonetice vor fi contribuit şi femeile, numaĭ încape îndoĭală şi acéstă împrejurare va fi făcut pe Cantemir să admiţă o rostire specific femeĭască a labialelor.

Din Moldova ea s'a propagat în regiunile române învecinate, Bucovina şi Basarabia, ĭar spre Sud în câte-va districte muntóse din Muntenia. Şi ast-fel un şir de micĭ coloniĭ macedo-române, imigrate fără sgomot ca păstorĭ în Moldova, a contribuit a da graĭuluĭ local o fisionomie particulară, care s'a întrodus numaĭ cu încetul şi s'a generalisat abĭa în secolul trecut. Acest fapt explică în de ajuns reserva absolută a scriitorilor moldovenĭ din secolele XVI şi XVII

faţă c'un fenomen încă flotant, care treptat şi pe nesimţite va ajunge maĭ târḑiŭ la deplină cristalisare.

Dintre boĭeriĭ, carĭ aŭ ocupat posiţiunĭ înalte şi carĭ s'aŭ distins prin învĕţătura lor, Costinesciĭ şi în special Miron Costin (mort 1692) merită un loc de frunte. El 'şĭ făcuse educaţiunea la şcóla din Bar în Polonia, unde, pe lângă limbile clasice, îşĭ însuşĭ perfect polona şi paleo-slava. Despre virtuositatea sa în limba polonă şi despre cunoscinţele sale istorice dovedesce poema-ĭ despre Moldova, scrisă în acéstă limbă, şi lista istoricilor leşescĭ, ungurĭ şi latinĭ, pe carĭ ĭ-a utilisat în scrierea cronicei sale.

Mitropolitul Ungro-Vlahieĭ Antim Ivirénul (mort după 1716), originar din Iberia (numele grecesc al Georgieĭ), deşi străin, ajunse însă prin meritele şi învĕţătura sa la trépta cea maĭ înaltă a ierarhieĭ religióse. Ca tipograf, el poseda talentele unuĭ adevĕrat artist şi cunoscea maĭ multe limbĭ: limba luĭ natală, cea georgiană, cea grecéscă, cea turcă şi arabă, cea românéscă şi cea slavonă[1]). Tipografia de la Rîmnic, în-

[1]) Veḑĭ *Didahiile ţinute în Mitropolia din Bucurescĭ* de Antim Ivirénul (1709—1716) ed. Erbicénu. Bucurescĭ, 1888, p. XX (notiţe biografice de rĕposatul Ep. Melchisedec).

fiinţată de dînsul, era bogată în caractere cirilice, grecescĭ şi chĭar arabe, cu care tipări în 1713 un Liturghiar pentru folosul creştinilor din Siria şi Palestina. Prima pagină a acesteĭ cărţĭ, fotografiată de d. Picot[1]), póte da o idee de frumuseţea caracterelor orientale şi de execuţiunea artistică a tipografuluĭ nostru. E curios, că acéstă publicaţiune în limba arabă, din care se maĭ află câte un exemplar în bibliotecele din Vĭena şi din Paris, este, pare-mi-se, prima şi ultima carte tipărită în ţéră cu caractere orientale.

Uşurinţa, cu care Românul învaţă limbile străine, a fost adese-orĭ relevată. Câtre sfîrşitul seculuĭ trecut Sulzer (III, 9) ne spune, că a cunoscut Românĭ şi Grecĭ, carĭ, numaĭ din conversaţiune cu ofiţerĭ austriacĭ şi ruşĭ, învěţaseră în scurt timp limba francesă şi germană. Italĭana se introduse în Moldova încă de pe timpul luĭ Cantemir şi se învěţa în familiile boĭerescĭ.

Pe la sfîrşitul seculuĭ trecut francesa

---

[1]) In *Notice bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir, Metropolitain de Valachie* în *Nouveaux Mélanges orientaux*. Paris, 1886.

ajunse la modă în Moldova (*e molto in voga*, dicea Raicevich în 1788) şi o vorbeaŭ şi damele; pe când, după Carra, ea era puţin cunoscută în Muntenia, unde turca era organul cercurilor aristocrate.[1])

Acelaşĭ Sulzer relatéză, că „postelnicul Manu, Caragea, Lucaki, Saul, însuşĭ Domnitorul de estimp al Munteniei (Ipsilante) şi beizadea Alexandru Mavrocordat, cum şi maĭ mulţĭ alţĭ boĭerĭ vorbesc turca, italĭana şi francesa tot atât de bine ca şi limba lor maternă. Uniĭ dintr'înşiĭ, şi dintr'aceştĭa ĭarăşĭ Domnitorul Ipsilante, sciŭ şi latinesce şi pomenitul Lucaki, cumnatul decapitatuluĭ Domnitor Ghica şi împuternicitul seŭ la cedarea Bucovineĭ, a lucrat chĭar, în timpul şederiĭ sale la Braşov, la un dicţionar în şése limbĭ: persian, arab, turc, grec, italĭan şi frances. Şi printre Românĭ aşĭ putea cita pe vistierul Văcărescu, pe tînĕrul Sturza, Racoviţă, Ştirbeĭ, Câmpinénu şi Pascali, maĭ ales însă pe tînĕrul Balş din Bucurescĭ, care studiază acum fórte sîrguitor la Vĭena.... toţĭ

---

[1]) Carra, ***Histoire de la Moldavie et de la Valachie,*** II ed. Neufchatel, 1781, p. 236: „En Valachie la langue française est peu connue. Les gens de condition parlent le turc et c'est la langue de bel air".

aceştĭa sînt prea bine versaţĭ în maĭ multe limbĭ".

Dintre pomeniţiĭ boĭerĭ merită o deosebită menţiune Banul *Ienăchiţă Văcărescu* (1740—1799), ultimul mare boĭer, care a sciut să conducă afacerile politice cu aceeaşĭ pricepere, cu care făcea să rĕsune córdele patrioticeĭ sale lire. Văcărescu era de o potrivă versat în literatura orientuluĭ ca şi a occidentuluĭ, istoric şi poet, diplomat şi gramatic, şi maĭ presus de tóte patriot ilustru, care 'şĭ ĭubĭa cu înfocare ţéra şi limba şi căuta a transmite şi urmaşilor seĭ acéstă nobilă ĭubire.

In cursul Observaţiunilor sale gramaticale Văcărescu are adesea ocasiune a-şĭ arăta cunoscinţele sale poliglote. Ast-fel, bună-óră, cu ocasiunea verbuluĭ, face următórea interesantă observaţiune (p. 59 ed. Rîmnic): „Acum dar arătâm, că limba românéscă nu are orînduelile graĭurilor (verbelor), ce are limba grecéscă şi latinéscă, adică să aĭbă multe chipurĭ de graĭurĭ, cum aŭ aceste douĕ, şi numere duale, cum are limba grecă şi arăpéscă, saŭ graĭurĭ femeescĭ, ci urméză limbeĭ talĭenescĭ şi celorlalte, ce sint asemenea aceştia, carele aŭ înce-

putul din limba latinéscă şi izvorul din limba grecéscă“.

Vorbind apoĭ de rostirea literelor, observă (p. 97): „J ca j al Franţesilor şi ž al Perşilor (se pronunţă), Ş ca š al Slovanilor şi al Turcilor“.

Dar e interesant maĭ ales a vedea, cum marele bărbat avea o idee fórte justă despre raporturile limbeĭ române cu cea latină şi cu limbile romanice: „Italĭeniĭ, Franţesiĭ, Ispanĭoliĭ — ḑice el în Poetica-ĭ de la sfîrşitul Gramaticeĭ — şi alţiĭ, ce li se trage limba din limba latinéscă ca nisce pâraĭe, precum şi acésta a nóstră rumânéscă...“

Văcărescu este adevĕratul întemeĭetor al Gramaticeĭ şi al literatureĭ române: ca Anacreon românesc — cum îl numesce Eliad — el a făcut, ca limba română „să câştige aripĭ şi să sbóre dimpreună cu fantasia“; ca întâĭul gramatic naţional (Klein şi Şincaĭ scriind latinesce), el a pus în serviciul limbeĭ materne întinsa sa cunoscinţă de limbĭ străine şi maĭ ales simţirea profundă şi delicată a natureĭ sale poetice.

Dacă considerâm, că Văcărescu, publicând *Observaţiile* sale, n'a avut cunoscinţă de „Elemen-

tele“ luĭ Klein şi dacă ţinem maĭ ales sémă de originalitatea şi interesul sciinţific al lucrăriĭ, Marele Ban merită a ocupa un loc de frunte printre toţĭ aceĭa, carĭ s’aŭ străduit a pĕtrunde adânc în geniul limbeĭ nóstre.

INVĔŢĂMINTUL GRAMATICAL

ÎN EPOCA FANARIOŢILOR

(1711—1821)

Nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod supervacuum est. . . ; non obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus (1).
Quintilian, Instit. Orat. I, 7.

I

In ambele Principate, slavona devenise de timpuriŭ limba oficială a Curţiĭ şi a claselor nobile. Fiiĭ de boĭerĭ nu învĕţaŭ, după mărturia luĭ Cantemir, de cât acéstă limbă şi într'un mod curat empiric, cu scopul de a putea citi şi înţelege cărţile sfinte, maĭ ales ale Vechĭuluĭ

---

1) „Nimic nu-ĭ vătămător în gramatică de cât superfluul...: aceste cunoscinţe nu strică celor ce trec printr'însele, ci celor carĭ s'opresc asupră-le."

Testament. Invĕţămîntul gramatical era neglijat aprópe cu desăvîrşire din lipsa de gramaticĭ slavone. Un óre-care Maxim Cretênul scrisese o ast-fel de gramatică, dar, tipărită o singură dată la Moscova, ea devenise fórte rară.

Cu introducerea şcólelor grecescĭ odată cu domniile luĭ Şerban Cantacuzen şi Vasile Lupu, învĕţămîntul dascălilor grecĭ ese rareorĭ din făgaşul empirismuluĭ grosolan spre a se ridica la o înţelegere raţională a cultureĭ elenice. Odinióră, cărturariĭ Bizanţiuluĭ acordaŭ cea maĭ mare importanţă părţilor elementare ale gramaticeĭ, accentuluĭ şi ortografieĭ, carĭ jócă un rol preponderant în didactica bizantină. Şi precum aceĭ cărturarĭ căutaŭ a imita şi a-şĭ însuşi maĭ mult forma de cât spiritul clasicismuluĭ elen, tot ast-fel, în şcólele grecescĭ din ţéră, gramatica ajunge treptat să absórbe întréga lor activitate, preocupând minţile tinerimiĭ din copilărie până la adolescenţă.

Extrema minuţiositate a dascălilor localĭ în materie de bagatelurĭ gramaticale — de *supervacua*, după expresiunea luĭ Quintilian — contribui la o decadenţă din ce în ce maĭ mare a instrucţiuniĭ. Nicĭ vorbă nu póte fi de o aprofundare sistematică a monumentelor literare ale

Antichităţiĭ, când mintea dascălilor se perdea în haosul amănuntelor şi când inteligenţa şcolarilor se tocea supt o povară atât de copleşitóre şi de îndelungată.

Ce-ĭ drept, la şcólele domnescĭ din Bucurescĭ şi Iaşĭ, aŭ figurat ca profesorĭ, maĭ ales în cursul seculuĭ al XVII-lea adică în prima periódă a înfiinţăriĭ lor, câţĭ-va bărbaţĭ instruiţĭ, ca filologul Cacavela (1670—1698), profesorul ilustruluĭ Cantemir Vodă. Şi maĭ târḑiŭ, în epoca fanariotă, aŭ funcţionat la aceleaşĭ şcolĭ eruditĭ ca Neofit, Lambru, Duca etc. Dar aceştĭa eraŭ numaĭ câte-va excepţiunĭ în pluralitatea mediocrităţilor şi a ignoranţilor, carĭ usurpaŭ cariera didactică.

Acéstă continuă degenerare a învĕţămîntuluĭ grecesc explică faptul alminterea extraordinar, cum de n'a eşit din şcólele sale nicĭ un singur bărbat, care să fi contribuit la înaintarea studiilor elenice în Europa, nicĭ un singur poet însemnat, nicĭ un singur orator de vaḑă, nicĭ un singur bărbat de sciinţă în adevĕratul sens al cuvîntuluĭ.

De la înfiinţarea acestor instituţiunĭ ele devin cu totul grecescĭ, alungând din capul locu∙luĭ pe dascăliĭ slavonĭ şi conservând acest

caracter exclusiv până la sfîrşitul domniei Fanaruluĭ. Ele aŭ fost póte focare de lumină şi de patriotism pentru Grecĭ, dar înrîurirea lor asupra cultureĭ locale a rĕmas fără vr'o însemnătate apreciabilă. Primul rang în aceste şcóle, iperbolic numite Academiĭ, n'a încetat a-l ocupa limba grécă, în al doilea rînd venea limba slavonă şi într'un mod subsidiar figura şi câte un dascăl de „rumânie“, limba română servind numaĭ acelora carĭ se destinaŭ carièreĭ eclesiastice.

In a doua jumĕtate a seculuruluĭ trecut aceste şcóle par a fi decădut cu desăvîrşire. Scriitorĭ străinĭ şi naţionalĭ deplâng starea miseră a învĕţămîntuluĭ şi lipsa de cultură seriósă a dascălilor grecĭ. Eĭ sînt unanimĭ întru a recunósce modul pedantesc şi superficial, cu care se instruĭa tinerimea şi cum subtilităţile gramaticale cele maĭ migălóse făcuseră imposibilă orĭ ce aprofundare a geniuluĭ elen.

Faţă cu o condamnare atât de general împărtăşită, s'a ridicat în timpul nostru o voce, care, făcĕnd abstracţiune de mărturiile exprese ale contimporanilor, se încércă a reabilita învĕţămîntul fanariot şi a-ĭ atribui o valóre pedagogică cu totul excepţională. Dacă lucrurile vor

fi fost ast-fel în realitate, s'ar fi cuvenit s'aĭbă cele maĭ fericite urmărĭ asupra desvoltăriĭ instrucţiuniĭ grecescĭ şi succesele eĭ s'ar fi resfrînt negreşit şi asupra culturei naţionalĭ. „Limba grécă, ni se spune, se studia în perfecţie prin metodul parafrasăriĭ în limba vorbitóre, aşa că se cultivaŭ ambele de odată. . . Limba latină prin traducerĭ de ordinar în limba română, dar şi prin traducerĭ în limba grécă veche, aşa că se studiaŭ în paralel limbile clasice. Limba francesă şi italĭană se studiaŭ a parte, pentru carĭ eraŭ profesorĭ specialĭ" [1]).

D. Erbicénu, neobosit muncitor în domeniul cultureĭ greco-române, a catalogat şi descris vr'o 90 manuscripte, în majoritate manuale de ale dascălilor grecĭ. Cercetarea lor îĭ a sugerat, se vede, o apreciare atât de elogiósă a activităţiĭ lor didactice. Mărturisim însă în

[1]) Erbicénu, *Cronicariĭ Grecĭ*. Bucurescĭ, 1890, p. XXXVI. Iată şi literatura chestiuniĭ: Missail, *Şcólele şi învĕţătura la Românĭ sub Fanarioţĭ* în Bulet. Instr. publ. I.—Xenopol şi Erbicénu, *Serbarea şcolară din Iaşĭ*. Acte şi Documente. Iaşĭ, 1885. —Erbicénu despre *Mss. dascălilor grecĭ* în Revista Teologică din 1885, N. 2—13. — A. Xenopol, *Istoria Românilor* IV, 640 urm. („Cultura grecéscă") şi V, 612 urm. („Invĕţămîntul grecesc în epoca fanariotă").—Urechia, *Istoria Românilor*. Bucurescĭ, 1891 şi maĭ ales importanta Introducere la *Istoria Şcólelor* de la 1800—1864. Tom. I. Bucurescĭ, 1892.

tótă sinceritate, că coprinsul acestor manuscripte, după chiar descrierea d-luĭ Erbicénu, e departe de a justifica importanţa didactică, ce li se atribue. Ele sînt menite, din contră, a confirma aserţiunile negative ale istoricilor străinĭ, ale unuĭ Raicevich, Sulzer şi Wolf, carĭ aŭ stat mult timp în ţĕrile Române şi aŭ putut studia la îndelete lucrurile şi pe ómeniĭ timpuluĭ; saŭ ale Mitropolituluĭ Moldoveĭ Iacob Stamate, bărbat instruit şi în curent cu progresele instrucţiuniĭ din apusul Europeĭ. Eĭ relevéză, cu toţiĭ, atenţiunea exagerată, ce se acordaŭ minuţiilor gramaticale şi ĭarăşĭ cu toţiĭ se plâng de sérbăda tratare a clasicităţiĭ elenice.

In nămolul întreg de manuscripte, studiate de d. Erbicénu, nu s'află o singură operă, care să se ridice peste nivelul mediocruluĭ, saŭ să se distingă prin vederĭ originale. Ele sînt în cea maĭ mare parte traducerĭ, adaptărĭ saŭ comentare gramaticale, în carĭ subtilitatea spirituluĭ bizantin serbéză o nouă înviere.

Dar în sfîrşit, dacă ne-am întreba: carĭ sînt scriitoriĭ, filologiĭ, istoriciĭ, poeţiĭ şi oratoriĭ, bărbaţiĭ de sciinţă, mediciĭ iluştri, ce ar fi trebuit să-ĭ producă acéstă pretinsă cultură elenico-bizantină?

La acéstă legitimă întrebare, d. Erbicénu rĕspunde prin următorul panegiric:

„Maĭ tóte celebrităţile erudite ale Grecilor, somităţile sciinţifice, aicea 'şĭ desvoltaŭ talentele lor, aicea, pe pămîntul romănesc, semĕnaŭ sĕmînţa patriotismuluĭ grecesc, cultivaŭ spiritele tinere desvoltându-le dorul de patrie! Toţĭ profesoriĭ Academieĭ (din Bucurescĭ şi din Iaşĭ) eraŭ învĕţaţĭ în tótă sciinţa clasică grécă şi studiaţĭ pe la una şi două din Universităţile din Occident. Nimic din ceea ce sciinţa timpuluĭ producea nu le era străin, ci o profesaŭ cu devotament în Academiile din Principate. Mulţĭ din eĭ eraŭ câte de 2 orĭ doctorĭ şi maĭ ales în medicină şi sciinţă. Eruditul episcop şi filolog Chesarie al Rîmniculuĭ a fost elev numaĭ al şcóleĭ din Bucurescĭ, învĕţatul episcop Damaschin, care scriea tot aşa de corect latinesce ca şi grecesce, studiase numaĭ în Academia de aice. Ce să maĭ ḑic de Filipescĭ, Văcărescĭ, Brâncovenescĭ, Florescĭ, Ghiculescĭ, Sturzescĭ, Golescĭ, Bălşescĭ etc., carĭ scrieaŭ limba grécă maĭ elegant de cât Greciĭ, după cum ne mărturisesce renumitul profesor din Atena, Paparigopol?“

Dar, înc'o dată, unde este opera literară

saŭ sciinţifică, filologică saŭ istorică, prin care se vor fi ilustrat *celebrităţile erudite ale Grecilor, somităţile lor sciinţifice?* Din faptul, că multe dintre familiile nóstre boĭeresci scrieaŭ elegant grecesce, nu putem conchide la o pricepere temeĭnică a literatureĭ antice. Şi acésta cu atât maĭ puţin, cu cât însăşĭ neo-gréca literară era şi este un product cu totul artificial, un compromis cărturăresc de forme antice şi moderne, un fel de limbă macaronică, în care lipsea cu desăvîrşire spiritul original şi normal al evoluţiuniĭ istorice. Acest organ literar, ca şi întréga cultură grecéscă locală, purta pe fruntea eĭ pecetea artificialuluĭ, a imitaţiuniĭ, a mediocruluĭ.

E destul a spune, că Ienăchiţă Văcărescu a trebuit să recurgă—cu tótă multiplicarea parasitică a gramaticelor din şcólele grecescĭ—la originale italĭene spre a scrie ale sale „Observaţiĭ“, şi că dacă în „Băgările de sémă“ ale luĭ Iordache Golescu apare icĭ colea formalismul dascălilor grecĭ—acésta e maĭ mult în paguba gramaticuluĭ muntén.

Dacă ne transportâm în domeniul poesieĭ, constatâm, ce-ĭ drept, în primele nóstre compunerĭ lirice, o influenţă mitologică ca directă imitaţiune după poesia neo-grécă. Dar nimenĭ

nu va putea susţine, că acéstă continuă introducere a ḑeilor Olimpuluĭ, în special a predilecteĭ Afrodita, contribue a da măcar o scânteĭe de vĭaţă acelor lungĭ şi monotone stihurĭ erotice.

Şi dacă luâm în de aprópe cercetare sistema de educaţiune, ce înflorea în epoca fanariotă, va trebui să recunóscem lipsa-ĭ de orĭ-ce fond serios şi, ca o consecinţă naturală, completa sterilitate a resultatelor sale.

Iată, bună-óră, în ce mod nobiliĭ fanarioţĭ îşĭ educaŭ pe fiiĭ lor.

Maĭ întâĭ, eĭ căpătaŭ o spoĭală de grécă-antică saŭ elinică; apoĭ dascălul grec era substituit cu unul frances, pe care îl luaŭ cu preferenţă dintre Orleanesĭ saŭ Lyonesĭ, *à cause de leur accent*, ḑice istoricul Fanaruluĭ Zallony.

Une-orĭ, din vanitate saŭ ambiţiune, se maĭ învĕţa şi limba turcă, dar pentru acésta era nevoe de o autorisare specială a Domnuluĭ, care o acorda cu multă greutate, de témă nu cumva elevul s'ajungă dragoman împĕrătesc şi apoĭ să se urce chĭar pe tron. Cu o perspectivă atât de splendidă, hogea saŭ dascălul turc era primit în sînul familieĭ cu adevĕrat entusiasm, retribuit cu o sumă înḑecit maĭ mare ca a celor-lalţĭ profesorĭ şi înconjurat de cele maĭ marĭ ono-

rurĭ. Dar greutăţile limbeĭ turcescĭ desgusta adesea pe elev, cu tótă stăruinţa părinţilor şi strălucita perspectivă a viitoruluĭ

Instrucţiunea juneluĭ fanariot din clasa nobilă se resuma ast-fel într'o cunoscinţă superficială a limbilor grécă, francesă şi turcă, fără de a poseda vr'o idee despre istoria şi civilisaţiunea acestor popóre.

Şi acésta cât privesce educaţiunea particulară, cum se obicĭnuĭa în familiile nobleţeĭ fanariote. [1]

Cum că instrucţiunea publică grécă din ambele Principate nu poseda o basă maĭ solidă, o atestă mărturiile repetate ale contimporanilor, carĭ aŭ fost în posiţiune a cunósce din propriă convingere starea socială a ţĕrilor Române din a doua jumĕtate a seculuĭ trecut.

II

Italĭanul Del Chiaro, autorul Istorieĭ Revoluţiunilor Valachieĭ, care trăi maĭ mulţĭ anĭ la Bucurescĭ sub Nicolae Mavrocordat (1710—1717), compară ţĕrile Române din punctul de

[1] Zallony, *Essai sur les Phanariotes*. Paris, 1830, p. 193.

vedere al transformărilor lor politice, cu două corăbiĭ pe o mare furtunósă, unde rare-orĭ ómeniĭ se bucură de linisce şi pace. Nicĭ o epocă a istorieĭ române n'a fost maĭ fecundă în schimbărĭ brusce ca cea fanariotă. Şi acele peripeţiĭ variate ale Domnilor fanarioţĭ staŭ în strînsă legătură cu sórta schimbăcĭósă a şcólelor grecescĭ din Bucurescĭ şi Iaşĭ, cu înflorirea saŭ decadenţa lor.

Pe de altă parte, spre a putea aprecia influenţa în bine, saŭ maĭ drept lipsa lor de influenţă, asupra cultureĭ naţionalĭ, se cuvine a ne opri un moment asupra raporturilor dintre societatea grécă şi cea română şi a constata ast-fel înrîurirea desastrósă, ce elementul fanariot a exercitat-o asupra spirituluĭ naţional.

Două-treĭ deceniĭ numaĭ după urcarea pe tron a Domnilor din Fanar, pe la 1740, cronicarul Moldoveĭ Ioan Neculcea scriea aceste memorabile cuvinte (Cronice II, 229): „Aşa socotesc eŭ cu firea mea acéstă próstă. Când o vrea D-ḑeŭ să facă să nu maĭ fie rugină de her, şi Turcĭ în Ţarigrad să nu fie, şi lupiĭ să nu mănânce oile în lume, atunce póte nu vor fi nicĭ Grecĭ în Moldova şi în Ţéra Muntenéscă; nicĭ or fi boĭerĭ, nicĭ or putea mânca aceste două

ţĕrĭ, cum le mănâncă; éră alt léc n'aŭ rĕmas cu condeĭul meŭ să maĭ pomenesc, ca să pot găci. Focul îl stingĭ, apa o ĭezescĭ şi o abaţĭ pe altă parte, vîntul când bate te daĭ în lăturĭ într'un adăpost şi te odihnescĭ, sórele intră în nuorĭ, nóptea cu întunerecul trece şi se face ĭar la lumină, éră la Grec milă, saŭ omenie, saŭ dreptate, saŭ nevicleşug, nicĭ unele de acestea nu sînt, saŭ frica luĭ D-ḑeŭ. Numaĭ când nu póte să facă rĕŭ, se arată cu blândeţe, éră inima şi firea tot cât ar putea, este să facă rĕutate."

Orĭ cât de exagerate şi de generalisate s'ar părea cuvintele bĕtrânuluĭ cronicar, trebue ca relaţiunile dintre Grecĭ şi Românĭ să fi fost deja pe atuncĭ prea încordate spre a smulge din inima luĭ Neculcea nisce strigăte atât de durerósе[1]). Cum că ele nu eraŭ însă simple figurĭ

---

[1]) Că Neculcea nu era dominat de parţialitate, cum îl acusă Vornicul Alecu Beldiman, dovedesc pasajele din cronica sa, unde laudă pe Grecii ĭubitorĭ de ţéră, bună-óră cuvintele-ĭ despre Spătarul Iordache Cantacuzino: „... măcar că era Grec, om străin, dară era om bun; se punea tare pentru pămîntenĭ la Domnie". Aceeaşĭ severă nepărtinire o observă Neculcea şi faţă cu boĭeriĭ pămîntenĭ egoiştĭ şi cumpliţĭ, carĭ „mâncaŭ aceste douĕ ţĕrĭ."

iperbolice, o dovedesc însișĭ istoriciĭ grecĭ, carĭ aŭ scris despre evenimentele epoceĭ fanariote.

Mitropolitul Myrelor, Domnul Mateiŭ din Pogoniana, în a sa Istorie a celor petrecute în Țéra Românéscă, de la Șerban până la Gavril Vodă, s'exprimă ast-fel asupra compatrioților sĕĭ din România: „Voĭ, boĭerĭ grecĭ, luațĭ aminte și vĕ ferițĭ de nedreptate; nu supĕrațĭ pe Românĭ prin nesăturata vóstră lăcomie; nu sugețĭ pe sărac, că D-ḑeŭ e în cerurĭ și ochĭul sĕŭ e deschis asupra vóstră; nu vĕ bucurațĭ la strînsurica Românuluĭ, că D-ḑeŭ are ochĭ mulțĭ și nedreptatea nu póte scăpa nepedepsită de dînsul. Cred, că tirănițĭ pe bĭețiĭ Românĭ și nesăturata vóstră lăcomie ĭĭ face de aŭ ură neîmpăcată pe Grecĭ și nu pot să-ĭ vadă nicĭ zugrăvițĭ; voĭ tratațĭ pe Român ca pe un câĭne; de n'ar avea drept, n'ar striga; dar fiind-că se plâng, aŭ cuvînt, cum se vede. Incetațĭ dar, părăsiți-vĕ de nedreptățĭ, ca să nu vĕ pedepséscă Dumneḑeŭ cu pedépsa de vecĭ. Bĭețiĭ Românĭ ne nutresc și ne respectă...., cată dar să-ĭ ĭubim și să-ĭ onorâm ca pe nisce frațĭ aĭ noștri."

Iar despre starea intelectuală și morală a societățiĭ din secolul trecut arhiereul grec atinge în modul următor, adresându-se către Ioan A-

lexandru Vodă: „Deschide, Măria ta, prin milele tale şcólă, de unde să se respândéscă lumină în ţéra ta. Astă-ḑĭ nu afli în acéstă ţéră om învĕţat, nu, nicĭ preot, nicĭ călugăr, nicĭ arhiereŭ, nicĭ laic, pentru că n'aŭ unde să înveţe carte. Din nesciinţă apoĭ se nasc miĭ şi sute de rele, se fac crime şi fără-de-legĭ mulţime...." [1])

Elveţianul Carra, deputat în Convenţiunea Naţională şi mort pe eşafod în 1793, care trăi la Iaşĭ pe la 1755, chemat acolo ca educatorul copiilor luĭ Grigorie Ghica şi ca corespondent frances al cancelarieĭ domnescĭ, fiind în posiţiune a cunósce d'aprópe pe Fanarioţĭ, el apreţiază ast-fel influenţa lor fatală asupra caracteruluĭ românesc: „Leur caractère (al Românilor) a été en quelque façon détourné de son penchant à la bonté; et si la simplicité de leurs mœurs a été corrompue, on ne peut l'attribuer qu'aux Grecs qui, tels que des harpies infectes qui gâtent tout ce qu'elles touchent pour s'en emparer seuls, viennent du fond de la Thrace et des îles de l'Archipel dépouiller les deux provinces

[1]) Poema istorică a Mitropolituluĭ Mateiŭ se tipări grecesce la Veneţia în 1785. Ea fu tradusă românesce în *Tesaur de monumente istorice*, vol. I, p. 335 şi 370.

et n'y laisser en sortant que des traces de leurs vices et de leur cupidité." [1])

Maĭ mulțĭ scriitorĭ străinĭ, carĭ visitară saŭ se opriră în țĕrile Române către sfîrșitul secoluluĭ trecut, ne-aŭ lăsat informațiunĭ destul de precise despre starea de pe atuncĭ a instrucțiuniĭ în cele două Principate.

Ragusanul Raicevich, care a petrecut în țéra Românéscă maĭ întâĭ ca doctor apoĭ ca secretar domnesc a luĭ Ipsilante și în sfîrșit, între 1782—87, ca agent austriac în Bucurescĭ, avu ocasiune a studia la fața loculuĭ starea lucrurilor din a doua jumĕtate a secoluluĭ trecut și a-șĭ forma o părere temeĭnică despre dascăliĭ grecĭ.

Iată judecata-ĭ despre dînșiĭ: „I moderni dottori Greci sono generalmente molto ignoranti e non si occupano tutta la lora vita che in minuzie grammaticale, senz' alcuna tintura ne di scienze, ne di belle lettere, ne di gusto." [2])

Ce importanță exagerată se dedeaŭ subtilităților gramaticale dovedesce faptul, că un das-

---

[1]) Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*. Neuchâtel, 1781, p. 190.

[2]) Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*. Napoli, 1788, p. 243.

căl grec celebru a scris un întreg quartant asupra părţiĭ a IV a gramaticeĭ luĭ Gazi. Acest comentar filologic se tipări în Bucurescĭ, la 1768, de către Ierodiaconul Neofit, omonimul aceluĭa, a căruĭ gramatică în patru volume va provoca mirarea luĭ Sulzer.

Intr'adevĕr, un călugăr de la biserica Zlătarĭ din Bucurescĭ a posedat arta de a compendia gramatica grécă în patru volume in 4°. „O gramatică în patru marĭ quartante! exclamă istoricul austriac. Acuma înţeleg, pentru ce Greciĭ şi Româniĭ studiază acéstă limbă timp de 20 de anĭ....“ [1])

Cât privesce Moldova, avem mărturia contimporană a mediculuĭ sas din Sibiĭ Andreas Wolff, care a trăit maĭ mulţĭ anĭ în Iaşĭ (după 1781) şi a călĕtorit prin restul Moldoveĭ. Sciind şi romănesce, el s'a încercat a schiţa un tabloŭ cultural al Moldoveĭ, precum Sulzer îl făcuse pentru Muntenia.

---

[1]) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens.* Wien, 1788, vol. III, p. 7. Acest călugăr pare a fi fost Neofit Cavsocavilitul, profesor la şcóla din Bucurescĭ şi mort 1780. Cf. asupră-ĭ Erbicénu, *Cronicariĭ Grecĭ,* p. XXVIII şi *Revista Teologică* III, 89. Iată şi titlurile acestor douĕ opere gramaticale: *Θεοδώρου γραμματικῆς εἰσαγωγῆς... ὑπὸ Νεοφύτου Ἱεροδιακόνου ἐν Βουκουρέστι, 1768... Ἐξήγησις εἰς τὸ Δ. τῆς Γραμματικῆς Θ. Γαζῆς....*

Iată amănuntele, ce relatéză despre şcólele domnescĭ din Iaşĭ şi despre dascăliĭ grecĭ de acolo.

Şcóla consta din 8 încăperĭ, avênd un venit de peste 30 de pungĭ. Pe lângă ceĭ treĭ dascălĭ grecĭ (întâĭul retribuit anual cu 5 pungĭ, al doilea cu 2 şi al treiiea cu 600 de leĭ vechĭ), figura un profesor de latinesce, remunerat tot cu 600 de leĭ, adus din Germania saŭ Polonia şi care nu trecea, în învĕţămîntul sĕŭ, peste elementele formale ale limbeĭ. Obĭectele predate eraŭ: citirea, scrierea şi calculul; limba grécă (antică) şi cea latină, religia.

Pe dascăliĭ grecĭ îĭ caracteriză ast-fel: „Abĭa poţĭ găsi vr'unul, care să scie citi cu folos, necum a comenta, pe vechiĭ scriitorĭ grecĭ. Intre profesoriĭ din anul 1796 nu era nicĭ unul, care să fi fost familiarisat cu geniul limbeĭ grecescĭ." [1])

---

[1]) A. Wolf, ***Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau.*** Hermannstadt, 1805, p. 176 urm. Compară la p. 174 caracteristica dascălilor particularĭ:.... „seichte Köpfe, deren höchster Kunstgriff sich dahin beschränkt geringfügige Sachen mit lauter Tautologien und Pleonasmen auszuschmücken.... Lehrer, deren Kopf und Herz gleich leer an Kentnissen und moralischen Fähigkeiten sind."

Metóda lor era pedantescă şi însufla desgust. Şcolariĭ eraŭ turmentaţĭ cu o grămadă superfluă de subtilităţĭ şi de tautologiĭ gramaticale, cu o tecnologie (etimologie) amărunţită şi cu o sintaxă obositóre. Lecţiunile se predaŭ sérbăd şi se învĕţaŭ mecanicesce pe din afară ca şi traducerile.

El accentuéză tratamentul cel crud al şcolarilor şi vĭaţa imorală a profesorilor, carĭ, după ce şĭ-aŭ flecărit papagalicesce lecţiunile, vagabundaŭ pe strade saŭ în cărcĭme.

Şi maĭ severă e judecata-ĭ despre dascăliĭ particularĭ, „al căror cap şi inimă sînt de o potrivă deşerte de cunoscinţe şi de aptitudinĭ morale.“

In fine, Mitropolitul Moldoveĭ Iacob Stamate ne-a lăsat o interesantă relaţiune despre starea de plâns a învĕţămîntuluĭ grecesc dintre aniĭ 1792—1803. Cuvintele eminentuluĭ bărbat concórdă din punct în punct cu apreciările nefavorabile, ce toţĭ scriitoriĭ străinĭ aŭ emis asupra caracteruluĭ superficial al institutelor de cultură grecéscă. El relevéză modul pur mecanic al instrucţiuniĭ lor, timpul prea îndelungat acordat gramaticeĭ şi cum acéstă zadarnică risipă de vĭaţă şi de muncă prejudicia orĭ-ce pro-

gres real al inteligenţeĭ: „Până acum în şcólele nóstre se invaţă cu numirĭ şi cu canóne (regule) şi cu mulţime de cuvinte, însărcinând mintea ucenicilor şi poruncindu-le acele numaĭ date lor să citéscă şi ca papagaliĭ să le înveţe de rost, nimica cu totul sciind şi înţelegênd din cele ce învaţă, din care pricină maĭ 10 şi 12 anĭ înbĕtrânesc în gramatică uceniciĭ, în vreme când némurile Europeĭ tot acéstă limbă (elină), măcar deşi le este străină, dar ca pre una ce le este fórte trebuitóre, atât maĭ cu lesnire o învaţă de cât noĭ, în cât în 5 anĭ pre ceĭ maĭ adâncĭ singrafĭ (autorĭ) prea cu amăruntul înţeleg........ Cu ale lor tehnologicescĭ bîrfelĭ mintea ucenicilor tîmpesc, prefăcênd şi stricând judecata eĭ....." [1])

Resumând tóte aceste informaţiunĭ răsleţe despre instrucţiunea grécă din epoca fanariotă — despre vr'o instrucţiune naţională nicĭ vorbă nu póte fi — constatâm, că învĕţămîntul gramatical juca un rol cu totul covîrşitor în sfera didactică a timpuluĭ; că acéstă îndelungă preocupare cu gramatica grécă avu drept resultat

[1]) Reprodus în *Uricariŭ* III, 12 urm.

completa neglijare a spirituluĭ limbeĭ şi o cufundare din ce în ce maĭ adâncă în măruntişurile şi subtilităţile graĭuluĭ. Metóda dascălilor grecĭ, spre a inculca în minţile tinerimiĭ nenumĕratele regule gramaticale cu nesfîrşitele lor amănunte, era primitivă neumană, şi pedantescă. Aceştĭ dascălĭ înşişĭ, publicĭ saŭ particularĭ — afară de câte-va excepţiunĭ isolate — eraŭ ómenĭ cu o instrucţiune maĭ mult de cât mediocră şi cu spiritul în mare parte pervertit de tradiţiunea cea falşă a învĕţămîntuluĭ.

Şcólele grecescĭ nu numaĭ că n'aŭ fost folositóre desvoltăriĭ spirituluĭ naţional, ci tendenţa lor vădită era tocmaĭ de a năbuşi orĭ-ce avînt propriŭ, de a proscrie limba română şi a acredita părerea despre incapacitatea eĭ întru predarea sciinţelor. Acest curent anti-românesc era încă atât de înrădăcinat în ultimiĭ anĭ aĭ domnieĭ fanariote, în cât a persistat încă câte-va deceniĭ şi nu rareorĭ a paralisat generósele opintirĭ ale unuĭ Lazăr şi Eliad pentru introducerea uneĭ culturĭ naţionale.

Dacă istoricul este plecat a atenua rigorile acesteĭ epoce nefaste şi a o presenta sub culorĭ maĭ puţin întunecate în vederea a douĕ-treĭ puncte luminóse; dacă moralistul, ţinênd

sémă de caracterul general al societăţiĭ din acel timp, va putea scusa până la un punct contaminarea firiĭ românescĭ şi completa destrăbălare a moravurilor; filologul însă nu va putea îndestul regreta influenţa desastrósă, ce şcólele şi dascăliĭ grecĭ aŭ avut-o asupra spirituluĭ românesc, oprindu-l în mersul evoluţiuniĭ sale şi împedicând peste un secol cultura limbeĭ şi a literatureĭ naţionalĭ.

DOI GRAMATICI MUNTENI

IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU ŞI IORDACHE GOLESCU

Grammatica necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes et quæ vel sola omni studiorum genere plus habeat operis, quam ostentationis 1).
Quintilian. Inst. Orat. I, 4.

Primele începuturĭ tipărite de Gramatică românéscă nu se urcă maĭ sus de ultimul pătrar al secoluluĭ trecut. Nu-ĭ dar de mult, de când limba nóstră era încă lipsită de orĭ-ce cultură gramaticală. Acésta nu împedica negreşit pe un Costin saŭ Neculcea de a scrie o românéscă néoşă şi corectă, de óre ce într'o idiomă încă necultivată gramatica e în stare

---

1) „Gramatica, indispensabilă copiilor, e o distracţiune la bětrâneţe şi o tovarăşă plăcută în singurătate; dintre tóte sciinţele ea singură are maĭ mult fond de cât aparenţă."

latentă, identificându-se cu geniul însuşĭ al limbeĭ, şi aştéptă prima ocasiune spre a se concretisa într'o serie de formule dogmatice.

Dar ceea ce trebue să ne prindă mirarea este, că în şcólele grecescĭ din ţéră se acorda o importanţă covîrşitóre studiuluĭ gramatical, care absorbea întregul învĕţămînt. Cum dar un atare exemplu n'a inspirat maĭ înainte nîmĕnuĭ idea de a supune şi limba maternă unuĭ schematism analog? De ce a trebuit să trécă aprópe un secol de la întroducerea fanariotismuluĭ până la primele încercărĭ gramaticale asupra limbeĭ române? Faptul însuşĭ, că acele încercărĭ apar într'o epocă, când domnia Fanaruluĭ s'apropie cu paşĭ repeḑĭ de peirea eĭ, ar putea explica în de ajuns târḑia deşteptare a spirituluĭ naţional.

Intr'adevĕr, pretutindenea elementul fanariot a fost un disolvant social şi el întrebuinţa tóte mijlócele spre a desnaţionalisa popórele, în sînul cărora se încuĭba. Aşa s'a întîmplat în Bulgaria, aşa s'a întîmplat şi la noĭ. Năbuşind orĭ-ce sentiment patriotic, grecisând societatea înaltă, eĭ aŭ reuşit a face ca numele de Român să ajungă de ocară şi bun de purtat numaĭ de clasele şerbite şi reduse la ultima mi-

serie. Tot omul cult înceta a fi Român, era şi se silea a fi Grec prin dispreţul sěŭ vădit pentru trecutul şi limba naţională. Acésta îşĭ găsi un refugiŭ maĭ ales la sate printre ţĕrănime şi în păturile de jos ale poporuluĭ din oraşe, pe când clasele înalte se rĕsfăţaŭ cu sérbedele imitaţiunĭ bizantine.

In timpul din urmă s'aŭ manifestat la noĭ simptomele unuĭ curent favorabil epoceĭ fanariote. Fruntaşiĭ promotorĭ aĭ acestor ideĭ de reabilitare, d-niĭ Urechiă şi Erbicénu, aŭ strîns şi scos la lumină un preţios material cultural menit a rectifica în multe puncte tabloul aceleĭ epoce, dar, după părerea nóstră, nu a-ĭ reînoi aspectul general.

S'a vĕḑut, în studiul precedent, pe ce şubredă temelie se ridică recenta apologie a Fanaruluĭ.

Aci am voit a releva numaĭ în trécăt influenţa desastrósă, ce a avut-o asupra limbeĭ materne acéstă pretinsă cultură elenico-bizantină, care, în mâĭnile Fanarioţilor, devenise cel maĭ puternic mijloc de desnaţionalisare şi a explica prin acésta decadenţa seculară a spirituluĭ naţional.

Către sfîrşitul seculuĭ al XVIII-lea o sórtă maĭ bună pare reservată ţĕriĭ şi limbeĭ

române. O dată cu primele studiĭ de limbă, întreprinse simultan de Klein şi Văcărescu, apar şi două publicaţiunĭ etnografice privitóre la Ţĕrile române — „Osservazioni“ luĭ Raichevich (1788) şi „Istoria Dacieĭ“ de Sulzer (1781)—de o valóre solidă şi reală [1]).

Sulzer maĭ ales, doritor de a îmbrăţişa în opera sa tóte manifestările vieţiĭ poporuluĭ român şi a coprinde într'un singur cadru istoria, geografia, etnografia, limba şi literatura sa — avu să întîmpine marĭ greutăţĭ, nevoit fiind a desfunda el însuşĭ căĭ neumblate încă. In privinţa limbeĭ, şi în special a Gramaticeĭ române, el ne povestesce, cum a căutat în tóte părţile să-şĭ procure una, dar iĭ a fost cu neputinţă, „de óre ce, ḑice dînsul (II, 151), nicĭ într'o singură şcólă din întréga Moldova şi Muntenia nu s'a pomenit de o gramatică românéscă“. După multe cercetărĭ, primi în sfîrşit una de la un óre-care Eustatevicĭ, fost secretar al episcopuluĭ neunit din Transilvania,

---

[1]) Engel, *Geschichte der Moldau und der Walachey.* Halle, 1804, p. 48: „Das Buch von Raicevich und das Sulzerische Werk mit einander verglichen, berichtigen uns zu der Bemerkung, dass wohl manche cultivirte Länder nicht genau, als diese rohen Provinzen, geschildert sein dürften.“

„un bărbat — adaogă istoricul austriac — de cel maĭ bun caracter şi un cunoscĕtor al maĭ tuturor limbilor europene, maĭ ales al celor slavice“.

Acest Eustatevicĭ saŭ Dimitrie Eustatie Braşovénul figuréză într'adevĕr ca autorul uneĭ gramaticĭ românescĭ — prima cunoscută şi rĕmasă manuscript—ce ar fi întreprins-o din porunca luĭ Constantin Mavrocordat, cum susţine însuşĭ în dedicaţiunea cărţiĭ, spre a înlesni Românilor studiul gramaticeĭ grecescĭ. Ea pórtă acest titlu: „Gramatica românéscă acum întâĭ izvodită prin Dimitrie Eustatie Braşovénul, methodos prea folositor şi prea trebuincĭos, întărit cu pilde prea frumóse, aşeḑată cu orânduélă drésptă şi izvodită în Bulgaria Braşovuluĭ (ţinutul Şcheilor, o suburbie a Braşovuluĭ), anul 1756, Septemvrie 1“.

In precuvîntare Eustatie observă: „A tóteĭ învĕţăturĭ începutul este Gramatica, decĭ aceea până în césul de acum în rumânescul dialect lipsire aŭ fost eĭ“; ĭar în afierosirea saŭ dedicaţiunea către Mavrocordat adaogă: „Precum voinţa Inălţimeĭ Tale de demult fiind spre aducerea întru fiinţă pre acest methodos în dialectul Moldovenesc“.

Alminterea Gramatica luĭ Eustatie nu pare, a diferi mult de modelele grecescĭ, ce va fi avut înaintea sa [1]).

Evoluţiunea ulterióră a gramaticeĭ române se efectuéză în douĕ direcţiunĭ opuse.

Direcţiunea ardelénă, erudită, istorică, dar subĭectivă şi rigurósă, representată de Klein, Şincaĭ, Maĭor, Cipariŭ şi Laurian.... Ea e dominată de o tendenţă latinistă din ce în ce maĭ pronunţată, a căreĭ expresiune extremă o representă Dicţionarul elaborat de rĕposaţiĭ Laurian şi Maxim. Luând nascere şi mult timp isolată în Transilvania, ea se introduce către

[1]) Manuscriptul de 137 de paginĭ s'află în posesiunea d-luĭ profesor Erbicénu, care l-a şi descris pe scurt în publicaţiunea festivă: *Serbarea şcolară din Iaşĭ.* 1885, p. 251—255, unde se dă şi o bibliografie a gramaticelor românescĭ. La gramatica luĭ Eustatevicĭ face alusiune Wilkinson (Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie. Paris 1821, p. 120), când ḑice: „En 1735 Constantin Mavrocordato, qui avait entrepris de remplacer dans les deux principautés la barbarie par la civilisation, fit, pour le jargon qu'on parlait, une grammaire en caractères tirés du grec et de l'esclavon..... Il encouragea les habitants à étudier leur langue suivant les règles de sa grammaire. . . " Despre gramatica românéscă a părinteluĭ Macarie Arhimandritul (ms. în bibl. Acad.) după 1757, cf. Urechia, *Istoria Şcólelor,* p. 34 nota şi anexa respectivă.

mijlocul secoluluĭ nostru în România, în special în Muntenia, unde, timp de aprópe 3 deceniĭ, exercită o influenţă absolută asupra şcóleĭ, căpătând un caracter din ce în ce maĭ arbitrar şi maĭ străin de firea limbeĭ naţionalĭ şi provocând, prin acest rigorism chĭar, o puternică reacţiune în favórea graĭuluĭ popular. Cu tóte acestea eĭ îĭ se datoresce iniţiativa uneĭ ortografiĭ latino-române, scoţênd în relief o limbă romanică ignorată de sciinţa europénă sub vestmîntul slavon, cu care a îmbrobodit-o o influenţă seculară. Şi tot şcóleĭ ardelene, în special luĭ Laurian şi Cipariŭ, îĭ revine meritul de a fi îndrumat la o cercetare rigurósă a originilor limbeĭ, cu tóte că tocmaĭ acésta ocupaţiune cu trecutul avu drept resultat la dînşiĭ depreciarea evoluţiuniĭ ulteriórе şi maĭ ales a actualităţiĭ.

Cât privesce întroducerea alfabetuluĭ latin, el stă în strînsă legătură cu confesiunea, căreĭa aparţineaŭ Klein şi Şincaĭ, adică cu catolicism. Numaĭ în calitate de catolicĭ, dînşiĭ aŭ putut aprecia importanţa culturală a uneĭ asemenea reforme, punêndu-se în contact cu civilisaţiunea occidentală, şi — adăogâm — numaĭ ca atarĭ aŭ putut eĭ cuteza a o pune în lucrare. E maĭ

mult de cât probabil, că în Ţéra românéscă o atare tentativă ar fi fost pe atuncea calificată de eresie religiósă, slovele fiind nedespărţite de tradiţiunea ortodoxă.

Nu maĭ pomenim că tóte încercările de proselitism — ca „Catechismul calvinesc“ de Ştefan Fogaraş (1648) saŭ „Katekism kristinesc“ de Vito Piluzio (1677) — aŭ început cu întroducerea alfabetuluĭ latin; dar n'avem de cât să privim la un popor vecin cu noĭ spre a vedea un exemplu viŭ de acest caracter confesional al alfabetuluĭ. Sêrbo-Croaţiĭ formézâ acelaşĭ popor, grăĭesc aceeaşĭ limbă şi singura deosebire între aceste două fracţiunĭ isolate ale aceluĭaşĭ aglomerat etnic constă în aparenţă numaĭ într'aceea, că uniĭ scriŭ cu slove ĭar ceĭ-lalţĭ cu litere, în realitate însă religiunea formézâ adevĕrata barieră, care împedică fusiunea lor definitivă. Şi, când la începutul secoluluĭ, Vuk Karağić încercâ o reformă timidă a ortografieĭ sêrbe, el fu acusat că tinde a distruge tradiţiunea slavo-ortodoxă: adoptarea uniceĭ litere J părea protivnicilor sĕĭ o inclinaţiune către alfabetul latin, inseparabil de catolicism.

Şi la noĭ societatea nu se va fi arătat maĭ puţin refactară uneĭ atarĭ inovaţiunĭ. Maĭ

întâĭ peste o jumĕtate de secol reforma Kleiniană trece neobservată în Ţéra Românéscă: nicĭ Văcărescu, nicĭ chĭar Golescu nu presimt încă necesitatea de a se lepăda de cirilica. Mulţumită spirituluĭ plin de tact al luĭ Eliad, care adoptă şi simplifică vederile ortografice ale luĭ Petru Maĭor, reforma progreséză încet la început, se impune apoĭ din ce în ce maĭ mult şi pe nesimţite, până ce, la un moment dat şi după trecerea uneĭ întregĭ generaţiunĭ, ea se generaliséză pe un teren de mult pregătit.

Direcţiunea munténă maĭ originală, croită de pe firea însăşĭ a limbeĭ şi prin acésta de un caracter maĭ sciinţific, representată de Văcărescu, Golescu, Eliad... Ceĭ dîntâĭ doĭ în continuaţiune directă şi în strictă dependenţă, cel din urmă, combinând învĕţămîntul maestruluĭ sĕŭ ardelén cu observaţiunĭ personale, ocupă un loc a parte şi merită un studiŭ special. Cât pentru tendenţa italĭenistă, manifestată de Eliad şi rĕmasă ca o veleitate isolată, ea póte fi considerată ca un simplu episod al curentuluĭ general latinoman.

Direcţiunea adevĕrat naţională şi sciinţifică, care respecta geniul limbeĭ şi vicisitudinile

eĭ sub influenţa factorilor etnicĭ, continuând a fi cultivată de câţĭ-va fruntaşĭ representanţĭ aĭ cugetăriĭ române, reintră în drepturile sale, din momentul ce curentul opus şi exclusiv se prăbuşi sub povara proprieĭ sale exageraţiunĭ. Şi astă-ḑĭ aceeaşĭ Academie, care a patronat, acum două deceniĭ, opera lexicală executată de latiniştiĭ Laurian şi Maxim, a luat sub auspiciile sale „Dicţionarul limbeĭ *istorice* şi *poporană* a Românilor," în care singurele aceste două epitete ilustréză imensul progres, ce l-a realisat filologia românéscă în ultimul pătrar al seculuĭ nostru.

I

In anul 1787 apărură de sub téscurile tipografice ale sfinteĭ Episcopiĭ a Rîmniculuĭ „Observaţiĭ saŭ Băgărĭ de sémă asupra regulelor şi orînduelilor Gramaticeĭ Românescĭ, adunate şi alcătuite acum întâiŭ dĕ D-luĭ Ianache Văcărescul, cel dĕ acum dikeofilax a Bisericeĭ ceĭ Marĭ a Rĕsărituluĭ şi Mare Vistieru a Prinţipatuluĭ Valahieĭ".

In dedicaţiunea către episcopul Filaret autorul relevéză caracterul particular al scrieriĭ sale şi întăĭetatea uneĭ atarĭ publicaţiunĭ: „Gra-

matica acésta saŭ maĭ bine să ḑic Observaţiĭ asupra idiotismiĭ limbiĭ nóstre, în starea ce sĕ află acum după regulile gramaticescĭ, nu éste de altă limbă, ce fiesce-care nu aŭ câte puţine gramaticĭ, ci éste de *limbă rumânéscă, ce nu are în starea eĭ nicĭ una până acum:* limba patrieĭ nóstre, prin care cuvîntâm, limba cu care ne închinâm mareluĭ Dumneḑeŭ.... limba cu care cuvîntând petrecem vĭeţuirea acésta vremelnică şi nădăjduind dobândirea uneĭ statornice ne străduim a o câştiga."

Data publicaţiuniĭ „Observaţiunilor" luĭ Văcărescu este cu şépte anĭ posterióră apariţiuniĭ primeĭ Gramaticĭ românescĭ în ordine cronologică, aceea a părinteluĭ Samuil Klein saŭ Micul, tipărită la Vĭena subt îngrijirea luĭ Şincaĭ, în 1780, sub titlul de „Elementa linguæ Daco-romanæ sive Valachicæ". Dar influenţa eĭ pare a fi rĕmas isolată în Transilvania. E probabil, că Văcărescu n'a cunoscut-o de loc saŭ cel puţin va fi căpătat cunoscinţă despre dînsa cu mult maĭ târḑiŭ. Intr'adevĕr, pe de o parte Marele Ban avea deja gata lucrarea sa către 1780 — după afirmaţiunea luĭ Sulzer[1]) — ĭar pe

[1]) Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens.* Wien, 1781, vol. II, p. 151 : „Der Grossschatzmeister von der

de alta, cunoscênd-o chĭar, póte n'ar fi gustat imediat inovaţiunile ortografice şi lexicale ale monahuluĭ ardelén. Văcărescu de sigur nicĭ nu se gândea pe atuncĭ la posibilitatea uneĭ ortografiĭ latino-române, cel puţin idea uneĭ atarĭ transcrierĭ nu se află nicăirea în scrierile sale. Şi tocmaĭ întâĭa întrebuinţare a uneĭ ortografiĭ cu litere latine forméză meritul real al Gramaticeĭ Daco-romane, cu tóte că principiul strict etimologic, care prevaléză din primul moment, nu era de loc menit a o face acceptabilă. Cine ar fi putut recunósce, acum o sută de anĭ, subt o formă exterióră aşa de alterată ca „siesse, oct, dieci, demaniatia..." vorbele româneschĭ corespundĕtóre? Póte că acéstă complicaţiune e chĭar motivul — afară de cel religios atins maĭ sus — pentru care ortografia latino-română n'a putut prinde rădăcină dincócc de Carpaţĭ, unde s'a introdus abĭa către a doua jumĕtate a seculuĭ nostru.

Văcărescu avea dar tot dreptul să susţie, că Gramatica sa e prima lucrare de acest fel în Ţéra Românéscă.

Walachey, Herr Johann Wakareskul, hatte mich versichert eine walachische Sprachlehre verfasst zu haben".

Intrând în cercetarea cărţiĭ observâm, că ea este împărţită în două părţĭ: întâia coprinde în 10 secţiunĭ categoriile gramaticale, ĭar cea d'a doua o serie de observărĭ cu privire la materiile următóre: pronunţie şi ortografie, prosodie, construcţiune saŭ sintaxă şi poetică saŭ facerea de stihurĭ.

S'ar părea din acéstă înşirare, că „Observările" luĭ Văcărescu conţin o lucrare sistematică, pe când ea se abate nu o dată de la tipicul tradiţional şi forméză, şi în acéstă privinţă, un contrast cu Gramatica luĭ Klein-Şincaĭ, care e o strictă reproducere a schematismuluĭ clasic. El se mărginesce în genere a trece repede asupra materieĭ, a arunca maĭ mult o serie de „observaţiĭ," dar adesea el se opresce maĭ mult saŭ maĭ puţin, când are de relevat vr'o particularitate interesantă a limbeĭ şi atuncĭ poliglotul se trădéză fără de voe. Aprofundarea însă a părţilor cuvîntuluĭ va fi reservată celuĭ maĭ eminent dintre succesoriĭ sĕĭ, luĭ Iordache Golescu.

Iată maĭ întâĭ definiţiunea sciinţeĭ însăşĭ (pag. 13): „Gramatica éste meşteşugul cuvîntuluĭ, care arată construcţiul saŭ syndaxis adică alcătuirea părţilor cuvîntuluĭ şi ortografia,

cu care să pótă nescine a scrie bine şi meşteşugeşce."

Cu alte cuvinte gramatica se mărginesce exclusiv la sintaxă şi ortografie! De aci probabil tractarea imperfectă şi superficială a părţilor isolate ale cuvîntului. Definiţiunea urmaşuluĭ sĕŭ Golescu nu este maĭ explicită (p. 67): „Meşteşugul, cu care ne învĕţâm a alcătui şi a împreuna slovă cu slovă şi cuvînt cu cuvînt spre a vorbi, a scri şi a citi după canónele uneĭ limbĭ, s'a numit *Grămatică.*"

Cu cât maĭ clară şi maĭ sciinţifică în acelaşĭ timp este definiţiunea luĭ Eliad, în Gramatica-ĭ din 1828: „Gramatica este un meşteşug, prin care învĕţâm să cunóscem o limbă a o vorbi şi a o scri întocmaĭ după însuşirile şi firea eĭ."

Scriind prima gramatică românéscă, autorul avu să întîmpine din capul loculuĭ o mare greutate: nomenclatura sciinţifică. Din ce limbă să împrumute şi după ce criteriĭ să facă acéstă împrumutare? Văcărescu pare maĭ mult a fi ocolit de cât resolvat atarĭ chestiunĭ. Pentru Klein-Şincaĭ lucrul nu avea atâta importanţă: scriind în limba latină, o terminologie consacrată li se oferea óre cum de sineşĭ. Văcărescu,

familiarisat maĭ mult cu limba italĭană, caută a da o soluţiune practică chestiuniĭ, adoptând acéstă limbă ca normă generală pentru nomenclatura gramaticală [1]). El conservă însă şi un mic numĕr de termenĭ slavonĭ, carĭ se usitaŭ probabil în şcólele de „rumânie.“ Intrebuinţarea limbeĭ italĭene era negreşit un mare neajuns, întroducêndu-se nisce forme contrare geniuluĭ limbeĭ nóstre, şi trebue să ne mirâm, că un spirit aşa de raţionabil ca Golescu a putut fi influenţat de metóda defectuósă a naintaşuluĭ sĕŭ, continuând a aplica o parte din acea terminologie.

Nomenclatura slavonă e representată prin *glasnice* şi *neglasnice* saŭ vocale şi consóne; prin *slovă* şi *slomnire* „ce sĕ ḑice silabă“, pe când conservă „ḑicerea saŭ termenul, care se numesce la Grecĭ lexis“ pentru vorba isolată în oposiţiune cu cuvînt, care îndică o întrégă proposiţiune: „ĭar cuvîntul éste o adunare dĕ ḑicerĭ înţelegere desăvîrşită arătând.“

O altă caracteristică a acesteĭ nomenclaturĭ este, nu romanisarea eĭ, ci tendenţa de a

---

[1]) Influenţa limbeĭ italĭene se resimte şi în „Istoria Impĕraţilor Otomanĭ“ de acelaşĭ scriitor. Acolo ne întîmpină italĭenisme ca *sucesore, proteţione, favore, eroe, forteţă* etc.

o însoţi cu echivalente românescĭ, carĭ ast-fel daŭ nascere adesea la formaţiunĭ bizare şi la composiţiunĭ arbitrare [1]). Acéstă tendenţă devine extremă la Golescu, pe când ea lipsesce aprópe cu desăvîrşire la Eliad, care a popularisat la noĭ o terminologie curat sciinţifică şi modelată, conform spirituluĭ limbeĭ române, după tradiţiunea greco-romană.

Văcărescu distinge 9 părţĭ de cuvînt: articolul adică încheere, nome adică nume, pronome adică pentru nume, verbu adică graiu, partiţipie adică părtăşire, proposiţione adică propunere, adverbu adică spre graiu, congĭunţione adică legare şi interĭeţione.

Tot astfel figuréză categoriile gramaticale şi la Golescu, cu fórte uşóre modificărĭ formale (ca preposiţie, congĭunţie şi interĭeţie).

Pe lângă cunoscutele „generĭ saŭ némurĭ" (bărbătescu, fĕmeescu, neutru saŭ de nicĭ unul şi obştescu) Văcărescu maĭ enumĕră şi o altă specie generică numită „confuzu, care cu un glas slujasce dĕ a sĕ numi partea bărbătéscă saŭ partea fĕmeéscă, cum vulturul" şi care în

[1]) Eliad critică şi ridiculiséză o atare tendenţă in *Biblioteca portativă*. Bucurescĭ, 1860, vol. I (Literatura critică), p. 14 urm.

realitate se confundă cu genul comun. Golescu, de asemenea, reproduce un gen „confuz adică întunecat.“

Cât de greóie şi complicată e une-orĭ expresiunea autoruluĭ, o póte arăta pasajul următor, unde e vorbă de nume subt ambele sale aspecte, articulat şi nearticulat: „Furme sînt 3: nealcătuit pusu, alcătuit supus şi maĭ alcătuit prea supus (?)!“

Pe lângă numerele „singurit şi înmulţit“ (la Golescu: singuratic şi înmulţatic), ambiĭ gramaticĭ enumĕră şése casurĭ, numite *căderĭ*, şi anume: Nominativ*ă* saŭ numitóre, Genetiv*ă* adică nemuitóre (de la ném orĭ gen, saŭ născĕtóre saŭ stăpânitóre), Dativ*ă* adică dătătóre, Acusativ*ă* adică pricinuitóre, Vocativ*ă* adică chemătóre şi Ablativ*ă* adică aducĕtóre (saŭ luătóre).

Declinaţiunile, numite de dînşiĭ, „înduplecărĭ“, sînt în numĕr de douĕ. Numele însuşĭ póte fi *sostantiv* adică fiinţat şi *adjectiv* adică sprepus (Golescu: adăogat).

Pronumele e împărţit în: personal saŭ dobânditoriŭ, positiv saŭ adeveritoriŭ, demonstrativ saŭ arătătoriŭ, relativ saŭ dĕosebitoriŭ, dĕ qualità (acest fel), dĕ diversità saŭ dĕ felurime

(altu), dĕ generalità (verĭ-care) și dĕ quantità saŭ dĕ cătățime.

Alminterea și nu maĭ puțin confusa e divisiunea pronumeluĭ la Golescu, care distinge 8 aspecte saŭ „închipuirĭ“ : primitivă adică persona, demonstrativă adică arătătóre, relativă adică aducĕtóre, pătimitóre (cum: mĕ, tĕ, sĕ), conjuctivă adică câștigătóre saŭ dobânditóre (îmĭ etc.), îndoită (cum mie, îmĭ), derivativă saŭ posesoră adică stăpânitóre, adeveritóre (cum însu-mĭ).

Spre a completa terminologia nominală, adăogâm cele 3 grade de comparațiune (positiv saŭ puitoriŭ, comparativ saŭ alegĕtoriŭ și superlativ saŭ covîrșitoriŭ).

Expresiunile italĭene abundă: *asolut*, *sostanță*, *sojet* „adică prochimenul, cum dic Greciĭ“ și dovedesc completa dependență a autoruluĭ de nomenclatura gramaticilor italĭenĭ. La Golescu însă ea este pur și simplu transmisă și une-orĭ modelată după a luĭ Văcărescu.

Acéstă înrîurire străină este însă numaĭ exterióră. Ea nu împedică pe gramatic a ținea sémă de particularitățile idiomeĭ naționalĭ și a căuta să le scótă la ivélă, deși stilul sĕŭ su-

feră adesea de prolixitate şi lasă de dorit în privinţa clarităţiĭ. Nu trebue însă uĭtat, că el avea de luptat cu o materie încă rebelă şi neîncercată până la dînsul.

Iată, bună-óră, cum s'exprimă cu privire la articol (p. 21): „Articoliĭ, cu tóte că la alcătuirea lor ar trebui dĕ apururea să se pue înaintea nomeluĭ şi pronomeluĭ, dar la limba nóstră nu sĕ urméză aşa, ci aŭ rĕmas idiotism saŭ însuşire a limbiĭ dĕ a sĕ pune uniĭ înaintea nomeluĭ şi pronomeluĭ, ĭar alţiĭ în urmă după căderĭ. Insă cu tóte acestea şi acéstă urmare, de sĕ şi vede în óreşĭ-care chip, fără regulă dĕsăvîrşită, dar şi acéstă neregulare păzesce canóne la tóte locurile."

La verb constatâm maĭ întâĭ divisiunea verbuluĭ în transitiv saŭ strămutător, ativ saŭ lucrător şi pasiv saŭ pătimitor.

Modurile (saŭ cum le numesce Văcărescu „mòdele") sînt în numĕr de 5: Indicativă adică arătătóre saŭ hotărîtóre, Imperativă (la Golescu şi comandativă) saŭ poruncitóre, Otativă adică rîvnitóre (la Golescu: urătóre), Congĭuntivă saŭ adăogătóre (la Golescu: supuitóre = supositivă) şi Infinitivă adică nesăvîrşitóre şi nehotărătóre. La acestea Golescu maĭ adaogă

încă 4 varietăţĭ modale şi anume: Desiderativă saŭ Condicionelă adică rîvnitóre, îndoitóre (Dubitativ, cum „voiŭ fi mâncat"), Voitóre (Final „ca să mănânc") şi Pricinuitóre (Causativ, cum „ca să mănânc").

Timpurile la Văcărescu în numĕr de 6: Presente (la Golescu: adică următor saŭ dĕ faţă), Preterit perfetu (pasatoperfet adică săvîrşit), Preterit iperfetu (Preteritiperfet saŭ Pasatoperfet adică nesăvîrşit), Preteritu ideterminatu (nehotărît: am mâncat), Trapasatu iperfetu (Trapasat perfet saŭ Pluscvamperfet adică covîrşit) şi Foturu saŭ Viitoru. Golescu distinge Preteritul de Trecut (am fost mâncat).

Conjugarea verbelor e la Văcărescu alminterea distribuită, de cât se obicĭnuesce astăḑĭ. Şi dînsul, ca şi Golescu, ca şi Eliad, admite 4 clase de verbe, dar fie-care diferă întru caracterisarea lor. Despre conjugarea I-a nu încape vr'o deosebire: ea se termină în *are* saŭ *a*; într'a II-a Văcărescu pune verbele în *ere* cu penultima scurtă, saŭ cum se exprimă dînsul, carĭ aŭ „oxia maĭ înainte de slomnirea dĕ la sfîrşit" (a mèrge[re], a fàce[re], a drège[re], Golescu pe cele în *e*, indiferent lung saŭ scurt, ĭar Eliad consideră de a doua conjugaţiune ver-

bele în *ire;* şi într'a III-a figurézǎ, după Văcărescu, cele în *ire* şi în *îre*, după Golescu numaĭ cele în *i* şi după Eliad cele în *ere* cu penultima scurtă (cum se admite şi astă-ḑĭ); în fine, într'a IV-a, Văcărescu aşéḑă verbele în *ere* cu penultima lungă saŭ carĭ aŭ „oxia la slomnirea dĕ la sfîrşit" (a vedè[re], a tăcè[re], a zăcè[re]), Golescu pe cele în *î* şi Eliad pe cele în *ere* cu penultima lungă, care, în gramaticele moderne, aparţin conjugăriĭ a II.

In privinţa verbelor neregulate autorul observă (p. 81): „Graĭurĭ fără regulă noĭ avem prea puţine şi nu póte ḑice nescine, că avem dór puţine, căcĭ ar fi adică tóte fără regulă; dĕ vreme ce, după ce am arătat buna orînduĭală a graĭurilor, şi pĕ aceste furme şi înjugărĭ sĕ va furma tóte graĭurile. Sciŭ starea, ce aŭ alte limbĭ şi încă cele maĭ marĭ asupra graĭurilor anomale, cum sciŭ şi câţĭ sciŭ şi-mĭ vor da dreptate, după ce vor cunósce limba nóstră."

Cu acéstă ocasiune Văcărescu nu uĭtă a pomeni particularităţile provinciale, ce constată la unele verbe anomale, ca „a vrea saŭ a putea" (p. 82): „Aceste douĕ graĭurĭ în prinţipatul Moldoveĭ sĕ pronunţie cu regulă (adică: vreŭ, pot—în loc de muntenesce: voiŭ, pociŭ)

şi nu sînt anomale. Şi măçar că n'am avut norocul până acum să merg într'acea lăudată eparhie, dar dĕ întîlnire, ce am avut cu fraţiĭ Moldovenĭ aicĭ, am băgat sémă, că la multe graĭurĭ dĕ obiceiŭ păzesc regula gramaticéscă maĭ cu scumpătate... La alte graĭurĭ păzesc şi Rumânii Ardelenĭ regulele gramaticescĭ, cum „lucru“ ḑic nu „lucrez“ şi altele.“

Spre a sfîrşi cu verbe, maĭ relevâm încă următórea observaţiune linguistică asupra caracteruluĭ alternativ nominal şi verbal al Infinitivuluĭ (p. 85): „Tóte Infinitivele cu articolul *a* sĕ fac graĭnice (verbale) nume obştescĭ. Sînt însă cu adevĕrat mode Infinitive cu articolul *a*, măcar că acésta o obicĭnuesc şi alte limbĭ a o face, şi italĭenéscă, franţuzéscă, latinéscă şi încă şi muma tuturor, cea grecéscă“.

In „Observările“ nu s'află nicĭ o singură regulă de fonetică; în locul lor se daŭ diferite regule de pronunţare. Acelaşĭ lucru s'ar putea constata la toţĭ gramaticiĭ noştri ceĭ vechĭ, la carĭ preocupărĭ ortografice şi ortoepice absorb tot interesul. Cele câte-va observaţiunĭ fonetice din Gramatica luĭ Klein-Şincaĭ (ca întunecarea vocaleĭ atone saŭ diftongarea luĭ *e* şi *o*) sînt

făcute maĭ mult în vederea citiriĭ şi a scrieriĭ. Dintre regulele ortoepice, date de Văcărescu, relevâm numaĭ pe cea relativă la distincţiunea între cele douĕ sonurĭ întunecate (p. 97): „*ă*, acésta éste cum am ḑice *e*; *â*, acésta éste cum am ḑice *i*: însă şi *ă* şi *â* nu face *e*, ci face maĭ grósă pronunţia *ă* (văḑ, văzduh şi nu vezduh, dar se amestecă amîndoao: văḑu, vede); şi *â* nu face *i*, ci ĭar maĭ grósă pronunţia (pâste, până, pântece), dar ĭar se amestecă cu *i* (piste pîste, şî şi, dĕ di).“

In privinţa ortografieĭ cirilice, Văcărescu s'a încercat a întroduce óre care ordine în acest haos, fără a izbuti pe deplin. Eliad recunósce în prefaţa Gramaticeĭ sale (p. XIX) opintirile-ĭ în acéstă direcţiune: „Vrednicul de pomenire d-luĭ Marele Ban Ioan Văcărescul, al doilea scriitor de Grămatică românescă, destulă ostenélă a simţit şi şĭ-a pus tótă silinţa să afle acest obiceiŭ (tradiţiunea ortografică) şi să-l puĭe în regulă, dar singur n'a putut să-l afle din pricina celor maĭ sus ḑise (adică din causa infiniteĭ diversităţĭ a ortografieĭ cărţilor cirilîce)... şi, după cum singur o mărturisesce, nicĭ ceĭ următorĭ n'aŭ putut să urmeze regulilor sale.“

Din regulele de prosodie şi de poetică, ce Văcărescu consideră ca o parte integrantă a Gramaticeĭ, nu vom cita de cât acest pasaj, care învederéză părerea autoruluĭ despre înrudirea şi filiaţiunea limbilor romanice: „Italĭaniĭ, Franţesiĭ, Ispanĭoliĭ şi alţiĭ, ce li se trage limba din limba latinéscă ca nisce pâraĭe, precum şi acésta a nóstră rumânéscă, n'aŭ obicĭnuit a face stihurĭ pĕ numere, cu picĭóre (ritmice, metrice) ca Greciĭ şi Latiniĭ, şi eŭ nu bănuesc a fi pricina alta de cât neaverea de multe slove glasnice.“

Activitatea filologică a luĭ Văcărescu nu s'a mărginit numaĭ în alcătuirea Gramaticeĭ; el a lucrat şi la un Dicţionar, ce numerósele ocupaţiunĭ ale înaltuluĭ demnitar şi om de stat îl vor fi împedicat a duce la capĕt. La acésta face el însuşĭ alusiune la sfîrşitul prefeţeĭ din „Observărĭ“: „... şi eŭ ĭarăşĭ m'aflu în osîrdie, ca să aduc, de voiŭ avea vĭaţă, şi un Dicţionar la vedere.“ Dar neuĭtate, ca şi testamentul literar al ilustruluĭ patriot, vor rĕmânea cuvintele, cu carĭ dînsul însoţesce urarea adresată viitorilor muncitorĭ în câmpul filologieĭ române: „Iar de nu mĕ voiŭ învrednici (e vorba

de publicarea Dicţionaruluĭ), las clironomĭ şi pe fiiĭ meĭ ceĭ trupescĭ şi pe fiiĭ meĭ gramaticescĭ, ca să clironomiséscă dragostea, rîvna şi silinţa mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a patrieĭ."

Din nenorocire, strădania Mareluĭ Ban nu avu nicĭ un efect asupra generaţiuniĭ următóre, ceea ce dovedesce, că sĕminţa fusese aruncată pe un teren încă nepregătit. Avem în acéstă privinţă douĕ mărturiĭ preţióse, în carĭ se deplânge părăsirea deplină a învĕţămîntuluĭ gramatical.

Reproducem maĭ întâĭ cuvintele istoriculuĭ Fotino: „Cu tóte că de câţĭ-va anĭ unul din ceĭ dintâĭ boĭerĭ pămîntenĭ, Marele Ban Ioan Văcărescu, bărbat demn, dotat cu învĕţătură şi cu practică şi înavuţit cu geniŭ, a compus o gramatică în limba acésta, cu regule pentru diftongĭ, cu tecnologie (etimologie), cu exemple pentru sintaxă şi cu ortografie; dar din causa acelora carĭ aŭ putere, ca să lucreze însă nu şi zel patriotic, acéstă gramatică n'a servit la nimica; şi maĭ toţĭ astădĭ învaţă a citi şi a scrie numaĭ prin practică." [1])

[1]) *Istoria generală a Daciei*, trad. Sion. Bucurescĭ, 1859, vol. I, p. 127.

Iar poetul Paris Momulénu, în interesanta prefaţă, ce precede ale sale „Caracterurĭ“ (1826), aduce astfel omagiile sale memorieĭ bĕtrânuluĭ gramatic (p. 54): „Incă şi de o gramatică am fost fórte lipsiţĭ în limba nóstră până în ḑilele vredniculuĭ de laudă boĭer Enăchiţă Văcărescul. Acest vrednic de pomenire aŭ dat întâĭ némuluĭ gramatica la lumină; dar în urmă cine a îmbrăţişat rîvna, ca să-ĭ fi pus ostenelile în lucrare? Nimenĭ nu s'aŭ aprins de acéstă rîvnă, ci ĭ-aŭ lăsat ostenelile în nebăgare de sémă. Lucrul cel scump s'aŭ socotit ca cel maĭ de nimic... Când vedem, că nimenĭ nu ĭ-aŭ urmat şi pociŭ ḑice, că de ceĭ învĕţaţĭ nicĭ s'aŭ vĕḑut nicĭ s'aŭ citit acéstă Observaţie, ce ne face asupra limbeĭ nóstre, ci nesocotite ostenelile eroului, staŭ risipite aicea şi colo prin mâĭnile şi casele cele prostatice, carĭ nu se pot folosi din lumina lor. Dar va veni vremea şi la noĭ, ca să ne arate, cât sîntem datorĭ ţĕrîneĭ acestuĭ boĭer...“

II

Un interval de peste o jumĕtate de secol desparte încercarea gramaticală a Mareluĭ Ban Ioan

Văcărescu de cartea cu acelaşĭ titlu a Vorniculuĭ Iordache Golescu: „Băgărĭ de sémă asupra canónelor gramaticescĭ," care apăru, la 1840, în tipografia luĭ Eliad.

Intr'ambele aceste opere cade „Gramatica românéscă" a luĭ Eliad, publicată în 1827, a căreĭ prefaţă conţine vederile cele maĭ solide, ce s'aŭ emis până atuncĭ, despre cultura şi perfecţionarea limbeĭ române. Faţă cu acéstă lucrare sistematică, opera Vorniculuĭ Golescu ni se presentă ca un fel de anacronism; totul într'însa e menit a ne surprinde: tractarea haotică a materieĭ, menţinerea lucrurilor învechite, coloritul arhaic al întreguluĭ până la format şi hârtie. Şi cu tóte acestea, acest quartant de 253 de paginĭ e plin de informaţiunĭ preţióse şi cu tóte că pune adesea la grea încercare răbdarea cititoruluĭ, îĭ reservă însă şi multe surprinderĭ. Este, de alminterea, firesc lucru a învĕţa multe de la un aşa adânc cunoscĕtor al firiĭ şi limbeĭ naţionalĭ, de la harnicul culegĕtor al proverbelor şi anecdotelor populare. [1])

---

[1]) *Pilde, povĕţuiri i cuvinte adevĕrate şi poveşti* adunate de D-luĭ Vornicul Iordachi Golescul, fiul rĕposatuluĭ Banul Radu Golescul—manuscript voluminos (427 de foĭ), analisat de Lambrior în *Convorbirĭ literare* VIII (1874), 66 urm.

Născut în a doua jumĕtate a secoluluĭ trecut, probabil în Bucurescĭ, şi mort în 1848 la Orşova în vîrstă ca de 80 anĭ, Golescu s'a îndeletnicit o vĭaţă de om a observa şĭ înregistra particularităţile graĭuluĭ. Bun cunoscĕtor al limbeĭ elene, formalismul dascălilor grecĭ din tinereţele sale n'a rĕmas fără de influenţă asupră-ĭ.

In timpul publicaţiuniĭ acestor „Băgărĭ de sémă", adică către aniĭ 1830—1840, ortografia românéscă trecea printr'o periódă de transiţiune. După simplificarea alfabetuluĭ cirilic de către Eliad urmâ o latinisare a sa parţială, ce produse o adevĕrată confusiune în spiritele contimporanilor, carĭ nu maĭ scieaŭ căruĭ sfînt să se închine şi gravitaŭ într'abele sisteme ortografice. Acéstă stare de lucrurĭ o relevéza Golescu în a sa „Inainte-cuvîntare": „Şi la scrisóre fac óre-carĭ deosebirĭ scriind uniĭ cu slovile cele vechĭ rumânescĭ, alţiĭ cu slovile latinescĭ şi alţiĭ prefăcêndu-le în chipul slovelor rusescĭ, ĭar ceĭ maĭ mulţĭ o amestecătură din tóte." Şi ca unicul remediŭ, autorul propune un congres pan-românesc, la care să ĭa parte învĕţaţiĭ filologĭ din tóte provinciile române „şi cu toţiĭ într'o glăsuire ar canonisi şi gramatica

şi slovele obştescĭ, silindu-se ca şi cuvintele să le aducă şi slovele să le asemĕneze cu cele latinescĭ.... Şi aşa în scurtă vreme ne vom înţelege uniĭ cu alţiĭ, toţĭ ceĭ ce grăim acéstă limbă şi ce vom scrie într'un colţ de loc, sĕ va audi în tótă întinderea acesteĭ limbĭ."

Golescu şĭ-a impărţit opera în diferite secţiunĭ, consacrate fie-care studiuluĭ părţilor cuvîntuluĭ, ortoepieĭ, ortografieĭ, sintaxeĭ şi ultima „de poesie pe scurt."

Cum se vede, acéstă împărţélă a materialuluĭ gramatical are mare analogie cu a luĭ Văcărescu, care ĭ-a servit în genere ca model şi ĭ-a împrumutat în special maĭ tótă nomenclatura italĭană.

In acéstă din urmă privinţă — a terminologieĭ gramaticale—cartea luĭ Golescu constitue un adevĕrat regres în raport cu Gramatica luĭ Eliad, care a sciut să dea o excelentă soluţiune importanteĭ chestiunĭ a nelogismelor sciinţificĭ. Dar şi tractarea complicată a materieĭ însăşĭ, acele divisiunĭ şi subdivisiunĭ nesfîrşite par a fi maĭ mult nisce reminiscenţe, dacă nu o imitaţiune intenţională, a procederilor gramaticale din şcólele fanariote de cât resultatul unor meditaţiunĭ personale. Acea lipsă desăvîrşită de

orĭ-ce metódă sciinţifică, de orĭ-ce sistemă, aparţine maĭ mult trecutuluĭ scolastic de cât epoceĭ, în care apărură „Băgările de sémă.“

Terminologia este dar în cea maĭ mare parte identică cu cea întrebuinţată de Văcărescu, după cum s'a arătat maĭ sus într'o serie de paralelisme. Ne vom mărgini dar numaĭ a stabili, întru ce difer ambiĭ gramaticĭ.

Golescu caută a însoţi pretutindenea termeniĭ technicĭ cu unul saŭ maĭ multe echivalente române: „litere adică slove, vocale adică glasnice saŭ sunătóre..., diftongĭ adică douĕ sunătóre saŭ douĕ glasnice. Din slove sĕ fac silabele adică slovenirile, din slovenirĭ sĕ face termenul adică ḑicerile, cuvintele; din cuvinte sĕ face discorsul adică vorba“. Acéstă din urmă definiţiune e maĭ bine formulată la Văcărescu, care observă strict deosebirea între vorbă (= le mot) şi cuvînt (= la parole), întocmaĭ ca şi Eliad (Gram., p. 2: Ḑicerile, când după regulă sĕ unesc una cu alta, fac cuvîntul saŭ proposiţia).

La nume Golescu deosibesce 6 semne: **ném**, chip, formă, numĕr, cădere şi declinaţie saŭ înduplecare.

Prin chip dînsul înţelege cele 2 categoriĭ

nominale (substantiv şi adjectiv), ĭar forma o consideră ca „neîmbinată“ (simplă) şi îmbinată orĭ compusă.

La verb saŭ graiŭ enumĕră 8 semne: cuget, chip, formă, numĕr, faţă, mod saŭ modă, timp şi conjugaţie saŭ conjugare.

Sînt de tot curióse definiţiunile, ce autorul dă despre uniĭ din aceştĭ termenĭ. Ast-fel cugetul (personal saŭ fără persónă) se împarte în 3: activ, pasiv şi neutru. Chipul graĭuluĭ se împarte în 2, adică in chip după înţeles şi în chip după glas; la chip „după înţeles“ privesc: cele sufletescĭ graĭurĭ (ĭubesc, mĭ-e dor), cele trupescĭ (bat, fac), cele de fapte bune (învĕţ, sfătuesc) etc. La chip „după glas“ sînt de 2 felurĭ adică chipernic şi tras: „chipernic“ (primitiv), cum fac, mănânc; cel „tras“ (derivat) are 2 închipuirĭ, adică cuvîntelnic (nominal) cum „afumă“ din cuvîntul „fum“ şi glasernic (onomatopoetic) cum „vîjăi“ din glasul „vîj“.

Abstracţiune făcênd de caracterul scolastic al acestuĭ formalism, părţile cuvîntuluĭ aŭ fost supuse în opera luĭ Golescu uneĭ cercetărĭ într'adevĕr aprofundate şi minuţióse. Acésta este şi unica parte, ce ar putea fi şi aḑĭ consultată

cu folos. Spre a dovedi interesul, ce autorul acórdă amănuntelor, vom desprinde câte-va fragmente din capitolele consacrate preposiţiunii şi adverbuluĭ.

Relativ la preposiţiune observà (p. 177):

„Maĭ sînt şi alte propunerĭ, cu care sĕ slujasce vistĭeria, cum:

bez, ce însemnéză „afară dĕ“, adică cum am ḑice o dĕosebire, căcĭ ne slujîm cu acea propunere, când vrem sĕ dĕosebim unele lucrurĭ din altele cu o prescurtare, cum când ḑicem „aceste tóte sînt bez celelalte“ în loc să ḑicem aceste tóte sînt afară dĕ celelalte;

sud, ce arată pe un dregĕtor în ce judeţ este şi *ot*, ce arată pe un sătén din ce sat este, cum când ḑicem: „ispravnic ot sud Vlaşca“, în loc să ḑicem ispravnic în judeţul Vlăsciĭ şi „Ioan ot Negoescĭ“ în loc să ḑicem Ioan din satul Negoescilor;

otam, ce arată pe un sătén, că tot dintr'acel sat este, din care sînt şi ceĭlalţĭ sătenĭ, pentru carĭ s'a vorbit maĭ nainte, adică în loc să ḑicem: „Ioan ot Negoescĭ, Marin ot Negoescĭ, Gheorghe ot Negoescĭ“, ḑicem pre scurt: Ioan ot Negoescĭ, Marin otam, Gheorghe otam, cu care „otam“ scăpâm de acele dese pomenirĭ şi proforirĭ a Negoescilor;

prez, ce însemnéză „dincolo, peste,“ cum când ḑicem „judeţele ot prez Olt“, în loc să ḑicem judeţele cele dĕ peste Olt;

za, ce sĕ pune în loc dĕ „dĕ,“ cum „logofĕt za

vistĭerie şi clucer z'aghie" în loc dĕ logofĕt dĕ vistĭerie, clucer dĕ agie;

po, ce însemnéză preţul unuĭ lucru, cum· „po talere ḑece dĕ lude" în loc dĕ pĕ câte talere ḑece dĕ lude şi „po talere cincĭ stinjĕnul."

Relativ la adverb (p. 181):

„Unele din spre-graĭurĭ sĕ pare că nu însemnéză nimic, însă prin tăcere are bună înţelegere şi sĕ obicĭnuesc la vistĭerie spre scurtarea vorbeĭ, cum sînt acestea adică:

vel, ce arată pre cel ce este în slujbă, cum când ḑicem „Vel Vistier, Vel Spatar, Vel Logofĕt" în loc să ḑicem Vistĭerul, ce s'află acum în slujbă ş. a. as.;

biv, ce arată pre cel ce a fost odată în slujbă, cum când ḑicem „biv Spatar şi biv Vel Spatar", în loc să ḑicem Spatar, ce a fost maĭ înainte în slujbă;

sin, ce însemnéză „fiŭ", cum în loc să ḑicem Gheorghe fiul Raduluĭ, ḑicem maĭ pe scurt „Gheorghe sin Radu";

zet, ce însemnéză „ginere", cum în loc sĕ ḑicem Gheorghe ginerele Raduluĭ, ḑicem „Gheorghe zet Radu";

brat, ce însemnéză „frate", cum în loc să ḑicem Gheorghe fratele Raduluĭ, ḑicem „Gheorghe brat Radu";

vnuc, ce însemnéză „nepot", cum „Gheorghe vnuc Radu".

Golescu acórdă, ca şi predecesorul sĕŭ, o

tiv la mult discutata şi încă neresolvata chestiune a luĭ *u* final (p. 191): „Maĭ înainte sĕ obişnuĭa dĕ sĕ punea un *u* mut la tóte cuvintele la sfîrşit, la câte adică sĕ sfîrşesc în slovă neglasnică, care nicĭ că sĕ glăsuĭa vr'odată, de aceea s'a şi lepădat nefiind trebuincĭos, ca să nu sĕ maĭ scrie în zadar, cum mănâncŭ în loc dĕ mănânc, facŭ în loc dĕ fac şi facĕndŭ în loc dĕ făcĕnd. Insă când după cuvintele acelea s'adaogă încheetură (articol) saŭ pronume, atuncĭ acel *ŭ* mut se schimbă în *u*, cum acestu-ĭ, făcĕndu-ne, rogu-te."

Golescu atinge în trécăt şi transformările provinciale ale vorbelor, atribuindu-le o causă destul de curiósă, ca să merite a fi reprodusă (p. 199): „Uniĭ pĕ *ă* îl schimbă în *e*, cum în loc dĕ *dă* ḑic *de* şi în loc dĕ *pă*, ḑic *pe*. Alţiĭ pĕ *î* îl schimbă în *i*: în loc dĕ *şî* ḑic *şi*, în loc dĕ *dîn* ḑic *din*. Aceste schimbărĭ socotesc, că curg din pricina străinilor, ce nu pot glăsui nicĭ *ă* nicĭ *î*, şi Româniĭ, luându-se după eĭ, aŭ schimbat o slovă într'alta."

Cĭudată explicaţiune într'adevĕr, cu tóte că nu pare a fi lipsită de un grăunte de adevĕr, întru cât cultura literară a uneĭ limbĭ con-

tribue, sub influenţa idiomelor străine şi înrudite, a rotunji formele şi a le uniformisa. In casul de faţă însă, tocmaĭ formele deschise (afară de *dîn*) sînt cele primitive, ĭar cele întunecate sînt provincialisme posteriόre.

Tot aci se rapόrtă următόrea observaţiune generală asupra varietăţilor dialectale saŭ maĭ bine ḑis provinciale ale limbeĭ române (p. 202): „Limba rumânéscă nu sĕ vorbesce tot într'un fel în câte ţĕrĭ sĕ obişnuesce acéstă limbă ci cu όre-ce dĕosebire, cum în ţéra moldovenéscă la multe cuvinte în loc dĕ *p* sĕ slujasce cu *k*, adică Românii ḑic *picĭor*, *pĭept* ĭar Moldoveniĭ *chicĭor*, *chĭept*; şî în loc dĕ *a* sĕ slujasce cu *e*, adică unde Româniĭ ḑic *şaşe, şapte*, Moldoveniĭ ḑic *şese, şepte* şî alte asemenea. Şî în ţéra ardelenéscă multe graĭurĭ neregulate vor sĕ le facă regulate, adică Româniĭ ḑic mănânc ĭar Ardeleniĭ „mânc" şi ĭarăşĭ Româniĭ ḑic fόrte, pόte, ĭar Ardeleniĭ „forte, pote" ş. a. as., ce se asémănă cu limba grecéscă cea veche, ce sĕ vorbĭa în multe dĕosebirĭ cum doricesce, eolicesce, ĭonicesce şî aticesce. Pentru care fiindcă n'am avut norocirea a petrece într'aceste ţĕrĭ cu îndelungare, spre a putea aduna şi împreuna aceste dĕosebirĭ, rĕmâne a împlini a-

céstă lipsă alţĭ ĭubitorĭ de învĕţătură dintr'acele ţĕrĭ."

Cum se vede şi aci, punctul de vedere e tot empiric, pornind de la graĭul muntenesc ca de la un tip comparativ, pe când tocmaĭ el oferă în unele casurĭ o evoluţiune formală posterióră. Dar dorinţa exprimată de Golescu n'a fost încă împlinită de cât în parte. Şi aḑĭ încă sîntem departe de a poseda un repertoriŭ sciinţific al formelor dialectale românescĭ. Este curios de a constata, că nicĭ Golescu, nicĭ Văcărescu, nu bănuesc existenţa dialectuluĭ macedonén [1]), pentru a nu maĭ vorbi de cel istrian, revelat sciinţeĭ mult maĭ târḑiŭ. Şi în acéstă privinţă le sînt superiorĭ gramaticiĭ ardelenĭ, carĭ posed un orizont linguistic maĭ vast şi decĭ un punct de comparaţiune maĭ temeĭnic.

Dar acolo unde Golescu remâne fără sémăn nu numaĭ faţă cu aceştĭa dar chĭar şi în

---

[1]) Cu tóte că la noĭ Cantemir, încă în 1714, vorbi despre dînsul şi un profesor de la Universitatea din Halle, Thunmann, încă în 1774, publică în apusul Europeĭ primele scirĭ despre istoria şi limba Românilor din Macedonia (cf. p. 30 şi 69).

raport cu predecesorul sĕŭ, este bogăţia de informaţiunĭ sleïte din firea însăşĭ a limbeĭ, numerósele materiale acumulate din observaţiunĭ personale mereŭ repetate. Despre acésta dă dovadă la tot pasul lucrarea nesistematică, dar fecundă, dar plină de originalitate, a Vorniculuĭ.

Iată una din multele observaţiunĭ interesante, cea privitóre la forma diminutivală a numelor propriĭ (p. 120): „Unele nume atât sĕ schimb, făcêndu-sĕ mângăitóre, în cât nu sĕ pot cunósce, din ce nume sĕ trag, cum Iordache din Gheorghe, schimbându-se din Gheorghe Gheorgache, din Gheorgache Gheordache, din Gheordache Iordache—şi Cănuţă din Radu, prefăcêndu-se din Radu Răducanu, din Răducanu Răducănuţă: Cănuţă, în cât la numele Cănuţă nicĭ o slovă aŭ maĭ rĕmas din Radu, de unde sĕ trage şi alte multe asemenea, care sînt la voinţa omuluĭ să le schimbe după mângăĭerea şi rĕsfăţarea, ce va face numeluĭ. Din numele Ioan am găsit nume mângăitóre 15 adică: Ioan, Ionică, Ioniţă, Niţă, Ionaşcu, Ianache, Iancu, Iene, Ienciŭ, Ienăchel, Ienăchiţă, Ivan, Ivancea, Oancea, Oncea.“

In genere nicĭ un gramatic român n'a acordat diminutivelor o atenţiune atât de minu-

ţiósă ca Golescu. Cel maĭ complet repertoriŭ de sufixe diminutivale, ce cunóscem, îl conţin „Observările", în care ocupă aprópe 3 paginĭ in 4⁰ (p. 121—123) şi anume: 31 de sufixe bărbătescĭ, 27 femeĭescĭ şi 19 neutre.

Ne grăbim însă a observa, că şi aci enumĕrarea e cu totul empirică, aşa că acelaşĭ sufix (primitiv saŭ analogic) se presintă sub douĕ-treĭ forme diferite. Dar chĭar cu acéstă restricţiune, lista luĭ Golescu coprinde cel maĭ bogat material privitor la acéstă parte a domeniuluĭ nominal.

Activitatea filologică a luĭ Golescu nu s'a mărginit numaĭ în alcătuirea Gramaticeĭ; afară de pomenita colecţiune paremiologică, el proĭectase, ca şi Văcărescu, publicarea unuĭ Dicţionar. Despre acésta vorbesce Eliad în prefaţa Gramaticeĭ sale, unde apreţiază tot de o-dată valórea lucrărilor luĭ Golescu (p. III): „Ostenelile cele nepregetătóre a d-luĭ Mareluĭ Vornic Gheorghe Golescu va maĭ desăvîrşi şi lumină limba şi maĭ bine în Gramatica şi Dicţionarul sĕŭ prin cercetare cu deamănuntul, ce face părţilor cuvîntuluĭ." Şi maĭ la vale (p. XXXIII): „D-luĭ gătesce asemenea o Gramatică şi un Dicţionar Românesc, prin a cărora dare în ti-

par va maĭ păşi limba încă câte-va trepte către desăvîrşire“. [1])

Neobosit cultivator al spirituluĭ popular, Golescu se silesce a prinde din viul graiŭ însuşirile caracteristice ale limbeĭ şi ale firiĭ naţionalĭ. El se pricepe a preţui şi una şi alta după adevĕrata lor valóre într'o epocă, când totul părea a se conjura în contra geniuluĭ amîndurora. In anul apariţiuniĭ „Observărilor“, iperlatinismul, după un traiŭ de peste o jumĕtate de véc, fu ridicat de cărturariĭ ardelenĭ la rangul de sistemă şi terenul părea potrivit pentru o codificare definitivă. In Ţéra Românéscă el rĕmase până atuncĭ neobservat, dacă n'a fost ignorat cu desăvîrşire. Cel puţin în cartea luĭ Golescu nu se vede nicĭ o urmă a curentuluĭ ardelén. Nicĭ în publicaţiunile luĭ Eliad până la acea dată—în special în Gramatica sa—nu se simte vr'o înrîurire apreciabilă a acelor tendenţe excesive, cu tóte că dinsul pare a fi cunoscut maĭ tóte producţiunile şcóleĭ etimologice.

---

[1]) Acest Dicţionar, rĕmas manuscris, s'afla în 1874, după afirmaţiunea luĭ Lambrior, în mâinile fiuluĭ sĕŭ Alexandru Golescu, rĕposat în urmă. Unde se va fi aflând astă-ḑĭ?

Tréćă numaĭ un deceniŭ şi lucrurile vor lua un aspect cu totul diferit: iperlatinismul se va vedea instalat şi în Ţéra Românéscă, unde va tinde a câştiga cât maĭ mulţĭ aderenţĭ, ĭar Eliad se va afla tocmaĭ în toĭul preocupărilor sale de italĭanisare.

Din acel moment limba poporuluĭ va cădea din ce în ce maĭ mult prada subĭectivismuluĭ şi, chemat saŭ nechemat, fie-care va căuta să-ĭ smulgă ceva din mândreţea eĭ firéscă şi s'o îmbrobodéscă în scutecele înguste ale pedantismuluĭ.

In acest sens cartea bĕtrânuluĭ Golescu forméză un fel de baricadă, în care şĭ-a găsit un adăpost provisoriŭ limba încă neştirbită a poporuluĭ, până ce iĭ va fi îngăduit să ésă ĭarăşĭ la lumină în producţiunile neperitóre ale geniuluĭ naţional.

ȘCÓLA ETIMOLOGICĂ ARDELÉNĂ

SAŬ

CURENTUL LATINIST

> Populus in sua potestate, singuli in illius... Ego populi consuetudinis non sum ut dominus, at ille meæ est. Ut rationi obtemperare debet gubernator, gubernatori unusquisque in navi, sic populus rationi. nos singuli populo. 1)
>
> Varro, de lingua lat. IX, 6.

Consecința imediată a deșteptăriĭ sentimentuluĭ național este o preocupare din ce în ce maĭ seriósă, un statornic și viŭ interes pentru limba, marturul cel maĭ sigur și cel maĭ resis-

[1]) „Poporul depinde numaĭ de sine, individul depinde de popor... N'am dreptul a impune usul meŭ poporuluĭ, dar poporul are dreptul a mi-l impune pe al sĕŭ. Precum cârmacĭul ascultă de rațiune și ceĭ din corabie ascultă de cârmaciŭ, tot ast-fel poporul se supune rațiuniĭ și fie-care individ poporuluĭ“.

tent al originilor unuĭ popor. Romanitatea limbeĭ nóstre n'a dispărut nicĭ-odată din consciinţa némuluĭ: cronicariĭ şi scriitoriĭ din trecut o afirmă la fie-care pas, dar numaĭ în trécăt şi în termenĭ generalĭ (cf. p. 64). Alfabetul cirilic, sub care limba română se înfăţişéză de la începutul istorieĭ sale literare, masca óre-cum caracterul eĭ romanic şi părea a da dreptate acelora dintre învĕţaţiĭ occidentuluĭ, carĭ o consideraŭ ca un dialect slav saŭ cel puţin slavo-roman. O astfel de părere era maĭ ales împărtăşită şi propagată de către duşmaniĭ naţionalităţiĭ nóstre, carĭ căutaŭ s'o exploateze în folosul causeĭ lor. Faţă cu aceştĭa era dar nevoe de o acţiune energică şi continuă şi în scrierile învĕţaţilor ardelenĭ de la sfîrşitul seculuĭ trecut şi din primul pătrar al seculuĭ nostru ne întîmpină adesea rĕsunetul aceleĭ polemice despre originea limbeĭ şi a naţiuniĭ române.

Era lucru firesc, ca acéstă mişcare să se manifeste maĭ întâĭ în Ardél, un mediŭ maĭ accesibil caltureĭ occidentalĭ, unde unirea cu Biserica catolică era un fapt de mult împlinit. Studiul aprofundat al limbeĭ latine prin acest contact cu Apusul Europeĭ, starea de decadenţă a poporuluĭ în raport cu gloria sa antică şi

maĭ presus de tóte contestarea uneĭ originĭ străvechĭ însuflară câtor-va apostolĭ aĭ Românismuluĭ transcarpatin idea de a contribui la ridicarea némuluĭ prin cultivarea istorieĭ şi a limbeĭ naţionalĭ.

Istoria devine atuncĭ nedespărţită de limbă şi una completéză opera celeĭ-lalte. Istoricul şi gramaticul se combină în aceeaşĭ persónă şi resultatele ambilor sînt inspirate de aceeaşĭ tendenţă patriotică: a dovedi, cu ajutorul acestor două elemente, conservarea neştirbită a naţiuniĭ şi puritatea neatinsă a limbeĭ române.

Şi de óre-ce una din causele, ce pricinuĭaŭ întunecarea acesteĭ stărĭ de lucrurĭ, era grafia străină, primul pas va fi înlocuirea chiriliceĭ cu alfabetul latin şi tendenţa de a înjgheba într'un tipar cam strîmt sonurile specifice româneseĭ. De aci numeróse sisteme ortografice, carĭ se deosibesc maĭ mult prin varietate de cât prin soliditate, o problemă de alminterea, ce nicĭ până astă-dĭ nu şĭ-a găsit o soluţiune definitivă.

In privinţa limbeĭ însăşĭ cărturariĭ ardelenĭ, spre a pune maĭ bine în evidenţă latinitatea eĭ, căutaŭ a o desbăra de tóte ingredientele străine şi fonduluĭ latin ast-fel obţinut a-ĭ aplica principiul radicalismuluĭ etimologic. Acésta

însemna nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin de cât a asimila formele actuale ale limbeĭ, resultatul uneĭ lungĭ evoluţiunĭ istorice, cu cele respective clasice şi a învedera pe acéstă cale perfecta lor corespondenţă.

Limba devenea în acest mod maĭ romană, maĭ pură, maĭ perfectă.

Negreşit, o asemenea tendenţă, orĭ-cât de generósă să fi fost pornirea ce a inspirat-o, e tot ce póte fi maĭ opusă desvoltăriĭ naturale a graĭuluĭ. Dar un atare mod de a vedea se împacă fórte bine cu teoriile dominante ale secoluluĭ trecut.

Intr'adevĕr, întregul secol al XVIII-lea este stăpânit de credinţa perfectibilităţiĭ graĭuluĭ. Ideologiĭ timpuluĭ, carĭ consideraŭ limba ca un mecanism inventat de om, admiteaŭ posibilitatea uneĭ amelioărĭ maĭ normale a structureĭ sale, a uneĭ perfecţionărĭ maĭ raţionale a amănuntelor, întocmaĭ ca orĭ-ce altă invenţiune a omuluĭ, bună-óră o maşină saŭ un césornic. După anumite ideĭ preconcepute se putea dar crea o limbă artificială, ce se credea preferabilă celeĭ reale. In puterea gramaticuluĭ sta a corecta saŭ a reforma limba vorbită şi, pornind de la un pretins tip de perfecţiune, a declara o

limbă corectă saŭ barbară, fără a ţinea sémă de evoluţiunea eĭ istorică. In loc de a explica legitimitatea formelor actuale, gramaticul-pedant părea a crede, că gramatica e anterióră limbeĭ şi decĭ dînsa trebue să se conformeze cu vederile sale. Subĭectivismul se substitui raţiuniĭ istorice şi el trată limba ca un adevĕrat despot. In acest cas gramaticul, departe de a favorisa, stăvilesce desvoltarea naturală a limbeĭ. In loc de a se inspira dintr'însa şi numaĭ dintr'însa, el aspiră din contră a-ĭ impune propriile sale păreri.

Asemenea vederĭ aŭ dispărut de mult din domeniul positiv al sciinţeĭ. Limba e o facultate a omuluĭ, ce apare odată cu dînsul şi se desvoltă treptat. Evoluţiunea-ĭ inconscientă merge paralel cu progresele inteligenţeĭ sale. Nu stă în putinţa omuluĭ a crea o limbă, nicĭ a o îndrepta după un anume tipic. Fie-care epocă, dacă nu fie-care secol, lasă în limbă urmele influenţeĭ sale. Nicĭ una din aceste epoce nu póte fi luată ca normă, după care ar trebui să se modeleze limba vécurilor următóre. A da graĭuluĭ un caracter absolut staţionar este a-l condamna la o perpetuă sterilitate. Cu atât maĭ mult riscâm a ajunge la o creaţiune chime-

rică, când cutezâm a ne atinge de tiparul însuşĭ, în care cugetarea şĭ-a concentrat expresiunea-ĭ naţională.

Iată care a fost rătăcirea şcólei etimologice, în durata-ĭ de peste un secol, de la Klein-Şincaĭ până la Laurian şi Maxim.

Adoptând, bună-óră, cum o face representantul cel maĭ moderat al acesteĭ şcóle, secolul al XVI-lea ca punctul final de evoluţiune istorică a graĭuluĭ românesc, considerând limba acestuĭ secol ca tipică pentru desvoltarea ulterióră, se admitea implicit, că poporul nostru a fost coprins de o letargie tri-seculară şi astfel limba-ĭ a rĕmas cu totul stabilă. Şi să se observe bine, că acéstă împrospĕtare a trecutuluĭ nu privĭa numaĭ forma, nu constituĭa o simplă variantă grafică: transcrierĭ arhaice ca nece, prein, cuvente, liertat etc., n'ar fi avut nicĭ o urmare seriósă. Reforma ortografică sta în strînsă legătură cu reforma linguistică: una prepara terenul celeĭ-lalte.

Nu numaĭ că vorbele curat române eraŭ presentate subt o formă neobicĭnuită, nu numaĭ că se substituĭa elementelor străine, dar populare, latinisme adĭ neînţelese de majoritatea naţiuniĭ, dar sintaxa originală era asemenea sa-

crificată şi înlocuită c'o imitaţiune externă a fraseologieĭ clasice: de aci caracterul greoiŭ şi ţépân al stiluluĭ latinisător.

Ca dovadă, că nu scrisórea saŭ ortografia, ci însuşĭ temeĭul limbeĭ era adevĕratul obĭect al şcóleĭ etimologice, o arată în deajuns ultima-ĭ fasă, când se rupse cu desăvîrşire orĭ-ce legătură cu desvoltarea propriă a limbeĭ naţionalĭ şi când gramaticul-ortograf se transformă într'un reformator radical şi intransigent.

Acéstă şcólă tindea în cele din urmă a surpa puntea, ce permite transiţiunea de la limba latină (vulgară saŭ clasică) la cea română şi, sărind peste lungul interval ce le desparte, a fusiona într'un singur graiŭ douĕ limbĭ diferite în timp şi în spaţiŭ. Şi acéstă totală reînviere a unor forme de mult dispărute devenea condiţiunea absolută a orĭ-căruĭ progres linguistic. Intr'un asemenea cas procederea, fiind contrară firiĭ adevĕrate a lucrurilor, n'a putut produce de cât resultate artificiale de o durată efemeră.

E interesant a constata efectul produs pretutindenea de aceeaşĭ causă.

Aceeaşĭ predilecţiune pentru arhaisme s'a ivit în diferite timpurĭ şi deja Quintilian o

combătuse cu temeĭnice argumente: „A conserva vorbe, ce nu maĭ circulă şi aŭ eşit din us, observă dînsul, este un fel de impertinenţă şi pretenţiune copilărescă în lucrurĭ mărunte..... Ar fi aprópe ridicul a se prefera limba vorbită odinióră celeĭ ce se grăĭesce a cuma. Acéstă limbă arhaică este ea óre altceva de cât vechiul us de a vorbi". [1])

Cam în acelaşĭ timp cu ivirea etimologismuluĭ în Transilvania un curent analog îşĭ face drum în Grecia. Eruditul Koraïs este iniţiatorul acestor ideĭ de restaurare a trecutuluĭ linguistic. El se încércă a reînvia arhaismele, a da precădere formelor artificiale şi dă ast-fel primul impuls la inaugurarea aceluĭ stil macaronic, care sună ca un fel de parodie a limbeĭ populare. Până astăḑĭ în Grecia limba literară e curat convenţională, un compromis de forme antice şi moderne, pe când graĭul popular se consideră încă nedemn a servi de interpret ideilor înalte.

---

[1]) Quintilian. Instit. Orat. I, 6: „Abolita atque abrogata retinere, insolentiæ cujusdam est, et frivolæ in parvis jactantiæ..... Nam fuerit pæne ridiculum malle sermonem quo locuti sint homines, quam quo loquantur. Et sane quid est aliud vetus sermo, quam vetus loquendi consuetudo."

I

Curentul latinist apare în Transilvania pe la sfîrșitul secululuĭ trecut, odată cu prima încercare gramaticală asupra limbeĭ nóstre, cu „Elementele" părinteluĭ Samuil Klein saŭ Micul, scóse la lumină de Șincaĭ [1]).

Care-ĭ părerea ambilor autorĭ asupra limbeĭ române?

Limba română e o „corupțiune" a limbeĭ latine clasice (în prefața din 1805: corrupta romana sive latina). Acest mod de a vedea, care ne întîmpină și în istoria celor-lalte limbĭ romanice [2]), se află expus în capitolul Gramaticeĭ daco-romane, unde se tratéză despre derivarea vorbelor românescĭ din cele latine. Acolo ni se dă regula infaĭlibilă, că n'avem de cât „a strica" vorbele latine, spre a căpăta forma corespundĕtóre românéscă: „Voces lati-

---

[1]) *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* composita a Samuele Klein de Szad, S. Ordinis Basilii M. etc. locupletata vero et in hunc ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkay ejusdem Ordinis AA. LL. Phil. et SS. Theol. D. Vindobonae, 1780 (V+100). A doua ediţiune, 1805. Cf. asupră-ĭ Papiŭ-Ilarian în *Tesaur de Monumente istorice* I, 87—106.

[2]) Fuchs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältniss zur lateinischen.* Halle, 1849, p. 24 urm.

nas sic corrumpe, ut fiant daco-romanæ sive valachicæ..."

Din capul loculuĭ se vede dar indicat într'und mod fórte clar, că misiunea viitóre a gramaticuluĭ este a realisa o apropiere din ce în ce maĭ desăvîrşită între formele actuale ale limbeĭ şi între prototipul lor, aşa cum el se oglindesce în limba unuĭ Cicerone saŭ Virgiliŭ. El nu se da înapoĭ înaintea perspectiveĭ de a crea un abis între limba grăită de un ném întreg şi într'una meşteşugită şi cunoscută unuĭ mic numĕr de admiratorĭ aĭ trecutuluĭ. Ba încă se admise ca indispensabilă o asemene ruptură bruscă între limba literară şi cea populară, motivând-o cu rĕŭ înţelésa ḑicĕtóre a luĭ Quintilian (I, 6): „Aliud esse *latine*, aliud *grammatice* loqui", ce o spune însă maĭ mult ironic în contra despotismuluĭ de atuncĭ al gramaticilor. Se uĭta, că un proces identic de radicală transformare îl încercaseră, în timpul retoruluĭ roman, analogiştiĭ anticĭ, carĭ, prin mijlóce artificiale de uniformisare, căutaseră de asemenea a săpa o prăpastie între gramatica *lor* şi limba *reală*, şi cum atarĭ opintirĭ extreme aŭ fost combătute şi în cele din urmă paralisate de adversariĭ lor anomaliştĭ.

Maĭ mult încă.

Aci, nu numaĭ tendenţa era greşită, dar însuşĭ punctul de plecare era cu desăvîrşire falş, întru cât nu latina clasică, ci idioma vulgară servise de substrat atât limbeĭ române cât şi celor-lalte limbĭ romanice. E de mirare, că acéstă premisă neîntemeĭată, acest *proton psevdos* a fost în genere adoptat de către representanţiĭ etimologismuluĭ până la Cipariŭ.

Dar să revenim la „Elementele“ publicate de Klein şi Şincaĭ.

Intâĭa ediţiune din 1780 n'a rĕmas fără de influenţă asupra contimporanilor. Oculistul german Molnar de Müllersheim, maĭ târḑiŭ profesor la Universitatea din Cluş şi cunoscut prin relaţiunile sale cu revoluţionariĭ Horia şi Cloşan (1784), o prelucrâ nemţesce opt anĭ maĭ târḑiŭ (1788) şi o apreţiază ca „ein schätzbares Werk“. Scriitorul austriac Sulzer s'a folosit de dînsa cu óre-carĭ reserve fundate în a sa „Istorie a Dacieĭ transalpine“ (II, 154 urm.) şi înrîurirea-ĭ se resimte şi în Gramatica românéscă a luĭ Radu Tîmpea, „directorul şcólelor neunite naţionalicescĭ prin marele Prinţipat al Ardéluluĭ“, din 1797.

Iată cum judecă acest din urmă meritul

celor doĭ autorĭ aĭ „Elementelor Daco-romane“ în interesanta prefaţă a Gramaticeĭ sale: „Domnul Ioan Molnar, doftor şi profesor de tămăduirea luminiĭ ochilor, în cartea sa de Economia stupilor şi în Gramatica nemţéscă-rumânéscă, dară maĭ vîrtos într'a sa Retorică, ce cât de curînd va eşi din tipar, şi C. Păr. S. Klain de la Sad cu deslușirea Biblieĭ romănescĭ, cu Teologia moralicéscă, cu Jus Naturæ saŭ Indreptarea Firiĭ, cu Gramatica Daco-română din Vĭena: sînt aceĭa carĭ aŭ adus şi aduc acum róde şi mlădiţe limbeĭ romănescĭ, curăţind prin multele cărţĭ, carĭ le-aŭ dat şi le daŭ la lumină, tótă neghina, ce coprinse limba nóstră, silindu-se şi de acum înainte din cât va fi cu putinţă *a o apropia de orighinalul eĭ*. Insă aşa ca şi cărţile bisericescĭ bine să le înţelegem“.

Care este acest „orighinal?“

S'a vĕḑut, că pentru Klein-Şincaĭ şi pentru urmaşiĭ lor punctul de plecare e latina clasică, în loc de acel *sermo rusticus*, care, provenit din *prisca latinitas* ca şi *sermo urbanus* saŭ forma literară, a încercat apoĭ o desvoltare cu totul independentă: pe când una rĕmase staţionară şi óre-cum cristalisată în forme stereotipe, ce se transmiteaŭ pe cale educativă şi li-

terară, cea-laltă participă la perpetua mobilitate a orĭ-căruĭ graiŭ în circulaţiunea-ĭ plină de vĭaţă, îndepărtându-se ast-fel din ce în ce maĭ mult de idioma savantă, de latina clasică. A reduce dar pe una la tipul celeĭ-lalte, era o întreprindere pe atât de lipsită de temeiŭ, pe cât de periculósă în consecinţele sale.

Intr'adevĕr, evoluţiunea uneĭ limbĭ nu se face conform unuĭ şablon literar saŭ clasic, ci fie-care idiomă urméză pe o cale particulară şi potrivită cu geniul eĭ. De aceea un principiŭ atât de arbitrar, ca cel inaugurat de şcóla etimologică, n'a putut să producă, odată pus în aplicaţiune, de cât resultate desastróse şi să împedice libera desvoltare a graĭuluĭ.

Inainte de a constata rĕspândirea acesteĭ tendenţe de uniformisare, să citâm încă acest pasaj din prefaţa Gramaticeĭ luĭ Tîmpea, în care autorul pare a presimţi pericolul uneĭ procederĭ atât de artificiale (p. VI): „Cu greŭ este şi va fi *a aduce limba acésta* — cea românéscă — *în curăţenie şi orighinalul eĭ, adică în limba vechie rumânéscă saŭ rîmlenéscă; căcĭ de-ar aduce cine-va în curăţenie, ar fi tocmaĭ latinéscă şi italĭenéscă şi cel ce ar învĕţa românesce aşa limpede, care nu este Român, cărţile bisericescĭ nu*

le ar putea înţelege, nicĭ vorba obştéscă de acum obicĭnuită; Românul neînvĕţat încă socotesc c'ar ḑice, că-ĭ schimonosescĭ limba părintéscă".

Ne vom încerca de a urmări pas cu pas treptata desvoltare a curentuluĭ latinist, de la întâĭele încercărĭ încă timide ale luĭ Klein-Şincaĭ până la consecinţele extreme din „Tentamen criticum" şi până la absolutismul „Dicţionariuluĭ" şi al „Glosariuluĭ" academic.

Prima aplicaţiune a principiuluĭ de acomodare a presentuluĭ linguistic cu trecutul originar o face însuşĭ Tîmpea, când susţine în aceeaşĭ prefaţă (p. VIII): „Nicĭ să te mirĭ, ĭubite cetitorĭule, căcĭ am schimbat saŭ scurtat unele cuvinte, care până acum într'alt chip s'aŭ rĕspuns, căcĭ în orighinalul limbeĭ nóstre maĭ întâĭ aşa s'aŭ rĕspuns, trăgêndu-se de la latinesce; de pildă *sore* (lat. sol) în loc de *soare*, *omeni* (lat. homines) nu *oamenĭ*, *duo* (lat. duo) nu *doao* şi altele."

Acéstă procedere are, cum se vede, un caracter cu totul mecanic. Se şterg particularităţile cele maĭ marcante, carĭ aŭ făcut în cursul secolelor din latina vulgară o idiomă românéscă şi naţională, şi în loc de a ţinea sémă de spiritul limbeĭ, se sacrifică evoluţiunea-ĭ normală

unor vederĭ subĭective şi eronate. Făcênd abstracţiune de tóte schimbările şi influenţele etnice, la carĭ fusese expusă limba, se trece cu buretele peste întregul acest proces al timpuluĭ şi se redă graĭuluĭ o pretinsă formă primordială...

O formă ca *soare* este românéscă, ĭar nu latină, şi nu póte fi românéscă de cât exclusiv subt acéstă formă: de la vulgar-latinul *sole* până la românescul *soare* aŭ trecut secole şi a fost cu neputinţă ca, într'un rĕstimp atât de îndelungat, o limbă vie să nu se modifice: ea suferi, subt îndoita influenţă a mediuluĭ şi a elementuluĭ etnic, tóte acele schimbărĭ, fatale în evoluţiunea istorică a uneĭ idiome, carĭ aŭ întipărit limbeĭ române o fisionomie particulară şi-ĭ aŭ dat o propriă individualitate în complexul celor-lalte limbĭ romanice. In singura vorbă *soare* se oglindesce o parte din vicisitudinile graĭuluĭ românesc: în cele 2 modificărĭ, carĭ o îndepărtéză de forma-ĭ iniţială, residă caracterul eĭ propriŭ naţional. Cele 2 schimbărĭ fonetice — rotacisarea luĭ *l* şi diftongarea luĭ *o* — sînt într'adevĕr caracteristice pentru limba nóstră şi necunoscute limbilor surorĭ. Ele cad în epoca de formaţiune a limbeĭ române.

In special amplificarea saŭ refracţiunea luĭ *o* — ca şi a luĭ *e* în *ea* — contribue a-ĭ da acea înfăţişare a parte, care o deosibesce de restul grupuluĭ romanic. A ḑice dar *sole* în loc de *soare*, este a ne întórce cu secole înapoĭ şi a ne transporta într'un alt mediŭ climateric; a ḑice *sore* în loc de *soare*, este a rosti o formă, ce n'a rĕsunat póte nicĭ odată la auḑul poporuluĭ român.

Dacă Tîmpea, după exemplul luĭ Klein-Şincaĭ, se mulţumesce c'o formă ca *sore*, Iorgovicĭ face, în ale sale „Observaţiĭ", un pas maĭ departe în direcţiunea radicalismuluĭ latinoman (p. 18): „Am descoperit, că într'unele vorbe învĕluite în grósa negură a necunoscinţeĭ regulelor gramaticescĭ s'aŭ schimbat unele litere maĭ moĭ în maĭ aspre, precum în loc de *sole* ḑicem *sore*, pentru *sale* sare, pentru *salire* sărire. *Care schimbare o judec a fi stricătóre limbeĭ nóstre:* 1. pentru că aşa schimbare a literelor e înpotriva Normeĭ; 2. prin aşa schimbare limba s'a maĭ micutelat la cuvinte... *Nelegĭuirile schimbăreĭ acesteĭa* şi din însa limba nóstră se arată în vorbele cele composite: de la *salire* ḑicem *saltare*, nu „sartare", de unde

însă pronunţia nóstră nu rabdă schimbarea *sărire* din *salire*“.

Şi acésta o susţine unul din capetele cele maĭ judiciόse ale şcóleĭ ardelene, „un linguist şi filosof adânc“, cum îl califică Papiŭ-Ilarian. Modificările inevitabile în cursul desvoltăriĭ uneĭ limbĭ devin nisce „schimbărĭ nelegĭuite“ şi întréga argumentare pornesce de la o pretinsă Normă, care se învîrtesce într'un cerc viţios perpetuŭ. Acéstă Normă s'a vĕḑut, că este latina literară, care, la adică vorbind, n'ar fi după dînşiĭ de cât o „veche romănéscă“.

II

Primul filolog ardelén, care pare a poseda ideĭ maĭ solide despre originea limbeĭ române, e Petru Maĭor.

In „Dialogul“ pentru începutul Românilor între Nepot şi Unchiŭ, dialog, ce figuréză în fruntea Lexiconuluĭ de la Buda (1825), se elucidéză chestiunea: de unde se trage începutul ţesătureĭ limbeĭ, care aḑĭ în gura Românilor se aude? La acéstă întrebare Nepotul maĭ adaogă, că există douĕ părerĭ: una, că limba românéscă e limba latină stricată şi scăḑută de la

flórea limbeĭ latine; cea-laltă, că eraŭ douĕ limbĭ, una grăită de popor şi alta de învĕţaţĭ.

Unchĭul respinge prima părere — cea admisă de Klein, Şincaĭ, Iorgovicĭ şi maĭ târḑiŭ de alţiĭ—pe cuvîntul că (p. 63): „limba poporuluĭ Romanilor celor de demult vecuesce până astăḑĭ în gura Românilor noştri.“ Dar pe când latina vulgară, transportată în cele-lalte provinciĭ, s'a alterat prin contact cu populaţiunĭ indigene, *în Dacia ea rĕmase neatinsă*, de-óre-ce, după părerea autoruluĭ, populaţiunea de baştină a fost cu desăvîrşire exterminată, ast-fel că (p. 69): *limba română tótă e limba romană, care fu alcătuită de latina poporană*.

Şi maĭ explicit îşĭ expune Petru Maĭor părerile sale în Disertaţia pentru începutul limbeĭ românescĭ“, inserată în a sa „Istorie pentru începutul Românilor în Dacia“.

Iată pasajul în chestiune (p. 236): „Limba românescă e acea limbă latinéscă comună, care, pe la începutul suteĭ a doa, era în gura Romanilor şi a tuturor Italĭanilor. De-óre-ce limba latinéscă era comună după vremea eşiriĭ Romanilor din Italia la Dachia, cumplite schimbărĭ aŭ maĭ suferit în Italia, urméză că *limba românéscă e maĭ curată limba latină a poporu-*

luĭ roman celuĭ vechiŭ de cât limba italienéscă cea de acum“.

Elementul slavon e, ce-ĭ drept, representat; dar el nu s’a atins de „ţesătura limbeĭ românescĭ cea din lontru“, şi uşor ar fi „de s’ar învoi Românii spre aceea *a scóte cuvintele de la Slavonĭ şi a face curată limba românéscă.*“

Petru Maĭor are meritul necontestat de a fi întrevĕḑut originea vulgară, ĭar nu literară, a limbeĭ române. Acéstă vedere justă îl conduce însă la o conclusiune din cele maĭ paradoxale. Pe când pentru predecesoriĭ seĭ latina literară nu era de cât „o vechie românéscă“, Maĭor, identificând într’un mod arbitrar limba română cu latina vulgară din epoca Republiceĭ, o consideră pe cea dintâĭ anterióră evoluţiuniĭ literare şi conchide, că româna e mama limbeĭ latine. El împinge acéstă identificare până într’acolo, în cât susţine, că Iuliŭ Cesar vorbea *românesce* cu soldaţiĭ seĭ... [1])

Pe ce se baséză însă o asemene fantastică equaţiune?

---

[1]) Douĕ-treĭ exemple formale din vechea latină (ca oinos = unus, dvonus = bonus) arată imensa distanţă, ce separă cele douĕ evoluţiunĭ paralele—sermo urbanus şi sermo rusticus — de originea lor comună, de prisca latinitas.

Să relevâm unul singur din argumentele sale, şi anume natura articoluluĭ definit: postpunerea articoluluĭ ar fi preitalică, dar prepunerea-ĭ la Italĭenĭ o influenţă germanică. Emiţênd acéstă ipotesă, nedemonstrată şi nedemonstrabilă, ajunge la conclusiunea neaşteptată (p. 243): „Măcar că ne am deprins a ḑice, că limba romănéscă e fiica limbeĭ latine adică ceĭ corecte; totuşĭ, *de vom vrea a grăi oblu, limba românéscă e mama limbeĭ celeĭ latinescĭ.*"

Lucru curios! Tocmaĭ acéstă natură caracteristică a articoluluĭ românesc, prin originea-ĭ preromană şi neitalică, vorbesce în contra ipoteseĭ favorite a istoriculuĭ, că elementul roman a rĕmas neatins în noua sa patrie.

Principiul romanităţiĭ limbeĭ române, departe de a fi fost fecund iniţiatoruluĭ sĕŭ, l-a condus la un mod de a vedea diametral opus istorieĭ şi etnologieĭ.

După P. Maĭor, ajungem la prima publicaţiune linguistică a rĕposatuluĭ Laurian [1], la *Ten-*

[1] A. Treb. Lauriani, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanicae in utraque Dacia vigentis vulgo Valachicae.* Vindobonæ, 1840 (LXXVIII+296). Cf. Schuchardt, *Vocalismus des Vulgärlateins* III, 7—8.

tamen criticum, după Papiŭ Ilarian „cea maĭ îndrăznéţă, cea maĭ adâncă, cea maĭ filosofică cercetare de limbă, ce posedă limba română.“ Pĕcat numaĭ că materialele elaborate în acéstă filosofică cercetare aparţin, nu limbeĭ române, ci uneĭ limbĭ ideale, a căreĭ gramatică şi vocabular autorul se silesce a le reconstrui pe cale inductivă.

Autorul atribue limbeĭ române — dacă putem numi ast-fel idioma Tentamenuluĭ — acelaşĭ caracter de seculară imobilitate, ce o admitea deja P. Maĭor. De la secolul al XII-lea, ba chĭar din epoca luĭ Traĭan, limba n'a încercat vr'o modificare în forma eĭ (p. LV): „Multo certius est propriam linguæ, inde jam a duodecim sæculo (maĭ jos: a Trajani temporibus) in hodiernum diem, mutatam non esse formam, exceptis barbarismis per commercium cum undique circumdantibus vicinis nationibus introductis, qui quamquam in ipsam grammaticam formam nullum exercuerint influxum, tamen linguæ puritatem sat spurcaverunt.“

Acéstă lipsă de alteraţiunĭ sensibile resultă, după Laurian, din analisa dialectuluĭ daco-român şi macedo-român. Barbarismele din vorbirea ḑilnică ar dovedi în de ajuns, prin măr-

ginirea lor teritorială, originea lor posterióră. Afară de aceste barbarisme cu o circulaţiune mărginită, limba însăşĭ n'ar fi suferit nicĭ o modificare fundamentală. Prin urmare, spre a restabili limba în puritatea şi genuitatea eĭ, trebue nu numaĭ să omitem tóte vorbele străine, fie ele cât de vechĭ, dar şi pe ea însăşĭ *s'o reconstruim*, aşa cum và fi sunat aproximativ în timpul luĭ Traĭan saŭ cel puţin în secolul al XII-lea — ceea-ce şi face saŭ cércă a face autorul. Vrênd a da Europeĭ culte o idee de limba românéscă, reproduce formula Tatăluĭ-nostru în 4 variante, din carĭ ne mulţumim a cita prima formulă, cele-lalte fiind aprópe identice (p. LVII):

Patre nostru, qui esci in celi, sanctifice-se nome teu; advenia regnu teu; fia voluntatea ta, assico in celo et in terra, pane nostra quotidiana da nobe adie; et remitte nobe debite nostre, assico et noi remittimu a debitori nostri; et nu ne induce in tentatione, vero ne libera de malu.

Acest specimen de limbă—probabil din secolul XII — a fost obţinut prin inducţiune. Ca reconstrucţiunea uneĭ fase dispărute după vederĭ subĭective (varianta se potrivesce maĭ bine cu cea siciliană), specimenul ar avea tot interesul

uneĭ curiosităţĭ linguistice, dacă autorul însuşĭ nu şĭ-ar face ilusiune, că reproduce, în loc de o limbă pur ideală, un exemplu din „lingua Romana vulgo Valachica“. Ca dovadă că o ĭa drept atare, probéză şi primele sale exemple sintactice (p. 213): *unu pupillu pectinatu — una sagetta acutita—due vergine petite — patre meu e forte morbosu* etc., etc.

Şi aci avem ocasiunea de a constata, că nisce principiĭ fecunde şi originale, ca reconstruirea prototipurilor şi continuitatea dialectală (cf. p. LVIII: dialectul sard forméză tranşiţiunea la cel spaniol şi dialectul pĭemontes la cel frances), carĭ abĭa după două-treĭ deceniĭ ne întîmpină în lucrările unuĭ Schleicher saŭ Ascoli, rĕmân sterile, puse în serviciul unor ideĭ preconcepute. Ceea-ce în scrierile luĭ Şincaĭ, Iorgovicĭ şi Maĭor era încă o încercare óre-cum sfiĭósă, o vedem aci aplicată pe o scară întinsă şi ridicată la rangul de sistemă. Dar împingênd-o până la ultimele consecinţe, ea îşĭ găsi propria condamnare în resultatele obţinute. Tot urcându-se de la un tip linguistic la altul, autorul nu simţi, că terenul îĭ scapă şi se pomeni ast-fel planând într'o regiune ideală, care

nu maĭ avea cu cea reală de cât o analogie aprópe imperceptibilă.

Cipariŭ, prin vastele sale cunoscinţe maĭ ales în domeniul literar al trecutuluĭ, póte fi considerat ca representantul prin excelenţă al etimologismuluĭ. El ĭ-a imprimat o nouă direcţiune şi a inaugurat studiŭl istoric al limbeĭ nóstre prin cercetarea amărunţită a monumentelor graĭuluĭ. Dar, rĕmas străin de progresele linguistice ale secoluluĭ, el a luat sub patronagiul sĕŭ teoriile vecheĭ filologiĭ, care recunósce gramaticuluĭ autoritatea de a întreprinde o restaurare formală şi lexicală a limbeĭ naţionalĭ. In loc de a vedea în limbă opera inconscientă a natureĭ umane, care nu póte fi radical modificată de cât odată cu firea însăşĭ a naţiuniĭ, Cipariŭ împărtăşesce credinţa secoluluĭ al XVIII-lea despre o perfecţionare artificială a graĭuluĭ. Şi o ast-fel de perfecţionare gramaticul o zăresce într'un trecut maĭ mult saŭ maĭ puţin îndepărtat.

S'a vĕdut, că pentru Laurian punctul de plecare începe cu secole înainte de apariţiunea primelor monumente literare; Cipariŭ pornesce de la însişĭ aceste monumente şi caută a reda

formelor actuale înfăţişarea lor arhaică şi uniformă. *„A reduce limba la una forma maĭ omogenia, maĭ primitiva“* : ĭată principiul suprem al acesteĭ tendenţe. Pentru dînsa acţiunea continuă a timpuluĭ, a progresuluĭ asupra transformărilor limbeĭ este ca şi cum n'ar exista. Influenţa seculară a elementuluĭ etnic trebue să dispară înaintea voinţeĭ energice a gramaticuluĭ „de a reînsufleţi mortele, uitatele, paresitele forme, cuvente şi semnărĭ; a lepăda slovenisme. . . şi în locul lor a pleni cu termenĭ luaţĭ, când alte funtâne ne vor lipsi, dein dialecte romane, a togmi cele împromutate dupe formele şi esemplele, ce ne înfacisiează structura limbeĭ, ĭar nu dupe liuşioretatea buzelor, dupe placutul orechielor.“ [1])

C'un cuvînt, gramaticul devine cea maĭ înaltă autoritate, care decide în ultima instanţă şi cu o severă rigurositate, ce-ĭ bun şi ce-ĭ rĕŭ în materie de limbă. Nimic nu póte resista uneĭ asemenea jurisdicţiunĭ: nicĭ evoluţiunea normală şi inconscientă a graĭuluĭ, nicĭ progresele cultureĭ, nicĭ exemplul marilor scriitorĭ. For-

---

[1]) T. Cipariŭ, ***Principiĭ de limbă şi de scriptură.*** Blaj, 1866, p. 1 şi 5.

mele moderne néoş românescĭ, maĭ mlădióse şi maĭ sonore, apar în ochiĭ seĭ ca contrare structureĭ limbeĭ: luĭ îĭ trebuesc forme ţepene şi greóĭe, ĭar nu cele uşóre la rostire şi plăcute la auḑ. Pironit în făgaşele trecutuluĭ, gramaticul, împovărat de erudiţiune, devine incapabil de a apreţia progresele actualităţiĭ.

Cipariŭ, după Petru Maĭor, şi în oposiţiune cu gramaticiĭ anteriorĭ, are meritul de a fi accentuat originea vulgară a limbeĭ nóstre. El emite cu acéstă ocasiune părerea, că limba română ar fi de origine maĭ veche de cât cea latină (p. 82): „Noĭ nu putem suferi să ne ḑică, că limba nóstră s'a schimbat saŭ corupt din latină, când după dreptate se cădea a ḑice, că latina s'a schimbat depărtându-se de la *formele vechĭ latine, carĭ sînt şi ale nóstre*, şi apropiându-se către cele grecescĭ" (cf. p. 160).

Exagerările etimologice ale predecesorilor seĭ, maĭ ales ale autorilor Lexiconuluĭ de la Buda, găsesc într'însul un apreţiator drept şi sever, care ridică o energică protestare în contra acelor procederĭ excesive, ce ameninţaŭ a compromite seriositatea învĕţaţilor noştri înaintea areopaguluĭ sciinţeĭ occidentalĭ (p. 234): „Când latinomaniĭ veniră la derivarea etimolo-

gică din limba latină cu cele cumnate, se feceră de rîsul lumiĭ literate şi al străinilor chĭar şi celor maĭ moderaţĭ, carĭ le replicară, că Românii nu aŭ destulă cunoscinţă de principiile filologice, saŭ că le lipsesce simţul istorico-moral. Asertele lor, derivând *slava* maĭ bine din *salva* al Latinilor de cât să recunóscă, că e curat slovenesc, şi că imperatoriĭ Romanilor aŭ vorbit chiar romănesce către legiunile romane, se părură în ochiĭ învĕţaţilor Europeĭ ca o bătaĭe de joc de tótă istoria şi filologia clasică."

Nimic nu póte dovedi maĭ bine sterilitatea etimologismuluĭ de cât acéstă muncă fără preget a unuĭ Cipariŭ. Gramatica, în care el depuse resultatul îndelungeĭ sale activităţĭ, a fost uĭtată a doua ḑi după apariţiunea eĭ [1]). Când părerile trecute fură sistematisate şi presentate subt o formă dogmatică, atuncĭ eşi la ivélă contrastul între teoriile expuse şi sciinţa seculuĭ şi reacţiunea deveni iresistibilă. Dar din acest naufragiŭ al ideilor subĭective, una singură va persista şi va constitui gloria viitóre à ilustru-

---

[1]) *Gramatica limbeĭ române*, vol. I (Analitica) 1869, II (Sintetica) 1877 şi un Supliment la partea sintetică (Despre limba română) 1878. Despre primul volum cf. amărunţita recensiune a d-luĭ Burla în Convorbirĭ Literare V (1871), 12 urm.

luĭ filolog: aprofundarea limbeĭ actualĭ prin studiul minuţios al faselor trecutuluĭ. Şi din acest punct de vedere „Principiile de limbă“ (1866), ca şi „Analectele literare“ (1858), prin bogăţia informaţiunilor şi absenţa orĭ-căruĭ dogmatism, aŭ exercitat o acţiune fecundă asupra evoluţiuniĭ filologieĭ române.

In acelaşĭ timp, când Cipariŭ codifica în opera-ĭ gramaticală principiile etimologismuluĭ în privinţa formelor limbeĭ, alţĭ doĭ representanţĭ aĭ acesteĭ şcóle întreprinseră şi duseră grabnic la capĕt codificarea materialuluĭ eĭ lexical. Principiile eraŭ şi maĭ riguróse, şi maĭ absolute.

Intr'adevĕr, cu greŭ s'ar putea găsi aĭurea un exemplu analog de grandiósă rătăcire [1]). Autoriĭ, carĭ luară asupră-şĭ acéstă uriaşă întreprindere, eraŭ negreşit departe de a presimţi, că, împingĕnd subĭectivismul până la ul-

---

[1]) Nicĭ-unul din Dicţionarele anterióre, publicate de Academiĭ naţionale, orĭ cât de unilaterale să fi fost ele în alegerea materialelor literare, nu s'a abătut într'atâta de la usul comun, de la limba existentă: *Vocabulario della Crusca* (1612) merge cu preferenţa pentru limba arhaică până a exclude din prima-ĭ ediţiune pe Tasso, dar extremul eĭ purism res-

timele sa limite, vor aduce, maĭ mult de cât tóte combaterile adversarilor lor, prăbuşirea întreguluĭ edificiŭ, la a căruĭ înălţare munceaŭ d'aprópe o sută de anĭ atâţia bărbaţĭ vrednicĭ de laudă. Ceea-ce n'aŭ reuşit a face protestările în numele sciinţeĭ şi consciinţeĭ, aŭ săvîrşit-o ca prin farmec Dicţionariul şi Glosariul Societăţiĭ academice.

Când aprópe întregul avut intelectual al poporuluĭ s'a vĕdut pus la index în numele unuĭ pretins purism şi când vorbelor pline de vĭaţă şi de simţire li se substitui nisce aglomerate de sonurĭ, ce nu vorbeaŭ nicĭ minţiĭ nicĭ inimeĭ, se putu crede un moment, că o asemene rătăcire va avea cele maĭ grave urmărĭ. Dar concepţiunea era atât de unilaterală şi forma, subt care ea fu presentată naţiuniĭ, atât de bizară, în cât seriositatea cea maĭ înaltă capătă o înfăţişare hazlie şi printre rîndurile celor două gróse volume parĭ a întrevedea mutra zîmbitóre a luĭ Pepelea, care aruncă un vĕl de crudă ironie asupra plăzmuirilor

---

pecta fondul limbeĭ; *Dictionnaire de l'Académie française* (1694) urmăresce negreşit un „beau français", dar tinde a oferi „un ensemble à peu près définitif de notre vocabulaire, de nos locutions, de nos tours, d'après la pratique commune..." Nu maĭ vorbim de *Diccionario de la lengua castillana* (1726), care pare a realisa tipul cel maĭ perfect al uneĭ opere colective de asemenea natură.

artificiale şi asupra întreguluĭ acest arsenal de erudiţiune pedantescă.

Arma teribilă a ironieĭ a dat lovitura de graţie şcóleĭ etimologice. Rătăcirea seculară, care coprinse minţile cele maĭ harnice ale învĕţaţilor ardelenĭ, a cădut copleşită sub povara proprieĭ sale exageraţiunĭ.

Dacă acţiunea etimologismuluĭ s'a consumat pentru tot-d'a-una dincóce de Carpaţĭ, el continuă a exercita rigorile sale în locu-ĭ de baştină, în Transilvania. Afară de puţine excepţiunĭ, el se oglindesce încă în stilul cărturarilor ardelenĭ; dar acolo el nu s'a mărginit numaĭ asupra societăţiĭ culte din oraşe, ci s'a întins ca o pecingine, aşa că dascălul de la ţéră şi preotul din sat îşĭ aştern ideile într'o limbă străină prin concepţiunea şi forma-ĭ de adevĕrata fire a graĭuluĭ naţional.

Ceea-ce a contribuit maĭ ales la acéstă tristă stare de lucrurĭ este stilul macaronic al diarelor şi al revistelor din Ardél, asupra căruĭa s'a atras în diferite rîndurĭ atenţiunea ca asupra unuĭ pericol, ce ameninţă individualitatea însăşĭ a naţiuniĭ. Dar şi acolo trebue să recunóscem simptomele uneĭ ameliorărĭ lente şi inevitabile şi timpul nu este departe, când etimologismul îşĭ va fi trăit traĭul chĭar şi în centru-ĭ de provenință şi de expansiune.

TENDENŢA ITALIENISTĂ

IOAN ELIAD RĂDULESCU

> Trebue a se învĕţa şi a se cerceta limba românéscă şi geniul eĭ şi pentru acésta este destul o băgare de sémă luminată şi fără prejudecăţĭ şi un paralelism al limbilor, ce aŭ relaţie cu dînsa.
>
> **Eliad,** ***Gramatica,*** **pref. XXX.**

Ioan Eliad Rădulescu a fost o natură enciclopedică. Nimic din ceea ce constitue începutul uneĭ mişcărĭ literare şi sciinţifice n'a rĕmas străin activităţiĭ sale. Când percurgem lista nesfîrşită a operelor sale, rĕmânem surprinşĭ, nu atât de varietatea preocupărilor, cât maĭ ales de împreunarea bizară a materiilor celor maĭ diverse. In cariera-ĭ îndelungată de peste o jumĕtate de secol, silit fiind a întîmpina nevoile cele maĭ urgente ale instrucţiuniĭ uneĭ

generaţiunĭ întregĭ, el ne apare succesiv ca dascăl, ca poet, ca traducĕtor, ca publicist, ca critic, ca filolog, ca cugetător, ca organisator de instituţiunĭ culturale, pentru a nu maĭ vorbi de rolul sĕŭ ca bărbat de stat şi ca revoluţionar.

De aci caracterul multiform al publicaţiunilor sale, carĭ încep cu cărţile didactice cele maĭ elementare, de la Abecedare şi Aritmeticĭ, spre a se ridica la cele maĭ înalte concepţiunĭ poetice şi filosofice, la Lamartine şi Lord Byron, la Dante şi la Biblicele sfinte.

Afară de acéstă fisionomie proteică a activităţiĭ luĭ Eliad, el însuşĭ ne apare subt un aspect cu totul deosebit în cele două epoce caracteristice ale vieţiĭ sale. Către aniĭ 40, un proces radical se săvîrşesce în modul sĕŭ de a vedea în privinţa limbeĭ române şi acéstă schimbare totală a părerilor sale anterióre se întipăresce în tóte producţiunile de maĭ târḑiŭ, chĭar şi maĭ ales în cele poetice. Până la acea dată, Eliad se servă, în scrierile sale, de o limbă vigurósă şi plină de originalitate, de un stil incisiv şi néoş românesc, care constituĭa o particularitate a talentuluĭ sĕŭ literar. In urmă, el se lasă în voĭa unor chimere filologice, căutând a săvîrşi o apropiere din ce în ce maĭ mare, care

merge adesea până la identificare, între limba română şi cea italiană.

Póte că ocupaţiunea cu poeţiĭ italĭenĭ, în special cu Tasso, va fi sugerat autoruluĭ prima idee a uneĭ atarĭ comparaţiunĭ. In realitate, tendenţa italĭenistă a luĭ Eliad nu forméză de cât un episod al procesuluĭ de latinisare a limbeĭ, care, inaugurat în Transilvania către sfîrşitul secoluluĭ trecut, s'a perpetuat la noĭ până maĭ de-una-ḑi. Stabilind o legătură intimă între ambele aceste tendenţe, ele se limpeḑesc şi se completéză reciproc, aşa că părerea italĭenistă, la prima vedere subită şi inexplicabilă, apare ca un fragment dintr'o cugetare sistematică, care póte fi urmărită de la prima eĭ încolţire până la ultimul eĭ refugiŭ.

I

Eliad şĭ-a concentrat părerile filologice în prefaţa Gramaticeĭ scósă la lumină în 1828 [1]). Acéstă prefaţă de 34 de paginĭ forméză o monografie de o adevĕrată importanţă literară şi

---

[1]) *Gramatica românéscă* de I. Eliad, dată la tipar cu cheltuĭala D. Cuconuluĭ Scarlat Roset. Sibiĭ, 1827 (XXXIV, 136).

póte da o idee, cu ce talent şi pricepere autorul trata şi resolva chestiunile cele maĭ delicate de limbă.

Gramatica românéscă se póte considera ca fructul învĕţămîntuluĭ seŭ asupra limbeĭ naţionalĭ. Ca prima carte metodică de acest fel la noĭ în ţéră, de-óre-ce lucrarea analógă a luĭ Văcărescu este maĭ mult un şir de „observaţiĭ saŭ băgărĭ de sémă“ asupra gramaticeĭ românescĭ de cât o operă sistematică, ea are o deosebită însemnătate şi a servit de model tuturor gramaticelor ulterióre.

Autorul e în curent cu tot ce s'a scris înaintea sa asupra acesteĭ materiĭ şi pomenesce cu laudă maĭ ales pe ilustrul sĕŭ predecesor: „Marele Ban Ioan Văcărescu a stătut cel dîntâiŭ în Ţéra Românéscă, ce a deschis drumul Românilor spre cultura limbeĭ şi pe urmă a lăsat ca o datorie fiilor şi nepoţilor seĭ cercetarea şi îndreptarea limbeĭ. Scumpă trebue să fie pomenirea luĭ la toţĭ Românilor!...“

El citéză în trécăt şi pe gramaticiĭ şcóleĭ ardelene, dar influenţa lor asupra luĭ Eliad cade într'o epocă posterióră publicăriĭ Gramaticeĭ sale.

Una din chestiunile, ce aŭ preocupat pe primiĭ noştri gramaticĭ, chestiune, căreĭa şi Eliad îĭ acórdă cuvenita atenţiune, este problema complicată a ortografieĭ, in haosul căreĭa fie-care s'a încercat zadarnic a întroduce órecarĭ norme. Chĭar şi astă-ḑĭ problema e departe de a fi resolvată şi publicaţiunilor române moderne li se pot aplica din punct în punct vorbele autoruluĭ (p. XVII): „S'aducem înainte tóte ediţiile cărţilor şi vom vedea, că nicĭ-una nu se asémănă cu cea-laltă în ortografie, ci din potrivă că fiesce-cine a scris, după cum îĭ s'a părut fără nicĭ o regulă şi fără nicĭ un obiceiŭ (tradiţiune ortografică)."

Ceea ce contribuĭa încă la acest haos ortografic, era un numĕr de caractere duble, carĭ serveaŭ în mare parte numaĭ a îngreuna vechĭul alfabet cirilic. Eliad a încercat cel dintâiŭ o reformă ortografică în acest sens, eliminând caracterele superflue şi reducĕnd alfabetul la strictul necesar. Acéstă reformă timidă, care servi de normă ortografică după publicaţiunea Gramaticeĭ, pare a nu se fi săvîrşit fără o crâncenă oposiţiune.

Ortografia a pasionat spiritele în tóte timpurile şi Eliad se vĕḑu nevoit a între-

buinţa în contra adversarilor seĭ arma eficace a ironieĭ, ce scia s'o mănuĭască cu atâta dibăcie. Protivniciĭ orĭ-căreĭ reforme ortografice recurgeaŭ, într'adevĕr, une-orĭ la argumente de natură puţin filologică. Cine s'ar aştepta, bunăóră, de a vedea asociată religiunea cu ortografia? Cine ar putea crede, ca un preot să se facă vinovat de ateism, fiind-că a distribuit alfabetul cirilic alminterea de cât în ordinea tradiţională? Şi cu tóte acestea, aşa ceva s'a întîmplat părinteluĭ Nicolae Maniŭ, teolog absolut şi protopop, care, tipărind în 1826 o ortoepie latină-română-nemţéscă şi unguréscă, în care disposiţiunea literelor e făcută după înlesnirea pronunţăriĭ, fu desfăĭmat cu numele de raţionalist şi de ateŭ, de-óre-ce a stricat rîndul slovelor. După cuvintele Evanghelistuluĭ: „Eŭ sînt alfa şi omega", adică începutul şi sfîrşitul, părintele Maniŭ, dacă era creştin adevĕrat, ar fi trebuit să puĭe pe alfa în capul slovelor şi pe omega la sfîrşit...

Fenomenul nu este isolat. In tóte ţĕrile obscurantismul bănuesce un spirit de revoltă în transformările cele maĭ simple. E curios, că în acelaşĭ timp şi într'o ţéră vecină, în Serbia, aceĭaşĭ adversarĭ aĭ progresuluĭ făcură dintr'o

problemă ortografică o chestiune de înaltă trădare. Marele reformator al ortografieĭ şi al limbeĭ literare sêrbescĭ, Vuk Stefanović Karağić (1787—1864), a întîmpinat aceeaşĭ oposiţiune şi încercările sale de reformă fură denunţate ca o adevĕrată crimă. A rĕsturna regulele ortografieĭ însemna în ochiĭ adversarilor seĭ a ataca tradiţiunea ortodoxă. Imprumutarea din alfabetul latin a litereĭ j era denunţată ca o trădare naţională şi autorul fu acusat a se fi vîndut Catolicismuluĭ.

Când dar până şi raţionalismul se amesteca în ortografie, Eliad avea tótă dreptatea a lua în rîs acel conservatism fanatic şi a pleda pentru o reformă cumpĕtată. Căcĭ, în asemenea cas, ironia produce o convingere maĭ repede şi maĭ generală de cât ḑecimĭ de argumente sciinţifice. In lupta-ĭ neobosită în favórea ideilor progresiste, Eliad a recurs nu o dată la acéstă armă, dinaintea căreĭa pĭereaŭ ca o nălucă prejudiciile trecutuluĭ. Avut-a el însă tot-d'a-una dreptate ca în casul de faţă? Iată ceea ce nu cutezâm a afirma, de-óre-ce subĭectivismul, când n'are alt temeiŭ de cât temperamentul personal, este, faţă cu ideile tradiţionalĭ, nu maì puţin expus rătăciriĭ.

II

Ortografia odată îndreptată pe calea uneĭ reforme raţionalĭ, rĕmâneaŭ încă două chestiunĭ, carĭ aŭ preocupat pe Eliad în diferite rîndurĭ şi cărora se încércă a le da o nouă formulare în prefaţa Gramaticeĭ şi într'o altă prefaţă, nu maĭ puţin importantă, ce precede Vocabularul de vorbe străine. Aceste două chestiunĭ, în privinţa cărora timpul nostru tinde la o soluţiune definitivă, dacă cum-va n'a realisat-o, sînt: nomenclatura sciinţifică, ca element de îmbogăţire a vocabularuluĭ, şi problema purismuluĭ, ca un mijloc de perfecţionare a limbeĭ.

Pe la sfîrşitul seculuĭ trecut învĕţatul profesor bănăţén Paul Iorgovicĭ a publicat la Buda o cărticică „Observaţiĭ la limba românéscă", exclusiv consacrată mijlócelor, cum s'ar putea îmbogăţi limba din fondul latin pentru crearea uneĭ limbĭ literare şi a uneĭ nomenclaturĭ sciinţifice. Pe lângă lucrurĭ contestabile şi eronate, inevitabile pentru acea epocă, lucrarea luĭ Iorgovicĭ e plină de observaţiunĭ interesante şi sugestive, de vederĭ sănătóse

pentru înavuţirea vocabularuluĭ romănesc. Părerea sa se reduce la acésta: spre a putea înzestra limba cu expresiunĭ noue corespundĕtóre nouelor trebuinţe, n'avem de cât a recurge la vorbele latine ca la un prototip de derivaţiune. Ast-fel, posedând deja în limbă vorba *atingere*, n'avem de cât a trage din acelaşĭ izvor derivaţiunile literare *contingent*, *contact*, *contagios* etc.

Acéstă procedere lexicală, care a ajuns astă-ḑĭ un adevĕr banal, era o reformă îndrăznéţă pentru contimporaniĭ luĭ Iorgovicĭ şi dînsul presimte, că încercarea-ĭ de a crea o limbă literară va întîmpina oposiţiune din partea multora, dar speră, că viitorimea va sci să se foloséscă de indicaţiunile sale. „Să nu gândéscă cine-va — observă judicios autorul (p. 72) — că eŭ umblu să lepăd din limba nóstră cuvintele cele străine; căcĭ mie bine este cunoscut, că nicĭ o limbă nu e să nu fie amestecată cu cuvinte străine. Eŭ am perceput, că limba nóstră este fórte scurtă de cuvinte. Decĭ eŭ doresc a înmulţi limba nóstră cu cuvinte luate din vorbe de rădăcină (radicale) a limbeĭ nóstre şi aşeḑate după regulele şi proprietăţile din însăşĭ limba nóstră trase... Dacă nu vor plăcea

Românilor de acuma, am nădejde, că se vor afla între următoriĭ noştri“.

Incercarea de a realisa o nomenclatură sciinţifică era în acel timp de o însemnătate capitală şi de dînsa depindea desvoltarea intelectuală a némuluĭ nostru. Intr'adevĕr, una din credinţele cele maĭ generale la începutul secoluluĭ actual, credinţă împărtăşită şi de către boĭeriĭ ceĭ maĭ patrioţĭ, era pretinsa incapacitate a limbeĭ române pentru materiĭ sciinţifice.

Nu susţinea óre încă Mitropolitul Iacob Stamate, în raportul sĕŭ despre starea învĕţămîntuluĭ din Moldova (1792—1803), că „...dascălul epistimurelor (sciinţelor) se cere a fi Elin...?“ Şi nu se tânguĭa Vornicul Alecu Beldiman, în prefaţa-ĭ la Istoria luĭ Numa Pompilie (1820), că după „glasul obşteĭ este cu neputinţă a scrie ceva într'o limbă necanonisită şi lipsită de tot meşteşugul gramaticesc... ?“

Şi acésta era obĭecţiunea cea maĭ seriósă, cu care Ţéra a întîmpinat la început generósa iniţiativă a luĭ Gheorghie Lazăr.

Ast-fel stând lucrurile, ne putem explica interesul, cu care Eliad revine mereŭ asupra chestiuniĭ, căutând prin cuvînt şi prin faptă a

prepara terenul pentru deplina realisare a uneĭ nomenclaturĭ sciinţifice.

Să urmărim dar ideile emise de dînsul, în diferite ocasiunĭ, asupra importanteĭ probleme a neologismelor.

In prefaţa Gramaticeĭ, autorul exprimă deja ideĭ fórte judiciós e în acest sens. Ca şi Iorgovicĭ, el recomandă recurgerea la limba latină şi la limbile surorĭ, de la carĭ putem împrumuta cu încredere numirile şi termeniĭ de sciinţă. Dar — şi in acésta putem recunósce inteligenţa deştéptă a gramaticuluĭ nostru — Eliad nu uĭtă a releva şi abusul creaţiunilor artificiale printr'un fel de exces de zel în materie de purism şi a face câte-va indicaţiunĭ raţionale pentru românisarea normală a termenilor technicĭ.

Se scie, într'adevĕr, până la ce exageraţiunĭ împinse maĭ târḑiŭ Pumnul şi adepţiĭ seĭ acéstă substituire a neologismelor prin formaţiunĭ propriĭ din fondul existent: filosofia devine la dînsul „sciemînt“, logica „cugetămînt“, psicologia „sufletămînt“, gramatica „limbămînt“, istoria „tîmplătură“, istoricul „tîmplăturist“ etc. Pumnul scrise chĭar un manual de filosofie populară, fără a întrebuinţa un singur neologism;

dar culmea naivităţiĭ era credinţa autoruluĭ, „că şi cel maĭ de pe urmă ţĕran necult va fi în stare să pricépă şi să înţelégă“ acea galimatie de vorbe bizare şi inaccesibile chĭar specialistuluĭ.[1])

Eliad ne dă sfaturĭ folositóre, cum să ne ferim de asemenea rătăcirĭ.

El consideră ca necesare împrumuturile lexicale din limbile străine, dar vorbele noue trebue să se înfăţişeze în haĭne românescĭ. Precum Romaniĭ, Italĭeniĭ şi Francesiĭ aŭ modificat cuvintele străine potrivit cu geniul limbilor lor, tot aşa şi noĭ, vrênd a românisa expresiunile neologice, va trebui să o facem conform cu geniul şi natura limbeĭ nóstre. Eliad se ridică, cu acéstă ocasiune, în contra antipatieĭ publiculuĭ pentru întroducerea nomenclatureĭ radicalĭ, antipatie naturală pentru orĭ-ce inovaţiune în materie de limbă.

O dificultate şi maĭ mare, în privinţa romanisăriĭ, oferea forma verbelor străine, carĭ îmbrăcaŭ tot atâtea aspecte, câte sînt şi provinciile române. Ast-fel unul şi acelaşĭ verb,

---

[1]) Sbĭera, *Arune Pumnul.* Vocĭ asupra vĭeţiĭ şi însemnătăţiĭ luĭ. Cernăuţĭ, 1889, p. 383.

de pildă *public*, suna în gura ómenilor culţĭ din acea vreme, când ca *publicarisesc*, *publicuesc*, *publicăluesc*, când ca *publiez* saŭ *publicez*, după cum predomina elementul grecesc, unguresc saŭ frances. Eliad recomandă a se respecta şi aci geniul limbeĭ.

Intr'un articol „despre limba românéscă", posterior Gramaticeĭ sale, Eliad relevéză din noŭ importanţa uneĭ limbĭ literare şi necesitatea de a recurge la limba-mamă, ca la un izvor de îmbogăţire a vocabularuluĭ.

Intr'o scrisóre din 1836, adresată luĭ Costache Negruzzi, el revine asupra materieĭ, expunênd criteriile, după carĭ s'a condus în alcătuirea uneĭ limbĭ literare şi sciinţifice. In privinţa acesteĭ din urmă el a procedat într'un mod analitic, iniţiându-se treptat în diferitele sciinţe şi familiarisându-se cu terminologia respectivă. Cât de solide eraŭ ideile sale şi în acéstă privinţă, ne dovedesc următórele cuvinte, carĭ ar putea constitui argumentul cel maĭ puternic în contra tendenţelor ulterióre ale luĭ Eliad în materie de inovaţiune linguistică: „Am vrut să-mĭ fac termeniĭ, ce-mĭ trebuiaŭ şi nu am întreprins un Dicţionar, căcĭ *scopul meŭ nu era, ca să viŭ nechemat de nimenĭ şi să*

mĕ fac legĭuitor, după al meŭ capris, al uneĭ limbĭ, pe care nu o cunosceam de cât în general de la părinţiĭ meĭ, carĭ o învĕţase şi m'aŭ învĕţat şi pe mine mecanicesce."

Nu cu maĭ puţină prevedere şi pricepere a păşit Eliad la perfecţionarea dicţiuniĭ poetice, ce o numesce aşa de bine limba inimeĭ şi a sentimentuluĭ. Dacă el însuşĭ ar fi rĕmas credincĭos acestor principiĭ atât de sănătóse şi de raţionale, apoĭ generaţiunea următóre ar fi fost scutită de multe rătăcirĭ şi abaterĭ.

Din nenorocire, a doua jumĕtate a carièreĭ sale este în perpetuă contradicere cu trecutul, şi exemplul şi autoritatea mareluĭ bărbat deteră maĭ târdiŭ un fel de sancţiune temporară teoriilor celor maĭ paradoxale.

Din programa excelentă, ce Eliad îşĭ trase pentru cultivarea limbeĭ, nu lipsesce de cât un singur element, dar cel maĭ important póte, când e vorba de constituirea definitivă a limbeĭ naţionalĭ, elementul popular, care ce-ĭ drept pe acea vreme abĭa începuse a apare chĭar şi în occidentul Europeĭ. Dacă Eliad ar fi putut cunósce atuncĭ şi acea comóră nesecată, care se numesce literatura populară, şi a întrevedea nemĕsurata eĭ importanţă, póte că nestematele

geniuluĭ popular l-ar fi fermecat în coprinsul lor şi l-ar fi oprit din calea rătăciriĭ. Din nenorocire, când lucrul devenise cu putinţă, când Alexandri scosese la lumină comorile îndelung tăĭnuite, Eliad rupsese deja firul trecutuluĭ şi apucase pe o cale, ce era să devie fatală sieşĭ şi limbeĭ române.

Cu mult înainte, în scrisórea către C. Negruzzi, el pare a fi presimţit sórtea, ce aştepta limba naţională, menită fiind a cădea prada sistemelor filologice celor maĭ arbitrare, şi predisese în cuvinte profetice deplina sterilitate a unor transformărĭ radicale, carĭ făceaŭ *tabula rasa* şi de trecut şi de present şi se înfăţişaŭ ca o pretinsă anticipaţiune a viitoruluĭ: „Să fi început de la un Dicţionar, după a mea părere, nu era bine; căcĭ era să se adune câţĭ-va neîncercaţĭ în limbă şi să pună nisce pravilĭ, carĭ ceĭ-lalţĭ să le păzéscă cu paguba lor, ĭar legĭuitoriĭ după o maĭ lungă experienţă să se căéscă de ce a făcut, să schimbe Dicţionarul, după ce lumea ĭ-a învĕţat odată rĕŭ, adică după ce a stricat pe bĭata tinerime cu legĭuirea lor cea eşită dintr'un cap fără judecată şi experienţă".

A trebuit peste 4 deceniĭ de opintirĭ demne de o causă maĭ bună, pentru ca predicerea luĭ

Eliad să devie fapt şi — ironie a sórteĭ! — ca însuşĭ autorul lor să contribue la o maĭ grabnică realisare a temerilor sale. O ultimă expresiune şĭ-aŭ găsit ele în Dicţionariul şi în Glosariul Academieĭ nóstre, opere, carĭ, prin tendenţa lor de a impune o limbă ideală, s'aŭ condamnat prin însuşĭ excesul opintirilor lor şi aŭ murit de propriă inaniţiune. A fost necesară o experienţă atât de durerósă spre a reveni la punctul de plecare: a cultiva limba, nu pe calea teorieĭ, ci în elementul eĭ vital, prin studiul monumentelor trecutuluĭ şi prin exploatarea mineĭ nesecate a sufletuluĭ popular.

III

In timpul acesta, adică către aniĭ 1840, cade şi tendenţa luĭ Eliad de a da limbeĭ române o formă cât se póte maĭ asemĕnată cu cea italĭană. In anul al III-lea al Curieruluĭ de ambe-sexe[1]), apare un Paralelism între limba română şi cea italĭană, întâĭul manifest al autoruluĭ în acéstă direcţiune, prin care Eliad tinde a stabili,

[1]) In numĕrul 53 al Curieruluĭ romănesc din 1839, se află un dialog într'un ţĕran român şi unul italĭan, în care se agită deja identitatea celor douĕ limbĭ romanice.

că „aceste două limbĭ saŭ maĭ bine dialecte sînt una şi n'aŭ altă deosebire de cât aceea ce a putut face cultura în cea italĭană prin autoriĭ seĭ...“

Cu alte cuvinte, singura diferenţă într'aceste două limbĭ, alminterea d'aprópe înrudite, e pur şi simplu, că una posedă o literatură, ĭar cea-laltă nu; şi prin urmare, n'avem de cât a face un pas înainte şi a ne însuşi prin imitaţiune acéstă literatură.

Dar atuncĭ, ce să facem pe de o parte cu insuficienţa vocabularuluĭ românesc, ĭar pe de alta cu ingredientele străine, carĭ o îndepărtéză de la o completă apropiere cu cea italĭană?

Nimic maĭ simplu, după părerea autoruluĭ: să căutâm a reproduce într'o fidelă calchiare forma literară italĭană, ĭar sträinismele de tot felul să le înlocuim numaĭ de cât cu echivalente de origine latină.

Şi ca să dea exemplul, Eliad se pune a traduce succesiv pe representanţiĭ de frunte aĭ geniuluĭ italĭan, pe Dante, Tasso etc. într'o ast-fel de limbă perfecţionată, aşa de perfecţionată, în cât autorul însuşĭ recunósce necesitatea imperiósă a unor vocabulare explicative. Ast-fel, anul al V-lea al Curieruluĭ conţine traducerea

unuĭ cântec din Gerusaleme liberata cu inevitabilul vocabular, în care se explică cititoruluĭ vorbele próspĕt întroduse în romănesce ca: *adorare*, *afidare*, *aggirare*, *albergo*, *altiero*, *arnese* etc.

Acelaşĭ ultim an (1844) al Curieruluĭ, contrast interesant cu aniĭ precedenţĭ, care începe cu vorbele „câţĭ din domnĭ literaţĭ vor bine-voi a-şĭ publica vr'un articol prin acéstă fóĭe, il va scrie cu litere romane", conţine şi un „Vocabular de vorbe de origine romană şi necesariĭ la curăţirea şi cultura limbeĭ romăne."

Spre a da o idee de modul, cum Eliad înţelegea în acea epocă italĭanisarea limbeĭ, fie-ne permis a reproduce primele douĕ versurĭ din sonetul luĭ Pindemonte asupra mormîntuluĭ luĭ Petrarca (Curier III, 85):

Quando rimbomberà l'ultima tromba,
Che i piu chiusi sepolcri investa e sferra....

adică: „Cănd va rĕsuna trîmbiţa de apoĭ, care izbesce şi deschide cele maĭ închise morminte..." sînt ast-fel traduse pe romănesce:

Quând va rĕsbumba ultima trumbă, [desferră...
Quare quele maĭ închise morminte investe şi

Prin publicarea Paralelismuluĭ [1]) autorul nu voĭesce numaĭ a arăta, că romàna şi italĭana aŭ aceeaşĭ gramatică — ceea ce n'are nevoe a fi demonstrat — dar că ambele se completéză reciproc. Eliad atribue anume limbeĭ române un caracter maĭ arhaic, maĭ primitiv de cât cea italĭană: „Pentru că nicĭ Românul nu-şĭ va cunósce limba bine, de nu va cunósce particularităţile italĭaneĭ, nicĭ Italĭanul va fi în stare a cunósce nicĭ limba antică a Italieĭ, nicĭ poeţiĭ sĕĭ, de nu va cunósce tipiĭ acestor autorĭ, carĭ se păstréză maĭ bine în dialectul nostru."

Principiile, pe carĭ se basa o ast-fel de asimilare a limbeĭ nóstre cu cea italĭană, eraŭ atât de puţin sciinţifice; modul de a le pune în aplicaţiune atât de arbitrar, în cât, pentru

---

[1]) *Paralelismul între dialectele Român şi Italĭan, saŭ Forma orĭ Gramatica acestor douĕ dialecte* (cu litere latine). Bucurescĭ, 1841. In partea I a Paralelismuluĭ, Eliad expune materia, adică reproduce un mic vocabular de cuvinte de întâĭa necesitate; ĭar într'a II se mulţumesce a înşira elementele gramaticale a celor douĕ limbĭ. Interesant este a constata că, cam în acelaşĭ timp cu Eliad, Italĭanul Carlo Cattaneo 'şĭ scrise disertaţiunea: *Del nesso fra la lingua valaca e l'italiana* (Alcuni scritti del dr. C. Cattaneo. Milano, 1846). —Analogiile fonetice, gramaticale şi lexicale între cele douĕ idiome le relevéză cu metodă şi cu sciinţă d. Frollo, în opusculul „Limba română şi dialectele italĭene". Brăila, 1869.

fericirea autoruluĭ, tendenţa italĭenistă se pĭerdu în haosul de sisteme filologice ale timpuluĭ, spre a serba, treĭ-ḑecĭ de anĭ maĭ târḑiŭ, o renascere efemeră sub pana unuĭ profesor italĭan din Bucurescĭ.

La concursul publicat în 1869 de Societatea academică pentru o gramatică română, pe lângă lucrările rĕposaţilor Cipariŭ şi Circa, se presentă şi un concurent, Spinazzola, care propuse o mustră de limbă literară românéscă, ca să fie acceptată de Românĭ. Acéstă mustră merită a fi reprodusă ca un epilog la tendenţa de italĭanisare a limbeĭ şi ca o dovadă până la ce consecinţe absurde póte conduce o părere neîntemeĭată:

„Lu studiu de le literature Greca e Latina facilitandu-ne lu studiu de la literatura Italica, Gallica, Ispanica, ne avea incoratu a collaborare, cu le nostri pauci facultati, a la elevaţiune de lu edificiu literariu de la Romania et meditavamu supra lu modu de incepere le lucubraţiuni nostre primordiali, per indicare a li Romani lu mediu meliore de purificare et amplificare la lingua Romanica...“ [1])

[1]) *Analele Academieĭ Române.* Seria I, tom. I (1869), p. 160.

Curios este, că în comisiunea academică pentru cercetarea manuscriptelor figura şi Eliad, promotorul ideiĭ italĭeniste, ĭar raportorul Maxim apreţiază ast-fel mustra profesoruluĭ Spinazzola: „Verĭ cât să ţinem la originele nostre romane şi italice, tot şi nu putem nicĭ avem voĭa şi competenţa de a face pe poporul român să renunţe la individualitatea sa caracterisată maĭ vîrtos prin limba sa“.

IV

Maĭ rĕmase încă o problemă, care s'a agitat şi se agită încă la noĭ: chestiunea purismuluĭ în materie de limbă[1]).

Să ne punem maĭ întâĭ întrebarea prealabilă: In principiŭ, póte fi o limbă reformată, îndreptată, purificată?

S'a credut mult timp în posibilitatea lucruluĭ. La Italĭenĭ şi la Francesĭ, Academiile luară asupră-şĭ dreptul şi responsabilitatea de a legifera în domeniul limbeĭ. Dar e destul a spune, că cele două maĭ bogate şi maĭ energice limbĭ ale Europeĭ, englesa şi germana, n'aŭ pur-

[1]) A se vedea interesanta conferinţă a d-luĭ G. Ionescu Gion, *Cum vorbim*. Bucurescĭ, 1891.

tat nicĭ o-dată jugul uneĭ Academiĭ. Faĭmósa Academie francesă aduse incontestabil câte-va bune serviciĭ limbeĭ naţionalĭ în privinţa fineţeĭ şi regularităţiĭ, dar ea îĭ răpi energia şi spontaneitatea. Şi cât de severe şi de pedantice eraŭ une-orĭ decisiunile sale, póte arăta faptul, că unul din membri seĭ, doctrinarul Royer-Collard, a ameninţat cu demisiunea, dacă Academia va admite în Dicţionarul sĕŭ vorba *baser*...

Reflexiunea jócă un rol atât de secundar, pentru a nu ḑice nul, în desvoltarea limbeĭ, în cât Parlamente saŭ Constituante n'aŭ ce căuta în domeniul eĭ. O limbă nu se póte reforma ca o Constituţiune. Inconscienţa şi spontaneitatea fiind condiţiunile esenţiale ale uneĭ limbĭ frumóse şi bogate, o limbă reformată şi fasonată va fi din contră caracterisată printr'o lipsă de mlădiere, printr'o construcţiune greóĭe şi confusă.

Dar scriitoriĭ ceĭ marĭ aĭ naţiuniĭ nu pot avea óre nicĭ dînşiĭ o acţiune decisivă asupra limbeĭ? Să se observe, că aceştĭ marĭ scriitorĭ nu inventéză substanţa graĭuluĭ, care aparţine poporuluĭ, ci daŭ numaĭ limbeĭ fixitatea, simetria şi demnitatea: inspirându-se din geniul limbeĭ, eĭ o întipăresc cu geniul lor. Dar, în de-

finitiv, acţiunea marilor talente e neînsemnată în raport cu acţiunea colectivă a poporuluĭ. Şi fiind-că graĭul e reflexul societăţiĭ întregĭ, el va suferi tóte schimbările şi transformările societăţiĭ însăşĭ.

In limbă s'a depus succesiv tot ce a agitat şirurĭ întregĭ de generaţiunĭ. In diferitele eĭ stratificărĭ s'a cristalisat ecoul vicisitudinilor externe ale poporuluĭ, rĕsunetul marilor desastre ca şi al marilor victoriĭ, contactul etnic şi urmările-ĭ inevitabile, jugul secular şi influenţele străine, gemetele trecutuluĭ şi speranţele viitoruluĭ.

A face pe terenul limbeĭ o deosebire necesară între elemente romane şi elemente străine, este tot aşa de puţin legitim ca şi aplicaţiunea unuĭ atare criteriŭ în domeniul social. Ambele elemente aŭ fost primite într'un mod inconscient şi cele străine aŭ încetat a fi ast-fel, din momentul ce s'aŭ incorporat vocabularuluĭ naţional, din momentul ce aŭ prins rădăcină în spiritul poporuluĭ. Şi când acele pretinse străinisme numĕră o existenţă seculară, ele devin mărturiĭ preţióse, documente culturale, pagine istorice din vîaţa naţională. A te lepăda de dînsele este a rupe tot atâtea file din istoria

némuluĭ tĕŭ, este a smulge din sufletul poporuluĭ tĕŭ ceea ce a devenit o proprietate inalienabilă a fiinţeĭ sale. A crede în posibilitatea uneĭ alungărĭ grabnice şi forţate, după sfaturile cărturarilor, a unor elemente, ce trăĭesc de secole în mintea Românuluĭ, este a nu cunósce desvoltarea naturală a graĭuluĭ.

Negreşit, multe din vorbele vechĭ şi străine aŭ fost înlocuite, de la regenerarea nóstră naţională, cu echivalente moderne de o circulaţiune din ce în ce maĭ generală; dar acéstă transformare n'a fost opera gramaticilor saŭ a pedanţilor, ci consecinţa inevitabilă a progresuluĭ, procesul fatal al timpuluĭ, care, odată cu modificarea condiţiunilor sociale, a imprimat şi limbeĭ pecetea revoluţiunilor sale.

Prin urmare, sforţările cărturarilor şi ale pendanţilor de a purifica o limbă după vederĭ subĭective este o întreprindere avortată din capul loculuĭ. Voinţa individuală rĕmâne paralisată, acolo unde decisiunea nu póte emana de cât de la popor, de la întréga societate. Individul — fie acela şi un Cesar — trebue să dispară înaintea voinţeĭ suverane a naţiuniĭ, înaintea acestuĭ Proteŭ cu sutimĭ de miĭ de capete, care procede într'un mod instinctiv şi nimeresce,

prin chïar acéstă spontaneitate colectivă, pe adevĕrata cale a evoluţiuniĭ sale normale.

De aceea problema delicată a purificăriĭ limbeĭ reclamă o pricepere, o lărgime de vederĭ şi un tact rar, tot atâtea calităţĭ, ce maĭ tot-d'a-una aŭ lipsit puriştilor. O precipitare pe un teren atât de alunecos nu póte duce de cât la o completă ignorare a condiţiunilor psicologice şi istorice, subt a căror înrìurire se săvîrşesce desvoltarea treptată a limbilor.

In prima periódă a cariereĭ sale, Eliad procedase şi dînsul într'un mod instinctiv şi conform bunuluĭ sĕŭ simţ, fără tese a priori şi fără tendenţe reformătóre. De aceea activitatea sa literară dintre aniĭ 1828 — 40 fu spornică şi folositóre. Către sfîrşitul acesteĭ perióde încep să încolţéscă în mintea sa ideĭ preconcepute din ce în ce maĭ autoritare de reformă linguistică, care 'şĭ află întruparea în reveria italïenistă, pendant la curentul latinoman, pe atuncĭ încă isolat în Transilvania.

Simptoma italïenistă trase după sine tendenţa purismuluĭ, care căpătă un aspect din ce în ce maĭ neînduplecat. Spre a putea procede la o alungare în massă a vorbelor vechĭ de origine străină, trebuïa maĭ întâĭ s'avem altele

în locul lor de origine latină; şi pentru acest scop, adică pentru a face cunoscute tinereĭ generaţiunĭ acele echivalente, Eliad publică un Vocabular,[1]) în prefaţa căruĭa, adresânduse tinerimiĭ, se încerca a motiva legitimitatea procederiĭ sale (p. XXVII): „Voue, copiĭ, vĕ fac cunoscute vorbele străine şi e al vostru de a le face să nu se maĭ audă nicĭ în scrierile vóstre, nicĭ în gurile vóstre, nicĭ în casele vóstre, când veţĭ fi odată bărbaţĭ şi taţĭ de familie....“

Argumentele sale sînt de natură pur subĭectivă şi nu arare-orĭ ironia servă drept unicul mijloc de convingere. Din când în când maĭ întrevedĭ pe judiciosul apreţiator de odinióră, când, în loc de a legifera, se mărginesce la o simplă constatare a firiĭ lucrurilor.

Dar, ce-ĭ de făcut cu vorbele vechĭ, carĭ aŭ prins rădăcină adâncă în limba populară? Autorul crede a putea tăĭa nodul gordian prin simpla lor eliminare şi înlocuire.

Eliad nu aruncă o condamnare generală asupra tuturor vorbelor vechĭ străine, el face

---

[1]) *Vocabular de vorbe străine în limba română*, adică slavone, unguresci, turcescĭ, nemţescĭ, grecescĭ etc. Bucurescĭ, 1847. Precuvîntarea fórte importantă are singură 48 de paginĭ, ĭar Vocabularul 50.

excepţiune în favórea celor ce exprimă o datină, o dregĕtorie, „vorbe, ce aduc aminte un loc, o ţéră, o epohă“, dar e neîndurător pentru vorbe ca slavă, cinste, slobođenie, milă etc., carĭ, đice dînsul, *ne degradă....*

O confusiune a vorbelor străine din diferite epoce — ĭată defectul principal al procederiĭ reformatoruluĭ nostru. In zelul sĕŭ de a purifica limba, el trece cu vederea vorbele de mult identificate cu geniul limbeĭ, confundându-le cu împrumuturĭ recente şi de o existenţă provisoriă.

In fond, chestiunea se reduce la menţinerea exclusivă a vorbelor de origine romană. Tot ce nu trădéză o asemene origine, trebue alungat, înlocuit.

Dar în ce mod?

Iată câte-va specimene:

basma: năsariŭ, muciniŭ, linteŭ; (de şters) sudariŭ; (de gât) strofiŭ; *biciŭ*, flustru; *chĭor*, uniochiŭ; *chel*, poriginos; *clopot*, campana; *lapoviţă*, gericidiŭ; *logodnă*, sposaliţiŭ; *mândru*, superb, fier, altier etc.

Nota umoristică caracteriză maĭ multe din articolele Vocabularuluĭ. In unele dintr'însele ironia ţine locul argumentelor şi în casul acesta discuţiunea devine superfluă; în câte-va însă

umorul se jócă pe un fond de adevĕr şi atuncĭ efectul este iresistibil.

Chestiunile cele maĭ importante din domeniul limbeĭ române — problema ortografieĭ, îmbogăţirea materialuluĭ lexical, formarea uneĭ limbĭ literare şi sciinţifice, purificarea graĭuluĭ—aŭ fost îmbrăţişate de mintea ageră şi harnică a luĭ Eliad. Dacă n'a nemerit tot-d'a-una pe adevĕrata cale, a sciut însă să întipăréscă fie-căreĭa din aceste chestiunĭ originalitatea spirituluĭ sĕŭ. In unele dintr'însele acţiunea sa a fost durabilă şi fecundă, în altele variabilă şi trecĕtóre, dar neobosită, dar binefăcĕtóre. Eliad a împlinit rolul adevĕratuluĭ iniţiator într'o periódă decisivă a istorieĭ nóstre contimporane. Activitatea-ĭ fără preget, entusiasmul vocaţiuniĭ sale, infocata-ĭ ĭubire de patrie, tóte acestea fac dintr'însul una din figurile cele maĭ impunĕtóre din epoca renasceriĭ nóstre.

Dacă Eliad nu este părintele literatureĭ române, cum a plăcut câtor-va entusiaştĭ să-l numéscă, apoĭ el merită un titlu maĭ serios şi maĭ legitim: de a fi fost iniţiatorul şi factorul de căpetenie în opera de regenerare a societăţiĭ nóstre. A contribui la lepădarea definitivă a

cirilismuluĭ şi a face din limba naţională un interpret demn al civilisaţiuniĭ, a accentua astfel originea romană şi a iniţia clasele culte în comorile literare ale Apusuluĭ — ĭată aspiraţiunile şi ţelul necurmat al opintirilor sale. A fi reuşit a transforma aceste năzuinţe generóse în fapte—ĭată titlul de glorie al luĭ Eliad înaintea posterităţiĭ!

ŞCÓLA FONETICĂ BUCOVINÉNĂ

ARUNE PUMNUL

Consuetudo certissima loquendi magistra, utendumque plane sermone, ut nummo, cui publica forma est 1).
Quintilian. Institut. Orat. I, 6.

Dacă şcóla etimologică tindea a da limbeĭ un aspect maĭ mult orĭ maĭ puţin arhaic, saŭ —pentru a întrebuinţa cuvintele ilustruluĭ eĭ representant— „a-ĭ da o formă maĭ primitivă, maĭ omogeniă“, spre a efectua ast-fel o apropiere armonică cu stadiul eĭ literar cel maĭ vechiŭ, dacă nu chĭar cu forma-ĭ primordială; şcóla fonetică ţintea tot la uniformisare, dar de o altă natură, ceea-ce reclama o procedere cu

---

„Usul e maestrul cel maĭ sigur, de care se cuvine a ne servi întocmaĭ ca de o monedă, ce circulă.“

totul opusă. Pe când una se raporta la trecut şi transporta asupra presentuluĭ resultatul constatărilor sale, cea-laltă pornea de la actualitate şi impunea legĭ conforme viitoruluĭ. Scopul ambelor aeestor tendenţe era înlăturarea divergenţelor formale, resultatul necesar al diferitelor stărĭ culturale; şi spre a putea realisa o asemenea ideală concordanţă, una recurgea la o *latinisare* extremă, ĭar cea-laltă la o *românisare* extremă a întreguluĭ material al limbeĭ.

Raţiunea intr'un cas şi intr'altul era Analogia, regresivă saŭ progresivă, dar orĭ-cum o falsă analogie.

Intr'adevĕr, fie-care limbă, spre a se constitui definitiv, trebue să trécă printr'o epocă de elaborare saŭ de formaţiune organică, când elementele eterogene se contopesc într'un tipar potrivit cu natura particulară a fie-căruĭ popor. Atuncĭ funcţionéză aşa numitele legĭ fonetice saŭ maĭ bine ḑis mecanice, carĭ, fiind resultatul unor factorĭ fisiologicĭ, operéză într'un mod inconscient, general, absolut. Dar aceste legĭ subsistă numaĭ atâta, cât timp duréză şi causele, ce le aŭ produs. Cu alte cuvinte acţiunea lor e mărginită în timp şi în spaţiŭ: alte epoce, alte medii — alte legĭ fonetice.

Așa dar legile fonetice, carĭ presidă la formațiunea limbilor, aŭ un caracter temporar și provisoriŭ și, după ce întipăresc graĭuluĭ forma-ĭ tipică, ele încetéză a maĭ fi în vigóre. A le genaralisa pentru epocele posterióre este o eróre tot atât de manifestă ca și a face cu totul abstracțiune de dînsele (erórea șcóleĭ etimologice) și a reda vorbelor modificate subt înriurirea lor o pretinsă formă primordială.

Căutând a supune neologismele la aceleașĭ schimbărĭ de sonurĭ, carĭ aŭ modificat vorbele néoșe și populare, șcóla fonetică se expunea la o rătăcire nu maĭ puțin regretabilă ca a celeĭ etimologice. Și de aceea evoluțiunea ambelor presintă o perfectă analogie, dar într'o direcțiune opusă. Urmărind fie-care într'un mod isolat principiul corespundĕtor până la ultimele sale consecințe, punctul extrem al desvoltăriĭ se pomeni coincidând cu termenul final al acțiuniĭ lor.

Introdus în domeniul filologieĭ române maĭ întâĭ ca formulă grafică—ca și etimologismul—principiul fonetic păși înainte de tóte la o remaniare (întâĭ exterióră, apoĭ radicală) a termenilor de sciință și a neologismelor în ge-

nere. Acéstă remaniare adoptâ ca tip transformarea normală a elementuluĭ popular al limbeĭ actualĭ, precum principiul istoric căutâ maĭ întâĭ un adăpost în limba literară din secolul al XVI-lea. Dar în ambele casurĭ moderaţiunea servi drept simplă transiţiune către un rigorism din ce în ce maĭ pronunţat.

Precum şcóla latinistă părăsi în cele din urmă cu desăvîrşire terenul realităţiĭ şi se refugiâ în colónele unuĭ dicţionar clasic; tot astfel fonetismul declarâ în ultima-ĭ fasă, că limba nóstră literară şi sciinţifică se póte lipsi de întregul capital de vorbe technice şi de termenĭ specialĭ, carĭ nu încetéză de a alimenta tóte limbile culte, de óre-ce fondul popular existent e îndestul de bogat şi susceptibil de continuă înavuţire spre a putea subveni şi satisface din sine şi prin sine însuşĭ numerósele trebuinţe intelectualĭ.

De aci întroducerea uneĭ terminologiĭ originalĭ, a căreĭ extremă rigurositate trase şi de astă dată după dinsa propria-ĭ condamnare.

I

Să cercetâm acum maĭ cu de amăruntul cele două aspecte ale fonetismuluĭ bucovinén.

Dar maĭ întâĭ se cuvine a face cunoscință cu idea generală a procederiĭ sistematice a luĭ Pumnul.

O asemene concepțiune sumară a fonetismuluĭ o aflâm în următórele rîndurĭ din al seŭ „Indreptariŭ cel maĭ nalt în vorbirea, scrierea și formarea limbeĭ romănescĭ (1850)“: „Cugetă bine adică după legile cugetămîntuluĭ (logiceĭ); rĕspică fie-care cugetare prin cuvînt anumit și fie-care referință de cugetare (idee secundară) prin fórmă anumită; ĭar de n'aĭ cuvînt și fórmă pentru vre-o cugetare și pentru vre-o referință de cugetare, *formézǎ-le amîndóuĕ*; scrie cum vorbescĭ; însă vorbesce, scrie și formézǎ fie-care cuvînt, așa ca să fie *regulariŭ*, ușor de rostit și dulce sunătoriŭ....

„S'ar putea părea cuĭ-va, că noĭ am trecut cu vederea *analogia, care este regula cea maĭ strînsă în formarea cuvintelor;* nicĭ de cum, ci noĭ acésta am luat-o în regularitate; din causă că regularitatea este însușĭ organismul limbeĭ, regularitatea în formarea cuvintelor din rădăcinile lor și scóterea rădăcinilor din cuvintele descrise este organismul cel din lontru, ĭar organismul cel din afară stă în regularitatea schimbăriĭ finaluluĭ cuvintelor și a țesetureĭ cu-

vintelor în judecățĭ drepte. Pentru aceea neregularitatea în deducerea cuvintelor din rădăcinile lor este rumperea organismuluĭ celuĭ din lontru al limbeĭ, ĭar neregularitatea în strămutarea finaluluĭ și în țesetura cuvintelor este rumperea organismuluĭ eĭ celuĭ din afară. Insă dacă se rumpe organismul óre-căreĭ ființe, atuncĭ ea este morbósă; chĭar *așa este și limba, cându-ĭ este organismul rupt, adică când este neregularie....*

„Iată, pentru aceea se cere, ca să se păzéscă regularitatea în deducerea și strămutarea cuvintelor, ba încă *să se aducă la regularitate pe cât se pot și acele cuvinte, care poporul*, neajungênd la consciință chĭară despre organismul limbeĭ, *le a format și strămutat fără nicĭ o regulă....* Prin acest îndreptariŭ saŭ principiŭ ne înălțăm peste tóte provincialismele și particularitățile, și de-l vom urma cu toțiĭ, vom ajunge în rostirea și scrierea cuvintelor la *uniformitatea, care o cere însăși unitatea limbeĭ*".

Iat'o formulată îndestul de limpede tendența reformatoriă a luĭ Pumnul. Citațiunea de maĭ sus este tot de o dată un exemplu interesant, ce ilustréză fórte bine acea categorie de teoreticianĭ, carĭ doresc a supune mersul incons-

cient şi progresiv al limbeĭ unuĭ anumit şablon invariabil. Eĭ par însă a uĭta, că între desvoltarea normală a graĭuluĭ şi într'o maşinală ameliorare distanţa e tot aşa de mare ca între reflexiune şi spontaneitate.

Gramaticul subĭectiv se crede maĭ presus de imensa colectivitate a poporuluĭ, care singurul e chemat a-şĭ spune cuvîntul din urmă în materie de limbă; nu, el nu póte să îngădue ca un „profanum vulgus" să-ĭ turbure simetrica concordanţă a canónelor sale şi ĭa asupră-şĭ a restabili armonia chĭar acolo, unde „poporul nu ajunse încă la consciinţă chĭară despre organismul limbeĭ". El, gramaticul, se crede dator a-ĭ prescrie un drum maĭ drept şi a salva ast-fel regularitatea armonică a graĭuluĭ.

Pe ce se întemeĭază însă acéstă severă autoritate şi prin ce-şĭ motivéză dînsa decisiunile sale?

Rĕspunsul e categoric: firul conducĕtor al gramaticuluĭ şi raţiunea orĭ-căreĭ evoluţiunĭ linguistice e regularitatea, uniformitatea, c'un cuvînt analogia.

S'aĭbă însă analogia într'adevĕr o forţă atât de covîrşitóre în formaţiunea limbilor ca aceea

ce-ĭ atribue şcóla fonetică, cum nu maĭ puţin cea etimologică?

Aci n'avem de cât a transcrie o justă observaţiune a celuĭ maĭ ingenios filolog roman. Ne place a cita pe gramaticiĭ anticĭ, când dînşiĭ s'află pe calea adevĕruluĭ. Şi de astă dată cu atât maĭ mult, cu cât cuvintele luĭ Quintilian se potrivesc de minune pentru rolul abusiv, ce principiul analogieĭ a jucat şi jócă încă (deşi luată aci în alt sens) chĭar în şcóla linguistică contimporană. Un abus şi maĭ strigător îl exercită analogia în domeniul filologieĭ greco-romane şi el va fi inspirat retoruluĭ antic aceste judicióse cuvinte: „Să ne aducem aminte, că analogia nu póte fi o regulă universală, fiind-că ea însăşĭ se contradice în multe casurĭ... Causa e, că analogia nu s'a coborît din cer în momentul plăsmuiriĭ omuluĭ spre a-l învĕţa să vorbéscă, ci ea fu descoperită după graiŭ şi după determinarea desinenţelor vorbiriĭ. Analogia nu se întemeĭază dar pe raţiune, ci pe exemplu; ea nu-ĭ decĭ legea graĭuluĭ, ci resultatul observaţiuniĭ, aşa că analogia n'are altă origine de cât usul" [1]).

[1]) Quintilian. Institut. Orat. I, 6: „Meminerimus non per omnia duci analogia posse rationem, cum sibi ipsa plurimis

Apoĭ analogia, concepută chĭar în modul cel maĭ larg posibil, nu este singurul factor de evoluțiune al limbeĭ. Alăturea și anterior se manifestă, pe lângă principiul comodităţiĭ, influența civilisațiuniĭ în continua eĭ mobilitate, acțiunea evenimentelor externe și al contactuluĭ cu alte popóre. Fie-care din aceștĭ factorĭ multipli lasă asupra limbeĭ urme neșterse, de carĭ trebue neapărat să se ție sémă în studiul eĭ istoric.

Să relevâm câte-va fenomene de analogie fonetică și lexicală, așa cum le-a practicat Pumnul și școla sa.

Ca exemple de prima categorie alegem sufixele *mînt* și *iune.*

Fonetistul, observând că latino-vulgarele cooperimentum, juramentum, ligamentum, pavimentum etc. aŭ devenit romànesce acoperemînt, jurămînt, legămînt, pămînt etc., saŭ maĭ pe scurt că sufixul *mentun* s'a romànisat în

in locis repugnet... Non enim cum primum fingerentur homines analogia demissa cælo formam loquendi dedit: sed inventa est postquam loquebantur, et notatum in sermone, quid quoque modo caderet: itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi, sed observatio, ut ipsam analogiam nulla res aliam fecerit quam consuetudo."

mînt, în virtutea uneĭ procederĭ de falsă analogie, el a întins acéstă transformare propriă formaţiunilor de baştină şi asupra vorbelor noue şi recente: el ḑice dar evenemînt („nu eveniment, că-ĭ lătinesce"), despărţămînt („departament e ḑis francesce"), frângămînt („nu fragment"), regemînt, regulămînt, fundămînt etc.

Am ḑis falsă analogie, şi ĭată pentru ce.

In vocabularul limbeĭ române de astăḑĭ s'aŭ juxtapus două păture lexicalĭ, carĭ represintă două momente decisive din vĭaţa poporuluĭ român.

Una forméză vorbele populare, carĭ constituesc fondul însuşĭ al limbeĭ, carĭ îĭ daŭ un caracter latin şi o fisionomie propriă romanică. Acéstă pătură primitivă datéză o dată cu rădăcina însăşĭ a limbeĭ şi aparţine epoceĭ de treptată închegare a graĭuluĭ naţional: ea încercă tóte acele modificărĭ fundamentale, ce caracterisă elementele néoşe şi carĭ modificărĭ încetară din momentul fixăriĭ definitive a organismuluĭ limbeĭ. De aprópe un mileniŭ, vorbele aceleĭ păturĭ aŭ rĕmas neschimbate în trăsurile generale şi distinctive ale foneticeĭ lor şi ele se vor mânţine ast-fel cât timp va dura şi limba română.

Pătura cea-laltă, de origine cu totul recentă, e consecinţa culturală a primuluĭ nostru contact serios cu lumea romanică apusénă. Elementele-ĭ fură direct împrumutate vocabularuluĭ latin saŭ luate din limbile francesă şi italĭană. Ele aŭ trebuit negreşit să fie adaptate cu spiritul limbeĭ naţionalĭ, dar forma lor internă rĕmase intactă. Modificările fonetice ale cuvintelor populare ne maĭ fiind în vigóre de peste opt secole, ele nu maĭ aveaŭ nicĭ o influenţă asupra elementelor recente. Şi acésta cu atât maĭ mult, cu cât ele aŭ rĕmas în realitate străine graĭuluĭ popular, representând o lume nouă cu ideĭ noue.

Pe când vorbele populare aŭ fost primite prin contact direct şi prin comunicaţiune orală, cele cărturărescĭ se datoresc împrumutuluĭ indirect şi pe cale pur literară. Unele sînt resultatul instinctiv al maselor populare, cele-lalte opera conscientă a reflexiuniĭ individualĭ.

Odată raportul lămurit între cele douĕ categoriĭ de vorbe — populare şi literare — fundamental diferite şi cu totul independente unele de altele, vom putea înţelege şubreda argumentare a fonetismuluĭ cu ocasiunea sufixuluĭ *iune*.

Observaţiunea cât de superficială a putut

constatata, că grupul latin final *tionem* se transformă romănesce în *ciune* şi acésta în tóte vorbele primitive: ast-fel plecăciune, închinăciune, rugăciune, înţelepciune, iertăciune etc. Neţinĕnd sémă de caracterul eminamente popular al acesteĭ transformărĭ, Pumnul se încércă a o generalisa, aplicând-o tuturor neologismelor cu acelaşĭ grup final: de aci forme ca năciune, pusăciune, obsĕrbăciune, ocupăciune etc.

După acelaşĭ calapod de falsă analogie s'aŭ plăzmuit formele: artichiŭ, dechinare, ţîrmuriciune, obiept, cărăpteriŭ, căritate, stavĕr etc., carĭ reflectéză neologismele articul, declinare, terminaţiune, obiect, caracter, calitate, stabil.

Iată modul, cum Pumnul îşĭ desvoltă părerea în acéstă privinţă: „Despre forma *iune* a urmat multă dispută între Românĭ. *Uniĭ adecă, neînvĕţându-şĭ limba după limbămîntul* (*gramatica*) *eĭ, ci numaĭ de la părinţĭ saŭ póte numaĭ de la şerbitorĭ*[1]), nu înţeleg însĕmnătatea fórmelor şi de aceea întrebuinţéză o formă lucrăţivă (ac-

[1]) Iar una din chimerele şcóleĭ subiective: ca şi cum gramatica ar fi anterióră limbeĭ şi dînsa ar fi învĕţătórea-ĭ naturală, pe când ea nu face în realitate de cât a constata procederile graiuluĭ transmis de la părinţĭ ca o proprietate inconscientă şi inalterabilă.

tivă) în loc de una pătimiţivă (pasivă) saŭ şi întors; eĭ dară, nesciindu-şĭ limba, vreŭ să întrebuinţeze forma *re* în loc de *iune* şi în loc de *re* ĭar tot *re*, adecă să rĕspice şi pătimiţivitatea şi lucrăţivitatea tot cu o fórmă. Uniĭ vor să întrebuinţeze *ie* în loc de *iune* şi să ḑică aflare în loc de aflăcĭune, stricare în loc de stricăcĭune; saŭ formaţie în loc de formăcĭune, ocupaţie în loc de ocupăcĭune, naţie în loc de năcĭune.... La acestea obsĕrbâm următórele: De când s'aŭ tipărit cărţĭ în limba românéscă, se află într'însa fórma *iune* cu însemninţa arătată maĭ sus, carea pren altă fórmă nu se póte rĕspica; aşa dară, astă fórmă în privinţa tîmplămîntală (istorică) a limbeĭ, este o proprietate a eĭ, născută înainte de tîmpurile tîmplăturale cunsciute; cărţile cele vechĭ românescĭ, scrise chĭar în limba poporuluĭ, sînt pline de astă fórmă. Iar fórma *ie*, ca în ocupaţie, este fórte tinerică, ea se trage cam de la anul 1824 încóce, pe când începură *Româniĭ* a scrie românesce maĭ cu de adinsul şi, *nesciind fórmele limbeĭ sale,* căcĭ le şterseră fătălităţile tîmpurilor den capul lor, aŭ început a lua fórma *ie* în loc de *iune*....

„Ocupaţie nu sună maĭ plăcut, nicĭ maĭ

frumos ca ocupăcĭune: ca să ne convingă cine-va despre acésta, ar trebui să între adânc în sîmţămînt (estetică) şi să ni spună, ce-ĭ frumosul şi plăcutul în sine, ca aşa, aplicând acele legĭ eterne, neschimbavere, la fórmele *ie* şi *iune*, să ni arate, că una rĕspunde acelor legĭ, ĭar acea-laltă nu. Insă dumnĭalor nu prea umblă prin ţinutul sîmţămîntuluĭ, căcĭ atuncĭ ar ḑice ca noĭ, că fórma *ie* este maĭ neplăcută pentru urechea Românuluĭ de cât *iune*, pentru că fórma *ie*, dedusă de la zăcutul (tema) ḑicĕmintelor (verbelor), cuntrăḑice atât firiĭ limbeĭ române şi urechiĭ Românuluĭ dedate cu limba română cât şi sĕmnînţeĭ, ce ar trebui să o aĭbă..... Chĭar de aceea în limba românéscă fórma *ie* este şi neplăcută şi urîtă, deşi, în sine cugetată saŭ dóră în alte limbĭ, póte să fie frumósă... Nu numaĭ naţia, chĭar şi naţional şi naţionalitate sînt de tot neromânescĭ: românesce bine este numaĭ năcĭune, năcĭunal, năciunălătate, unde despre fie-care sunet se póte da cuvînt deplin din *legile cele universale ale limbeĭ, sub carile staŭ tóte cuvintele eĭ*, şi ne înfăţişéză o regulărătate miravĕră, carea îndeşert o cauţĭ în alte limbĭ, căcĭ n'o afli.

„Decĭ fórma *ie* în loc de *iune* este tinerică

în limba română, este cunträḑicĕţivă firiĭ limbeĭ, urechiĭ române, chĭar sĕmnînţeĭ sale şi în urmă chĭar şi însăşĭ ea este o rană a limbeĭ, înfiptă de fiiĭ ceĭ nepricepuţĭ; de aceea nicí limba însăşĭ, nicĭ Româniĭ, carĭ 'şĭ sciŭ limba, nu o sufĕr, ci se îngreţoşéză de ea ca de o rană a limbeĭ sale, ca de o pată a sufletului năcĭuniĭ sale, înfiptă într'însul prin nesciinţă."

Am reprodus cea maĭ mare parte din argumentarea luĭ Pumnul asupra acestuĭ sufix din două motive.

Maĭ întâĭ, fiind-că ea oglindesce înc'odată şi cum nu se póte maĭ bine procederea arbitrară a gramaticuluĭ subĭectiv, care, în loc de a se mărgini la constatarea faptelor, se învîrtesce perpetuŭ într'un cerc de legĭ „universale, eterne şi neschimbavere"; apoĭ rostirile *ţione*, *cĭune* şi *ţie* aŭ devenit óre-cum tipice, spre a representa contrastul între sisteme doctrinare şi între modul, cum scie poporul a-şĭ asimila inconscient elementele externe ale limbeĭ sale.

Ce influenţă nenorocită avu introducerea acestor reforme nesăbuite în cercul şcóleĭ, o atestă poetul Petrino în ale sale „Puţine cuvinte despre corumperea limbeĭ române în Bucovina" (1869). Ne mulţumim a releva următorul pasaj

(p. 9): „Băieţĭ românĭ din tóte părţile Bucovineĭ cercetéză gimnasiul din Cernăuţĭ, unde se propune limba română. Eĭ vin vorbind românesce, vorbind cum se vorbesce în tóte ţĕrile locuite de Românĭ, şi se întorc, vorbind cum nu-ĭ maĭ înţelege nimenĭ. Eĭ se întorc filologĭ chĭar atuncĭ, când ar fi studiat numaĭ o clasă de gimnas, fiind-că filologia a devenit la noĭ o bólă, de care se umple omul cel maĭ sănătos. din momentul ce calcă pe pragul vre-uneĭ şcolĭ din Bucovina, unde se propune limba română.“

In fragmentul citat se manifestă tot de-o dată un noŭ principiŭ, de o natură mult maĭ radicală, şi care urmărea nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin de cât înlăturarea totală a nomenclatureĭ neologice şi înlocuirea-ĭ prin formaţiunĭ echivalente din fondul însuşĭ al limbeĭ.

II

Autorul tendenţeĭ de generalisare a fenomenelor fonetice, nesatisfăcut se vede de propria-ĭ procedere, ajunse în sfîrşit la convingerea, că limba română e destoĭnică a corĕspunde multiplelor necesităţĭ intelectuale, fără a fi nevoe să

recurgă la izvorul greco-roman saŭ măcar la limbile surorĭ.

Şi acésta pentru nisce motive atât de bizare, în cât ne provócă a le atinge măcar în trécăt.

In tractatul sĕŭ despre „Formăcĭunea cuvintelor românescĭ" (1859), Pumnul expune maĭ întâĭ cele douĕ direcţiunĭ dominante pe atuncĭ în domeniul limbeĭ şi adică: puriştĭ radicalĭ („pureştĭ rădăcinalĭ", cum îĭ numesce), carĭ căutaŭ a înlocui tóte vorbele străine cu latinisme saŭ cu echivalente romanice, şi conservativĭ („ruginiţĭ"), carĭ doreaŭ mânţinerea absolută a statuluĭ-quo linguistic.

Apoĭ autorul continuă ast-fel: „Noĭ vrem să urmâm drumul de mijloc şi ne ţinem de îndreptarĭul următor: din cuvintele străine să scótem numaĭ acelea din limbă-ne, carile cuntrădic firiĭ limbiĭ nóstre, şi acelea carĭ nu rĕspică cugetînţa, ce s'ar cuveni să o rĕspice; pentru că cele întâĭe strică firea limbeĭ nóstre, precum sînt blagoslovenie, slugă, slujbă, isnóvă ş. a., ĭar *cele-lalte sînt mincinóse, precum sînt maĭ toţĭ ţĕrmuriĭ sciinţialĭ* (termeniĭ technicĭ), d. e. grămatică, etimologie, filologie, filosofie, logică, metafisică ş. a., carile însémnă sciinţa literelor, a

rădăcinelor, ĭubirea vorbiriĭ, ĭubirea înţelepcĭuniĭ, sciinţa minţiĭ saŭ a vorbiriĭ, sciinţa pestefiréscă; —când ar trebui să însemne: sciinţa limbeĭ, a firiĭ cuvintelor, cercetăcĭunea limbeĭ, fiinţa sciinţeĭ, a cugetăriĭ, a cunoscinţeĭ, carile românesce s'ar ḑice: limbămînt, vorbămînt, sciinţă limbistică, sciemînt, cugetămînt, cunoscĕmînt. Din acestea urméză neapărat, că noĭ avem trebuinţă de a maĭ produce cuvinte şi fórme saŭ a le împrumuta, atât pentru cugetînţele nóstre şi referinţele lor, pentru carile n'avem cuvinte şi fórme, cât şi în locul cuvintelor şi fórmelor, carile trebue să le scótem din limbă-ne, pentru că-ĭ strică fiinţa."

Şi maĭ la vale, vorbind de sufixul *mînt* atins maĭ sus: „Prin astă fórmă se pot face în limba romanéscă toţĭ ţîrmuriĭ sciinţialĭ cu mult maĭ bine şi maĭ rĕspicătiv de cât în tóte celelalte limbĭ. Decĭ noĭ însemnâm uniĭ, dupĕ carĭ apoĭ se pot forma şi ceĭa-lalţĭ fără nicĭ o greutate: literemînt (abecedariŭ, bucóvnă), întrebămînt (catehism), limbămînt (gramatică), vorbămînt (etimologie), aşeḑămint limbariŭ (sintaxă), scriemînt (ortografie), rostemînt (prosodie), numĕrămînt (aritmetică), mĕsurămînt (geografie), tîmplămînt (istorie), descriemînt pămîntal (geo-

grafie), firemînt (fisică), sciemînt (filosofie), cugetămînt (logică), cunoscĕmînt (metafisică), sîmțămînt (estetică), pretindĕmînt (iuridică), cuvenemînt (etică), credĕmint (dogmatică), propunemînt (metodică), spirămînt (psicologie), cântămînt (poetică), cuvîntămînt (retorică), stelămînt (astronomie) etc." [1])

Autorul se încercă chiar a pune în aplicațiune teoriile sale, scriind un „manual de filosofie poporală" în acest Volapück de un noŭ gen, scos din fondul însuși al limbei. Privitor la acésta, unul din discipulii sei și editorul ope-

---

[1]) Acéstă citațiune ca și cele precedente le am scos din scrierile mărunte și fragmentare ale lui Pumnul, publicate de D-nul Ioan al lui G. Sbiera, în cartea-i: *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însĕmnătății lui.* Cernăuți, 1889, p. 199, 254, 261. Intr'acele scrieri mărunte figuréză și un curs de literatura românéscă, în care autorul expune (p. 272-302) diferitele păreri despre începutul limbilor romanice și al limbei române, emise de învĕțați străini și pămînteni: Kopitar, Raynouard, Bruce-White, Diez, Petru Maior, Ioan Maiorescu, Laurian și Cipariŭ.

Ciunismul, afară de doi-trei adepți în Bucovina, nu găsi în România de cât un singur partisan, pe rĕposatul profesor Ir. Circa, care credea gramatica sa (1878) menită „a aduce societății un folos real, deslegând câte-va din problemele gramaticale, provocând prin originalitatea și radicalismul sĕŭ discusiuni binefăcĕtóre și, ca resultat, stabilind adevĕrul obiectiv..."

relor sale mărunte observă (p. 383): „.... nu fără durere de inimă, ḑicea Pumnul, că mult se miră, cum de ómeniĭ nu-şĭ desvóltă graĭul din sine însuşĭ şi nu-l feresc de străinisme şi de impestriţare, căcĭ acésta n'ar fi aşa de greŭ, de óre-ce el a scris tótă filosofia romănesce, fără de a întrebuinţa nicĭ un cuvînt străin, aşa că şi cel maĭ de pe urmă ţĕran necult este în stare să pricépă şi să înţelégă (sancta simplicitas!) cele ce le va auḑi şi citi."

Din tóte acestea resultă, că Pumnul nu numaĭ că n'a pĕtruns în desvoltarea firéscă a limbeĭ, dar a trecut cu vederea importanţa termenilor technicĭ pentru istoria civilisaţiuniĭ. Negreşit, terminologia iniţială nu maĭ corespunde stăriĭ actualĭ a lucrurilor; dar acésta dovedesce evoluţiunea treptată şi continua progresare a sciinţelor, aşa că minunata lor desvoltare de astăḑĭ a lăsat cu totul departe umilele lor începuturĭ. Şi tocmaĭ acest fapt este de o însemnătate nespusă pentru istoria omeniriĭ.

Greciĭ aŭ fost iniţiatoriĭ umanităţiĭ europene în domeniul cultureĭ, eĭ aŭ transmis lumiĭ moderne geniul investigaţiuniĭ şi decĭ limbeĭ elene îĭ revine onórea a servi pentru tóte timpurile

ca organul progreselor spirituluĭ omenesc. Ea oferă mijlocul de a concentra între un termen expresiv şi susceptibil de o circulaţiune universală momentul iniţial şi final, epoca de nascere şi de perfecţionare a uneĭ sciinţe saŭ arte.

Şi tot ast-fel în imensul domeniŭ al descoperirilor moderne, la care aŭ participat tóte popórele culte, fie-care dintr'însele póte reclama dreptul de iniţiativă şi a impune, odată cu idea nouă, şi momenclatura originală. In acest mod se perpetuă partea legitimă a fie-căruĭ factor în marea operă a cultureĭ umane.

Dar este o consideraţiune de o ordine şi maĭ înaltă.

Respectându-se originalitatea ideilor şi a invenţiunilor, nu numaĭ că popórele se achită ast-fel de tributul de recunoscinţă datorită geniuluĭ omenesc, dar un bine incalculabil, un folos imens resultă din acéstă generalisare a nomenclatureĭ technice: ea întreţine comunitatea culturală a popórelor, stabilind o reţea de comunicaţiune intelectuală mult maĭ repede şi mult maĭ eficace ca aburul şi aerostatul. Numaĭ dînsa face posibilă transmiterea instantaneă şi beneficiarea imediată la bunurile culturale, scutind

de pipăiturile nedumerite, de încercările multiple, îndelungate şi penibile, prin carĭ aŭ trecut iniţiatoriĭ lor. Impĕrăţia nemărginită a sciinţeĭ nu cunósce nicĭ graniţă, nicĭ provinciĭ. Ca unica condiţiune a progresuluĭ, organul eĭ imediat trebue să rĕsune ca o parolă pretutindenea înţelésă în vastul domeniŭ al cugetăriĭ.

Curiósa idee a luĭ Pumnul ĭ-a fost póte sugerată de completa maghĭarisare a terminologieĭ sciinţifice de către Ungurĭ, ceea ce contribui a-ĭ isola şi maĭ mult de restul civilisaţiuniĭ europene. Şi dacă tendenţa-ĭ de extremă românisare ar fi găsit aprobare, ea ar fi putut deveni, la rîndul eĭ, un obstacol insurmontabil pentru progresarea cultureĭ naţionalĭ.

Din fericire, tóte aceste exageraţiunĭ împinse la extrem purtaŭ chĭar în sînul lor un antidot puternic şi iresistibil: bunul simţ, care n'avea nevoe de astă dată nicĭ măcar să proteste, de óre-ce încercarea, rĕmasă în stare de concepţiune personală, muri înainte de a fi trecut în domeniul faptelor. Ea nu posedă astădĭ de cât interesul uneĭ curiosităţĭ istorice ca tóte acele ideĭ subĭective, carĭ, aprópe de un secol, se perindéză pe câmpul filologieĭ române, fără

de a avea alt efect de cât a produce o confusiune momentană şi a peri apoĭ cu sunet spre a nu se maĭ întórce [1]).

---

[1]) Ne permitem a face odată pentru tot-d'a-una observaţiunea, că în aprecierea activităţiĭ filologice a unor bărbaţĭ atât de însemnaţĭ ca Şincaĭ, Maĭor, Laurian, Cipariŭ şi Pumnul, am avut în vedere exclusiv sistemele lor de reformă linguistică, lăsând cu totul la o parte meritele lor personale şi rolul lor de factorĭ culturalĭ în istoria renasceriĭ poporuluĭ nostru.

PRIVIRE CRITICĂ

ASUPRA

LEXICOGRAFIEI ROMÂNE

> Etymologia continet in se multam eruditionem.... Jam illa minora, in quibus maxime studiosi ejus rei fatigantur, qui verba paulum declinata, varie et multipliciter ad veritatem reducunt, aut correptis aut porrectis aut adjectis aut detractis, aut permutatis litteris syllabisve. Inde pravis ingeniis ad fœdissima usque ludibria dilabuntur. 1)
>
> Quintilian, Institut. Orat. I, 6.

Ca şi primul representant al şcóleĭ gramaticale ardelene, Samuil Klein, ca şi primul representant al şcóleĭ gramaticale muntene, Ienă-

---

[1]) „Etimologia reclamă multă eruditiune.... Nu vorbesc de acele cercetărĭ mărunte, în carĭ se consumă maĭ ales uniĭ amatorĭ pasionaţĭ de etimologie, carĭ recurg la diferite expediente spre a reduce vorbele puţin alterate şi carĭ pentru acest scop fac scurte literele şi silabele lungĭ, saŭ lungesc pe cele scurte, adaogă, elimineză saŭ chiar schimbă. Acésta degenereză la spiritele falşe în bagatele cu totul păcătóse."

chiţă Văcărescu, maĭ toţĭ continuatoriĭ lor aŭ fost în acelaşĭ timp gramaticĭ şi lexicografĭ [1]).

Ast-fel, bănăţénul Iorgovicĭ, odată cu manifestul sĕŭ pentru crearea uneĭ limbĭ literare, îşĭ propuse la sfîrşitul seculuĭ trecut a publica şi un Glosar, care să conţie echivalente latine pentru vorbele străine aflate în limbă, un fel de premergĕtor al Glosariuluĭ academic: „Eŭ aflu, ḑice dînsul (Observaţiĭ, p. 23), a fi spre folosul limbeĭ nóstre a întroduce în limba nóstră în locul cuvintelor acestora (străine) aşa cuvinte, carĭ sînt în limba cea veche (latină) aşeḑate de ómeniĭ ceĭ aleşĭ; carĭ cuvinte eŭ le am pus în Dicţionarul meŭ, ce-l voiŭ da în tipariŭ".

Pe un plan mult maĭ întins şi utilisând vechea literatură bisericéscă (în special Biblia, Dosofteiŭ şi Psaltirea) consiliarul bucovinén Budaĭ Delénul lucrâ maĭ mulţĭ anĭ până în 1818 la alcătuirea unuĭ Lexicon românesc-nemţesc,

[1]) Despre începuturile manuscrise ale lexicografieĭ române din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea a se vedea Hasdeŭ, *Cuvente den Bĕtrânĭ* I, 259 urm. şi *Raportul* d-luĭ Nic. Densuşanu despre misiunea sa istorică in Ungaria şi Transilvania în Analele Academieĭ, Seria II, tom. II (1881), p. 103.

rĕmas manuscris. [1]) Cunoscinţele multiple ale autoruluĭ le dovedesc cele 14 tabele, în carĭ vorbele romănescĭ sînt clasificate după origine. Negreşit, tratarea materialuluĭ are un caracter cu totul rudimentar, dar idea însăşĭ a uneĭ a-tarĭ clasificaţiunĭ este interesantă într'o epocă, când contimporaniĭ seĭ nu vedeaŭ în limba naţională de cât originea exclusiv romană, când elementele străine eraŭ saŭ ignorate saŭ incorporate vocabularuluĭ latin. Budaĭ-Delénu distinge cuvinte slavice încetăţenite la Românĭ (tabela I), cuvinte române împrumutate de la Grecĭ (VIII), cuvinte române carĭ se găsesc şi la Ungurĭ (IX), cuvinte române de origine gotică (X), cuvinte române carĭ se găsesc şi la Albanesĭ (XI), cuvinte române de origine incertă (XII). După aceste împrumuturĭ, autorul împarte materialul de baştină latin după următórele puncte de vedere: cuvinte române de origine latină, carĭ în italĭana şi francesa nu se găsesc (II), carĭ se găsesc la Italĭanĭ şi nu la Latinĭ (III), carĭ se găsesc la Francesĭ (IV), carĭ se găsesc la Spanĭolĭ (V), carĭ altă semnifica-

[1]) Manuscrisul de 518 paginĭ in 4° se păstréză in Biblioteca Museuluĭ din Bucurescĭ.

ţiune aŭ la Românĭ şi alta la Latinĭ şi Italĭenĭ (VI), carĭ nicĭ la Latiniĭ clasicĭ, nicĭ la Latiniĭ din evul-mediŭ, nicĭ la Italĭenĭ se găsesc şi totuşĭ sînt latine (VII), cuvinte din latinitatea medievală întrebuinţată de Românĭ (XIII).

Boĭerul muntén Iordache Golescu, adâncul cunoscĕtor al graĭuluĭ popular, a consacrat asemenea un timp îndelungat pentru strîngerea materialelor unuĭ Dicţionar românesc: „Acest prea învĕţat boĭeriŭ, ne spune Bălăşescu în prefaţa Gramaticeĭ sale din 1848 (p. XXVII), lucréză póte de 30 de anĭ şi la un Dicţionar românesc etimologic. Tótă lumea română doresce cu nerăbdare să vadă acéstă comóră atât de preţiósă pentru limba română."

Din nenorocire, acéstă lucrare, ca şi colecţiunea-ĭ paremiologică, zace încă nepublicată şi nu s'află nicĭ măcar la adăpostul uneĭ sigure conservărĭ, transmisă fiind de la un urmaş la altul al familieĭ Golescilor.

I

Direcţiunea latinistă, după ce întipărise tendenţele sale din ce în maĭ pronunţate în lucrările gramaticale şi filologice ale unuĭ Klein,

Şincaĭ şi Iorgovicĭ, îşĭ găsi o sistematisare maĭ vastă în Lexiconul în patru limbĭ de la Buda [1]). Inceput de iniţiatorul însuşĭ al şcóleĭ etimologice, de Klein, el fu continuat şi înavuţit în timp de peste treĭ deceniĭ de diferiţĭ colaboratorĭ, în primul rînd de către Petru Maĭor, autorul părţiĭ etimologice şi al tractatuluĭ ortografic din fruntea cărţiĭ.

In privinţa materialuluĭ lexical, autoriĭ aŭ precedat într'un mod eclectic, întroducênd, pe lângă numeróse maghĭarisme locale, şi un numĕr de turcisme rĕspândite maĭ ales în Muntenia. Cele vr'o 10000 de vorbe aŭ fost culese din diferite ţinuturĭ între aniĭ 1780—1825. Ca materiale culese pentru prima óră într'o asemene întindere, Lexiconul Budan a făcut epocă şi de la dînsul se datéză începutul lexicografieĭ române moderne.

Cu treĭ anĭ înainte de apariţiunea sa, episcopul Făgăraşuluĭ Ioan Bobb publică în 2 tomurĭ la Cluş, în 1822, al sĕŭ „Dicţionariŭ ru-

[1]) *Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc* (Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum), care de maĭ mulţĭ autorĭ în cursul a triḑecĭ şi maĭ multor anĭ s'aŭ lucrat. Buda, 1825. D. N. Densuşanu a aflat în biblioteca episcopieĭ din Oradea „Dictionarium valachico-latinum" al luĭ Samuil Klein din 1801.

mânesc, lateinesc şi unguresc“, destinat, cum ḑice în prefaţă, „a se procopsi în limba latină şi unguréscă“. Pe când admite în corpul Dicţionaruluĭ neologisme şi nume propriĭ, autorul exiléză vorbele populare nelatine într'un apendice de la sfîrşitul tomuluĭ al II-lea, o procedere, ce o va imita maĭ târḑiŭ Societatea academică cu al eĭ Glosariŭ.

Deşi dar Lexiconul de la Cluş este „cel dintâĭ într'acéstă formă“, autoriĭ celuĭ de la Buda aveaŭ dreptate să susţie, că „aŭ intrat într'o cale grea, pre carea maĭ nainte nimenea nu îmblase.“ Intr'adevĕr, disposiţiunea celuĭ din urmă are un caracter maĭ sciinţific, maĭ metodic, şi superioritatea sa resultă maĭ ales din bogăţia-ĭ relativă. El a dat îndemn luĭ Kopitar a vorbi maĭ întâĭ despre originile nóstre şi Diez a sleit dntr'însul cunoscinţele sale asupra limbeĭ române.

Ceea ce intereséză maĭ ales pe istoricul limbeĭ e ortografia latino-română şi principiile de derivaţiune stabilite de P. Maĭor, carĭ s'aŭ bucurat mult timp de o specială favóre pe lângă cărturariĭ ardelenĭ.

Mobilul, ce a îndemnat pe predecesoriĭ sĕĭ şi pe autorul însuşĭ a înlocui cirilica c'o tran-

scriere latină, este ast-fel expus în al sĕŭ dialog pentru începutul limbeĭ române, dialog, ce urméză tractatuluĭ sĕŭ ortografic (p. 72): „Până vor scrie Româniĭ cu slove chirilicescĭ, carĭ le întrebuinţă Sĕrbiĭ cu Ruşiĭ şi carĭ cu acea viclenie sînt băgate între Românĭ, ca cu totul să se stingă limba română, nicĭ o-dată nu vor fi vederóse cuvintele latine în limba română. Cu atâta funingine aŭ acoperit boĭerésca lor faţă şi ca într'o négră capsă fără speranţă de scăpare amar le ţin închise! De câte orĭ mi s'aŭ întîmplat mie, de îndoindu-mĕ de vr'un cuvînt óre latinesc este; cât l-am scris cu slove saŭ litere latine, îndată cu strălucire iĭ se vĕḑu latina luĭ faţă şi părea că rîde asupra mea de bucurie, că l-am scăpat din sclavie şi din calicele chirilicescĭ petece."

Ortografia şi regulele etimologice forméză cheĭa, cu ajutorul căreĭa „cele ascunse a rădăcineĭ cuvintelor se deschid". Acéstă *Ortografie română* d. Ar. Densuşanu o numesce „cea maĭ sistematică, maĭ adâncă şi chĭar genială cercetare din acel timp asupra foneticeĭ" [1]). Vom vedea, întru cât faptele indreptăţesc un asemenea elogiŭ.

[1]) Ar. Densuşanu, *Istoria limbeĭ şi literatureĭ române*. Iaşi. 1885, p. 209.

Vorbind despre sonurile obscure, P. Maĭor observă, că Românij din Dacia Aureliană nu posed sonul â (ѫ), ci numaĭ pe ă (ъ), şi c'ar fi uşor a se desvĕţa de cel dintâiŭ şi ceĭ-lalţĭ Românĭ: „facile dedişcere possent etiam Valachi veteris Daciæ sonum â". Căutând originea acestuĭ son particular, după autor, ţĕrilor române de dincóce de Dunăre, Maĭor îl consideră ca un obiceiŭ contractat din ḑilnica citire a cărţilor slavone, la care se adaose „quotidianum commercium limitaneorum Valachorum cum vicinis Russis", pe când Macedo-Româniĭ, carĭ n'aŭ adoptat literele cirilice nicĭ limba slavă în biserică, nu-l posed.

Intrebuinţarea variabilă a luĭ ѫ maĭ ales la sfîrşitul vorbelor şi înlocuirea-ĭ la mijloc cu ъ saŭ ь în vechile monumente ar face să se créḑă, că ѫ nu desemna, înainte de secolul al XVIII-lea, sonul de astăḑí şi autorul asigură, că în tinereţele sale n'a surprins nicĭ o-dată în gura bĕtrânilor pe *â*, ci numaĭ pe *ă*.

Atribuind luĭ ѫ o proveninţă recentă, Maĭor consideră din contră pe ъ ca originar din Italia asemĕnându-l cu *e* din *here*, care, după Quintilian, nu-ĭ „neque *e* plane neque *i*".

E de prisos a adăoga, că ambele aceste ipotese n'aŭ nicĭ un temeiŭ plausibil, precum nicĭ afirmaţiunea prematură, că Românii macedenenĭ nu cunosc pe *ă*.

Din contră, interesantă e părerea-ĭ, că transformarea latinuluĭ *qu* în *p*, transformare familiară dialectuluĭ osc, ar proveni de la coloniştĭ, aduşĭ în Dacia din Italia şi P. Maĭor o consideră póte cu drept cuvînt ca „una ex proprietatibus dialectorum vetustissimæ linguæ romanæ."

Trecĕnd la formularea regulelor de derivaţiune, procederile autoruluĭ, prin caracterul lor arbitrar, ne transpórtă în timpurile cele maĭ întunecóse ale etimologismuluĭ, ne aduc aminte de reveriile Kratyliene saŭ de fantasiile etimologice din secolele trecute. Definiţiunea ironică, ce Voltaire dedea despre etimologia din timpul sĕŭ — „une science où les voyelles ne valent rien et les consonnes peu de chose" — se aplică din punct în punct la derivaţiunile coprinse în Lexiconul Budan. Dacă insistăm ceva maĭ mult asupră-le, o facem spre a accentua caracterul lor negativ şi a da o serie de exemple

caracteristice pentru acéstă aberaţiune etimologică ridicată la rangul de sistemă [1]).

Iată un exemplu de aferesă: *pricina* a lat. „facinus“ detrita syllaba fa et præfixa præpositione præ, quia ad hoc, ut sit causa, debet antefacere sive præagere.

De sincopă: *crac* ab ital. „cavalcione“, *drag* a lat. „diligo“ (converso l in r et i in a), *grozav* ab ital. „grossolano“, *taĭna* ab ital. „taciturnità“, quia secreta sunt tacenda.

De epentesă: *poruncesc* ab antiquo lat. „porceo“, quod significat prohibeo.

De metatesă: *slăbesc* a lat. „solvesco“, quia cum quis debilitetur et enervatur, vires resolvuntur; nisi malis deducere ab „ex-labesco“; *slăvesc* a lat. „salve!“ forma salutandi, honorandi, vel a lat. *ex* et gr. *εὐλάβεια*, religio, reveratio: est igitur *slăvesc* quasi religione sive

---

[1]) Intâĭul dicţionar etimologic al limbeĭ francese de Ménage (*Origines de la langüe française,* 1650) ţine sémă numaĭ de sens şi admite, sub raportul formal, transiţiunile cele maĭ imposibile; faĭmóse sînt la dînsul formele ipotetice intermediare—ex. haricot din latinul faba: *fabarius, *fabaricus, *fabaricotus, *faricotus, *haricotus. Şi cu tóte acestea, înzestrat c'o adevěrată divinaţiune, 70% din etimologiile luĭ Ménage aŭ fost recunoscute şi admise de Diez în al sěŭ Dicţionar etimologic al limbilor romanice.

reverentia prosequor; *slovă* a lat. „syllaba“; *slugitor*, mutato *e* in *u*, *r* in *l*, *v* in *g*, proinde ex dictione „servitor“ factum est; nisi velis deducere ab „ex-lugeo“, cum servi semper lugeant; *prost* a „pastor“....

Dacă în tóte aceste derivaţiunĭ tratarea elementuluĭ formal pare o curată parodie a bunuluĭ simţ, pentru a nu maĭ vorbi de sciinţă, apoĭ ce să maĭ ḑicem în privinţa elementuluĭ semantic? Un singur exemplu dintre cele maĭ sus citate: „slujitor“ derivă din noţiunea „a jeli“, de óre-ce slugile se bocesc într'una!

Să maĭ reproducem două-treĭ specimene etimologice: *biruesc* a lat. „vires“, quia viribus vincitur; *corabie* a lat. „arca“ per metathesim et figuram auctionis quia producitur syllaba *bie; drojdiĭ* a lat. „de et restat“, *gătesc* a gr. *κατασκευάζω* per apocopen et antithesim mutato c in g more solito; dominus pro antiquo dubenus, unde natum apud Valachos *jupân; măhramă* a lat. „membrana“, *haĭducĭ* a lat. „rhabduchi“....

In acest mod nu numaĭ slavisme, dar şi vorbe curat maghĭare şi turcescĭ se consideră de origine romană. Tendenţa laudabilă a luĭ

Petru Maĭor ca şi a contimporanilor seĭ de a învedera cu orĭ-ce preţ latinitatea limbeĭ nóstre şi a revendica ast-fel în favorul eĭ atenţiunea învĕţaţilor apusenĭ, depăşind mĕsura, ajunse la resultatul contrar. Acest exces de zel, în materie filologică, aruncă discredit asupra producţiunilor întregeĭ şcóle ardelene şi deducţiunile lor istorice — spre a mĕ servi de expresiunea energică a luĭ Cipariŭ — „se părură în ochiĭ învĕţaţilor Europeĭ ca o bătae de joc de tótă istoria şi filologia clasică." [1])

II

Aprópe o jumĕtate secol trecu de la publicarea Lexiconuluĭ Budan până la elaborarea proĭectuluĭ de Dicţionariŭ şi de Glosariŭ al limbeĭ române din partea Societăţiĭ academice. [2])

[1]) In „Disertaţia pregătitóre la Dicţionarul românesc (—latinesc—elinesc)" de G. Papadopol, publicată în Curierul de ambe sexe IV, 53—61, s'află şi un capitol consacrat la o privire asupra lexicografieĭ române, care însă nu conţine de cât o critică severă a Lexiconuluĭ Budan.

[2]) *Dicţiónariul limbeĭ române* după însărcinarea dată de Societatea academică română, elaborat ca proĭect de A. T. Laurian şi I. C. Massim. Tom. I, Bucur. 1871, tom. II (colă-

Ceĭ doĭ autorĭ, însărcinaţĭ cu executarea primuluĭ proïect, posedaŭ în teorie ideile cele maĭ înaintate despre misiunea lexicografuluĭ şi dînşiĭ 'şĭ propuseră a o îndeplini pe scara cea maĭ vastă şi după progresele din urmă ale sciinţeĭ. „Dicţionariul, ca tesaur al limbeĭ—ni se spune în „Prefaţione“— caută, sub pedépsă de a fi de puţin folos, să coprindă limba în totul sĕŭ, să îmbrăţişeze nu numaĭ forma aşa numită clasică, ci tóte cuvintele şi construcţiunile de cuvinte, nu numaĭ câte se află scrise în verĭ-ce epocă a limbeĭ, ci şi câte se pot culege din viul graiŭ al poporuluĭ, destul numaĭ ca acele cuvinte şi combinaţiunĭ de cuvinte să fie corecte şi conforme cu geniul limbeĭ. Numaĭ aşa se dâ adevĕrata fisionomie a limbeĭ, numaĭ aşa lucrarea lexicografuluĭ este ce se cade să fie, adică un op artistic plin de vïaţă. Din contră, precum mórtă

---

boratorĭ: I. Hodoş şi G. Bariţ), 1876.—*Glossariŭ*, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea saŭ forma lor, cum şi cele de origine îndoïósă, după însărcinarea dată de Societatea Academică română, elaborat ca proïect de A. T. Laurian şi I. C. Massim. Bucur. 1871. — Cf. N. Quintescu, Proïectul de Dicţionar al Societăţiĭ academice în Convorbirĭ Literare IV (1870), 350 urm.: articolul conţine o serie de judiciόse observaţiunĭ privitóre la reformele lexicale propuse de autoriĭ Proïectuluĭ.

şi fără înţeles este imaginea unuĭ om, în care pictorul n'a sciut da caracterul aceleĭ persóne, tot aşa de puţin interes va avea limba dintr'un dicţionariŭ, în care nu se vor produce tóte caracterele esenţiale ale limbeĭ".

Orĭ-ce om de sciinţă ar putea subscrie cu cugetul deplin acéstă frumósă definiţiune a meniriĭ lexicografuluĭ.

Ea ne póte arăta principiile sănătóse, de carĭ se conduceaŭ în teorie autoriĭ proĭectuluĭ de Dicţionariŭ. O aplicare consciinţiósă a acestor principiĭ ar fi avut de efect resultate durabile şi fecunde. Din nenorocire, tendenţele uneĭ şcolĭ rigurose şi subĭective, căreĭa aparţineaŭ în prima linie eminenţiĭ latiniştĭ Laurian şi Maxim, contribuiră la întunecarea şi nimicirea unor ideĭ atât de solide şi de progresiste. Nicăirea nu se constată un antagonism maĭ izbitor între concepţiunea şi desăvîrşirea unuĭ plan ca în opera acestor vrednicĭ bărbaţĭ, a căror muncă desinteresată şi îndărătnică ar fi meritat o sórte maĭ bună.

Pornind de la excelenta idee de a îmbrăţişa totalitatea graĭuluĭ romănesc în multiplele sale varietăţĭ după timp şi spaţiŭ, dînşiĭ ne deteră în practică un ce fără de nume şi fără

de formă, o adunătură de elemente bizare, carĭ n'aŭ nimic comun nicĭ cu vechea limbă românéscă, nicĭ cu divergenţele dialectale saŭ provinciale ale poporuluĭ român. Şi te coprinde o adevĕrată jale, vĕḑĕnd atâta putere de muncă risipită în vînt şi orbirea sistematică de a înlocui cu deşarte şi sclipitóre podóbe mărgăritarele graĭuluĭ românesc.

De unde însă acest contrast, acéstă strigătóre contraḑicere între teorie şi realitate?

Lucrul s'explică uşor, dacă ne aducem aminte de exageraţiunile şcóleĭ etimologice[1]). După adepţiĭ acesteĭ şcóle, poporul nostru a rĕmas, în lungul rĕstimp de la colonisare până la definitiva constituire a némuluĭ, neatins de vr'o influenţă din afară. Numerósele elemente etnice, carĭ s'aŭ cĭocnit în diferite timpurĭ cu Româniĭ, s'ar fi stins fără a lăsa vr'o urmă. Şi chĭar a-

---

[1]) Acéstă şcólă găsi un apologist postum în persóna Cav. de Puşcariŭ (cf. ale sale „Consideraţiunĭ asupra timpuluĭ şi spaţiuluĭ." Buda, 1878) şi un adept entusiast în de curînd rĕposatul Sim. Mangĭuca, ale căruĭ studiĭ limbistice saŭ o sută de etimologiĭ revendicate (în Familia d. 1883) împrospĕtară pentru un moment principiile arbitrare ale etimologismuluĭ: veḑĭ de acelaşĭ *Daco-romanische Sprach- und Geschichtsforschung,* I Theil. Oravicsa, 1891, o traducere completată a studiilor anterióre. Cf. şi Silaşĭ, *Renascerea limbeĭ româneseĭ în vorbire şi scriere,* învederată şi apreciată. Blaj, 1879.

cele popóre, carĭ aŭ dus un traiŭ secular la o-laltă cu dînşiĭ, ar fi avut o înrîurire atât de puţin însemnată, în cât nu merită atenţiunea istoriculuĭ şi a filologuluĭ. C'un cuvînt, poporul nostru s'a putut complet sustrage acţiuniĭ inevitabile a factorilor etnicĭ, atât din lăuntru cât şi din afară, atât în vechime cât şi în evul mediŭ, spre a da lumiĭ un exemplu unic în istoria civilisaţiuniĭ despre o desăvîrşită isolare etnică, despre o transmitere intactă a limbeĭ şi a cultureĭ antice: — „imaginea fiiceĭ Romeĭ eterne aşeḑată de mama pe rîpele bĕtrânuluĭ Danubiŭ".

Iată dogma istorică a iperlatinismuluĭ.

Transportată pe terenul limbeĭ şi aplicată cu acea îngustime de vederĭ, ce caracterisă tóte utopiile, ea conduse la o consideraţiune tot atât de unilaterală a elementelor eĭ constitutive: „*Singurul criteriŭ*, care caută să conducă pe lexicograful român, *este şi nu póte fi de cât romanitatea cuvintelor* în formă ca şi în materie"; —şi „un dicţionariŭ român, demn de acest nume, caută să coprindă tóte cuvintele, tóte formele şi construcţiunile de cuvinte *curat romanice*, câte vre una dată s'aŭ scris şi câte maĭ ales

se aud în gura poporuluĭ român din tóte părţile, pe unde sórtea a aruncat pe Românĭ."

Vorbele însă, carĭ nu se bucură de privilegiul romanităţiĭ, carĭ datéză din diferite epoce şi documentéză vĭaţa culturală a poporuluĭ nostru, *se vor arunca* într'un Glosariŭ, unde vor figura şi vorbele de origine nesigură, carĭ aŭ lipsă „de a trece prin purgatoriul unor maĭ lungĭ şi minuţióse discuţiunĭ."

Să nu se crédă, că autoriĭ ignoréză importanţa istorică a vorbelor străine, dar o înlătură şi, tot invocând „starea de astădĭ a sciinţeĭ limbistice", recurg la ocolurĭ spre a combate legitimitatea împrumuturilor de mult romanisate: — „acestor parasite, carĭ nu pot de cât sufoca arborele român şi împedeca regulata şi perfecta luĭ desvoltare."

Dacă li se obĭecta, că nu există popor în lume, care să nu se fi împrumutat de la alţiĭ, că nu s'află limbă fără vorbe străine, că ele denótă tocmaĭ mişcare, vĭaţă, cultură; că e un sacrilegiŭ a scóte din limbă nisce vorbe, carĭ coprind atâtea trăsurĭ viĭ din vĭaţa poporuluĭ; că, dacă limba e un mijloc de înţelegere şi de comunicare a ideilor, de ce să înlocuim vor-

bele străine *bine înţelese* de popor cu altele neînţelese?...

La atarĭ intrebărĭ juste şi temeĭnice, puriştiĭ lexicografĭ cred, că „aceste şi alte asemenĭ vorbe n'ar merita nicĭ un rěspuns, dacă am prepune măcar, că vin din una rea credinţă. Sîntem însă deplin convinşĭ, că ceĭ ce le ḑic, nu şĭ-aŭ dat tótă luarea aminte la una cestiune aşa de importantă, şi că dacă ajung la conclusiune atât de puţin fundată, causa este, că nu aŭ considerat lucrul destul de afund şi pre tóte feţele luĭ."

Şi după o înşirare de frase spre a dovedi imposibilitatea istorică, diametral opusă faptelor, că „în domeniul vĭeţiĭ intime, în religiune, în politică, în administraţiune, in legislaţiune, în ocupaţiunile de tótă ḑiua şi de tótă ora, în tot ce atinge maĭ d'aprópe pe om, verĭ-ce limbă cultă cu greŭ şi fórte rar a lăsat să pětrunḑă şi să prinḑă rădăcină vorbele străine"; — argumentarea se încheĭă c'un period ciceronian: „Propuneţĭ dară, cât veţĭ vrea, fără loc şi fără temeiŭ, exemplele altor limbĭ la imitarea Romanuluĭ; speriaţi-l de asemenea, cât veţĭ vrea, cu pretinsul atentat, ce prin expulsiunea vorbelor străine ar comite asupra vĭeţiĭ sale isto-

rice: cu nimica, dară cu nimica nu-l vețĭ aduce să respecte străinismul nerațional, care îĭ suge și-ĭ sécă cea maĭ bună vînă a vĭețiĭ sale.... Că prin curățirea limbeĭ române de străinisme s'ar șterge prețióse urme din vĭața mult încercateĭ nóstre națiunĭ, o! de acésta să nu ne temem prea mult: căcĭ plagele, ce s'aŭ adus limbeĭ nóstre, sînt așa de profunde, loviturele, ce-ĭ s'aŭ dat sînt așa de grave, în cât, verĭ cât de marĭ ar fi adoperațiunile nóstre spre a le vindeca, totușĭ vor rĕmânea icĭ și colo óre-carĭ cicatricĭ, óre-carĭ vînătăĭ pre frumósa față a acesteĭ nobile și grațióse virgine a Italieĭ!"

Cel dintâiŭ lucru, ce izbesce la rĕsfoirea Dicționaruluĭ, e enorma massă de vorbe însemnate c'o steluță și carĭ represintă, după autorĭ, neologismele intrate după 1830. In realitate însă ele sînt în cea maĭ mare parte grecisme și latinisme, carĭ nicĭ odată n'aŭ figurat și nicĭ odată nu vor figura în vr'o limbă cultă a Europeĭ. Intr'adevĕr, multe dintr'însele sînt necunoscute chĭar și limbilor romanice și autoriĭ n'aŭ făcut alt-ceva de cât a despuĭa primul dicționar latin și a-l încorpora pur și simplu vocabularuluĭ românesc. Curios este, că stilul din prefața Dicționaruluĭ nu conține nicĭ unul

din acele pretinse neologisme, introduse „în interesul istorieĭ limbeĭ“; ba din contră, acéstă prefaţă e destul de clar şi de bine scrisă, cum se póte vedea din citaţiunile nóstre! Numĕrul acestor meteorĭ lexicalĭ este atât de covîrşitor, în cât, dacă le-am lăsa la o parte, ar rĕmânea din cele 2864 de paginĭ ale Dicţionariuluĭ o simplă fasciculă.

Cât privesce vorbele, ce s'aŭ aflat în us înainte de 1830 şi carĭ se aud în gura Românilor din tóte părţile, ele nu figuréză sub forma lor actuală, ci subt aceea a prototipurilor lor latine (acia, aciariŭ, acietu, adică aţă, oţel, oţet etc.).

Cu alte cuvinte, Dicţionariul rĕposaţilor Laurian şi Maxim nu conţine, drept vorbind, nimic românesc nicĭ ca formă nicĭ ca fond şi nu póte fi considerat de cât ca o ediţiune românéscă a unuĭ vocabular latin. Ast-fel fiind, credinţa autorilor „că efecte din cele maĭ salutare pentru binele naţiuniĭ nóstre aŭ să resulte din publicarea cât maĭ neîntârḑiată a lucrăriĭ lor“ a rĕmas un *pium desiderium* şi acésta tocmaĭ pentru binele naţiuniĭ române.

Glosariul este important maĭ mult ca o colecţiune de materiale de cât ca un repertoriŭ

sciinţific. Nicĭ aci nu ne întîmpină citaţiunĭ din scriitoriĭ vechĭ saŭ modernĭ, ca şi cum n'ar exista nicĭ o urmă de literatură naţională. Etimologiile sînt adesea simple reproducerĭ după Lexiconul de la Buda. Slavismele sînt tratate în articole speciale, în carĭ discuţiunea saŭ maĭ bine ḑis contestarea originiĭ slave ĭa uneorĭ proporţiunĭ neobicĭnuite. Polemica e îndreptată maĭ ales în contra luĭ Miklosich şi acésta în tr'un mod, care desfide nu numaĭ sciinţa, dar şi bunul simţ. Compară-se, de pildă, câte-va articole numaĭ din litera B ca bălan, ban, bob, boĭar, buĭac, buruĭană etc., spre a se vedea cu câtă seriositate autoriĭ parodiază adevĕrata sciinţă etimologică, reducênd-o la o serie de supoziţiunĭ fantastice.

Iată, bună-óră, un fragment din lunga discuţiune despre originea vorbeĭ *bob:* „Invĕţatul Miklosich pretinde, că cuvîntul ar fi venit Românilor prin Slavĭ şi anume din slavicul *bobŭ;* mărturisesce însă tot-de-odată, că cuvîntul e împrumutat de Slavĭ din lat. *faba*... Dar în limba slavică cuvîntul există rătăcit şi singuratic, pre când în limba românéscă se vede însoţit de o familie numerósă: acestea sînt probe, că cuvîntul este plantă de sol românesc. Ce e drept,

cuvîntul e anevoe de redus la una vorbă latină... Şi maĭ întâĭ lătinescul *faba*, după legile generale ale foneticeĭ romănescĭ, ar fi căutat să se facă: fava, faua, faa, fa.... In loc de a trece prin transformările generale, carĭ ar fi adus completa luĭ peire din limbă (confundându-se cu Imperativul de la *facere)*, cuvîntul *faba* la Daco-Romănĭ pare a se fi transformat în mod special (dar la Macedo-Romănĭ *fava*), aşa că *f* a putut să trécă în *b*... şi ast-fel cuvîntul să ĭa forma *baba*, apoĭ, spre a inlătura ambiguitatea, *boba*, prin schimbarea luĭ *o* în *a*, căruĭa în fine s'a dat şi forma masculină *bob* cu însemnare specială...."

Ca etimologie, opera rĕposaţilor Laurian şi Maxim stă pe aceeaşĭ tréptă cu Lexiconul de la Buda, cu tóte că în acel interval de o jumĕtate secol, ce le desparte, sciinţa limbeĭ a făcut progrese uriaşe şi cu tóte că autoriĭ pretind a fi urmărit progresele, ce a făcut lxicografia în aceştĭ din urmă anĭ, şi de a fi calchiat lucrarea lor după cele maĭ bune modele de dicţionare, carĭ s'aŭ elaborat după principiile stabilite în urma acelor progrese.

Ca bogăţie de materiale şi ca execuţiune,

proïectul de Dicţionariŭ constitue un adevĕrat regres şi ar fi putut aduce cea maĭ mare pagubă studiilor de limbă, maĭ ales în străinătate, unde lumea e obicĭnuită a se încrede orbesce Dicţionarelor academice, dacă din capul loculuĭ acea operă, unică în analele lexicografieĭ, n'ar fi întîmpinat cea maĭ formală condamnare din partea romaniştilor. [1])

La noĭ în ţéră apariţiunea proïectuluĭ de dicţionariŭ trecu aprópe neobservată şi avu chĭar un efect salutar în sens negativ. Tot arbitrarul şi fantasticul, ce şcóla etimologică acumula de aprópe un secol asupra limbeĭ române, se înfăţişă de astă dată subt o lumină atât de intensivă, în cât şi ceĭ maĭ creduli înţeleseră, că a sunat în sfîrşit ora fatală pedantismuluĭ secular. Dicţionariul fu oraţiunea funebră a iperlatinismuluĭ.

III

C'un an maĭ înainte de apariţiunea Dicţionariuluĭ academic, Cihac publică, la Francfort,

---

[1]) Veḑĭ Schuchardt, De l'orthographe du roumain în Romania II, 72.—Nu puţin aŭ contribuit la surparea edificiuluĭ etimologic şi satirele literare de Hasdeŭ („Orto-Neroḑia"), de Alexandri (Dicţionar grotesc), de Odobescu (lista de bucate în Pseudokynegetikos) etc.

întâia parte a Dicţionaruluĭ sĕŭ etimologic, coprindĕnd elementele latine ale limbeĭ române în raport cu cele-lalte limbĭ romanice[1]).

Prima impresiune, ce-ţĭ lasă lucrarea rĕposatuluĭ filolog, este cu adevĕrat binefăcĕtóre. Metóda sciinţifică, care reclamă înainte de tóte o scrupulósă atenţiune a stăriĭ adevĕrate a lucrurilor şi absoluta înlăturare a subĭectivismuluĭ, este aci pentru întâia óră riguros observată într'o operă lexicală românéscă.

Dispoziţiunea e strict etimologică, grupând subt o singură rubrică întréga familie a cuvîntuluĭ românesc. Etimologia latină e urmată apoĭ de completa serie a paralelismelor romanice.

Dacă însă comparaţiunea cu restul grupuluĭ romanic e maĭ mult saŭ maĭ puţin satisfăcĕtóre, se simte tare lipsa elementuluĭ dialectal românesc, în special absenţa macedo-româneĭ aduce o scădere însemnată Dicţionaruluĭ şi-ĭ răpesce una din temeliile cele maĭ traĭnice. Negreşit, lucrările asupra graĭuluĭ român din Macedonia eraŭ în acel timp cu totul defectuóse şi rare, dar lipsa-ĭ nu rĕmâne maĭ puţin păgubitóre sciinţeĭ.

---

[1]) A. de Cihac, ***Dictionnaire d'étymologie daco-romane.*** Eléments latins conparés avec les autres langues romanes. Francfort, 1870 (XII, 332).

O altă lacună şi maĭ simţitóre încă, care până la un punct ar fi putut contrabalanţa pe cea dintâĭ, e nefamiliarisarea autoruluĭ cu vechea literatură românéscă. Acésta rĕmâne cu atât maĭ regretabil, cu cât o mulţime de latinisme, şi dintre cele maĭ importante, ce ne întimpină în vechile monumente, aŭ dispărut cu desăvîrşire din limba modernă, saŭ cel puţin accepţiunea lor a fost radical modificată. Cihac citéză, ce-ĭ drept, între izvórele sale Psaltirile de Coresi şi de Dosofteiŭ, dar pare a nu le fi utilisat de-a dreptul, mărginindu-se la câte-va citaţiunĭ de puţină importanţă.

E curios, că pe când autorul se ţine în curent cu publicaţiunile străine, el trece alăturea şi de acele opere filologice române, carĭ ĭ-ar fi fost indispensabile. Ast-fel e, bună-óră, lucrarea capitală a luĭ Cipariŭ „Principiile de limbă“ (1866), care conţine între'altele şi o listă de latinisme vechĭ românescĭ (ca meserére „milă“, aua „strugure“, descende „pogorî“, destinge „deosebi“, bia „dragă“, gintu „ném“, durore, incende etc.), carĭ tóte lipsesc la Cihac.

N'are cine-va de cât să compare litera **A**, una din cele maĭ bogate în latinisme, la Dicţionarul luĭ Cihac şi la Marele Etymologic al d-luĭ

Hasdeŭ, spre a constata enorma disproporţiune, ce a resultat pe de o parte dintr'o consultare completă a izvórelor şi dintr'o regulată utilisare a dialectologieĭ, pe de alta din ignorarea acestor două elemente indispensabile.

Din causa acestor două importante lacune, carĭ adesea se identifică — graĭul vechiŭ românesc şi cel macedonén — derivaţiunile luĭ Cihac păcătuesc nu arare-orĭ şi din punctul de vedere semantic, lipsindu-ĭ transiţiunile treptate ale semnificaţiunilor, şi maĭ cu sémă sub raportul fonetic. Sîntem într'adevĕr surprinşĭ a regăsi în „Dictionnaire daco-roman" unele apucăturĭ etimologice familiare Lexiconuluĭ Budan.

A ignora pe terenul limbeĭ este adesea un mare merit şi modestul „nescio" ar trebui să fie, la timpul oportun, una din virtuţile lexicografuluĭ. Dorinţa de a explica tot şi tóte, adesea şi inexplicabilul, conduce la arbitrar şi la desconsiderarea principiilor elementare ale sciinţeĭ etimologice.

Obscurul lipsesce în cartea luĭ Cihac. Limba română, atât de bogată în taĭne şi enigme etimologice, pare a nu poseda mistere pentru dînsul. El se încércă a lămuri tóte: bună saŭ rea, explicaţiunea e dată. Ast-fel, cu tótă prudenţa

şi metóda autoruluĭ, saŭ maĭ bine ḑis în cĭuda metódeĭ sale, vechĭul etimologism reapare din când în când cu arbitrarele sale consecinţe.

Acésta se póte vedea maĭ ales în partea II a Dicţionaruluĭ luĭ Cihac, consacrat elementelor străine ale limbeĭ române şi apărut după un interval de ḑece anĭ[1]).

Elementele latine, ca o materie adesea tratată şi maĭ uşóră, ofereaŭ maĭ puţine casurĭ de rătăcire ca elementele străine atât de complicate şi de anevoĭóse. Dar cu cât terenul se lărgea, cu atât modul sĕŭ de a vedea părea a deveni maĭ unilateral. Necunoscĕnd de cât fasa actuală a limbeĭ române, aşa cum ea sună în Moldova, locul de nascere al autoruluĭ, neţinĕnd nicĭ o sémă de luminile dialectologieĭ şi maĭ presus tóte nepreocupându-se de valórea cuvintelor în circulaţiunea lor — cum a constatat-o d. Hasdeŭ — Cihac ajunse la o conclusiune eronată despre valórea relativă a elementelor constitutive ale limbeĭ române.

După o statistică superficială şi greşită chĭar

---

[1]) A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane.* Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais. Francfort, 1879 (XXIV, 816). Acésta a doua parte obţinu, în anul următor, premiul Volney de la Institutul Francieĭ.

ˋlavice; altele ca „aglica,
obscură; ïar, printre cele
ıe uneï stofe „(a)damască",
ɟ-adreptul din italïanul da-
ı ardelén almar „dulap", care
ılavism ca şi „amuniţie" saŭ
ı ast-fel, dintre cele vr'o 20 de
an positive numaï: agneţ, ter-
ɟ bisericesc, împrumutat de litur-
din latinesce, şi arapnic, care pare a
ıă tătărescă ... adică, în termen mediŭ,
ıï mare parte din deducţiunile făcute
ıiametral opuse principiuluï etimologieï —
ˏěruluï.

Nu rĕmâne dar maï nimic saŭ maï bine
ıis chïar nimic din litera A. Şi e natural să nu rĕmâïe nimic, fiind-că iniţialul A nicï nu există la Slavï.

Negreşit, cele-lalte litere nu ofer, sub raportul etimologiilor, asemenea reducerï la ultima expresiune; dar, vrĕnd a releva pornirea către slavisare a autoruluï, am ales un exemplu caracteristic.

Gruparea elementelor sub rubrice, constituind familiï de cuvinte, este în partea I comodă şi sciinţifică; în cea d'a doua aglomeratele

lexicale devin inextricabile şi adesea nu presintă nicĭ o analogie cu vorba din capul grupuluĭ. Ast-fel sînt, sub aceeaşĭ literă A: amuţ saŭ asmut, unde se trimite la vorba „smintesc“, şi „aromesc“ cu referenţă la „mijesc“!

Şi, înainte de tóte, nicăirea nu ni se indică izvorul direct al slavismelor române. A porni de la paleo-slava e logic, dar a înşira apoĭ fără discernĕmînt seria formaţiunilor paralele din diferitele idiome neo-slave, póte fi practic, nu însă sciinţific saŭ istoric.

Tot rĕmâne deschisă întrebarea: de unde provin slavismele române, de la Bulgarĭ, Slovenĭ, Rutenĭ, Polonĭ?

A susţine, că ele aŭ fost împrumutate din „presque tous les dialectes slaves“, cum o face autorul, este o imposibilitate istorică. Româniĭ n'aŭ venit în contact direct de cât cu Bulgarĭ, Slovenĭ şi Rutenĭ, maĭ puţin cu Polonĭ şi maĭ de loc cu Ruşĭ. Cele câte-va vorbe rusescĭ de ordine militară saŭ administrativă sînt recente, în cea maĭ mare parte dispărute, şi nu pot suferi o comparaţiune cu cele-lalte elemente slavone propriŭ-ḑise.

Determinarea proveninţeĭ directe a împrumuturilor slave este cu atât maĭ interesantă,

cu cât ele — ca şi slavismele maghĭare — posed un mare interes linguistic, păstrând criteriul cel maĭ important al clasificaţiuniĭ idiomelor neoslave, anume rinismul saŭ nasalismul, de timpuriŭ dispărut din slovena şi bulgara, dar conservat în polona (ca şi în litfana). Aci din noŭ se resimte lipsa elementuluĭ comparativ dialectal, în special macedo-român, singurul în stare a decide însemnătatea istorică a acestor vechĭ împrumuturĭ.

Dicţionarul luĭ Cihac e fórte bogat în moldovenisme; din contră, muntenismele sînt slab representate şi în genere, îndată ce ese din locu-ĭ natal, se simte inexperienţa autoruluĭ pe un teren neexplorat.

Şi cu tóte aceste lipsurĭ, lucrarea rĕposatuluĭ lexicograf rĕmâne o operă de valóre, întru cât — o repetâm — pentru întâĭa óră limba română se presintă aci (maĭ ales în partea I) în realitatea eĭ vie şi nebântuită de vederĭ subĭective. Critica străină, fără a trece sub tăcere lacunele-ĭ grave, a sciut să aprecieze meritele uneĭ întreprinderĭ laborióse şi fecunde[1]).

[1]) Despre partea I cf. Rösler, *Ueber Cihac's Dict. d'étym. daco-romane.* Vĭena, 1870. — Despre partea II: Jagič, *Archiv für slavische Philologie* IV (1880), p. 637—647 şi în *Deutsche Lit-*

In ţéră, afară de câte-va cuvinte elogióse din partea d-luĭ Maĭorescu şi unele observaţiunĭ polemice de d. Hasdeŭ[1]), Dicţionarul luĭ Cihac n'a deşteptat tot interesul, ce-l merita. Cumpănind defectele şi calităţile sale, acésta operă va marca acel moment decisiv în analele lexicografieĭ române, când s'a părăsit pentru tot-d'a-una era teoriilor subĭective şi a sistemelor arbitrare în materie de limbă. Sub acest raport, studiul Dicţionaruluĭ luĭ Cihac póte fi interesant şi sugestiv[2]).

Dar o perspectivă grandiósă, menită a lăsa în umbră şi uĭtare tóte încercările lexicale ante-

---

teraturzeitung I, 2; Diefenbach, *Die rumänische Sprache in ihrer ethnologischen Bedeutung* în „Ausland" din 1880, No. 5; A. Darmesteter în *Revue Critique* din 1880 I, 375; Boucherie în *Revue des langues romanes* din 1880, No. 1—3; Morfill în *Academy* d. Ian. 1880 şi în *Athenæum* d. Martie 1880; Herrig's *Archiv f. das Studium der neuern Spr. u. Litt.* LXIV, 108 şi Gaster în *Litteraturblatt f. rom. u. germ. Philologie* I, 111.

[1]) Maĭorescu în articolul „Literatura română în străinătate" în Conv. Lit. XV, 363 urm. şi Hasdeŭ în Suplement la tomul I din „Cuvente den Bĕtrânĭ" (1880): conspectul controverselor.

[2]) Ca expresiune de recunoscinţă întru memoria luĭ Al. Cihac (mort 29 Iulie, 1887), fie permis autoruluĭ acestor rındurĭ a raporta, că lectura asiduă a cărţiĭ sale ĭ-a inspirat întâĭul îndemn a se ocupa cu studiul istoric al limbeĭ române.

rióre, s'a deschis filologieĭ române în 1884, când, prin generósa iniţiativă a M. S. Regeluĭ şi sub auspiciile Academieĭ Române, d. Hasdeŭ a luat asupră-şĭ a îmbrăţişa într'o vastă sintesă vicisitudinile cuvîntuluĭ românesc în timp şi în spaţiŭ.

Autorul „Istorieĭ critice a Românilor" şi al „Cuventelor den Bĕtrânĭ", iniţiatorul studiilor istorice şi linguistice în ţéra nóstră, cel ce a lăsat pe tóte terenurile vasteĭ sale activităţĭ urmele uneĭ puternice originalităţĭ unită cu o incomparabilă cunoscinţă a izvórelor, era ca şi chemat a întreprinde execuţiunea unuĭ „Etymologicum Magnum Romaniæ", destinat a conţine „limba istorică şi poporană", de la primele monumente cunoscute până la producţiunile actuale ale Museĭ populare[1]).

Căutând a întruni calităţile superióre ale operelor monumentale de Henricus Stephanus şi Ducange, ea trase în sfera sa şi elementul popular, acest copil vitreg al Dicţionarelor naţio-

---

[1]) *Etymologicum Magnum Romaniae.* Dicţionarul limbeĭ istorice şi poporane a Românilor lucrat după dorinţa şi cu cheltuĭala M. S. Regeluĭ Carol I, sub auspiciile Academieĭ române de B. P. Hasdeŭ. Bucurescĭ, tom I (A—Amurţesc), 1886; tom. II (Amuşĭ—âŭ), 1892.

nale, ce nu-l cunosc încă marile lucrărĭ ale unuĭ Grimm şi Littré. Restabilind şi continuând pe de o parte tradiţiunea linguistică, inaugurată de Văcărescu, Golescu şi Eliad, opera naţională a d-luĭ Hasdeŭ este pe de altă parte premergĕtórea importantelor reforme, ce maĭ curînd saŭ maĭ târḑiŭ îşĭ vor face drum în lexicografia europénă.

ELEMENTE ROMÂNE

ÎN

LIMBILE STRĂINE

Cercetările făcute până astăḑĭ asupra vocabularuluĭ limbeĭ române s'aŭ mărginit a stabili împrumuturile lexicale din idiomele popórelor învecinate. In urma unor asemenea studiĭ, executate în condiţiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin sciinţifice, posedem enumĕrarea aproximativă a elementelor *străine*, carĭ aŭ contribuit la îmbogăţirea graĭuluĭ romănesc.

Cercetărĭ în sens invers, adică despre existenţa românismelor în limbile circumvecine, abĭa aŭ fost începute.

Este învederat că, dacă Românul a împrumutat de la alţiĭ, el, la rîndul sĕŭ, a dat cu împrumut creditorilor seĭ. Aceste împrumuturĭ

mutuale între popóre sînt cu atât maĭ inevitabile, cu cât ele se fac într'un mod inconscient. Ca resultat fatal al raporturilor etnice, reciprocitatea, în atare cas, există şi nu póte a nu exista. Interesul nu stă atât în preponderarea saŭ echilibrarea datorieĭ lexicale, cât maĭ ales în faptul însuşĭ al acesteĭ reciprocităţĭ.

Intr'adevĕr, pe când importul şi exportul de cuvinte de la o naţiune la alta e unul din cele maĭ constante fapte linguistice, cantitatea elementelor împrumutate variază după diferite împrejurărĭ de natură accidentală, ca gradul de cultură, ca intensitatea contactuluĭ etnic, ca influenţă provisoriă saŭ permanentă. Un exemplu instructiv în acéstă privinţă ni-l oferă idioma ţigănéscă: pe când vocabularul român conţine 4—5 cuvinte ţigănescĭ de puţină importanţă, Ţiganiĭ aŭ împrumutat din romănesce un mare numĕr de vorbe pentru noţiunĭ indispensabile.

Numaĭ un studiŭ comparativ făcut asupra unuĭ mare numĕr de limbĭ ar putea determina adevĕrata causă a împrumuturilor etnice, în casul când nu-ĭ în joc nicĭ un moment social saŭ cultural. Pentru ce, bună-óră, îşĭ însuşesce Ţiganul din România expresiunile romănescĭ *primăvară* şi *tómnă*, pe când pentru noţiunile corelative

„vară“ şi „ĭarnă“, el se servesce de vorbele néoş ţigănescĭ: *milai* şi *ivend?*

Lucrul devine şi maĭ semnificativ, când constatâm acelaşĭ fapt în sub-dialectul evreo-german grăit în România. Evreiĭ românĭ aŭ împrumutat de asemenea cuvintele *primăvară* şi *tómnă*, dar cele-lalte anotimpurĭ eĭ le exprimă prin germanismele *Winter* şi *Sommer*.

Care să fie dar motivul uneĭ atarĭ preferenţe saŭ procederĭ lexicale?

Popórele primitive nu pot concepe de cât schimbările de temperatură cele maĭ bătĕtóre la ochĭ, de aceea anotimpurile eraŭ la început numaĭ în numĕr de douĕ: vara şi ĭarna. Acéstă stare de lucrurĭ se oglindesce în familia indo-europénă, care posede o expresiune comună pentru primăvară, vară şi ĭarnă, dar nu şi pentru tómnă. Acelaşĭ lucru îl observă Tacit şi pentru Germaniĭ ceĭ vechĭ, că dînşiĭ ignoréză anotimpul din urmă (*auctumni nomen ac bona ignorantur)*. De aci resultă, că primăvara şi tómna sînt divisiunĭ secundare şi târḑie şi caracterul lor posterior explică împrumuturile respective; pe când vara şi ĭarna, ca noţiunĭ esenţiale şi primitive, îmbracă pretutindenea vestmîntul naţional şi indigen.

Acest singur exemplu póte da o idee de importanţa etnografică a împrumuturilor lexicale. Ele aŭ o deosebită însemnătate maĭ ales pentru limba nóstră, care a fost explorată până acuma într'o singură direcţiune, în aceea a avutuluĭ eĭ străin, în a capitaluluĭ împrumutat, pe când puţine sînt încă cercetările făcute spre a constata urmele limbeĭ române în vocabularul naţiunilor, carĭ aŭ venit în atingere cu poporul nostru. Aflarea acestor urme ar forma o reacţiune binefăcĕtóre în contra exagerărilor comise în direcţiune contrară şi ar restabili întru cât-va cumpĕna în transacţiunile culturale ale popórelor din sud-estul Europeĭ.

Scopul nostru este a atrage de o cam dată atenţiunea asupra unuĭ câmp de studiĭ aprópe încă neexplorat şi a releva puţinele lucrărĭ întreprinse în acéstă nouă direcţiune, încercărĭ, carĭ pórtă în sine meritele şi lipsurile primuluĭ pas într'o carieră abĭa deschisă.

I

Singura lucrare sistematică, ce s'a publicat până astăḑĭ, e monografia d-luĭ Edelspacher asu-

pra elementelor române în limba maghiară [1]). E maĭ mult de cât probabil, că noue cercetărĭ analóge ar spori încă contingentul; dar ceea ce ne oferă d. Edelspacher e de ajuns pentru a constata influenţa, ce a exercitat-o limba nóstră asupra Ungurilor din diferitele provinciĭ ale regatuluĭ învecinat. Autorul susţine, ce-ĭ drept, că tóte saŭ maĭ tóte împrumuturile de asemenea natură ar fi mărginite la anume localităţĭ, representând tot atâtea provincialisme, ce n'aŭ căpătat un drept de cetate în limba literară. Acéstă aserţiune este însă exagerată, de óre-ce multe din vorbele maĭ jos enumerate figuréză în dicţionarele maghiare. Dar admiţênd-o chiar, acésta nu scade valórea lor etnografică, întru

---

[1]) A. Edelspacher, *Rumun elemek a magyar nyelvben* (Elemente române în limba maghiară) publicat în Revista linguistică a Academieĭ unguresci „Nyelvtudománi" vol. XII, Pesta, 1875.—Cf. asupră-ĭ Sayous în *Romania* V, 120; Neumann în *Zeitschrift f. vergl. Sprachwiss.* Neue Folge IV, 182 şi Ujfalvy în *Revue de philologie et d'ethnographie* II, 221—222. Schuchardt în studiul sĕŭ *A magyar nyelv román elemeihez* (asupra elementelor romanice în limba maghiară), publicat în „Magyar Nyelvőr" din 1889, p. 385 urm., supune uneĭ analise aprofundate elementele magyaro-romane, adică vorbele romanice ce se află în ungurescе (ca buta: span. boto, rom. but butaciŭ butuc; ca csonka: ital. cionco, rom. ciung; ca csámp: it. ciampo, rom. ciump) şi pe carĭ Unguriĭ le-aŭ căpĕtat prin mijlocirea limbeĭ române.

cât caracterul lor eminamente popular, fie şi local, e o dovadă îndestulătóre despre înrîurirea mutuală a ambelor popóre.

Romănismele în limba maghiară sînt importante şi din alt punct de vedere. Pe când aiurea împrumuturile din limba română se mărginesc la o anumită sferă — viaţa pastorală — şi privesc exclusiv lucruri materiale, aci ele ne reveléză o serie de noţiuni, cari, afară de ordinea intelectuală şi morală, aparţin cercului intim al familiei şi se ramifică în diferitele domenii ale vieţii sociali.

D. Edelspacher enumĕră 124 de vorbe românescĭ intrate în unguresce, dintre carĭ peste 100 sînt incontestabil de origine românéscă.

Printre aceste românisme primul loc merită să-l ocupe noţiunile verbale cu atât maĭ interesante, cu cât ele se rapórtă la ideĭ abstracte şi intelectuale.

Ast-fel sînt:

cine mintye adică ţine minte;

dreptál cu înţeles de „a purta proces“ de la drept;

entyinál, a închina;

nyekeszil, a necăji;

szkepál, a scăpa;

szokotál, a socoti [1]);
szuflál, a sufla;
şi alte câte-va, carĭ apar în composiţiune cu preposiţiunĭ maghĭare, ast-fel:
beszpurkál adică a spurca (*be*, prep.);
felóprilni, a opri (*fel*, prep.);
Apoĭ vin calităţile şi însuşirile de ordine fisică şi morală:
borbát „sprinten, sîrguitor“ adică bărbat;
kope „sburdalnic“ adică copil (kopely);
muta, mut;
nérévas „şiret, viclén“ adică nărăvaş;

---

[1]) Vorba trecu pe de oparte la Ungurĭ, ĭar pe de alta la Rutenĭ, la carĭ păstrâ sensul primitiv „a păzi saŭ îngriji de vite“ (*sokotiti*, pascere). Termenul aparţine probabil sfereĭ pastoralĭ şi ca expresiune cĭobănéscă (Rœsler îl pune în legătură cu paleo-slavul *skotŭ* „vită şi banĭ“) fu rĕspândit el de Românĭ în Ungaria şi Galiţia. In vechea limbă românéscă *socotesc* avea sensul general „a îngriji“, aplicat la vite saŭ la ómenĭ. In Pravila lui Vasile Lupu cĭobanul se numesce „socotitorĭul turmeĭ“, ĭar în a luĭ Mateiŭ Basarab (p. 73) „duhovniciĭ socotitorĭ de locurĭ se chémă“ (cf. *pastor*, aplicat preoţilor evangelicĭ); dar şi cu sens general în prima Pravilă (p. 7): „de va socotĭ un om un pom şi-l va crésce“... Sensul de „numĕrare saŭ calculare“ a resultat din cel primitiv în urma daraverilor cu cumpĕrarea saŭ vîndarea vitelor, şi de la acéstă semnificaţiune materială s'aŭ tras alte douĕ ideale: „a presupune“ şi „a reflecta“, întocmaĭ precum *samă* (= lat. examen) însemnézà tot-d'o-dată „numĕr, socotélă“ şi „atenţiune, reflexiune.“

nerod, *nyegra* „ócheş“, *murga* „murg“, *rojb* „roĭb“, *rosca* „roşcovan“ etc., la carĭ se pot adăoga substantivele abstracte ca *gerscáva* adică gălcévă, *szecsita* „secetă“ etc.

Numaĭ un contact intim póte produce împrumuturĭ de verbe şi de adjective, de óre-ce o atingere superficială şi trecĕtóre se manifestă prin întroducerea unuĭ numĕr de substantive dintr'o sferă exclusiv materială. Ast-fel, cu tóte că turcismele nu-s puţin representate în vocabularul român, ele n'aŭ de înregistrat în limba nóstră nicĭ o noţiune intelectuală, nicĭ un verb.

O convieţuire nu maĭ puţin intimă dovedesc noţiunile luate din cercul familieĭ ca următórele:

ficsor adică fecĭor;

kuszkura, cuscru ;

mósuly „moşul“ şi *masa* „móşă“ ;

nanás, nănaş;

nyepota şi *matusza* (acésta din urmă din latinul *amita* cu sufixul *usia*: cf. cătuşă din catus) ; *nyirely* „mirele“, *nyirásza* „mirésă“, *nunta, zeszter* „zestre“ şi *szuráta* „surată“, *vé[r]sár* adică ver[i]şóră şi *vérje* „verie, rudenie“ (ambele de la „vĕr“ din latinul *verus* sc. consobrinus, de unde macedo-rom. cusurinu, care, în privinţă

semantică, se póte alătura de spaniolul *germano* din germanus sc. frater).

In urmă vine materialul lexical, care se rapórtă la sferele cele maĭ variate, la diferitele domeniĭ ale natureĭ, la ocupaţiunĭ, la obĭecte de prima necesitate.

Relevâm maĭ întâĭ pe cele ce aparţin păstorituluĭ:

csobán şi *pakulár* adică păcurar;

col saŭ ţol, *kacsulya*, *koszok* şi *zabun;*

kaskaval, urda, *meringya* „merindă“ şi *hodály*, odaĭe;

berbecs, buhay saŭ buhaĭul, *kecel* „căţel“, *kirlan*, *miora* etc.; şi încă câte-va animale, afară de cele pomenite, ca: *cincar* saŭ ţînţar, *kertica* „cărtiţă“, *kurka*, *liliak*, *moca* saŭ mâţă etc.

La agricultură se rapórtă:

kopács, *kacsán* „cocén“, *kapica* „căpiţă“, *málé* saŭ mălaiŭ şi *sémunca,* sĕminţă.

Apoĭ câte-va plante: *ardél* „ardeiŭ“, *alakor* saŭ alac, *bisziók*, busuĭoc, *gurasztra* „colastră“ şi *musacol*, muşăţel.

La sfîrşit înşirâm pur şi simplu pe următórele de diferite categoriĭ, menţionând numaĭ pe cele importante:

csercsely, „cercel“, *csimpolya* „cimpoiŭ“, *gárd*,

golonc „glonţ“, *kovrics*, *karuca* „căruţă“, *ketran* „catran“, *kompina* „cumpĕnă“, *kurelye*, *limány*, *marfa*, *matász* „mătase“, *palacsinta* „plăcintă“, *pakura*, *pirkorics* „pricoliciŭ“, *putregály* „putregaiŭ“, *ramasz* „rĕmas, rest“, *tokány* „tocană“, *vápor* adică vapor ş. a.

Negreşit, nu tóte aceste romănisme datéză din aceeaşĭ epocă şi cronologia lor se póte întru cât-va stabili după legile fonetice ale limbeĭ maghĭare.

Cea maĭ mare parte dintre romănisme aŭ intrat în unguresce subt o formă dialectală propriă Banatuluĭ. Caracterul dominant al vocalismuluĭ bănăţén—muĭarea luĭ *e* — îl regăsim în maĭ tóte aceste împrumuturĭ: cf. mintye, kurelye, meringya (merindĭe), nyepota, nyegra, nyekezsil, entyinál etc.

Spiritul limbeĭ unguresci, ca şi al întreguluĭ grup linguistic caracterisat prin armonia vocalică, nu îngădue dubla consonanţă la începutul vorbelor şi caută a o evita prin intercalarea uneĭ vocale. Ast-fel, împrumuturĭ ca *golonc* (glonţ) saŭ *palacsinta* (plăcintă) trebue să fie maĭ vechĭ de cât verbe ca *trankál* (trăncănesc) saŭ *szkepál* (scap), carĭ nu observă acéstă lege fonetică.

Accentul e un criteriŭ nu maĭ puţin decisiv pentru epoca ımprumuturilor: vorbele carĭ aŭ păstrat accentul românesc (ca árdél, pakulár), sînt maĭ recente de cât cele ce aŭ fost supuse intonaţiuniĭ maghĭare (ca alakor, menteni etc.).

Maĭ observâm încă, că sonul caracteristic al limbeĭ române—*ă*—e redat unguresce obicĭnuit prin *e*: gercsáva, gergelice (gărgăriţă), ketran etc.

S'a vĕḑut, că ordinile de ideĭ, ce represintă aceste românisme, sînt îndestul de felurite spre a rĕspunde aserţiuniĭ luĭ Hunfalvy, că vorbele împrumutate de Ungurĭ din românesce s'ar referi exclusiv la vĭaţa pastorală [1]; şi dacă nu ating sfera politică şi religiósă, ele nu sînt maĭ puţin variate şi caracteristice. De alminterea, Hunfalvy nu face de cât a re-

---

[1]) Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche.* Wien, 1883, p. 223—225. Veḑĭ şi *Die Ungarn oder Magyaren.* Wien, 1881, p. 67: „Nu găsim în limba maghĭară elemente române.... Acéstă absenţă de vorbe române dovedesce dar incontestabil, că dincóce de Tisa şi în Transilvania de astăḑĭ n'a existat Românismul în secolul IX—XI". Cf. şi Xenopol, *Teoria luĭ Roesler,* cap. VIII: limba. Adăogâm cu părere de reŭ, că tot ce susţine autorul în privinţa românismelor din limba maghĭară e lipsit de orĭ-ce basă sciinţifică.

peta conclusiunile premature, la carĭ ajunse E-delspacher în citatul seŭ studiŭ. După ce susţine, că „atingerea anterióră a celor două popóre n'a fost nicĭ aşa de intimă nicĭ aşa de importantă ca astădĭ", observă în privinţa calităţiĭ însăşĭ a vorbelor împrumutate (p. 116), că „ele nu figuréză nicĭ în sfera politică şi religiósă, nicĭ in genere în sfera factorilor culturalĭ maĭ înalţĭ şi că majoritatea romănismelor duc o vĭaţă nomadă în limba maghĭară."

Vocabularul limbeĭ maghĭare abĭa a început a fi scrutat din acest punct de vedere. El reservă probabil constatărĭ ulterióre, carĭ vor infirma nisce asertiunĭ atât de generale. De acéstă natură sînt de pildă ingeniósele observaţiunĭ ale d-luĭ Hasdeŭ cu privire la originea cuvintelor *mântuesc* (lat. mantum : cf. scap din capa „manta") şi *alac* din Magnum Etymologicum. Atarĭ cercetărĭ vor revendica în favórea limbeĭ române o serie de vorbe considerate ca maghĭarisme şi carĭ figuréză subt acéstă rubrică în Dicţionarul luĭ Cihac.

Aci ar fi locul să vorbim şi despre Saşiĭ din Transilvania, carĭ aŭ dus un traiŭ secular împreună cu Româniĭ, aşa că multe din credin-

ţele lor se regăsesc la Saşĭ[1]. Dialectul lor german trebue să conţie de asemenea urmele acesteĭ convieţuirĭ. N'avem însă nicĭ o scire în acéstă privinţă.

II

Toţĭ etnografiĭ aŭ relevat puterea de resistenţă a Românilor. Nicĭ unul din popórele învecinate n'a putut să-l absórbă; din contră, crescerea lor e constantă şi în paguba elementuluĭ străin. Eĭ sînt înzestraţĭ c'o forţă rară de expansiune, mulţumită ocupaţiuniĭ lor de căpetenie — păstoritul. Ca cĭobanĭ, Româniĭ pribegeaŭ din păşune în păşune şi acesteĭ pornirĭ îĭ datoresce poporul nostru puternica sa expansiune între Marea Adriatică şi Marea Négră. Pe lângă crescerea vitelor se adaose facerea brânzeĭ şi negoţul caravanelor (*turma* cu sens de „caravană" în Serbia şi Muntenegru). Vorba *brânză* (sub forma *brença* „caseus valachicus" într'un document ragusan din 1357) şi aprópe întréga terminologie cĭobănéscă s'a împrăştiat

---

[1]) In basmele săsescĭ culese de Haltrich, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande*, 4 ed. Wien, 1885 se află multe de origine românéscă.

în munţiĭ Carpaţĭ şi în ţĕrile învecinate prin migraţiunile Românilor în Alpiĭ Dalmaţieĭ şi în Carpaţĭ.

Acéstă migraţiune, începênd încă din secolul al XII-lea, porni în două direcţiunĭ opuse.

Una pĕtrunse maĭ întâĭ în Serbia şi de aci spre Nord în ţĕrile locuite de Croaţĭ până la Triest, lăsând în urma lor diferite coloniĭ (ca în Istria orientală şi în insula Veglia), carĭ până astăḑĭ, deşi slavisate, dovedesc prin limbă originea lor românéscă.

Alta apucă spre Nord-estul Europeĭ şi înfiinţă în Galiţia un şir de coloniĭ numite „românescĭ" (Woloska, Walachowka, Wolochy), carĭ, isolate, se contopiră cu Rutenĭ, dar lăsară despre existenţa lor urme în toponimia Galiţieĭ, în graĭul Rutenilor, în costumul şi în datinile Huţénilor.

Miklosich urmăresce într'o importantă monografie, căreĭa îĭ datorim şi datele de maĭ sus, aceste migraţiunĭ pe de o parte în Istria, Croaţia şi Serbia, ĭar pe de alta în Galiţia, Polonia, Rusia meridională, apoĭ în ţéra Cehilor, Moravilor şi Slovacilor [1]).

---

[1]) Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatinischen Alpen und den Karpathen.* Wien, 1880.

Grupâm în tabloul următor elementele cĭobănescĭ împrumutate din terminologia românéscă şi carĭ sînt comune maĭ tuturor popórelor slave saŭ slavisate:

bacza „baciŭ“, la Polonĭ; bača, la Moravĭ şi Slovacĭ;

brença, la Serbĭ; bryndza, la Rutenĭ; brendza, la Polonĭ; brynza la Slovacĭ;

dêli „dél“, la Serbĭ; dil, la Rutenĭ; dêl, la Slovacĭ ca nume de munte, precum „măgura“ în Galiţia;

frula „fluer“, la Serbĭ; fujara, la Rutenĭ; flojara, la Huţénĭ; fuiarka, la Polonĭ;

glag „chég“, la Moravĭ; glieg, la Rutenĭ; klag, la Polonĭ;

merinde, la Rutenĭ; merenda, la Slovacĭ;

putera „vas de făcut brânză“ (putină), la Rutenĭ; putyra, la Polonĭ şi Slovacĭ; cf. gielata (la Polonĭ) şi geleta (la Slovacĭ) din „gălétă“;

struga „cirédă mare“ (strungă) la Serbĭ; strunga, la Slovacĭ;

taystra „traĭstă“, la Rutenĭ; taneystra, la Slovacĭ;

turma „caravană“ la Serbĭ şi la Rutenĭ;

turma „turmă“ la Polonĭ; turmar „cărăuş“ în Croaţia;

urda, la Rutenĭ; horda, la Polonĭ; urda, la Slovacĭ;

vatra, la Slovacĭ; watra, la Polonĭ; vatra „foc“ (cf. lat. focus) la Rutenĭ (vaterka „vatră“);

žentica „jîntiţă“, la Rutenĭ; ženczyca, la Polonĭ; žinčica, la Slovacĭ.

Afară de nomenclatura pastorală comună, maĭ avem de înregistrat urmele isolate lăsate de Românĭ în vocabularul acestor popóre.

In limba serbă: beşika, balega (cf. bale), katun (katunar, katunişte) „regio pastoria“, kukuta, kustura, klisura „strîmtóre“ (clausura), faca „faţă“, luşija „leşie“, urlati „urlu“ etc.

In limba slovacă: drac „balaur“; cf. moldanky „bucĭum“ (=moldovenesc) etc.

In limba ruténă: arhat (argat) „lucrător cu luntrele de pescarĭ“, cara şi carina „ţéră, ţérină“, dzer „zer“, korkobeć „curcubeu“, malaj, part „noroc“ (parte), sap „sapă“, sokotiti „pasc“ (socotesc), trembyta „trîmbiţă“, vatah, ženepyn „şnépân“; — buna, bunyka; moşa moşul, muşia (la Ruteniĭ din Bucovina); — bowhar „boar“, bukata, cara „glótă“ (ţéră), facarnyj „făţarnic“, fijin „fin“, foja „cracă“ (fóĭe),

folos, frembija „frânghie“, harmasar, kapestra, karuca „căruţă“, kiptari „pĭeptar“, lew „leŭ“, lok, malaj şi mamalyĝa, putere „putere“ (puternyi „puternic“), putnĭa (putină) „vas de lemn pentru adăpat caiĭ“, rypa, samanaty „a sĕmêna“, stympyrati, tjar „chĭar“, urytnyi „urît“, ware „óre“, venit „folos“ [1]).

Cum se vede, elementele romănescĭ din ruténa sînt importante şi numerόse. Ele de sigur ar putea fi considerabil sporite, exploatându-se în acéstă privinţă colecţiunea etnografică întreprinsă de societatea geografică rusă, care a trimis, acum 20 de anĭ, o misiune scinţifică dirijată de Cĭubinski pentru explorarea teritoriuluĭ rutén. Lucrările (Trudy) aŭ început s'apară de la 1872 şi îmbrăţişéză întregul material etnografico-statistic a regiuniĭ meridionale a Rusieĭ. Acéstă publicaţiune într'adevĕr monumentală este de o importanţă capitală şi pentru folklorul român [2]).

[1]) Pe lângă aceste elemente lexicale, nume de munţĭ, pădurĭ şi rîurĭ în Galiţia: ca Măgura, Negrowa, Lungul, Rotundul, Kapul; şi nume de sate: ca Akryszory, Fereskul, Strymba etc. culese de Kalužnjacki ap. Miklosich, *Wanderungen*, p. 25 urm.

[2]) *Trudy* etnografičesko-statističeskoj ekspedicii v zapadno-russkij kraj, 6 vol. Petersburg, 1872—77, şi anume:

Dintre popórele slave, nicĭ unul n'a venit cu Româniĭ în atingere maĭ intimă şi maĭ îndelungată ca Bulgariĭ. Pe lângă acésta, s'află sate in Bulgaria şi Serbia, maĭ ales pe malurile Dunăriĭ, locuite aprópe numaĭ de Românĭ. Limba bulgară trebue decĭ să fie fórte bogată în românisme din diferite epoce; din nenorocire, vocabularul bulgar n'a fost încă nicĭ măcar codificat, necum supus uneĭ cercetărĭ sciinţifice. Vom face dar numaĭ câte-va indicaţiunĭ culese din monografia luĭ Miklosich asupra vorbelor străine în limbile slavice [1]):

Materiale (superstiţiunĭ, eresurĭ, fermece, ghicitorĭ şi proverbe); II Basme; III Calendar popular (credinţe, obiceĭurĭ şi cântece privitóre la diferite ḑile); IV Sărbătorĭ şi Datinĭ (la nascere, botez, nuntă, înmormîntare etc.); V Cântece (de dragoste, casnice, satirice etc.) şi VI Obiceiurĭ juridice şi Elemente etnice (Evreĭ, Polonĭ şi alte naţionalităţĭ nerutene).

[1]) Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen.* Wien, 1867.—Cf. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 115, unde se citéză de asemenea câte-va românisme. Intr'un articol „le mécanisme grammatical peut-il s'emprunter?" publicat de Bréal în *Mémoires de la Société de Linguistique*, vol. VIII, 2. 191—192 (1890) Möhl adaogă câte-va exemple instructive din bulgăresce. El identifică, după Miklosich, unele colective bulgare cu desinenţa pluraluluĭ românesc în *urĭ*, şi rapórtă vocativele sĕrbo-bulgare în *-le* la vocativele românescĭ întrebuinţate cu articol ca *omu-le!* Maĭ adăogâm diftongiĭ *ea* şi *oa*, trecuţĭ de la Românĭ la Bulgarĭ, la Ţiganĭ şi la Slovacĭ.

Cer (cerrus), disagi, kapacina, kapistra (la boĭ), karuca şi karucar, furka şi furkulica, guşa, leğa „credinţă“, lişija, maj (adv.), masa, palarija, plačinta, porta, pazitor, puj şi puika etc.

Şi maĭ săracĭ în informaţiunĭ ne aflăm faţă cu limba albanesă şi neogrécă, asupra cărora limba nóstră — în special dialectul macedo-român — a trebuit să influenţeze prin îndelungul contact al elementuluĭ românesc cu aceste popóre. Asupra acestuĭ punct important n'avem nicĭ măcar o simplă indicaţiune [1]).

Spre a termina cu popórele din peninsula balcanică, ar trebui să pomenim ceva şi despre românisme în limba turcă; dar nicĭ aci nu sîntem maĭ norocoşĭ şi, cu tóte că există o scurtă monografie despre elementele slave, maghĭare şi române în vocabularul turcesc — ultima lucrare a luĭ Miklosich — ea e cu totul imperfectă

[1]) D. Erbicénu, în *Cronicariĭ grecĭ* (Buc. 1888), p. XII notă, pomenesce de câte-va românisme în limba neogrécă (ca *τζάρα, μουσία* etc.); dar d-sa uĭtă, că acestea aparţin stiluluĭ cronicarilor, ĭar nicĭ de cum limbeĭ grecescĭ. Acésta e atât de adevĕrat, că vistierul Stavrinos însoţesce poema-ĭ despre isprăvile luĭ Mihaiŭ Vitézul (cf. Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire. Paris, 1877) c'un mic vocabular de „*λόγια βλαχικά*“: ca *Δόμνα* (*ἡ γυναῖκα τοῦ ἀφεντός τῆς Βλαχίας*), *Καλαρί'σιδες* (*Καβαλλαρία*), *Μβουκάτια* (= bucate „avere“), *Τζάρα* (*ὅλη ἡ ἐπαρχία τῆς Βλαχίας*) etc.

şi abĭa atinge chestiunea. Ca o curiositate relevâm faptul, că autorul eĭ n'a putut descoperi de cât un singur cuvînt romănesc în limba turcă — *masa* — ce-l regăsim la Sĕrbĭ şi la Bulgarĭ. [1])

III

Ne-a maĭ rĕmas să vorbim despre treĭ popóre, carĭ de secole trăesc pe solul patrieĭ nóstre şi ale căror vicisitudinĭ istorice presintă o analogie izbitóre: Armenĭ, Evreĭ şi Ţiganĭ. Câteşĭ trele ale lor idiome aŭ fost influenţate de limba română, dar în proporţiunĭ neegale, ce corespund probabil stăriĭ sociale şi intelectuale a fie-căruĭa din aceste popóre. Le vom cerceta treptat după gradul acesteĭ influenţe.

Ţiganiĭ aŭ încercat o înrîurire covîrşitóre şi România fiind unul din principalele popasurĭ ale acestuĭ ném pribég înainte de a se fi rĕspândit în Europa, idioma lor este ca şi

---

[1]) Miklosich, ***Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze.*** Wien, 1889.

imbibată de elemente românescĭ. Şi acest capital lexical eĭ l-aŭ purtat cu dînşiĭ în lungile lor colindărĭ prin tóte ţĕrile europene. Intr'o lucrare capitală, Miklosich urmăresce aceste cutreerărĭ ale graĭuluĭ ţigănesc de-alungul Europeĭ şi constată, că unele românisme definitiv intrate în limba Romilor (cum se numesc eĭ însişĭ), aŭ fost transportate până la punctul extrem al migraţiuniĭ Ţiganilor în Europa, până în Spania. Intr'adevĕr, în sub-dialectul ţigano-spanĭol regăsim vorbe ca *ceriŭ*, *ĭert*, *lume*, *plaiŭ* şi altele de aceeaşĭ importanţă semantică.[1])

După materialele adunate de ilustrul slavist ne vom încerca a da o idee de importanţa împrumuturilor ţigănescĭ, alegĕnd cu preferinţă colecţiunile lexicale făcute în provinciile odinióră românescĭ, Basarabia şi Bucovina.

Aceste împrumuturĭ pot fi grupate după următórele categoriĭ:

Corpurĭ şi fenomene cosmice: ceriŭ, stè, curcubâŭ, nourĭ, aĭer, roŭ(ă), fulgerilĭ, tunilĭ (tunet), untunerecu (cf. galbăn, albastru);

din sfera politică şi militară: ympyratu şi

---

[1]) Miklosich, ***Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's.*** Wien, 1872—78, vol. II, p. 42 şi passim.

ympyratésa, moşiya, ryzboiŭ şi bataliya, óste şi oştén, oraş şi cetate, turnu, săjata;

din sfera religiósă: pomana şi bodaprostia (cu sens de „jertfă“), nunta etc.;

nume de animale: leŭ, şerb (cerb), momiţă, mâţă, şoricu; gultúru (vultur), raţa, cocostîrc; brósca, scoĭca, topîrlă (şopîrlă);

noţiunĭ relative la timp: primăvara, tómna, diminéţa, târḑiŭ, sadauna (tadauna = totd.), pe urmă, lung, des, scurt etc. precum şi numele unor ḑile ale săptămâniĭ ca luyi (=lunĭ) şi numeralul cincĭ-ḑecĭ;

noţiunĭ privitóre la spaţiŭ: câmp, munte (cu sens de „stâncă“), plaiŭ „munte“, marea, lac, pâriŭ, izvor, golbură (holbură), mal, ĭezatură etc.;

unelte indispensabile Ţiganuluĭ: amnariŭ, ĭasca, lyulyauă, cósă, tocilă, pucĭós, zmólă etc.

Vorbe române cu sufixe ţigănescĭ şi anume: adjectivele: luminimĭ „luminos“, ascuţin „ascuţit“; substantivele: judekesáŭ „judecător“, ymprejuralesco „împrejurime“; verbele: judekin „judec“, bukurisaĭlem „mĕ bucur“, tristosem „mĕ întristez“ etc.

Tóte acestea într'o listă de 80 de vorbe peste tot. Numaĭ din formula ţigănéscă a Ta-

tăluĭ nostru, aşa cum ea sună în Bucovina, relevâm următórele românisme şi locuţiunĭ întregĭ românescĭ: cerĭ, sfiinţit, împărăţia, pe voya, yertesar, în kale de ispită...

Dar influenţa nu se mărginesce numaĭ la vocabular, ci Ţiganul a sciut a-şĭ însuşi modul de a vedea şi de a cugeta al Românuluĭ. Basmele şi cântecele ţigănescĭ, culese în Bucovina şi publicate de Miklosich (în vol. IV), conţin motive şi forme românescĭ. Intâĭul basm e întitulat „înşiră-te, mărgăritarĭ" şi începe cu „duĭ sfeţĭ (=feţĭ) logofeţĭ"; în cel d'al doĭlea figurézăeroiĭ legendarĭ Parau-kaşt şi Parau-ol-barĭ, o traducere literală după „Frânge-lemne şi Sfarmă-pétră", şi Ḑînele ca geniĭ rele femeescĭ; cel d'al patrulea întitulat „Nazdravanu" reproduce formula iniţială a basmuluĭ românesc: phenem ka sas ek împăratu „spun că era un împĕrat (=ci că era un...)"; cel d'al ḑecelea e întitulat „Petri Fet-frumos".

In fine, ca o ultimă analogie, eroul cunoscuteĭ legende despre mânăstirea Argeşuluĭ pórtă şi la Ţiganiĭ din Turcia (Miklosich III, 12) numele de *Manole*, dar acolo e vorba de un pod ca şi în tradiţiunea grécă. In nicĭ una însă din

tradiţiunile respective la cele-lalte popóre nu figuréză un meşter cu numele de Manole [1]).

Din contră, Ţiganiĭ, din causa stăriĭ lor degradate, n'aŭ transmis vocabularuluĭ român de cât un numĕr infim [2]) de vorbe şi acestea denótă în special însuşirĭ nefavorabile.

Atarĭ ţiganisme sînt:

cĭurdesc în loc de „fur“ aplicat în special

---

[1]) Veḑĭ studiul meŭ ***Legenda meşteruluĭ Manole la Greciĭ modernĭ*** în Convorbirĭ lit. XXII, 669—682.

[2]) Curat absurde şi fantastice sînt următórele aserţiunĭ făcute de străinĭ în acéstă privinţă. Un óre-care Kohl (ap. Pott, „Zigeuner“ I, p. VII nota) pretinde despre Româniĭ din Transilvania, că dînşiĭ, avênd maĭ mult a face cu Ţiganĭ, aŭ împrumutat de la eĭ „o mulţime de vorbe pentru lucrurĭ şi fapte necuviincĭóse“. Iar cunoscutul ţiganist frances Bataillard (în „Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe orientale“ în ***Revue critique*** din 1870, II, 191—218) susţine la p. 179 nota: „Un roumain très intelligent m'assure (observation fort importante si elle se vérifie pleinement) que tous les termes de métier en roumain, sauf innovations récentes bien entendu, sont empruntés au bohémien“. E de prisos a adăoga, că nicĭ unul nicĭ altul nu citéză vr'o probă — din motivul că o atare nu există. Nu maĭ puţin absurde sînt cele scrise de Baronzi (Limba română şi tradiţiunile eĭ, p. 21) despre ţiganisme în românesce. Este adevĕrat însă, că ţigănésca forméză un contingent important în limba cârâitorilor din România ca în graĭul hoţilor din întréga Europa: vorbe hoţescĭ ca ***gagiù*** „stâpân“, ***mol(ete)*** „vin“ saŭ ***love(le)*** „banĭ“ sînt de acéstă origine; cf. Hasdeŭ, ***Principiĭ de Linguisticà,*** p. 44.

Ţiganilor: din čorao „fur“, la participiŭ *čordo*, de unde verbul romănesc;

calâŭ „gâde“ din *kaló* „negru, ţigan“: calâiĭ recrutându-se maĭ ales dintre Ţiganĭ;

benga „drac“, vorbă familiară cu deosebire în Moldova, de la benga, numele ţigănesc al dĭavoluluĭ;

barós „cĭocan mare şi greŭ“: vorbă ţigănéscă din *baró* „mare“ etc.

Mai adăogâm şi sufixul adjectival ţigănesc *enghero* (cf. *herongero* din *hero* „cópsă“), care s'anină la unele vorbe spre a le da o înfăţişare ridiculă: suflengheru (suflet), fofengheru (lucéfĕrul dimineţiĭ), bostromengheru (originea şi însemnarea obscure) etc.

De aceeaşĭ origine sînt în sfîrşit vorbele: *rudar* „ţigan aurar“, *dirvar* „ţigan lemnar“, *puradeŭ* „prunc de ţigan“ (cf. *danciŭ* şi *dânciucu*), *tanana* „joc ţigănesc“, *şandrama*... pe când, din contră, expresiunĭ relative la vĭaţa ţigănéscă (ca sălaş, şatră, laĭe, vatră, gĭude, vătaf, bulubaşa etc.) aŭ pĕtruns din romănesce în graĭul Romilor.

Sub-dialectul evreo-german din România a împrumutat de asemenea o serie de romănisme

fórte întrebuinţate şi carĭ în majoritatea casurilor nu posed echivalente germane. Din punctul de vedere fonetic sonul caracteristic *oa* se reduce în evreo-germana la *o*, ĭar silabele *că* şi *gă* se resolvă în *ke* şi *ghe* (ca şi în unguresce).

Verbelor române li se anină desinenţe germane: skap-en „a scăpa“ (skap-e, skap-est, skap-et...) etc.

Termenĭ importanţĭ ca primăvară şi tómnă (tomnă), ca nepot, ţăran (cu pluralul germanisat: ţăren-er) aŭ intrat definitiv în acest graiŭ, ca şi numele animalelor: ariciŭ, berbec, cĭóră (čoră), maĭmuţ(ă), măgar, bróscă (broske) etc.

Câţĭ-va termenĭ de grădinărie ca: porumb saŭ păpuşoiŭ, caisă şi zarzără, dude, pepene şi strugur, cójă (koje) şi sĕminţă etc.

Şi următórele pentru noţiunĭ de diferite categoriĭ: bordeĭ, cântar (kánter, cu accentul germanic), cleşte, craiŭ „desfrînat“, dram (drēm din dräm, cu umlaut), dulap, gârlă (gherlă), han (diminutiv germanic: chändl), labă, magazie, moşie, oca (ókă), perdea (pardé), potcóvă (potkovă), şanţ, talpă, tavă, tavan, vatră etc. [1])

---

[1]) Maĭ pe larg despre acésta în al meŭ *Studiŭ dialectologic asupra graĭuluĭ evreo-german*. Bucurescĭ, 1889, p. 75—78.

In fine Armeniĭ, carĭ se aşeḑară în Moldova încă înainte de secolul al XIV-lea, nu s'aŭ putut sustrage nicĭ dînşiĭ uneĭ influenţe seculare, cu tóte că ea nu trebue să fie considerabilă din causa caracteruluĭ exclusiv şi al traĭuluĭ isolat al acestuĭ ném. Acésta explică şi lipsa desăvîrşită a armenismelor în limba română. Din potrivă, în limba arménă aŭ intrat maĭ multe romănisme, cum o constată profesorul Hanusz într'un interesant studiŭ despre graĭul Armenilor din Galiţia.

Cele maĭ multe dintr'însele aparţin regnuluĭ animal: berbegĭ, cerb, gĭunc, ĭepur, kokoveĭka, mundzul, mâţa.

Importante 's verbele admise numaĭ sub forma lor participială în unire cu un auxiliar armén: ferit şi grăbit (+ilalú); oprit, păzit, scăpărat şi suferit (+ anelú); — şi cele câte-va adjective: urit, vestit, sgrăcit...

Armén era la noĭ odinióră sinonim cu negustor, comercĭul fiind ocupaţiunea principală a Armenilor. E interesant a regăsi în graĭul lor câţĭ-va termenĭ comercialĭ ca: negustor, bolt(ă), banĭ... apoĭ expresiunĭ ca: domna, curtan (curtén), cumnat, gĭuruit, făgăduĭală...

In fine, seria de vorbe: arutúr (arătură),

brad, fag, gĭug, ghindă, krangă, butúk; dzer (zer), malaiŭ, samakis; koma, pintin, karar (cărare), porta, prund, parav (părâŭ), furculiţă, năma (numaĭ)... [1]).

Aceste însemnărĭ repeḑĭ asupra elementelor române în limbile străine presintă un mare interes etnologic şi asemenea studiĭ vor contribui la o maĭ dréptă apreciare a influenţeĭ, ce a exercitat-o limba română asupra idiomelor învecinate şi asupra graĭurilor, carĭ trăesc în mijlocul eĭ. Când se va trage bilanţul general al împrumuturilor etnice, se va vedea, că spiritul român n'a fost nicĭ maĭ puţin darnic în bogăţia sa, nicĭ maĭ puţin larg în puternica-ĭ expansiune ca popórele, carĭ aŭ izbutit a-şĭ afirma individualitatea şi a lăsa urme însemnate în evoluţiunea sa istorică.

---

[1]) Hanusz, *Sur la langue des Arméniens polonais*. Cracovie, 1886, citat şi reprodus după d. Hasdeŭ „Armeniĭ în România" în *Revista Nouă*, An. III (1890), p. 128—135.

STAREA ACTUALĂ A FILOLOGIEI ROMÂNE

OCHIRE RETROSPECTIVĂ

(1870—1892)

Ne vom încerca a resuma în paginile următóre, de natură maĭ mult bibliografică, activitatea filologică din cursul ultimelor două decenii, atât din ţéră cât şi din străinătate, relativă la Românĭ. Cuvîntul „filologie“ e luat aci în accepţiunea-ĭ cea maĭ largă, aşa cum ea fu aplicată de Bœkh pe terenul clasicităţiĭ greco-romane şi de fraţiĭ Grimm în domeniul limbilor germanice. In acest sens, filologia îmbrăţişéză vĭaţa unuĭ popor în principalele manifestărĭ ale

inteligenţeĭ sale şi se identifică până la un punct cu cultura sa, care coprinde pe de o parte limba şi literatura, ĭar pe de alta moravurile şi arta naţională.

Dintre toţĭ aceştĭ factorĭ intelectualĭ, limba e cel maĭ important, întru cât, servind celor-lalţĭ de organ expresiv, ea face posibilă existenţa lor. In jurul limbeĭ dar şi al imediateĭ sale expresiunĭ, al literatureĭ, trebue să se concentreze opintirile filologuluĭ. Nu se póte cere de la dînsul aprofundarea egală a tuturor acestor factorĭ; dar cunoscinţa lor generală îĭ este indispensabilă pentru apreciarea producţiunilor literare ale trecutuluĭ.

Intr'un cadru astfel limitat şi împărţit în treĭ secţiunĭ principale (Limba, Literatura şi Cultura propriŭ ḑisă) vom expune munca desfăşurată, în ceĭ din urmă 22 de anĭ, în variatul domeniŭ al cugetăriĭ române.

Acéstă ochire retrospectivă asupra mişcăriĭ filologice în cursul unuĭ sfert de secol ar putea presenta, cu tóte lacunele-ĭ inevitabile, un tabloŭ plin de interes, constatând progresul real, un progres însemnat în raport cu trecut, în diferitele ramurĭ ale desvoltăriĭ nóstre intelectualĭ.

Dar maĭ întâĭ cată să facem cunoscinţă cu izvórele bibliografice şi periodice din ultimele două deceniĭ.

După Bibliografia cronologică a luĭ Iarcu, care merge până la 1870, nu posedem nicĭ o lucrare seriósă asupra bibliografieĭ române din ultimul pătrar al seculuĭ. Lipsa-ĭ póte fi întru cât-va suplinită prin publicaţiunea periodică a luĭ Degenmann (1879—1889), continuată de librăria Socec, şi prin două bibliografiĭ parţiale de d. I. Popescu; în special prin câte-va monografiĭ de natură istorică, datorite d-lor Xenopol şi N. Densuşanu[1]).

In străinătate, Revista pentru filologia ro-

[1]) Cartea luĭ Iarcu se póte completa cu Biblio-hronologia română de Codrescu în Bucĭumul român din 1875—1876. I. G. Popescu, ***Treĭ anĭ din literatura română*** (1874—1876). Indice bibliografic al cărţilor publicate românesce în România şi străinătate între aniĭ 1874, 1875, 1876. Bucurescĭ, 1877 şi ***Şése anĭ din literatura română.*** Catalog general de cărţile române publicate în ţéră şi străinătate de la 1 Ianuarie 1874 până la Iulie 1879. Bucurescĭ, 1879. — D. Xenopol în Buletinul Revisteĭ istorice din Paris, începênd de la 1881 până la 1890 (tom. XV, 439—446; XIX, 148—158; XXV, 374—394; XXVIII, 377—398; XXXII, 369 u.; XXXV, 342—361 şi XLIII, 378—399), analiséză publicaţiunile istorice apărute în România; şi d. N. Densuşanu face în Romänische Revue (din 1886 şi 1891) o revistă bibliografică a cărţilor române de literatură istorică dintre aniĭ 1882—1889.

manică a luĭ Gröber a publicat succesiv de la aparițiunea eĭ (1876—1890) un Suplement bibliografic anual, în care limba română e destul de bine representată maĭ ales în primiĭ anĭ, mulțumită informațiunilor directe procurate de dr. M. Gaster. Ceva analog oferă astăḑĭ Indicatorul (Anzeiger, 1883...) bibliografic pentru limbile și literaturele romanice de Ebering.

După Archivul pentru Filologie și Istorie a luĭ Cipariŭ (1867—1872), singurele reviste speciale, exclusiv consacrate sciințelor filologico-istorice, aŭ fost: Columna luĭ Traĭan pentru Istorie, Linguistică și Psicologie populară (1870—1883) sub direcțiunea d-luĭ Hasdeŭ și Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie (1882—1887) a d-luĭ Tocilescu[1]).

Revistele astăḑĭ existente se ocupă numaĭ incidental cu sciințele speciale. Intr'acestea merită a fi citate în primul rînd și după ordinea aparițiuniĭ lor următórele: Convorbirile Literare (1867 u.) sub redacțiunea d-luĭ Iacob Negruzzi,

[1]) Despre vol. III al Columneĭ: cf. Syrku în Archiv f. slav. Phil. VI, 423—426 și despre vol. VII: Schuchardt în Zeitschrift f. rom. Phil. I, 481. — Despre Revista d-luĭ Tocilescu: cf. Gaster în Literaturblatt pe 1883, p. 112—114; W. Meyer in Zeitschrift f. rom. Phil. din 1884, p. 140; Tiktin în Literaturblatt din 1886, p. 467 și Conv. Lit. XVI, 323—24.

Revista Nouă (1888 u.) dirijată de d. Hasdeŭ şi Archiva sciinţifică şi literară din Iaşĭ (1890 u.); la carĭ trebue să maĭ adăogâm Analele Academieĭ Române (1867 u.)

Despre cele-lalte publicaţiunĭ periodice, de dincóce şi de dincolo de Carpaţĭ, se póte consulta (până la 1887) excelenta monografie bibliografică a d-luĭ A. Pop (1888).

Principalele reviste străine pentru studiul limbilor romanice — ca Romania (1872 u.) din Paris, Revista luĭ Gröber (1876 u.)—precum şi Archiva pentru filologie slavă de Jagić (1875 u.) încă se ocupă din când cu limba română şi cu cârţĭ românescĭ.

I. LIMBA

Studiul serios al limbeĭ române se póte face numaĭ în paralel cu al celor-lalte limbĭ romanice şi după principiile sciinţeĭ comparative a limbilor. Filologia română este astfel inseparabilă de filologia romanică, care ea însăşĭ se inspiră de la resultatele generale ale filologieĭ comparative.

Pe când limba nóstră nu posedă încă nicĭ o lucrare specială relativă la idiomele romanice

în genere, Linguistica are deja o mică literatură, representată prin publicaţiunile d-lor Hasdeŭ şi Şăinénu[1]).

O catedră de filologie comparativă la Universitatea din Bucurescĭ a fost înfiinţată în 1878 pentru d. Hasdeŭ, titularul eĭ actual; cea de limbile romanice, ocupată de d. Frollo, urmă după un scurt interval; o catedră de filologie românéscă rĕmâne încă o chestiune a viitoruluĭ.

A. Gramatica

Primul volum din „Cuvente den Bĕtrânĭ" (1878), opera capitală a d-luĭ Hasdeŭ, a pus basa Gramaticeĭ istorice române. El coprinde limba vorbită între 1550—1600, conţinênd texturĭ (acte şi fragmente) şi glose slavo-române, în

---

[1]) Hasdeŭ, ***Principiĭ de Filologie comparativă.*** Bucurescĭ, 1875; ***Principiĭ de Linguistică,*** 1881 şi ***Studiĭ de sciinţa limbeĭ*** în Columna pe 1882: cf. (despre Principiĭ de Linguistică) Baudouin de Courtenay, Programma lekcij. Kazan, 1881.—Şăinénu, ***Linguistica contimporană.*** Bucurescĭ, 1890 şi ***Raporturile între Gramatica şi Logica,*** 1891: cf. Sayce în Academy d. Noemvrie 1891, Raoul de la Grasserie în Muséon d. Noemvrie 1891, Comsa în Revue philosophique d. Martie 1892 şi Odobescu in Revista pedagogică, N. 2.

reproducere diplomatică şi însoţite de un aparat critico-exegetic, care póte servi de model; apoĭ un specimen de dicţionar etimologic al limbeĭ române şi în sfîrşit ediţiunea critică a celeĭ maĭ vechĭ cronice existente. Importantele chestiunĭ de ordine fonetică, morfologică şi etimologică, agitate saŭ resolvate de autor, capĕtă o nouă valóre prin observaţiunile luĭ Schuchardt, consemnate în Suplementul volumuluĭ[1]).

Meritósele studiĭ fonetice ale rĕposatuluĭ Lambrior, despre vocalismul român şi despre labialele în graĭul popular[2]), aŭ fost urmate de

[1]) Cf. G. Meyer în Augsb. allg. Zeitung d. 1879, N. 42; A. de Gubernatis în Nuova Antologia d. 1878, p. 720; Cihac în Conv. Lit. d. 1880, N. 3—4 şi în Roman. Studien IV, 141—184; Jarnik în Der Osten d. 1878, N. 44; Gaster în Zeitschrift f. rom. Phil. IV, 468—476 şi în special Schuchardt, Über Hasdeu's altrum. Texte u. Glossen în Suplement (1880) la tomul I din Cuvente.

[2]) Lambrior, L'E bref en roumain în Romania d. 1878, Essai de phonétique roumaine în Romania d. 1880—81, Notes sur les labiales en roumain populaire, ibid. 1885 (articole resumate de d. I. Nădejde în Contempor. I, 495 u.); Indreptariŭ, studiŭ filologic în Conv. Lit. XV şi Introducerea la Carte de citire, Iaşĭ, 1882; II ed. 1890: cf. Gaster în Zeitschrift f. rom. Phil. II, 190 şi 493; Romania d. 1883, p. 631; Tocilescu în Revista II, 191 şi I. Nădejde, (Cartea de citire) în Contempor. I, 764—69 şi Din lucrările inedite ale luĭ Lambrior în Contempor. VI, 336—50 (Note la elementele latine din Dicţionarul luĭ Cihac) şi VII, 273—85 (Note la Cartea-ĭ de citire). — Vedĭ şi Georgian,

ale d-lor Gaster şi Tiktin, primul asupra guturaleĭ şi despre stratificarea elementuluĭ latin[1]), cel d'al doilea despre evoluţiunea unor diftongĭ şi influenţa sibilantelor asupra vocalelor învecinate, precum şi frumósele-ĭ studiĭ asupra vocalismuluĭ român, carĭ forméză întâĭa parte dintr'o gramatică istorică a limbeĭ nóstre[2]); apoĭ lucrările romaniştilor străinĭ Mussafia[3]) şi

---

Essai sur le vocalisme roumain, précédé d'une étude historique et critique sur le roumain. Bucarest, 1876: cf. Romania VI, 147; Kuhn's Zeitschrift IV, 183 şi I. Nădejde în Contempor. I, 443—45. — I. Nădejde, Studiĭ sciinţifice asupra limbeĭ române (fonetică) în Contempor. II, 98 u. şi Taverney, Phonétique roumaine (Le traitement de tj et du sufixe ullum en roumain) în Etudes romanes dédiées à Gaston Paris, p. 267—278.

[1]) Gaster, (Zur rumänischen Lautgeschichte) *Die Gutturale tenuis*. Halle, 1878: cf. Romania VIII, 134; Stratificarea elementuluĭ latin în limba română în Revista d-luĭ Tocilescu I, 17—32 şi 345—356 şi Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen în Gröber's Grundriss f. rom. Phil. I, 406—415.

[2]) Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*. Leipzig, 1884: cf. Romania d. 1884, p. 494; Literarisches Centralblatt d. 1884, p. 1058; Gaster în Deutsche Literaturzeit. d. 1884, p. 1758 şi Conv. Lit. XVIII, 208—210; Der Vocalismus des Rumänischen în Zeitschrift f. rom. Phil. X—XII şi Die rumänische Sprache în Gröber's Grundriss f. rom. Phil. I, 438—461.

[3]) Mussafia, *Zur rumänischen Vocalisation*. Wien, 1868: cf. Liter. Centralblatt d. 1869, N. 32.

înainte de toţĭ Miklosich[1]), care a dat prima sintesă fonetică a celor treĭ dialecte române.

Tóte aceste opintirĭ vor prepara terenul pentru o tratare istorică a limbeĭ. Dar chĭar de pe acuma putem privi cu mulţumire la distanţa enormă, ce desparte empirismul trecutuluĭ de metóda severă a foneticeĭ actuale, aşa cum ea fu inaugurată, acum vr'o două-ḑecĭ de anĭ, de ilustrul Ascoli în studiile sale asupra dialectelor reto-romane.

După opera gramaticală a luĭ Cipariŭ (1869), încercare sistematică în stilul vecheĭ şcóle, urmă într'un mod raţional elaborarea materialelor preliminare, pe temeĭul cărora se va putea stabili într'o ḑi, după legile Linguisticeĭ contimporane, evoluţiunea treptată a graĭuluĭ românesc.

In loc de o construcţiune aprioricā a limbeĭ s'a revenit ast-fel la procederea experimentală pe scara cea maĭ întinsă. Şi dacă ridicarea întreguluĭ edificiŭ rĕmâne încă într'o perspectivă depărtată, investigaţiunea e cel puţin

1) Miklosich, *Beiträge zur rumunischen Lautlehre*. I—V. Wien, 1881—1883: cf. Gaster în Deutsche Literaturzeit. d. 1882, p. 1012 şi d. 1883, p. 1227; Cihac în Literaturblatt d. 1882, p. 110—114; Jagić în Archiv f. slav. Phil. VI şi VII; Techmer în Internationale Zeitschr. f. vergl. Sprachwiss. I, 2. 469—471. Cf. despre Miklosich (mort în 1890) Bogdan în Revista Nouă II, 111—115.

îndreptată de astă dată pe calea adevĕruluĭ şi a sciinţeĭ.

Afară dar de încercărĭ elementare, carĭ îmbrăţişéză într'un mod sumar întregul domeniŭ gramatical [1]), nu avem de o cam dată a înregistra de cât o serie de monografiĭ, între carĭ figuréză maĭ ales „Contribuţiunile la fonetica dialectelor române" (1881) de Miklosich şi „Studiile relative la filologia română" (1884) de Tiktin. Ambele aceste eminente lucrărĭ, scrise fiind în limba germană, atraseră din partea romaniştilor asupra limbeĭ nóstre o atenţiune din ce în ce maĭ meritată, căreĭa se datoresce locul însemnat, ce fonetica-ĭ ocupă în recenta Gramatică comparativă a limbilor romanice de Wilhelm Meyer.

Pe terenul ortografieĭ nu ne maĭ întîmpină acele sisteme diametral opuse, ce domneaŭ odinióră între şcóla etimologică şi cea fonetică:

---

[1]) Nădejde, *Gramatica limbeĭ române.* Iaşĭ, 1884: cf. Romania d. 1885, p. 170 şi Pompiliŭ în Conv. Lit. XVIII, 38; *Istoria limbeĭ române.* Iaşĭ, 1887: cf. Roman în Conv. Lit. XXI, 919—930. — Tiktin, *Gramatica română.* Iaşĭ, 1891: cea maĭ bună carte asupra materieĭ.

ambele de o potrivă de imposibile tocmaĭ prin extremul lor contrast. Cestiunea pare a fi intrat în fasa moderaţiuniĭ, când o conciliare va deveni posibilă intre etimologismul temperat, patronat de Academia română şi obligatoriŭ în învĕţămîntul public, şi între fonetismul raţional, aşa cum a fost formulat în manualul de ortografie română (1889) de Tiktin.

Inaugurată într'un mod sciinţific cu „Despre scrierea limbeĭ române" (1874) de d. Maĭorescu, cu Indreptariul (1882) luĭ Lambrior şi maĭ ales cu studiul filologico-critic al d-luĭ Frollo[1]), problema ortografică a trecut peste perióda-ĭ de fierbere şi de transiţiune spre a se apropria de o soluţiune definitivă. La acésta va contribui şi studiul istoric al diverselor aspecte, ce

[1]) Frollo, *O nouă încercare de soluţiune a problemuluĭ ortografic.* Bucurescĭ, 1875: cf. Graff în Rivista di filol. romanza II, 323. Despre sistemele ortografice până la 1870: cf. Cipariŭ în Principiĭ de limbă şi de scriptură. Blaj, 1864, p. 278—332 şi în al sĕŭ Archiv, p. 563 u. („Gramatiştiĭ şi ortografiştiĭ românĭ"). Vedĭ încă Picot, la Société littéraire de Bucarest et l'orthographe de la langue roumaine în Revue de Linguistique, II şi III; Schuchardt, de l'orthographe du roumain în Romania II, 72 u.; Gaster, *Originea alfabetuluĭ şi ortografia română.* Bucurescĭ, 1885 şi Ghibănescu, *Grafia cirilică la Românĭ.* Botoşanĭ, 1888: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ I, 363 u.

a primit grafia latină suprapusă alfabetuluĭ cirilic [1]).

Cât privesce morfologia saŭ partea formală a limbeĭ, afară de materialele adunate de Cipariŭ în „Principiĭ de limbă“ (1866) şi resumate de Mussafia, nu putem semnala de cât unele studiĭ isolate, întregul acest domeniŭ fiind aprópe vergur de o lucrare sistematică şi fundamentală [2]).

Acelaşĭ lucru, şi într'un grad încă maĭ simţitor, se póte ḑice despre lexiologia saŭ formarea vorbelor, unde un început serios rĕmâne încă de făcut [3]).

---

[1]) Ionaşcu, *Sistemele ortografice cu litere latine.* Focşanĭ, 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ I, 233.

[2]) Mussafia, Zur rumänischen Formenlehre în Jahrbuch f. rom. u. engl. Litt. X (1869); Tiktin, Un fenomen morfologic în Conv. Lit. XIII (1879), p. 294 u. şi Cârţiĭ saŭ Cârţeĭ? în Archiva d. Iaşĭ I, 666 u.; I. Nădejde, Declinaţiunea cu 2 casurĭ în romănesce în Contempor. II, 571 u. şi O formă veche păstrată la Istrienĭ IV, 744 şi 944; W. Meyer, Die schwache Perfectbildung im Rumänischen în Zeitschrift f. rom. Phil. IX, 244 u.; Bumbac, *Die Conjugation im Rumänischen* in ihrem Verhältniss zur lateinischen. Czernowitz, 1884 şi Raĭca, *Rolul principiuluĭ analogic pe terenul flexiuniĭ române.* Ploescĭ, 1890.

[3]) Quintescu, *De deminutivis linguæ romanicæ.* Berlin, 1867; Stefurea, Sufixe latine în Convorb. XI, 217 u. şi Sufixe române XII, 144 u.; Jarnik, Prípona *eală* v rumunştive

In sfîrşit, lacune nu maĭ puţin numeróse presintă sintaxa, pe terenul căreĭa nu s'a studiat până astăḑĭ de cât Genul [1]) şi maĭ ales Articolul. Caracterul metatetic al acestuĭ din urmă a preocupat pe toţĭ scrutătoriĭ limbeĭ nóstre; studiul cel maĭ vast se datoresce d-luĭ Hasdeŭ [2]).

în Listy, p. 40—50: cf. Tiktin în Conv. Lit. XVII, 208; Hasdeŭ, Istoria unuĭ sufix romanic (*ame*) dispărut din limba română în Columna d. 1882, p. 480 şi 570; de asemenea, sufixele şi prefixele în Magnum Etymologicum. — Ca lucrărĭ model pentru formarea vorbelor pot servi cele două opere ale luĭ A. Darmesteter, ***Traité de la formation des mots composés*** dans la langue française comparés aux autres langues romanes et au latin. Paris, 1875 şi ***De la création actuelle des mots nouveaux*** dans la langue française et des lois qui la régissent, 1877.

[1]) Gruber, ***Studiŭ asupra genuluĭ elementelor latine în românesce*** în comparaţie cu cele-lalte limbĭ romanice. Iaşĭ, 1884. La acésta se póte alătura monografia luĭ W. Meyer, ***Schicksale des lateinischen Neutrums***. Halle, 1883, care ţine sémă şi de limba română.

[2]) Hasdeŭ, Le type syntactique homo ille ille bonus et sa parentèle în Archivio glottol. ital. III, 3. 420—441 (subt o formă amplificată în Cuvente II, 609—687: Reduplicarea şi triplicarea articoluluĭ definit): cf. Gaster în Zeitschrift f. rom. Phil. IV, 184 şi Cihac în Rom. Studien IV, 431 u. Veḑĭ încă Obédénare, L'article dans la langue roumaine în Revue des langues rom. d. 1884, p. 133—152 şi Une forme de l'art. roum. qui se met devant les subst. et les adj. în Miscellanea Caix, p. 209—215. Schuster, ***Der bestimmte Artikel im Rumänischen***

Din contră, Semantica limbeĭ române a fost obĭectul uneĭ opere speciale, încoronate de Universitatea din Bucurescĭ [1]).

De aci resultă, că singurele părţĭ ale Gramaticeĭ române, ce aŭ fost cultivate până astădĭ, sînt studiul semnificaţiunilor şi în special al sonurilor limbeĭ. Acest din urmă maĭ ales a ajuns la un înalt grâd de precisiune, mulţumită unor cercetărĭ aprofundate şi executate în condiţiunile sciinţifice cele maĭ riguróse [2]).

---

und Albanischen. Hermannstadt, 1883: cf. Jarnik în Literaturblatt d. 1884, p. 75; şi I. Nădejde, Articolul hotărît şi întrebuinţarea luĭ în dialectul istrian în Contempor. IV, 674 şi 681. — Hasdeŭ, Un principiŭ estetic al Sintaxeĭ române în Columna d. Iulie, 1883: cf. Tiktin, Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen în Zeitschr. f. rom. Phil. IX, 590. — Pentru studiul procesuluĭ de transiţiune al limbilor romanice de la starea sintetică la cea analitică: cf. Clairin, *Du Génitif latin et de la préposition „de"*. Etude de syntaxe historique sur la décomposition du latin et la formation du français. Paris, 1880.

[1]) Şăinénu, *Incercare asupra Semasiologieĭ limbeĭ române*. Studiĭ istorice despre transiţiunea sensurilor. Bucurescĭ, 1887: cf. Gaston Paris în Romania XVI, 631 şi H. Körting în Liter. Centralblatt d. Ian. 1889; Notes sur le vocabulaire roumain (Jidoviĭ, Tătariĭ saŭ Uriaşiĭ) în Romania XVI, 494—501. — Vedĭ încă Lambrior, Cuvinte de reverenţă la Românĭ în Conv. Lit. XV, 265 u. şi Ceva despre Conjunctivul românesc în Revista d-luĭ Tocilescu I, 37—44.

[2]) Despre importanţa limbeĭ române pentru fonetica şi accentuaţiunea latină: cf. Burla, despre pronunţarea luĭ *s* în

B. Lexicografie

Activitatea pe terenul lexicografieĭ române a fost maĭ sus caracterisată în trăsurile eĭ generale, de la Dicţionarele de Cluş şi Buda (1825) până la Cihac (1880) şi Hasdeŭ (1886), al căruĭ Magnum Etymologicum inaugurézâ o eră nouă în cercetarea originilor cuvîntuluĭ românesc.

Aci vom intra numaĭ în câte-va amănunte privitóre la elementele constitutive ale limbeĭ române.

In examinarea fonduluĭ eĭ latin ne izbesce înainte de tóte o particularitate remarcabilă: el nu cunósce o graniţă geografică între diferitele provinciĭ ale Dacieĭ, constituind elementul pan-românesc al graĭuluĭ în oposiţiune cu elementele străine, carĭ, tóte, sînt maĭ mult saŭ maĭ puţin familiare unuĭ anumit teritoriŭ (ma-

---

limba română în Revista d-luĭ Tocilescu I, 17—32 şi despre accentuaţiunea formelor contrase ale subst. lat. terminate în -ius şi -ium I, 331—336; Ar. Densuşanu, *Din Vocalismul latin şi român*. Iaşĭ, 1882: cf. Nădejde în Contempor. II, 174. — Seelmann, continuatorul luĭ Corssen pe acest teren, a utilisat maĭ întâĭ limbile romanice pentru limpeḑirea cantităţiĭ şi a accentuluĭ vorbelor latine în *Aussprache des Latein nach physiologisch-historischen Grundsätzen*. Heilbronn, 1885.

ghĭarismele în Ardél, slavismele în dialectul istrian şi în România, turcismele în România, grecismele în dialectul macedonén).

Pe lângă stratul latin şi accidenţele etnice posterióre, nu trebue să se trécă cu vederea substratul autohton, elementul ante-roman. Puţinele resultate positive, în privinţa aşa numitelor motive etnologice, se datoresc perspicacităţiĭ şi erudiţiuniĭ d-luĭ Hasdeŭ, care căutâ a întemeĭa cu argumente solide simplele indicaţiunĭ ale unuĭ Miklosich şi Schuchardt asupra influenţelor indigene, cercetărĭ reluate în timpul din urmă de către Asicoli. In diferite rîndurĭ d. Hasdeŭ a revenit asupra acesteĭ grele probleme şi deună ḑi şĭ-a dat ultimul cuvînt asupra raportuluĭ complicat dintre strat şi substrat. Orĭ-care ar fi sórtea acestor măreţe ipotese, ele vor avea meritul de a fi aruncat primele licărirĭ în orizontul întunecat al originilor naţiuniĭ române [1]).

[1]) Hasdeŭ, Originile păstorieĭ (elemente dacice) în Columna d. 1874, N. 5—9; *Fragmente pentru istoria limbeĭ române.* Elemente dacice. Bucurescĭ, 1876; *Cuvente den Bĕtrânĭ* I, 270 u. şi Strat şi substrat. Genealogia popórelor balcanice în Revista Nouă, Anul V (1892), p. 5—27.

Dialectul latin vulgar, transportat în Dacia, deveni în acest noŭ mediŭ un dialect provincial traco(daco)-latin saŭ romanic. Deşi sciinţa n'a reuşit până astăḑĭ a fixa diferenţele locale ale limbeĭ latine, dar un graiŭ rĕspândit pe un teritoriŭ atât de vast a trebuit, prin însaşĭ firea lucrurilor, s'aĭbă numeróse variaţiunĭ dialectale. Acésta resultă învederat şi din cercetările luĭ Gröber asupra substratelor latino-vulgare ale vorbelor romanice (1884), pe basa cărora s'ar putea stabili diferenţele cronologice ale latineĭ populare.

Pe de o parte, un studiŭ aprofundat al raporturilor între limba română şi dialectele italĭene, carĭ aparţin în special grupuluĭ sard, ar pune probabil într'o nouă lumină caracterul provincial al latineĭ-vulgare transportate în Dacia şi ar complini ast-fel datele incomplete, ce ne procură mărturiile istorice saŭ epigrafice contimporane (cf. p. 68).

Pe de alta, elementul latin al limbeĭ pare a nu proveni pe de a întregul din aceeaşĭ epocă. Tratarea diferită a unor desinenţe identice ca în musc(u)lus şi masculus saŭ în ung(u)la şi lingula indică diverse perióde de proveninţă. De asemenea, latina medievală n'a

fost încă exploatată în folosul vocabularuluĭ românesc, precum nicĭ latina eclesiastică, care forméză o parte însemnată din terminologia nóstră bisericéscă (cf. botez, biserică): elemente ca duminecă, de pildă, arată asemenea sub raportul fonetic o proveninţă latină posterióră[1]).

Analogiile limbeĭ române cu italĭana, provenţala şi valona aŭ fost relevate în câte-va monografiĭ de mediocră importanţă[2]).

---

[1]) Lipsa de studiĭ în acest sens asupra elementuluĭ latin în limba română se simte maĭ ales citind opera recentă a luĭ Körting, *Romanisches Wörterbuch*. Padeborn, 1891. Cihac, în primul volum al Dicţionaruluĭ sĕŭ daco-român, nu ţine sémă nicĭ de latina vulgară, nicĭ de cea medievală, nicĭ de elementul romanic posterior, când venirâm în raport cu popórele neolatine din occident. Acest din urmă de mare importanţă culturală, suprapunêndu-se peste vechea pătură a fonduluĭ latin, avu de resultat un proces identic (neterminat încă la noĭ), ca în cele-lalte limbĭ romanice, creând un strat paralel de vorbe populare saŭ primitive şi vorbe literare saŭ posterióre şi producênd ast-fel cunoscutul fenomen al dubletuluĭ, care ar merita o specială cercetare, luându-se ca model monografia luĭ Brachet, *Dictionnaire des doublets ou doubles formes de la langue française*. Paris, 1868. — Veḑĭ şi Hasdeŭ, Ghĭoc şi sglăvoc. Un dublet greco-latin în Columna pe 1882, p. 372—379 (cu indicarea literatureĭ asupra dubletelor).

[2]) Frollo, *Limba română şi dialectele italĭene*. Brăila, 1869: cf. p. 190. — Body, Les affinités du patois wallon ou roman liégeois avec le roumain în Revue du monde latin III (1884), 1. 54—69. — Vidal, *Etudes sur les analogies linguistiques du*

Cea maĭ timpurie şi cea maĭ îndelungată dintre influenţele străine, cea slavă, a jucat în constituirea definitivă a graiuluĭ naţional un rol identic cu al elementuluĭ germanic în limbile romanice din occidentul Europeĭ. Pe când însă acolo organul intelectual continuâ a fi latina, la noĭ tradiţiunea romană se întrerupse şi-ĭ se substitui paleo-slava. De la începutul seculuĭ al XVI-lea începe literatura traducerilor bisericescĭ, dar dinainte se pot constata urme de limbă naţională, ca nisce oasis risipite în mijlocul documentelor oficiale, în aşa numitele glose slavo-române, carĭ se urcă până la 1348, precum şi în cele câte-va împrumuturĭ maĭ vechĭ ale unor dialecte slave din terminologia pastorală românéscă.

Afară de elementele populare pe deplin asimilate din slavona, se inaugurâ din secolul al XVI-lea şi póte dinainte, adică odată cu tra-

---

roumain et du provençal. Aix, 1885. — Veḑĭ Cihac, Câteva cuvinte din Rabelais în Conv. Lit. X, 26—32: cf. Columna d. 1876, p. 235; şi Fr. Damé, Studiŭ comparativ între limba românéscă şi provenţală în întroducerea la Dicţionarul româno-frances (reprodus şi în Bucĭumul român d. 1876, p. 207 u.). Cf. Roque-Ferrier, *La Roumanie dans la littérature du midi de la France.* Paris, 1881.

ducerea cărţilor bisericescĭ, întroducerea în limbă pe cale curat literară a unuĭ mare numĕr de slavisme maĭ ales pentru ideile abstracte, carĭ lipseaŭ graĭuluĭ popular. Importaţiunea avea une-orĭ de motiv simpla nepricepere saŭ comoditatea traducĕtoruluĭ. Aceste împrumuturĭ, din necesitate saŭ înlesnire, atât de dese în monumentele teologice ale timpuluĭ, îşĭ aŭ negreşit importanţa lor culturală, dar ele nu pot constitui o parte integrantă a vocabularuluĭ naţional şi în tot casul nu pot fi confundate cu împrumuturile populare propriŭ-ḑise făcute direct prin contact imediat cu némul slovén.

Ast-fel, o cercetare sciinţifică asupra elementuluĭ slav va trebui neapărat să distingă o împătrită pătură în vocabularul limbeĭ române: un fond popular, datorit atingeriĭ imediate şi al căruĭ termen final s'ar putea pune aproximativ în secolul al XII-lea; apoĭ elementul oficial, care datéză de la prima nóstră organisare politică şi administrativă, începênd cu secolul al XIV-lea şi elementul literar din epoca primelor traducerĭ; în sfîrşit, un numĕr de rusisme aduse de armatele rusescĭ cu ocasiunea ocupaţiunilor provisoriĭ ale fóstelor Principate şi carĭ aŭ dis-

părut odată cu acestea, lăsând câte-va urme în scriitoriĭ contimporanĭ.

Premiterea acestor consideraţiunĭ era necesară spre a accentua caracterul defectuos al lucrărilor existente şi lipsa lor de valóre sciinţifică pentru a se putea deduce dintr'însele consecinţe de importanţă etnologică.

După listele incomplete şi superficiale ale unuĭ Ginkulov, Stephan, Schmidt şi Popovicĭ [1]), ajungem la prima monografie seriósă asupra elementuluĭ slav de Miklosich [2]), care, deşi fórte incompletă, a rĕmas până astăḑĭ cea maĭ bună lucrare în acest sens, de óre-ce partea respectivă din Dicţionarul luĭ Cihac nu denótă

---

[1]) Ginkulov, *Načertanije pravilŭ valacho-moldavskoj grammatiki* (Schiţă de regulele Gramaticeĭ române). Petersburg, 1840. Apendicele la Crestomatie, p. 174—200, conţine o listă de slavisme întrebuinţate în românesce. — Stephan, *Einfluss des Slavischen auf dem Walachischen.* Ostrowo, 1859. — W. Schmidt, Slavisches im Rumunischen în Az Erdély Museum (Museul Ardelén) din 1867 şi în *Das Jahr und seine Tage,* in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens. Hermannstadt, 1866 (p. 52—66: Excurs über das slav. Sprachelement im Rumänischen — dar numaĭ privitor la toponimie). — S. Popovicĭ, Vorbe sĕrbo-slave în limba română, în Glasnik din Belgrad, organul Societăţiĭ de literatură sêrbă, d. 1867, p. 30—58.

[2]) Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen.* Wien, 1862: cf. Diefenbach in Kuhn's Zeitschrift IX, 282—289.

un progres şi în unele privinţe îĭ este chĭar inferióră. In acéstă primă lucrare a mareluĭ slavist, privitóre la limba română, el admite după Kopitar un element mixt (tracoiliric şi latin) în constituirea naţionalităţiĭ române şi constată, că particularităţile de limbă comune idiomelor balcanice trebue reduse la influenţa elementuluĭ autohton.

De la 1862, când apăru monografia luĭ Miklosich, până astăḑĭ nu se făcu nicĭ un pas înainte într'o materie atât de importantă. Aci, maĭ mult ca orĭ unde, se simte necesitatea uneĭ lucrărĭ definitive din causa însemnătăţiĭ capitale a factoruluĭ slavon pentru desvoltarea intelectuală a poporuluĭ nostru [1]). Cu introducerea studiuluĭ limbilor slave în învĕţămîntul nostru universitar e de sperat, că se va aplana calea unor viitóre cercetărĭ maĭ conforme cu progresele sciinţeĭ.

Influenţa ungară, deşi neînsemnaată în raport cu cea slavonă, se resimte deja în primele

[1]) Hasdeŭ, Limba slavică la Românĭ până la 1400 în Traĭan d. 1870; *Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia.* Cum s'aŭ întrodus slavismele? Bucurescĭ, 1876: cf. Leger în Revue critique d. 1876, p. 410. — G. Panu, Inrîurirea slavonă în Conv. Lit. VI, 193 u.

monumente ale limbeĭ („hitlén“ în vechile formule de Tatăl-nostru), dar e de natură maĭ mult teritorială. Elementul maghĭar a fost cercetat în diferite rîndurĭ maĭ ales de scriitorĭ ungurĭ ca Jerney, Hunfalvy şi Alexics[1]), dar fără succes. Cihac nu fu maĭ fericit ca predecesoriĭ seĭ. In timpul din urmă apăru prima monografie scrisă romănesce asupra chestiuniĭ[2]). Aci autorul se încércă a face alegerea provincialismelor de elementele curat populare, dar nu atinge nimic despre fonetica împrumuturilor nicĭ despre importanţa lor culturală.

In cercetarea influenţeĭ orientale asupra vocabularuluĭ nostru, va trebui ĭarăşĭ specificat elementele-ĭ succesive. Existenţa de urme cu-

---

[1]) Jerney, *Keleti utazása* etc. (Călĕtorie în Orient). Peşta, 1851, vol. I, p. 141—151. — Hunfalvy, *A rumun nyelv* (Limba română). Peşta, 1888, p. 106—121, listă reprodusă şi în *Die Rumänen und ihre Ansprüche*. Wien, 1883, p. 225 u. — Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben* (Elemente maghĭare în limba română). Peşta, 1888. — Cf. şi Rösler, Das Magyarische im Rumänischen în *Rumänische Studien*. Leipzig, 1870, p. 347—352. — Slavicĭ, Studiĭ asupra Maghĭarilor în Conv. Lit. V, 153 u. şi Noĭ şi Maghĭariĭ VII, 216 u.

[2]) Mândrescu, *Elemente ungurescĭ în limba română*. Bucurescĭ, 1892.

manice a fost relevată în timpul din urmă [1]). Vorbele turcescĭ propriŭ ḑise sînt tóte de origine vulgară saŭ turco-tatară (cum o arată forma lor), pe când împrumuturile arabo-persiane s'aŭ transmis indirect prin intermediul Turcilor. Elementul otoman a fost obĭectul unuĭ studiŭ, publicat în 1885 de autorul acesteĭ cărţĭ [2]). Materialele acumulate în acest interval permit a spera, că o nouă ediţiune va putea maĭ bine corespunde exigenţelor sciinţifice.

Elementul grecesc a rĕmas până astăḑĭ cel maĭ vitreg tratat din tóte. Lucrările existente de Rösler şi de Cihac nu pot satisface nicĭ mă-

---

[1]) Hasdeŭ, *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine.* Bucurescĭ, 1886. Atarĭ studiĭ aŭ devenit posibile prin publicarea Vocabularuluĭ cumanic păstrat în Biblioteca Marciană din Veneţia: Géza Kuun, *Codex Cumanicus,* Bibliothecæ ad Templum Divi Marci Venetiarum (c'o introducere de 104 paginĭ). Budapesta, 1880: cf. W. Radloff, Zur Sprache der Komanen în Techmer's Zeitschrift I, 377 u.

[2]) Şăinénu, *Elemente turcescĭ în limba română.* Bucurescĭ, 1885: cf. Tiktin în Literaturblatt f. rom. u. germ. Phil. VII, 468. — Veḑĭ încă Rösler, *Die griechischen und türkischen Bestandteile im Rumänischen.* Wien, 1865: cf. Gaster în Columna din 1876, p. 521—524; şi Miklosich, *Die türkischen Elemente in den süd-ost und ost-europäischen Sprachen.* I—II. Wien, 1884 şi Nachtrag, I—II, 1888—1890: cf. Korsch în Archiv f. slav. Philol. VII, 637 u.

car cerinţele cele maĭ modeste. Acésta este cu atât maĭ regretabil, cu cât influenţa grécă rivaliséză în importanţă culturală cu cea slavă. Ar trebui însă înainte de tóte a se distinge epocele când aŭ intrat în limbă diferitele ingrediente şi a se fixa criteriile lor cronologice.

Gréca medievală saŭ bizantină a lăsat urme însemnate şi caracteristice [1]), carĭ difer de grecismele întroduse maĭ târḑiŭ (în secolul al XVI şi al XVII-lea), precum aceste din urmă se deosibesc de elementele provisoriĭ aclimatisate în epoca Fanarioţilor. Şi aci dar se constată succesiunea, relevată deja la influenţa slavă: peste pătura populară se suprapune un strat oficial şi literar, după care urméză o inundare de elemente transitorie.

Elementul grec a lăsat urme în diferitele domeniĭ ale vieţiĭ intelectuale: dreptul, religiunea, şcóla. Intréga legislaţiune românéscă, de la Pravila luĭ Vasilie Lupu până la codicele Calimah, e de origine bizantină: de aci un

---

[1]) Pentru medio-gréca, pe lângă Glosariul luĭ Ducange, opera capitală e Dicţionarul americanuluĭ Sophokles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods.* New-York şi Leipzig, 1888.

numĕr de expresiunĭ juridice de provenință grécă.

Nomenclatura teologică se resimți cam în acelașĭ timp de o însemnată înrîurire grécă, de unde în terminologia bisericéscă română un strat de vorbe grecescĭ paralel c'unul anterior slavon.

Dacă învĕțămîntul grec a fost maĭ mult dsastros de cât binefăcĕtor, el însă a îmbogățit vocabularul românesc cu o întrégă nomenclatură de ordine culturală. De aceea grecismele introduse pe cale literară (prin traducerĭ) aŭ o mare însemnătate pentru istoria civilisațiuniĭ nóstre.

Printr'o lucrare sciințifică s'ar pune tot de o dată capĕt unor ipotese imposibile ca cele ce admit supravĭețuirea în limba nóstră a unuĭ element greco-pelasgic, saŭ—ceea ce revine cam la acelașĭ lucru—carĭ cred în posibilitatea existențeĭ în românesce a unor elemente elene din epoca romană [1]).

---

[1]) Cf. G. Ioanid, ***Disertațiune asupra adevĕrateĭ originĭ a limbeĭ daco-române*** în strînsă afinitate cu limba pelasgico-elenă. Bucurescĭ, 1882.—D-niĭ Xenopol și Erbicénu urcă raporturile între Grecĭ și Românĭ până la colonisare. In primul volum din a sa Istorie a Românilor (p. 170 u.), d. Xenopol enumĕră, ca elemente elene rĕmase de la coloniile asiatice grecescĭ, următórele: martur, papură, tufă.... (restul póte fi omis). Criteriul e

Cum se vede, studiul elementelor constitutive ale limbeĭ române presintă încă profunde şi multiple lacune. Importanţa lor maĭ presus de îndoĭală va cresce în proporţiunea progresuluĭ realisat în tratarea lor.

O istorie a limbeĭ române nu va fi posibilă, de cât după ce vor exista lucrărĭ temeĭnice asupra fie-căruĭa din aceste elemente. Ce-ĭ, în realitate, o istorie a limbeĭ de cât expunerea metodică a diverselor influenţe succesive şi specificarea acţiuniĭ lor în opera de constituire a limbeĭ naţionalĭ? De aceea, în starea actuală a studiilor, o asemenea întreprindere ar fi cu totul prematură [1]).

---

antica rostire a luĭ *υ* ca u. D-sa uĭtă însă, că numeróse forme analóge ne întîmpină în dialecte grecescĭ moderne (*μουστάκι, χρουσός, κρούφος, τούμπανο...*=*μυστ... χρυς.... κρυφ... τυμπ...*) şi de la unul din aceste dialecte provin de sigur şi pretinsele vorbe elenico-asiatice. Ceĭ maĭ distinşĭ filologĭ modernĭ grecĭ, Chatzidakis şi Psicharis, contestă în tesă generală supravieţuirea în neo-grécă de forme dialectale antice. Aşa numitele arhaisme fonetice nu-s adesea de cât formaţiunĭ analogice posterióre. In casul nostru, Psicharis (Essai de grammaire historique néogrecque II, p. LVIII) consideră pe *υ*=u ca isterogen şi provenit prin influenţa labialeĭ saŭ a unuĭ c gutural.

[1]) Excelentele „Cugetărĭ asupra limbeĭ române" de d. G. Vârnav-Liténu (în Conv. Lit. VIII, 366 şi 409) conţin o frumósă schiţă despre desvoltarea limbeĭ din punctul de vedere literar.

Douĕ maĭ ales sînt lipsurile, ce caracterisă lucrările de acéstă categorie: delimitarea teritorială în privinţa circulaţiuniĭ (la elementele străine) şi în special factorul istorico-cultural saŭ momentul cronologic. Aceste douĕ criteriĭ nu pot fi îndestul recomandate viitorilor investigatorĭ în acest domeniŭ. [1])

---

[1]) Studiul sciinţific al limbeĭ române, din causa elementelor sale de natură multiplă, este unul dintre cele maĭ anevoĭóse şi reclamă, spre a fi făcut cu succes, cunoscinţa măcar elementară a idiomelor învecinate. De aceea enumerâm aci câte-va din mijlócele comparative, pe lângă filologia romanică (Enciclopediĭ de Körting şi Gröber, Gramaticĭ de Diez şi W. Meyer, Dicţionare de Diez şi Körting) şi cea slavă în general (Miklosich, Gram. compar. a limbilor slave, 1852—1876, Lexicon palæoslovenicum, 1862-1865 şi Dicţionarul etimologic al limbilor slave, 1886; şi ca primă întroducere manualul luĭ Leskien, coprinḑênd o gramatică paleo-slavă, texte şi un glosar, II ed. Weimar, 1886):

Pentru limba bulgară: Vymasal, *Die bulgarische Sprache*. Wien (Hartleben); Bogoroff, *Dictionnaire bulgare-français*. Viena, 1871 şi *Dictionnaire français-bulgare*, 1873.

Pentru serba: Parčić, *Grammaire serbo-croate*, trad. p. Feuvrier. Paris, 1877 şi Karağić, *Lexicon serbo-germanico-latinum*. Viena, 1852 (cu multe explicaţiunĭ etnologico-istorice).

Pentru albanesa: G. Meyer, *Albanesische Grammatik*. Leipzig, 1888 şi *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Leipzig, 1891.

Pentru neo-gréca ca studiŭ introductiv: C. Wied, *Die neugriechische Volksprache*. Wien (Hartleben) şi Legrand, *Dictionnaire grec-français*. Paris, 1886; apoĭ Psicharis, *Essai de*

O parte integrantă a Vocabularuluĭ, Onomastica saŭ studiul numelor propriĭ, în special Toponimia saŭ nomenclatura locală, e departe încă de a atrage tótă atenţiunea, ce merită.

După Dicţionarul topografic şi statistic al Românieĭ de Frunzescu (1872), important pentru materialele sale dar presărat cu etimologiĭ arbitrare, d. G. I. Lahovary întreprinse a publica, în Buletinul Societăţiĭ Geografice (1886 u.), Materialul pentru a servi la facerea unuĭ Dicţionar istoric şi geografic al Românieĭ. Aceeaşĭ Socie-

---

Grammaire historique néo-grecque, vol. I—II. Paris, 1886—1889 şi Skarlatos Byzantios, *Lexicon elenico-grec*, III ed. Atena, 1874.

Pentru limba maghiară: Görg, *Die ungarische Sprache.* Wien (Hartleben) şi Bariţ, *Dicţionar ungaro-român.* Braşov, 1869 (*Gramatica limbeĭ ungare.* Cluş, 1869).

Pentru cea turcă: Wied, *Die türkische Sprache.* Wien (Hartleben) şi Mallouf, *Dictionnaire turc-français.* Paris, 1862.

Am fi putut înşira o lungă bibliografie, dar ne-am mărginit intenţional la cărţile recente, de natură maĭ mult practică şi elementară, cum e colecţiunea de gramaticĭ pentru limbile viĭ editate de Hartleben (Wien, Pest, Leipzig) sub titlul colectiv: *Die Kunst der Polyglottie,* fórte nimerite pentru o primă introducere. — In străinătate, limba şi literatura română sînt oficial predate numaĭ la Paris (d. Picot la Şcóla de limbĭ orientale viĭ) şi la St. Petersburg (d. Syrku la Universitate). Alminterea, d. Weigand s'a fixat ca docent la Lipsca şi dintre ceĭ-lalţĭ cunoscĕtorĭ aĭ limbeĭ nóstre se numĕră d-niĭ: Ascoli şi Ive în Italia, Schuchardt şi Jarnik în Austria, Meyer-Lübke şi Rudow în Germania, Nyrop în Danemarca, Monnier şi Taverney în Franţa.

tate a maĭ publicat şi o serie de monografiĭ geografice asupra diferitelor judeţe ale ţĕriĭ, cele maĭ multe însă lăsând de dorit în privinţa ordiniĭ şi a metódeĭ. Intr'o interesantă monografie „Nomenclatura topică a judeţuluĭ Vîlcea" (1885) Dr. Gaster se încércă a fixa câte-va criteriĭ istorico-fonetice pentru elucidarea nomenclatureĭ geografice române, până astă-ḑĭ vast câmp de suposiţiunĭ fanţastice, unde fie-care se crede dator a-şĭ spune cuvîntul în loc de a pune umĕrul la adunarea materialelor înseşĭ.

Etimologia reclamă multă sciinţă şi o dosă óre-care de divinaţiune, care nu-ĭ dată fiesce-căruĭa, pe când inteligenţele cele maĭ modeste pot fi utilisate pentru acumularea metodică a faptelor [1]).

Pe terenul pur etimologic al limbeĭ saŭ încercetarea originiĭ cuvintelor, contribuţiunile cele maĭ importante se datoresc d-lor Hasdeŭ (în

---

[1]) Ca elemente comparative pot servi, în asemenea cercetărĭ, cele douĕ-treĭ monografiĭ de Miklosich relative la numele personale şi locale: *Die Bildung der slavischen Personennamen*. Wien, 1860; *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen*, 1865 şi *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. I—II, 1872—1874.—Pentru nomenclatura geografică a Transilvanieĭ: cf. Lenk v. Trauenfeld, *Siebenbürgens Lexicon*. 4 vol. Wien, 1839.

diferiţiĭ anĭ aĭ Columneĭ, apoĭ în Magnum Etymologicum Romaniæ), Cihac (în Convorbirĭ Literare şi în Dicţionarul daco-român) şi Şăinénu (în Elemente turcescĭ şi în Semasiologia limbeĭ române).

In genere însă, sub raportul etimologic, ogorul limbeĭ române a fost până astăḑĭ plivit abĭa pe de marginĭ, pe când interiorul sĕŭ ascunde încă multe cărărĭ neumblate, numeróse colţurĭ tăĭnuite, unde va putea rĕsbate numaĭ spiritul divinatoriŭ înarmat cu instrumentele perfecţionate ale sciinţeĭ viitóre, pe când multe dintr'însele vor rĕmânea pentru tot-d'a-una sustrase privirilor scrutătóre ale eruditului[1]).

C. Dialectologia

Importanţa graĭurilor populare pentru limba naţională nu maĭ are nevoe a fi demonstrată. Ele pot suplini întru cât-va lacunele intermediare în epocele de evoluţiune linguistică, desvoltarea lor în spaţiŭ mergênd paralel cu aceea în timp. In special pentru studiul istoric al limbeĭ nóstre dialectele aŭ o valóre nepreţuită şi

[1]) Veḑĭ şi Burla, *Studiĭ etimologice*. Iaşĭ, 1880: cf. Cihac în Conv. Lit. XIV, 298—302; şi Şăinénu, Notes sur le vocabulaire roumain în Romania, XVII şi XVIII (1889) şi Dicţionar româno-german. Buc. 1889.

fără ajutorul lor un asemenea studiŭ ar fi cu neputinţă.

Intr'adevĕr, limba nóstră literară nu póte fi urmărită monumental de cât până în secolul al XV-lea şi este puţin probabil, că descoperirile ulterióre vor da cu mult înapoĭ acéstă limită. Intervalul secular până la ivirea primelor monumente îl putem încă surprinde în graĭurile macedonén şi istrian, maĭ ales în cel dîntâĭ. Limba vechilor monumente nu diferă esenţial de cea de astăḑĭ şi fără luminile dialectelor nu s'ar putea dar urmări procesul de treptată formaţiune a graĭuluĭ românesc.

Intemeĭată acum vr'o 20 de anĭ de către Ascoli, prin ale sale „Studiĭ ladine“ (1873), dialectologia romanică înaintâ cu paşĭ repeḑĭ. Pe urmele maestruluĭ păşi maĭ întâĭ Gartner, colaboratorul luĭ Miklosich în adunare de materiale istriano-române, a căruĭ Gramatică reto-romană (1883) e un monument de răbdare şi un model de precisiune dialectologică. Astăḑĭ, studiile dialectalĭ aŭ organele lor speciale în Italia şi în Franţa, unde se constată maĭ ales în timpul din urmă o vie mişcare pe acest teren [1]).

[1]) Ascoli, *Archivio glottologico italiano*, Milano, 1873: l'Italia dialettale VIII, 98... — Gilliéron, *Revue des Patois gallo-*

Prima condiţiune şi cel maĭ mare merit al orĭ-căreĭ lucrărĭ dialectale este fidelitatea reproduceriĭ, o fidelitate absolută, fără amestecul personalităţiĭ şi neinfluenţată de vederĭ teoretice saŭ de scopurĭ imediate[1]). Din nenorocire, la noĭ, mult-puţinele scrierĭ publicate de Românĭ macedonenĭ păcătuesc tocmaĭ în contra acesteĭ regule èlementare a dialectologieĭ. In loc de a tinde la o scrupulósă reproducere a realităţiĭ, tóte acele încercărĭ par inspirate de dorinţa uneĭ apropierĭ între macedo-romàna şi limba literară. Ele nu sînt dar reflexul adevěruluĭ, ci al unor aspiraţiunĭ momentane şi individuale. Un patriotism rêŭ-înţeles a condus şi aci la resultate prejudiciabile şi în contradicere cu adevěrata sciinţă.

Din acest punct de vedere gramaticile macedo-romàne publicate de Maxim (1862) şi Ata-

---

romans. Paris, 1887 şi Clédat, *Revue des Patois.* Recueil trimestriel consacré â l'étude des patois et anciens dialectes romans de la France et des régions limitrophes. Paris, 1887.

[1]) Pentru transcrierea exactă a sonurilor dialectale se póte adopta sistema grafică aplicată de Ascoli la sonurile ladine (Archivio I, p. XLII), care sistemă e maĭ puţin complicată de cât aceea a luĭ Böhmer, adoptată de Gartner în Gramatica-ĭ reto-romană. A se vedea şi transcripţiunea fórte metodică a luĭ Tiktin în ale sale Studiĭ.

nasescu (1864) sînt lipsite de orĭ-ce valóre ca traducerea Evangheliei (1881) saŭ ca cărţile de citire de Taşcu Iliescu (1885) şi Bagav (1887). Materialele adunate de Petrescu, T. Iliescu şi rĕposatul Obedenar [1]), preţióse ca coprins, sînt de asemenea redate într'o transcriere nesciinţifică.

Ca studiĭ lipsite de mania inovaţiunilor, dar fără mare precisiune sciinţifică, se pot cita cele de Gr. Silaşĭ, I. Nădejde şi St. Mihăilénu [2]); şi, pentru completarea bibliografieĭ, maĭ însemnâm încă câte-va publicaţiunĭ de ocasiune [3]).

---

[1]) V. Petrescu, *Mostre de dialectul macedo-român*, I—II. Basme şi poesiĭ populare culese şi traduse (traducerile n'aŭ valóre). Bucurescĭ, 1880—1882; T. Iliescu, *l'Escriveta...* traduite en dialecte macédo-roumain. Montpellier, 1882, apoĭ câte-va basme şi poesiĭ populare, transcrise de rĕposatul Obedenaru şi astfel publicate de Academia Română sub titlul: *Texte macedo-române.* Basme şi poesiĭ populare de la Cruşova, publicate după manuscrisele originale de Prof. I. Bianu. Bucurescĭ, 1891: cf. Romania XX, 623.

[2]) Silaşĭ, Studiŭ asupra dialectuluĭ macedo-român paralel cu cel daco-român în Transilvania, Fóia Asoc. transilv. d. 1874, p. 89 u.; Nădejde, Dialectul macedonén în Contemporanul II, 708 u.; Mihăilénu, *Studiŭ asupra dialectuluĭ Românilor din Macedonia*. Bucurescĭ, 1889: cf. Picot în Romania XX, 185.

[3]) Urechia, *Album macedo-român.* Bucurescĭ, 1880.—*Frătilia întru dreptate*, Gazeta Românilor de peste Balcanĭ (1880) şi *Macedonia,* Revista Românilor din peninsula balcanică.

In genere, graĭul macedonén, deşi de mult cunoscut filologilor noştri, a fost însă neglijat aprópe cu desăvîrşire. Tot în şcólă străină trebue să mergem spre a învĕţa particularităţile *reale* ale dialectuluĭ, de când maĭ ales câţĭ-va invĕţaţĭ străinĭ se ocupară maĭ de aprópe cu dînsul şi-l făcură ast-fel accesibil sciinţeĭ.

Lucrarea rĕposatuluĭ Ioan Maĭorescu „Itinerar în Istria şi Vocabular istriano-român“ (1874) a inaugurat într'un mod demn la noĭ în ţéră studiul dialectuluĭ istrian, saŭ maĭ bine ḑis l-a scos la lumină, l-a revelat filologilor noştri, carĭ nicĭ nu bănuĭaŭ înainte existenţa sa. Acéstă unică opintire seriósă din parte-ne pe câmpul dialectologieĭ române a rĕmas la noĭ cu totul isolată, dar ea află un continuator în bărbatul ilustru, căruĭa limba şi etnologia română îĭ datoresc atâtea descoperirĭ. Eminenta monografie a luĭ Miklosich „Cercetărĭ române“ (1881) oferă primele materiale positive pentru studiul celor 2 dialecte, macedo-român şi istriano-român [1]).

[1]) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*. Istround Macedo-Rumunische Denkmäler. I—II. Wien, 1881—1882: cf. Jarnik în Literaturblatt d. 1882, p. 146—152; Gaster în Deutsche Literaturzeitung d. 1882, p. 1012 şi în Revista d-luĭ Tocilescu I, 236 u.; Jagić în Archiv f. slav. Phil. VI, 135, 300 şi Bianu în Columna d. 1882, p. 232—235.

O nouă eră se deschise pentru macedo-româna cu studiile d-luĭ Weigand, june romanist, care a visitat în două rîndurĭ locuințele Românilor de peste Balcanĭ. Materialele adunate în acele călĕtoriĭ formară până acum obĭectul a două importante publicațiunĭ dialectologice. E de sperat, că meritosul autor va întreprinde în curînd o lucrare definitivă despre graĭul și folklorul fraților noștri de peste Dunăre [1]).

In același timp primele scirĭ asupra istriano-româneĭ, date de Ascoli și continuate de Maĭorescu, aŭ fost completate prin cercetările luĭ Gartner, Ive și în timpul din urmă de Weigand [2]); dar viitoruluĭ îĭ rĕmâne încă reservată o exploatare completă a graĭuluĭ istrian.

Notițele etnografice privitóre la Macedo-Românĭ aŭ fost resumate, în 1875, de d. Picot

---

[1]) G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen* nebst einer Einleitung über Land und Leute. Leipzig, 1888 (cu 25 de poesiĭ populare): cf. G. Meyer în Zeitschrift f. rom. Phil. XII, 545-549; Picot în Romania XIX, 168—171; Liter. Centralblatt d. 1879, N. 48; Tiktin în Archiva d. Iașĭ I, 470—477 și Bianu în Revista Nouă I, 439.— *Wlacho-Meglen*. Eine ethnographisch-historische Untersuchung. Leipzig, 1892: cf. Liter. Centralblatt d. 1892, N. 21. Despre prima călĕtorie a autoruluĭ, o dare de sémă în Țéra Nouă III, 717—725.

[2]) Ascoli, *Saggi critici* I, 53—79 (cf. Urechia, Discurs despre asemĕnarea dialectuluĭ friulan cu limba română. Bu-

în Revista de Antropologie din Paris. Lucrările ulteriόre de d-niĭ N. Densuşanu şi Damé (1877), Popilian (1885) şi Pencovicĭ (1885) sînt lipsite de valόre[1]). Asupra Românilor din Istria Biedermann ne dă câteva amănunte interesante[2]).

D. Caragĭani, care prepară o operă istorică specială asupra Românilor din peninsula balcanică, a publicat primele poesiĭ macedo-române în Convorbirile Literare din 1869. Neobositul etnolog român d. Burada a publicat asemenea poesiĭ populare, cântece de mirologhiĭ (bocete), pre-

curescĭ, 1869); Gartner ap. Miklosich; A. Ive, Il dialetto vegliotto (din insula Veglia) în Archivio glottol. ital. IX, 1.108 şi 2.128: cf. W. Meyer în Zeitschr. f. rom. Phil. X, 599; G. Weigand, Nouvelles recherches sur le roumain d'Istrie în Romania XXII (1892), p. 240 u.

[1]) Picot, *Les Roumains de la Macédoine.* Paris, 1875: cf. Sayous în Romania V, 120 şi Neumann în Kuhn's Zeitschrift IV, 182.—N. Densuşanu et Fr. Damé, *Les Roumains du Sud.* Bucarest, 1877. — Popilian, *Româniĭ din peninsula balcanică.* Bucurescĭ, 1885 şi Pencovicĭ, *Româniĭ din Macedonia şi din muntele Atos.* Impresiunĭ de călĕtorie (textul în româna şi macedo-româna). Bucurescĭ, 1885.—Cf. şi Un Valaque du Pinde, *Les Grecs, les Valaques, les Albanais et l'empire ottoman.* Bruxelles, 1886.

[2]) Biedermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich.* Graz, 1877, p. 79 u.—Cf. Urechia, *Notiţă despre Bibliografia Istrieĭ şi a Dalmaţieĭ.* Bucurescĭ, 1878 şi T. G. Djuvara, Istria, Dalmaţia şi Friul în Suplement la Bibliografia luĭ Degenmann d. Martie, 1888.

cum şi datinile la nunţĭ ale poporuluĭ român din Macedonia în Convorbirĭ (1882) şi în Revista d-luĭ Tocilescu. Dar până astădĭ nu posedem încă o colecţiune cât de mică de cântece saŭ basme macedo-române în transcriere exactă şi cu conservarea intactă a coprinsuluĭ.

Iată un câmp de spornică activitate pentru tineriĭ Macedonenĭ, carĭ trec prin şcólele nóstre şi carĭ, întorşĭ în patrie, se află la izvorul însuşĭ al folkloruluĭ balcanic. Ambiţiunea lor cu adevĕrat patriotică ar trebui să tindă la păstrarea neştirbită a bunurilor transmise ale némuluĭ şi a respecta cu religiositate, în fixarea lor prin scris, tiparul inteligenţeĭ naţionale. Când óre se va ivi pentru Româniĭ din Balcanĭ un Pitrè saŭ măcar un Ispirescu orĭ un Marian, care să scie preţui scumpĕtatea moşteniriĭ şi să scótă la lumină comorile sufletuluĭ popular, ascunse acolo de atâtea secole!

Cât privesce varietăţile provinciale ale daco-româneĭ, ele sînt atât de puţin divergente şi se rapórtă maĭ mult la vocabular de cât la forma vorbelor. Singura excepţiune o formézá graĭul din Moldova, care, în tratarea consonantismuluĭ, aduce izbitor cu macedo-romàna.

Almintrelea, diferenţele sînt neînsemnate şi sînt de natură a surprinde pe un teritoriŭ atât de vast, maĭ vast de cât al vecheĭ Dacie.

Pentru graĭul bănăţén şi pentru cel sêrbo-român (Româniĭ din Serbia aŭ emigrat din Muntenia şi anume din Oltenia, cum dovedesce dialectul lor) avem douĕ monografiĭ de Picot; pentru graĭul Românilor din munţiĭ Apusenĭ broşura d-lor Frâncu şi Candrea asupra rotacismuluĭ la Moţĭ şi Istrienĭ (1886), ĭar pentru cel al Românilor Bihorenĭ un important articol de Pompiliŭ. Colecţiunile de poesiĭ populare de d. Canianu şi d-şóra Sevastos încércă pentru întâĭa óră a reproduce particularităţile fonetice ale graĭuluĭ moldovenesc, precum „Opincarul“ (1881) d-luĭ Jipescu pretinde a reda graĭul Prahovenilor de pe lângă Văleniĭ-de-munte. [1])

[1]) Picot, ***Documents pour servir à l'étude des dialectes roumaines*** (Extrait de la Revue de Linguistique et de Philologie comparée V). Paris, 1873: cf. Romania III, 124; ***Chants des Roumains de la Serbie.*** Paris, 1889: cf. Iorga în Archiva d. Iaşĭ I, 368—371. — Hasdeŭ, Versul Cotrónţeĭ de P. Furduĭ. Specimen de graĭul Românilor din munţiĭ Abruduluĭ în Columna d. 1877, p. 184—187.—Frâncu şi Candrea, ***Româniĭ din munţiĭ Apusenĭ (Moţiĭ).*** Buc. 1888 (întréga partea II e consacrată graĭuluĭ Abrudenilor şi Moţilor, completând datele broşureĭ citate).—Pompiliŭ, Graĭul românesc din Biharea în Conv. Lit. d. 1886, p. 993—1022. — I. Nădejde, Probă de limba de pe

Lucrărĭ seriόse asupra varietăţilor provinciale, considerate din punctul de vedere fonetic şi lexical, sînt preţiόse materiale pentru studiul limbeĭ. Aci ar fi locul de insistat maĭ ales asupra importanţeĭ vocabularelor locale. Culegerea vorbelor, ce circulă în anumite provinciĭ saŭ localităţĭ, ar trebui să se facă într'un mod sistematic şi complet. Numaĭ după ce se vor întreprinde asemenea cercetărĭ pe o scară întinsă şi metodică, ne vom putea forma o idee de tesaurul nesecat al limbeĭ nόstre.

Şi în acéstă privinţă d. Hasdeŭ a dat primul impuls, adresând (1884) institutorilor şi preoţilor din întréga ţéră un Cestionar pentru adunarea datelor privitόre la limba română şi rĕspunsurile învĕţătorilor din tόte colţurile Romănismuluĭ forméză una din părţile cele maĭ preţiόse din al sĕŭ Dicţionar istoric şi poporan al Românilor.

Someşul cel Mare în Contempor. II, 656; Despre dialectul moldovenesc, ibid. III şi IV; Limba Moţilor VI, 451—58.—E. Gran, Graĭul Românilor din Sĕlagiŭ de lângă Someş în Contemp. VII, 66—71 şi Dilibran, Probă de limba de la Cohalm (cântecul Mĭoriţeĭ cu observaţiunĭ de I. Nădejde) VII, 72—76. — Gr. Sima al luĭ Ioan, Materialurĭ de limbă (din Ardél) în Revista d-luĭ Tocilescu II, 181—185.

II. LITERATURA

Unul din fenomenele cele maĭ naturale în istoria graĭuluĭ e ridicarea la rangul de limbă literară a unuĭ dialect favorisat prin împrejurărĭ de ordine politico-socială. Limba literară rĕsare ast-fel dintr'o ramură a trunchĭuluĭ popular, care continuă a subsista şi a cresce alătu-rea de dînsa: una percurgênd ca şi înainte o desvoltare normală şi inconscientă, cea-laltă căpătând o formă statornică şi măestrită subt influenţa voinţeĭ şi a spirituluĭ omenesc.

In istoria literatureĭ se póte asemenea constata un ast-fel de curent paralel: fie-care cu trăsurile sale distinctive, fie-care cu izvórele sale de inspiraţiune, fie-care cu mersu-ĭ progresiv.

Unul, anterior, e representat prin creaţiunĭ colective, carĭ nu cunosc nicĭ nume nicĭ timp, respirând acea spontaneitate, ce caracterisă adevĕratele producţiunĭ ale închipuiriĭ populare; ele ofer posibilitatea a pĕtrunde în vĭaţa intimă a poporuluĭ, a cunósce pĕsurile şi bucuriile sufletuluĭ seŭ.

Celă-lalt, posterior, e representat prin creaţiunĭ individuale, în carĭ se reflectéză maĭ

ales personalitatea şi epoca autoruluĭ; ele daŭ mijlocul a judeca înălţimea intelectuală, la care aŭ ajuns unele individualităţĭ superióre şi isolate în marele complex al naţiuniĭ.

Aceste douĕ curente urméză obicĭnuit pe un drum paralel. Nu arare-orĭ însă se întîmplă o apropiere provisorià într'ambele şi ca consecinţă firéscă o mutuală influenţare.

Pe de o parte, fantasia poporuluĭ, vecĭnic setósă după noue izvóre, recurge la elemente din sfera literară, ce le transformă şi adaptéză potrivit cu firea şi vederile sale; pe de alta, poetul-artist caută în natură şi în poesia populară un izvor de întinerire pentru o imaginaţiune saturată de impresiunile uneĭ lumĭ convenţionale. Ast-fel, câte-va din cele maĭ gingaşe florĭ din lirica luĭ Alexandri şi Eminescu aŭ rĕsărit din solul poesieĭ populare.

In producţiunile poporuluĭ se pot ast-fel distinge douĕ elemente caracteristice:

unul *oral*, constituind aşa numita literatură populară nescrisă, care trece din generaţiune în generaţiune (dacă nu de la un popor la altul) şi sbóră din gură în gură, primind variaţiunĭ şi modificărĭ după loc şi timp;

altul *scris*, reflexul uneĭ lumĭ străine, care,

rĕsfrângĕndŭ-se prin prisma minţiĭ populare, se întipăresce pretutindenea cu culórea naţională şi, din acéstă causă, póte exercita o influenţă retroactivă asupra elementuluĭ oral.

Bogăţiile literatureĭ orale se pot înfăţişa sub vestmîntul poesieĭ şi al proseĭ.

Sub raportul poetic ele pot fi: saŭ efusiunĭ imediate ale inimeĭ, traducĕndu-se în doĭne, hore şi bocete; saŭ rĕsunet îndelungat al evenimentelor, ca baladele populare; saŭ expresiunea religiosităţiĭ ca în colinde, orĭ al superstiţiuniĭ ca în descântece; saŭ, în fine, deprinderĭ de limbă metaforică, ca ghicitorile.

Sub raportul prosaic ele pot fi: saŭ plăsmuirĭ născute pe câmpiile înflorite ale închipuiriĭ, ca basmele, legendele şi tradiţiunile; saŭ resultatul experienţelor vieţiĭ, ca snóvele şi proverbele. Aci se maĭ póte adăoga, pe lângă obiceĭurĭ şi datinĭ, totalitatea credinţelor şi a eresurilor, carĭ constitue metafisica populară.

A. Folklore

Complexul acestor producţiunĭ sufletescĭ ale poporuluĭ formézĕ literatura populară pro-

priŭ-ḑisă saŭ *folklore* („sciinţa poporuluĭ"), cum a fost numită în Englitera c'o expresiune generalisată pe continent. E o sciinţă eminamente germană, creată în mare parte de fraţiĭ Grimm şi cultivată apoĭ de un numĕr imens de specialiştĭ, carĭ explorară sub raportul psicologic tóte popórele universuluĭ. Comparaţiunea şi elucidarea materialelor adunate din tóte părţile lumiĭ deveniră obĭectul uneĭ sciinţe specialĭ (şi dînsa numită tot *folklore*), cea maĭ importantă ramură a etno-psicologieĭ, care are astăḑĭ organele eĭ particulare în Englitera, Franţa, Italia, Germania etc. [1])

---

[1]) Cel maĭ important dintr'însele e ***Folk-lore Journal***, editat de Societatea folklorică din Londra (în care figuréză bărbaţĭ ca Tylor, Lang, Ralston etc.), vol. I—VII, 1878—89; aceeaşĭ Societate a publicat şi 25 volume preţióse („Publications") de literatură populară (între carĭ: Jones and Kropf, Magyar folk-tales şi Consiglieri-Pedroso, Portuguese folk-tales); Revista fu continuată sub titlul de: ***Folk-lore*** „A quarterly Review of myth, tradition, institution and custom", vol. I—III. London, 1890—1892.

In Franţa apare ***Mélusine*** „Revue de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, publié par Gaidoz et Rolland", tom. I—VI, 1878—1892, o dată cu alte două reviste: ***Revue des traditions populaires***, tom. I—VII. Paris, 1886—1892 şi ***La Tradition*** „Revue générale des contes, légendes, chants, usages, traditions et arts populaires, dir. p. Blémont et Carnoy". Paris, 1887 u.

Dintre ceĭ ce se ocupă la noĭ cu adunarea de materiale folklorice merită a se cita în primul rînd sf. sa părintele Fl. Marian, care şĭ-a câştigat pentru literatura populară a Bucovineĭ aceleaşĭ merite ca medicul Pitrè pentru folklorul Sicilieĭ. De la d-sa, ca cel maĭ competent dintre toţĭ, aşteptâm prima lucrare seriósă asupra mitologieĭ daco-românе.

D. G. Dem. Teodorescu s'a distins atât ca culegĕtor consciinţios cât şi ca erudit folklorist prin studiile sale asupra proverbelor şi colindelor române.

In Italia, după *Rivista di letteratura popolare* (dir. da Pitrè e Sabatini. Roma, 1877—79) urmâ *Archivio per lo studio delle tradizioni popolare*, dir. da Pitrè e Salomone Marino. Palermo, 1882—85. Tot medicul Pitrè, care póte fi considerat ca cel maĭ harnic muncitor pe acest teren, a publicat, între aniĭ 1870—1888, 17 volume din *Biblioteca delle tradizioni popolare siciliane* (vol. I—II canti popolari, III studi di poesia pop., IV—VII fiabe, novelle e racconti, VIII—XI proverbi, XII spettacoli e feste, XIII giuocchi fanciulleschi, XIV usi e costumi, credenze e pregiudizi; XV—XVII fiabe e legende) o adevĕrată Enciclopedie folklorică.

In Spania: Antonio Machado y Alvarez, *Biblioteca de las tradiciones populares españolas*. Madrid, 1884—86, 11 vol. (vol. I Intoduccion y cuentos pop. esp. p. A. M. y Alvarez; vol. X Cuentos pop. de Estremadura por Sergio Hernandes de Solo).

In Germania, pe lângă „Zeitschrift f. Völkerpsychologie (1859...)" din Berlin, apare la Lipsca, de la 1888, o *Zeitschrift für Völ-*

D. Burada a explorat, din punctul de vedere etnologic, tóte ţĕrile locuite de Românĭ, culegĕnd pretutindenea preţióse materiale de folklore.

D. Pop-Reteganul, învĕţător în Transilvania, desfăşură asemenea o stăruitóre activitate în domeniul literatureĭ populare ardelene.

Studiile de folklorism pe o scară comparativă fórte întinsă aŭ fost întemeĭate în ţéra nóstră de către d. Hasdeŭ prin volumul al II-lea din Cuvente den Bĕtrânĭ, care coprinde literatură scrisă a poporuluĭ român în raport cu

kerkunde, editată de Weckenstedt (vol. I: Kaindl, Legende şi basme din Bucovina; Jarnik, Basme, cântece şi proverbe albanese).

Ca publicaţiunĭ colective maĭ însemnâm: *Les littératures populaires de toutes les nations* (traditions, légendes, contes, chansons, proverbes, devinettes, superstitions), XXIX volume, 1881—1890, Paris, Maisonneuve (vol. IV: Maspéro, Les contes populaires de l'Egypte ancienne, 2 ed. 1889; XV: Vinson, Folk-lore du pays basque; maĭ tóte cele-lalte sînt consacrate folkloruluĭ diferitelor provinciĭ francese: Bretania, Normandia, Picardia, Gasconia etc.) şi *Collection de contes et de chansons populaires* (Leroux: vol. I Legrand, Contes pop. grecs, recueillis et traduits; III Dozon, Contes pop. albanais; V Leger, Contes pop. slaves; VII Basset, Contes arabes; VIII Carnoy, Contes français).

Despre Folklorul popórelor slave din cursul ultimilor 13 anĭ: cf. Pastrnek, *Slavistische Bibliographie*. Supplementband zu Archiv f. slav. Phil. XIII. Berlin, 1892, p. 271—325.

literatura sa nescrisă. Pentru prima óră se cercetéză aci pe de o parte influenţa covîrşitóre a bogomilismuluĭ asupra celor maĭ vechĭ texturĭ literare (măhăcene şi bogomilice), studiate după originea şi filiaţiunea lor cu paralelismurĭ străine; pe de alta, se urmăresce propagarea şi înrîurirea ideilor eretice asupra unor elemente orale ale literatureĭ populare (ca cântecul despre Cucul şi Turturica saŭ Povestea numerelor). Suma enormă de fapte şi de ideĭ, acumulate în acest volum, una din producţiunile cele maĭ remarcabile ale folkloruluĭ europén, a avut cele maĭ fericite urmărĭ prin introducerea la noĭ a unuĭ spirit maĭ sciinţific şi a uneĭ metóde maĭ severe în asemenea studiĭ. [1])

După acéstă operă fundamentală, d. dr. Gaster se încercâ a îmbrăţişa întregul material al literatureĭ populare scrise şi nescrise [2]).

[1]) Hasdeŭ, *Cărţile poporane ale Românilor în secolul al XVI-lea* şi legătura lor cu literatura poporană cea nescrisă. Studiŭ de filologie comparativă. Buc. 1879: cf. Romania IX, 347; Cihac în Literaturblatt I, 265 şi 364; şi în special Vesselofsky, *Razyskanija v oblasti russkago duhovnago stiha* (Cercetărĭ în domeniul versuluĭ spiritual rusesc). VI—X (461 pp.) Petersburg, 1883.

[2]) Gaster, *Literatura populară română*. Buc. 1883: cf. Nyrop în Romania XIV, 149 u.; Picot în Revue critique d. 1885, II 140—147; Rudow în Zeitschr. f. rom. Phil. XV (1891), p. 258—266.

Pe când d. Hasdeŭ reveléză existenţa celor maĭ vechĭ monumente religióse de origine eretică, d. Gaster îşĭ îndréptă atenţiunea asupra diferitelor producţiunĭ folklorice de natură romantică, etică şi religiósă, analisând pe fie-care dintr'însele, indicându-le originea şi părţile constitutive, accentuând pretutindenea acţiunea elementuluĭ literar asupra producţiunilor orale şi stabilind ast-fel o teorie originală despre proveninţa basmelor. D. Gaster dispune de o mare erudiţiune şi adânca-ĭ cunoscinţă a literatureĭ manuscrise române ĭ-a permis a scóte la lumină o mulţime de fapte în sprijinul vederilor sale personale, adesea îndrăzneţe, dar pretutindenea motivate. Bogăţia amănuntelor (cartea coprinde un total de 61 producţiunĭ folklorice române) face dintr'însa o mină de informaţiunĭ pentru acéstă ramură a literatureĭ naţionalĭ.

Inaltul interes, ce folklorul începe să inspire şi în ţéra nóstră, a îndemnat pe d. Hasdeŭ a-ĭ consacra anul acesta (1892) cursul sĕŭ de filologie comparativă la Universitate, precum maĭ înainte în Revista-ĭ „Columna luĭ Traĭan" reservase etno-psicologieĭ un loc de căpetenie şi precum în Magnum Etymologicum articolele folklorice sînt tratate cu o deosebită predilecţiune.

Acelaşi an a vĕḑut la noĭ apariţiunea uneĭ reviste speciale de literatură populară subt inteligenta direcţiune a d-luĭ Artur Goroveĭ.[1])

1. Literatura populară nescrisă

Cântece populare

Ceĭ doĭ întemeĭetorĭ aĭ filosofieĭ istorieĭ, Vico şi Herder, atrăgênd ceĭ dintâĭ atenţiunea asupra importanţeĭ credinţelor poporuluĭ şi a poesieĭ populare, deveniră iniţiatoriĭ uneĭ preţióse ramure a etnologieĭ, aĭ folkloruluĭ. Opera luĭ Herder „Glasurile popórelor în cântece“ apăru în 1778 şi abĭa după treĭ deceniĭ vĕḑu lumina prima colecţiune de poesiĭ populare germane „Cornul minunat al băĭatuluĭ“ (1806). Trecură alte treĭ deceniĭ până să se simţă în Italia necesitatea uneĭ atarĭ colecţiunĭ: în 1841 Tommaseo publică cântecele populare toscane, pe când abĭa

[1]) *Şeḑĕtórea.* Revistă pentru literatură şi tradiţiunĭ populare. Fălticenĭ, 1892 (până în Iulie, 5 numere). Creând un centru pentru producţiunile folklorice, se va pune capĕt infiniteĭ lor împrăştierĭ prin ḑiare şi reviste inaccesibile şi cu totul necunoscute. D. Goroveĭ ar aduce un adevĕrat serviciŭ folkloruluĭ român, deschiḑênd în Şeḑĕtóre o rubrică specială pentru înregistrarea bibliografică a numeróselor contribuţiunĭ de literatură populară risipite în diferitele publicaţiunĭ periodice anterióre. S'ar obţine ast-fel un material considerabil, în mare parte şi pe nedrept căḑut în uitare. Tot de o dată atragem atenţiunea editoruluĭ asupra importanţeĭ legendelor cosmogonice saŭ a explicaţiunilor populare despre fenomenele natureĭ (constelaţiunĭ, eclipse, cutremure etc.), în privinţa cărora ne aflâm într'o ignoranţă aprópe completă.

în 1856 apăru în Franţa o culegere de poesiĭ populare normande de Beauderepaire.

In peninsula balcanică, din contră, şi anume la Sêrbĭ, mulţumită luĭ Vuk Karağić, poesia populară se bucură de o îngrijire timpurie. Acesta publică la Vĭena, maĭ întâĭ în 1814 şi apoĭ definitiv în 1823, cea maĭ importantă din colecţiunile europene de poesiĭ populare, carĭ avură un mare rĕsunet dincolo de graniţele Serbieĭ şi dobândiră admiraţiunea luĭ Göthe[1]). In acelaşĭ timp

[1]) Vuk Karağić, *Sărbske narodne pjesme* [Poesiĭ populare sêrbescĭ]. Leipzig şi Vĭena, 1823—24, 3 volume, al IV-lea apăru în 1833; II ed. augmentată, 6 vol., Vĭena, 1841—1865; ultima ed. Belgrad, 1887 u. Traducere germ. de Talvj (II ed. Leipzig 1853, 2 vol.) şi Kapper (1852, 2 vol.); traducere francesă de Dozon, *L'Epopée serbe.* Chants populaires héroïques... traduits sur les originaux avec une introduction et des notes. Paris, 1888] şi Kuhač, *Juzno-slovjenske narodne popjevke* (Poesiĭ populare sud-slavice). 4 vol. in 4°. Agram, 1879 —1883 (o colecţiune de 1600 cântece fidel reproduse din diferite provinciĭ ĭugo-slave).

Urméză bibliografia cântecelor populare privitóre numaĭ la popórele învecinate şi la cele romanice.

Cele din Bulgaria (şi în special din Macedonia) aŭ fost culese de fraţiĭ Miladinov, *Bălgarski narodne pjesni* (Cântece populare bulgare). Agram, 1861; II ed. Sofia, 1891; şi Dozon, *Chansons populaires bulgares inédites*, publiées et traduites, avec une introduction, glossaire et notes. Paris, 1875; cf. Rosen, *Bulgarische Volksdichtungen*, gesammelt und ins Deutsche übertragen. Leipzig, 1879 şi *Die Balkanhajduken*, 1878. In timpul din urmă Şapkarev a publicat, sub auspiciile Ministeruluĭ bulgar de Culte, cea maĭ voluminósă colecţiune de cântece bul-

cântecele populare grecescĭ găsiră în Fauriel (1824) şi în Kind (1828) doĭ entusiaştĭ apreţiatorĭ.

Tot luĭ Vuk îĭ datorim primele poesiĭ populare române, adunate de dînsul în călĕtoria-ĭ prin Muntenia, Transilvania şi Banat, ce le predase în 1823 luĭ Asache, pe când se aflaŭ amîndoĭ la Viena. Atât poesiile culese de Vuk cât şi cele adunate în 1822 de însuşĭ Asache s'aŭ prăpădit în urma foculuĭ din Iaşĭ în 1827.

---

gărescĭ sub titlul: *Prostonarodna bălgarski poesia ili bălg. nar. pjesni*. Sofia, 1891, 1460 pp. în şépte cărţĭ (Cartea I—II cântece religióse, III—IV politice, V—VI publice şi private, VII datinĭ, obiceĭurĭ şi superstiţiunĭ).

Cântece grecescĭ: Passow, *Carmina popularia Greaeciae recentioris*. Lipsiæ, 1860 şi Legrand, *Recueil de chansons populaires grecques*, publiées et trad. pour la prem. fois. Paris, 1874.

Poesiĭ populare albanese aŭ fost culese de G. de Rada, *Rapsodie d'un poema albanese*, racc. nelle colonie del Napoletano e tradotte. Firenze, 1866 şi de Jarnik (cf. p. 331).

Poesiĭ populare turcescĭ cu traducere germană aŭ fost publicate de I. Kunos în vol. II—III d. Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Wien, 1888 şi 1889.

Pentru Rusia: Kirejevsky şi Bessonof, *Colecţiune de poesiĭ populare rusescĭ* (rusesce), 10 părţĭ. Moscova, 1862—1878; Ralston, *The Songs of the Russian people*, as illustrative of slavic mythology and russian social life. London, 1872 şi Rambaud, *La Russie épique*. Etude sur les chansons héroïques de la Russie, trad. ou analysées pour la première fois. Paris, 1876. — Antonović şi Dragomanov, *Istoričeskija pjesni malorusskago narodna* (Cântece istorice ale poporuluĭ rutén). 2 vol. Kiev, 1874—75: cf. Hasdeŭ în Columna pe 1876, p. 325—334; Golovacky, *Cântece pop. ale Rutenilor din Galiţia şi Ungaria orientală* (rutenesce),

Primul culegĕtor efectiv de cântece naţionale e Anton Pann, care póte fi considerat cu drept cuvînt ca pĕrintele folklorului român. In diferitele broşurĭ din „Spitalul Amoruluĭ“[1]) s'află

4 vol. Moscova 1878 (2600 pp.); şi în special vol. IV şi V din colecţiunea etnografică a luĭ Cĭubinski (cf. p. 275).

Pentru Litfanĭ: Leskien und Brugmann, *Litauische Volkslieder und Märchen*. Strassburg, 1882 şi Juşkević, *Lietuvişkos dajnos* (Doĭne litfane). 3 vol. Kazan, 1882.

Pentru Ungurĭ publicaţiunile Societăţiĭ Kisfaludy: Erdélyi, *Népdalok és mondák* (Poesiĭ populare şi legende). Pesta, 1846—49, 3 vol.; apoĭ Arany şi Gyulay, *Magyar nepkoeltesi gyüjtemény* (Culegere de poesiĭ populare ungare). Pesta, 1872, 2 vol. (1111 pp. în 4 divisiunĭ: mistere de Crăcĭun şi de Bobotéză, balade, cântece şi poveştĭ); vedĭ şi Ludwig Aigner, *Ungarische Volksdichtungen* übersetzt und eingeleitet. Pest, 1873; ĭar pentru cele săsescĭ: Schuster, *Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder*. Hermannstadt, 1865.

Pentru Franţa: Rolland, *Recueil de chansons populaires* (de la France) avec les mélodies. Paris, 1883; cf. Scheffler, *Die französische Volksdichtung und Sage*. Leipzig, 1883—84 (cap. II: bibliografia folklorică francesă).

Pentru Italia: *Canti e racconti del popolo italiano*. Pubbl. per cura di Comparetti ed A. d'Ancona vol. I—VII. Torino, 1870—79 (vol. V: *Canti popolari istriani*, racc. ed. annot da A. Ive; VI: Novelline popolare).

Pentru Spania: Fr. R. Marin, *Cantos populares españoles*, recogidos, ordenados y illustrados. 5 vol. Sevilla, 1882—83.

Pentru Portugalia: Braga, *Cantos tradicionaes do povo portuguez*, 2 vol. Porto, 1884.

Pentru Reto-Romanĭ: Flugi, *Die Volkslieder des Engadin*. Strassburg, 1873.

[1]) A. Pann, *Spitalul Amoruluĭ saŭ Cântătorul Doruluĭ*

cele dintâĭ cântece (de lume) din Muntenia, pe carĭ Alexandri le-a intercalat maĭ târḑiŭ în propria sa colecţiune.

In Moldova, după 1840, Alecu Russo, entusiastul admirator al spirituluĭ popular, şi maĭ ales Alexandri cutrierară munţiĭ spre a culege poesiĭ populare. Ilustrul poet nimeri acolo izvorul sĕŭ de inspiraţiune şi ast-fel geniul poporuluĭ îĭ resplăti generos ostenelile întru adunarea nestematelor sale. Resultatul acelor excursiunĭ muntene fură „Baladele adunate şi îndreptate“ (1852—1853) şi „Poesiile populare ale Românilor“ (în Suplementul la România literară din 1855), în carĭ se incorporară cântece muntene din Anton Pann şi poesiĭ populare din Transilvania şi Banat, comunicate poetuluĭ de Ioan Popescu. Acéstă primă ediţiune avu o primire căldurósă în ţéră şi găsi o apreciare elogiósă în

Buc. 1850—51, 6 broşurĭ; II ed. 1852. — Ale sale „Poesiĭ deosebite şi cântece de lume“ (1831) conţin „unele culese de alţiĭ, altele originale“, ĭar „Poesiĭ populare“ (1846) sînt compunerĭ personale. — Importantă este şi *O Şeḑĕtóre la Ţéră saŭ Călĕtoria luĭ Moş Alb.* Buc. 1851—52, două broşurĭ (conţin într'altele câte-va bocete, admise în colecţiunea Alexandri). Veḑĭ încă de acelaşĭ: *Cântece de stea.* Buc. 1830. Despre colinde şi cântece de stea manuscrise: cf. Gaster în Revista d-luĭ Tocilescu II, 2. 313 u.

străinătate, mulţumită traducţiunilor germană, francesă şi englesă, făcute după acéstă ediţiune[1]).

A doua ediţiune completă „Poesiĭ populare ale Românilor culese şi întocmite“ (1866) diferă de cea dintâĭ prin fond şi prin formă. Intervalul de un deceniŭ, ce le departe, pórtă caracteristica curentuluĭ dominant. Era o vreme, când Asache făurea la balade populare din timpul luĭ Decebal şi Sĕulescu plăzmuĭa la cronicĭ medievale.

Pe terenul limbeĭ o şcólă erudită tindea la o restaurare a trecutuluĭ după vederĭ subĭective. Un spirit de remaniare in alt sens invoca în domeniul folkloruluĭ argumente de natură istorică saŭ mitologică.

Primul culegĕtor de poesiĭ populare din Ardél[2]), d. At. M. Marienescu, nemulţumit cu

---

[1]) Kotzebue, *Rumänische Volkspoesie*. Jassy, 1853 (Rudow, *Rum. Volkslieder*. Leipzig, 1887: cf. Bogdan în Conv. Lit. XXII, 84—89). — *Ballades et chants populaires de la Roumanie*. Recueillis et trad. p. Alexandri avec une introduction par M. A. Ubicini. Paris, 1858. — Greenville Murray, *The songs and legends of Roumania*. London, 1859.

[2]) Despre variantele colecţiuniĭ Alexandri: G. Dem. Teodorescu, *Petrea Creţu Şolcanul, lăutarul Brăileĭ*. Buc. 1884; despre elementele-ĭ constitutive: M. Schwarzfeld, *Poesiĭ populare, Colecţia Alexandri*, saŭ cum trebue culese şi publicate cântecele populare. Iaşĭ, 1888: cf. Cosma în Conv. Lit. XXIII, 141—152; Tiktin în Archiva din Iaşĭ I, 82—84; Picot în Romania XIX, 647 u. şi Rudow în Zeitschr. f. rom. Phil. XIV, 235—142. Pe cât

rolul de culegĕtor, recurse la o serie de îndreptărĭ („poesiĭ... culese şi corese"), carĭ alteraŭ esenţa însaşĭ a poesieĭ populare (prin introducere de neologisme ca rege, aratru, belu, sigil). Precum sêrbul Verkovič adulmeca pe Orfeŭ în cântece bulgărescĭ, culegĕtorul ardelén descoperea „fetişóre sabinóse" (fecĭóre sabine) în Colindele române publicate de dînsul (1859) şi anunţa câţĭ-va anĭ maĭ târdiŭ, „marĭ descoperirĭ" de divinităţĭ antice în basmele române.

La Alexandri remanierile din a doua ediţiune sînt inspirate de motive estetice. Gustul şi personalitatea poetuluĭ n'aŭ rĕmas străine de dînsele. Ele aŭ fost făcute de sigur cu intenţiunea de a atrage şi maĭ mult atenţiunea lumiĭ culte; dar, sub raportul psicologieĭ populare, ediţiunea cea dintâĭ rĕmâne singura autentică.

idea, planul lucrăriĭ şi munca desfăşurată sînt demne de laudă, pe atâta trebue să protestâm în contra tonuluĭ suficient şi polemic, ce respiră monografia autoruluĭ, ca şi rĕspunsul: „V. Alex. saŭ Meşterul drege-strică şi apărătoriĭ seĭ" (Craĭova, 1889). — Despre valórea estetică a colecţiuniĭ Alexandri: Maĭorescu în Conv. Lit. I, 301—308 şi Vârnav Liténu, ibid. VI, 405—416. De altminterea, într'o scrisóre a luĭ Alexandri către d. Prof. Crăcĭunescu, autorul cărţiĭ „Le peuple roumain d'après ses chants nationaux" (Paris, 1874), poetul declară însuşĭ c'a întrodus modificărĭ în a II ediţiune: „J'ai fait pour quelques unes de ces poèsies ce qu'un joaillier fait pour des pierres précieuses. J'ai respecté le sujet, le style, la forme... Loin de

Condiţiunea esenţială a orĭ-căreĭ culegerĭ de folklore e fidelitatea reproduceriĭ ca coprins (sintaxă) şi ca formă (fonetică): de aci importanţa transcrieriĭ exacte a rostirilor locale. Acéstă scrupulositate e necesară maĭ ales la cântece, carĭ trebue reproduse cu tóte variantele, cu indicarea localităţilor şi însoţite de ariile saŭ melodiile respective. Nu posedem încă până astădĭ o colecţiune, care să corespundă tuturor exigenţelor folklorice. Relativ cea maĭ bună e a d-luĭ G. Dem. Teodorescu (1885), singurul din Muntenia, care, după Anton Pann, s'a ocupat cu o asemenea culegere.

Prima colecţiune de ariĭ populare române se datoresce luĭ H. Ehrlich „Cântece şi jocurĭ române“ (Iaşĭ, 1850), al căror Album apăru la Vĭena în acelaşĭ an. Pe acéstă cale păşiră apoĭ cu succes d-niĭ Burada (Almanah musical pe 1876 şi 1877) şi Vulpian, în a sa Poesie populară pusă în musică, o culegere din tóte ţĕrile române (1886).

Cântece din Moldova aŭ cules, după Ale-

---

les avoir arrangées conformément au goût moderne, je les ai conservées comme des bijoux d'or que j'aurais trouvés couverts de rouille et aplatis. *J'en ai fait disparaître les tâches* et leur ai rendu leur éclat primitif“...

xandri, Caranfil „culese şi corese“ (1872), d-şóra Sevastos (1888) şi Canianu (1888), ceĭ doĭ din urmă exacţĭ şi consciinţioşĭ[1]).

In Transilvania s'aŭ ocupat, după Marienescu, cu acésta ramură a folklorului: Pompiliŭ cu cele din valea Crişuluĭ (1870), Jarnik şi Bărsénu (1885), Pop Reteganul (1885), Frâncu şi Candrea, (1888), Ştefan Munténu (1891) şi S. C. Mândrescu (1892), acest din urmă cu cele din comitatul Turdeĭ[2]).

---

[1]) Caranfil, *Cântecele populare de pe valea Prutuluĭ,* culese, corese şi adunate. Huşĭ, 1872: cf. Xenopol în Conv. Lit. V, 209. — Sevastos, *Cântece din Moldova.* Iaşĭ, 1888. — Canianu, *Poesiĭ populare. Doĭne* culese şi publicate întocmaĭ cum se ḑic. Iaşĭ, 1888: cf. Bianu în Revista Nouă I, 280.

[2]) At. M. Marienescu, *Poesia poporală. Colinde* culese şi corese. Peşta, 1859; II ed. Buc. 1861; *Poesia poporală. Balade* culese şi corese. I Peşta, 1859; II, 1867; *Stéua Maghilor s. Cântece la nascerea Domnuluĭ Is. Hristos.* Biserica-Albă, 1875 şi Novăcesciĭ, 30 balade populare din Carpaţĭ (dintre carĭ 7 în Columna pe 1882). Cf. şi P. Băncilă, *Colindele Crăciunuluĭ şi ale Pascilor*, adunate, îndreptate şi întocmite. Sibiĭ, 1875. — Pompiliŭ, *Balade populare române*, adunate. Iaşĭ, 1870. — Jarnik şi Bărsénu, *Doĭne şi strigăturĭ din Ardél,* date la ivélă (c'un important glosar folkloric de Jarnik). Buc. 1885 : cf. Romania XV (1886), p. 278; Buchholtz în Herrig's Archiv f. d. Studium der neuern Spr. u.. Lit. LXXVII, p. 453 şi Rudow in Zeitschr. f. rom. Phil. XIV (1890), p. 228—235. — Pop Reteganul, *Trandafirĭ şi Vĭorele.* Poesiĭ populare, culese şi ordinate. Braşov, 1885; II ed. Gherla, 1891 şi Cine nu scie striga, citéscă cartea

Poesiĭ populare din Bucovina aŭ fost culese de eminentul folklorist local, părintele S. Fl. Marian (1873), precum cele din Dobrogea (1880) aŭ fost publicate de d. Burada [1]). Tot d-lor Burada şi Marian se datoresc cele dîntâĭ colecţiunĭ de bocete şi descântece din tóte provinciile române [2]).

---

asta, adică *Chiuiturĭ*, de carĭ strigă fecĭoriĭ în joc, adunate din popor. Gherla, 1891. Acelaşĭ harnic culegĕtor posede încă inedită o colecţiune de 5022 poesiĭ populare: cf. raportul d-lor Bianu, Gion şi Slavicĭ în Anal. Acad. XII (1892), p. 163 u. Frâncu şi Candrea, *Româniĭ din munţiĭ apusenĭ (Moţiĭ)*. Buc. 1888 (Partea IV). — Ştefan Munténu, *Doĭne şi Strigăturĭ*, culese din gura soldaţilor românĭ din ţéra Ardéluluĭ. Braşov, 1891. — C. Mândrescu, *Literatura şi obiceĭurĭ poporane* din comuna Rîpa de jos, comitatul Mureş Turda, publicate. Buc. 1892.

[1]) Marian, *Poesiĭ poporale din Bucovina*. Balade române, culese şi corese. Botoşanĭ, 1869; II ed. *Poesiĭ poporane române*, adunate şi întocmite. 2 vol. Cernăuţĭ, 1873—75 (I Balade; II Doĭne şi Hore). Cf. şi I. Sbĭera, *Colinde, Cântece de stea şi urărĭ la nunţĭ*. Cernăuţĭ, 1888. — Burada, *O călĕtorie în Dobrogea*. Iaşĭ, 1880.

Să se maĭ adauge, că poesiĭ populare din diferite localităţĭ s'aŭ publicat şi se publică nu numaĭ în reviste principale, dar şi în reviste de a doua mână şi chĭar în ḑiare de provincie (ca Gazeta sătenuluĭ d. Rîmnicu-Sărat, 1883 u., Gazeta poporuluĭ d. Temişóra 1884 u. etc.), carĭ rĕmân ast-fel în mare parte necunoscute saŭ inaccesibile.

[2]) Burada, *Datinile poporuluĭ român la înmormîntărĭ* (cu 43 de bocete). Iaşĭ, 1882: cf. Gaster în Deutsche Literaturzeit. d. 1883, p. 1730 u. — Marian, *Descântece poporane române*, cu-

Primul studiŭ asupra cântecelor populare române se datoresce rĕposatuluĭ Alexandru Hasdeŭ, care publică rusesce în „Mesagerul Europeĭ“ (Vêstnikŭ Evropy) din 1833: Cântecele populare ale Moldoveĭ sub raportul istoric, despre carĭ scrise în 1840 şi Costache Negruzzi în Dacia literară de Cogălnicénu. In Muntenia meritul de a fi atras maĭ întâĭ atenţiunea asupră-le revine d-luĭ Odobescu.

Despre însemnătatea poesieĭ populare şi despre caracteristica eĭ aŭ scris d-niĭ Graff, Schuchardt, Hasdeŭ şi A. Franken. Sub raportul vechimiĭ şi al respândiriĭ lor, d. Hasdeŭ a supus uneĭ vaste cercetărĭ comparative cântecul „Cucul şi Turturica“ şi „Povestea numerelor“. Multe paginĭ din Literatura populară a d-luĭ Gaster sînt de asemenea consacrate diferitelor genurĭ de poesie populară, căutând a demonstra désa înrîurire a producţiunilor nuvelistice asupra literatureĭ nescrise a poporuluĭ [1]).

lese. Sucéva, 1886 (Colecţiunea coprinde şi cele adunate de G. Sĕulescu. Literatura indicată se completéză cu cele 7 descântece, publicate de preotul Al. Popescu din Cernica în Ţéra Nouă II, 687—692 şi cu descântecele din Şedĕtórea (1892), p. 57 u. etc.).

[1]) Cf. Cogălnicénu, Dacia literară I (1840), p. 480 şi C. Negruzzi, Cântece populare a Moldavieĭ, ibid. p. 121—134. —

Elementul religios al poesieĭ populare, colindele, a fost cercetat în diferite rîndurĭ de Schuller, Mangĭuca, Teodorescu şi Gaster[1]; pe

Odobescu, Cântece poporane în raport cu ţéra, istoria şi datinele Românilor în Scrierĭ I, 179—192 şi Rĕsunete ale Pinduluĭ în Carpaţĭ (Diochĭul, Năluca, Mĭóra, Moş-Ajun) I, 193—236. [Cf. Tocilescu, Poesia poporană a Românilor în Fóĭa Societăţiĭ Românismul I (1870); Silaşĭ, Românul în poesia sa poporală, studiĭ asupra tuturor ramilor poesieĭ poporale române în Transilvania (Fóĭa Asociaţ. Transilvane p. lit. rom. şi p. cultura pop. român) d. 1876—1877 şi Insemnătatea literatureĭ române tradiţionale, ibid. 1875, N. 3—5; Dobre Ştefănescu (învĕţător din comuna Grindu), Studiĭ asupra literatureĭ populare în Lumina pentru toţĭ, vol. III—IV. Buc. 1887 şi 1888 (superficial); M. N. Sĕulescu, ***Poesia populară la Românĭ*** şi la câte-va din popórele vecine. Conferinţă. Craĭova, 1881]. — Graff, Della poesia popolare rumena în Nuova Antologia XXX (1875), p. 5—38: cf. Frollo în Columna d. 1876, p. 136—139. — Schuchardt, ***Ritornell und Terzine.*** Halle, 1875: cf. Hasdeŭ, Poesia poporană italĭană şi „frunză verde“ de Schuchardt în Columna d. 1876, p. 139—143. — Hasdeŭ, Poesia poporană serbă şi bulgară în Columna d. 1877, p. 249—266 şi Doĭna, originea poesieĭ populare la Românĭ în Columna d. 1882, p. 394—406 şi 519—535. — A. Franken, ***Rumänische Volksdichtungen.*** Danzig, 1888 (41 pp. in 4°), studiŭ menit a servi de întroducere la volumul seŭ de traducerĭ din poesia populară: ***Rumänische Volkslieder und Balladen.*** Danzig, 1889.

[1]) Schuller, ***Kolinda.*** Eine Studie über romänische Weihnachtslieder (după colecţiunea Marienescu). Hermannstadt, 1860. — Mangĭuca în Călindariŭ pe 1882, p. 1—48. — Teodorescu, ***Noţiunĭ despre Colindele Române.*** Buc. 1889. — Gaster, Colinde şi cântece populare inedite în Revista d-luĭ Tocilescu I, 2. 313—336 şi II, 99—110.

când elementul eĭ istoric, baladele, aştéptă încă pe dibacĭul muncitor, care să scie să alégă momentele etnice şi locale subt învelişul lor complex.

Intr'adevĕr, pe când doĭnele şi horele ţişnesc d'a dreptul din inima poporuluĭ şi nu pot presenta de cât elemente de comparaţiune antropologică, baladele nu sînt une-orĭ de cât localisărĭ poetice într'un anumit cerc etnologic. In peninsula balcanică maĭ ales un import şi export de materiale folklorice dintr'o ţéră într'alta s'a putut opera în regiunile limitrofe prin caracterul lor de bilinguitate.

Cercetările în acest sens sînt însă înconjurate de marĭ greutăţĭ şi aŭ nevoe de multă precauţiune spre a nu cădea în afirmaţiunĭ premature saŭ chĭar contrare realităţiĭ. De aceea prudenţa recomandă deocamdată, afară de casurĭ sigure, simpla constatare a analogiilor, maĭ ales la popórele din aceeaşĭ periferie teritorială [1]).

---

[1]) Vedĭ Şăinénu, Legenda meşteruluĭ Manole la Grecii modernĭ în Conv. Lit. XXII, 669—682. Cf. Arhim. Ghenadie Enăcénu, (Din istoria bisericéscă a Românieĭ) *Meşterul Manole şi Petru Movilă.* Buc. 1882 şi Forstenheim, *Manoli, Rumänische Volkssage.* Wien, 1884.

Sub raportul estetic, poesia nóstră populară a fost cercetată de d. Cireş, ĭar sub acela al versificaţiuniĭ de d-niĭ Xenopol şi Rudow [1]).

In fine, o frumósă caracteristică a poporuluĭ român după cântecele sale (1874) conţine cartea francesă a d-luĭ Prof. Crăcĭunescu, pe când d. Philippide s'a încercat a deduce din poesia populară starea socială a poporuluĭ român din trecut[2]).

Poveştĭ populare

Trecem acum la basme saŭ poveştĭ.

Deşi încă de la 1697 Perrault publicase basme francese subt o formă literară („Contes de ma mère l'Oye"), literatura poveştilor începe cu anul 1812, odată cu publicarea basmelor

---

[1]) V. Cireş, *Consideraţiunĭ estetice asupra poesieĭ populare române*. Focşanĭ, 1888: cf. Schwarzfeld în Archiva d. Iaşĭ I, 616—620. — Xenopol, Incercărĭ asupra versuluĭ român în Conv. Lit. IX, 105 şi 127; Rudow, *Verslehre und Styl der rumänischen Volkslieder*. Leipzig, 1886.

[2]) I. Cratiunesco, *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux*. Paris, 1874. Cf. Dora d'Istria, La nationalité roumaine d'après les chants populaires în Revue de deux Mondes d. Martie, 1859. — A. I. Philippide, Caracterul, proprietatea şi familia (I după poesia populară, II după actele publice). Iaşĭ, 1881: cf. Xenopol în Conv. Lit. XV, 475.

germane de către fraţiĭ Grimm [1]). Trecu un interval destul de lung, până ce popórele culte să înţelégă folosul şi importanţa culegeriĭ acestor comorĭ.

---

[1]) Gebrüder Grimm, *Kinder und Hausmärchen*. Berlin, vol. I 1812, II 1815; XX ed. 1885; vol. III 1822 (conţinênd materialul comparativ), III ed. 1856.

Ca şi la cântece, ne mărginim a cita literatura comparativă a basmelor numaĭ relativ la popórele învecinate şi la cele romanice.

Basme sêrbescĭ aŭ publicat Vuk Karağić [*Srbske narodne pripovjetke* (Poveştĭ populare sêrbescĭ). Viena, 1853, II ed. 1870; trad. germană c'o prefaţă de Grimm: *Volksmärchen der Serben*, gesammelt u. herausg. v. Vuk, ins Deutsche übers. v. dessen Tochter Wilhelmine, nebst einem Anhang von mehr als 1000 serbischen Sprichwörtern. Berlin, 1854. Cf. Mijatovics, *Serbian Folk-lore*, Popular tales selected and translated. London. 1874] şi Krauss, *Sagen und Märchen der Südslaven* zum grossen Theil aus ungedruckten Quellen. 2 vol. Leipzig, 1884.

Pentru Bulgaria: Şapkarev, *Bălgarski narodni prikazki* (Basme populare bulgare din Macedonia). Filipopole, 1885. Vedĭ şi Jagić, Aus dem südslavischen Märchenschatz în Archiv f. slav. Phil. I, II şi V; cf. Syrku, ibid. VI, 130—133.

Pentru Moravia: Kulda, *Morawské národni pohádki, povêsti*, 2 vol. Praga, 1875. Basme rutene de Giltebrandt, *Malorusskija skazki*. Petersburg, 1878 (292 numere) în colecţiunea etnografică de Cĭubinski.

Pentru Rusia: Marea colecţiune a luĭ Afanassief, *Narodnija russkija skazki* (Poveştĭ populare rusescĭ), 8 părţĭ. Moscova, 1863 (coprinde 330 basme, unele cu câte 5 variante). Ralston, *Russian folk-tales*. London, 1873 (trad. fr. de Bruyère. Paris, 1874) şi W. Goldschmidt, *Russische Märchen*. Leipzig, 1883.

Basme grecescĭ şi albanese: Hahn, *Griechische und alba-*

Ceĭ dintâĭ, carĭ se îndeletniciră cu strîngerea basmelor române, şi anume cu cele din Banat,

---

nesische Märchen. 2 vol. Leipzig, 1864 (cele grecescĭ traduse după textul editat de Pio, *Contes populaires grecs*. Copenhaga, 1879) şi B. Schmidt, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. Leipzig, 1877.

Basme maghĭare de Stier, *Ungarische Märchen u. Sagen (aus der Erdélyischen Sammlung)*. Berlin, 1850 şi *Ungarische Volksmärchen (aus Gaal's Nachlass)*. Pest, 1859: cf. Ludw. Katona, Allgem. Charakteristik des magyar. Folklore în Ethnograph. Mittheilungen Ungarn's I (1880), p. 4 u. şi Zur Lit. u. Charakteristik des magyar. Folkl. în Zeitschr. f. vergl. Literaturgesch. d. 1887, p. 14—46.

Basme săsescĭ de Haltrich, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenslande in Siebenbürgen*. IV ed. Wien, 1885.

Basme ţigănescĭ de Miklosich în vol. IV din *Mundarten und Wanderungen der Zigeuner*. Wien, 1872—80; şi pentru cele din Transilvania: Wlislocki, *Märchen und Sagen der Transilv. Zigeuner*. Berlin, 1886; acelaşĭ: *Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier*. Aus eignen und fremden Sammlungen übers. Hamburg, 1891.

Basme turcescĭ aŭ fost publicate în limba maghĭară de Kunos (Pesta, 1887, cu traducere germană în Ungarische Revue din 1888 şi 1889).

La popórele romanice colecţiunile cele maĭ importante sînt: Cosquin, *Contes populaires de Lorraine comparés avec les contes des autres provinces de France et des pays étrangers*. Paris, 1886, 2 vol.; Comparetti, *Novelline pop. italiane*, publicate ed illustrate, 2 vol. Torino, 1875; Pitrè, *Fiabe, novelle e racconti siciliane*. 4 vol. Palermo, 1875 şi *Novelle popolare toscane*. Firenze, 1885; Maspons y Labros, *Cuentos populars catalans*. Barcelona, 1885; Coelho, *Contos pop. portuguezes*. Lisboa, 1879 şi Schneller, *Märchen und Sagen aus Wälsch-Tyrol*. Insbruck, 1867 (basme reto-romane).

fură doĭ Germanĭ[1], fraţiĭ Schott (1845). Abĭa în 1862 publică Nicolae Filimon primul basm muntén („Romănul năzdrăvan“ devenit „Omul de pétră“ la Ispirescu) în fóĭa Ţĕranul român a d-luĭ I. Ionescu, unde apărură maĭ întâĭ şi câte-va basme de Ispirescu, întrunite într'o broşurică din acelaşĭ an sub titlul de „Basme şi Poveştĭ populare“. Din acel moment datéză activitatea neobosită a modestuluĭ şi talentatuluĭ culegĕtor-tipograf[2].

---

[1]) Artur u. Albert Schott, *Walachische Märchen*, mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen. Stuttgardt u. Tübingen, 1845. (Originalele române ale acestor basme bănăţene de D. Mira în Columna d. 1870): cf. Köhler, Bemerkungen zu Schott's Wal. Märchen in Wolf, Zeitschrift f. deutsche Mythol. u. Sittenkunde II (1855), p. 110 u. — Vedĭ şi Fr. Obert, Rumänische Märchen (10) gesammelt u. übertragen, in Eugen v. Trauschenfels, Magazin f. Geschichte, Literatur u. alle Denk- u. Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. Kronstadt, 1859, vol. I, p. 112—121.

[2]) III ed.: *Legende saŭ Basmele Românilor,* ghicitorĭ şi proverburĭ cu o introducere de B. P. Hasdeŭ, adunate din gura poporuluĭ, scrise şi date la lumină de un culegĕtor-tipograf. Buc. 1872, partea I; 1874, partea II, fascicula I; 1876, partea II, fasc. II. Ediţiunea definitivă d. 1882: „Legende saŭ Basmele Românilor, adunate din gura poporuluĭ de P. Ispirescu“ ***nu*** conţine *tóte* basmele ediţiunilor anteriόre: cf. Moratti in Archivio per le tradizioni pop. I, 784 u. şi Gaster în Revista d-luĭ Tocilescu I, 238 u.; şi *Basme, snóve şi glume.* Craĭova, 1883. — Traducere germană de d-na Mite Kremnitz, *Rumänische Mär-*

In Muntenia publicară colecţiunĭ, în acelaşĭ timp cu Ispirescu, d-niĭ Fundescu, Arsenie, N. D. Popescu, Măldărescu şi D. Stăncescu, a căruĭ mare colecţiune de basme merită aprópe, prin consciinţiositatea reproduceriĭ, să stea alăturea cu cea de Ispirescu [1]).

In Moldova, adâncul cunoscĕtor al graĭuluĭ popular, rĕposatul Crénga, a scris maĭ multe poveştĭ, carĭ umplu întâĭul volum din ediţiunea

---

chen. Leipzig, 1882: cf. Benfey în Magazin f. die Lit. des Ausl. 1882, p. 228—231; Ralston în Academy d. Sept. 1883; Fligier în Archiv f. Anthropol. d. 1883, p. 204 u.; Gaster în Revista d-luĭ Tocilescu I, 239. — Mawre, ***Roumanian fairy-tales and legends***. London, 1881: cf. Saturday Review d. 1881, p. 142.

[1]) I. C. Fundescu, ***Basme***, poesiĭ, păcăliturĭ şi ghicitorĭ, adunate . . . cu o introducere despre literatura poporană de B. P. Hasdeŭ. Buc. 1867; II ed. 1870; III ed. 1873. — T. M. Arsenie, ***Noua colecţiune de basme saŭ istoriĭ populare***. Partea I, ed. I (?); ed. II Buc. 1874; partea II, ed. I, Turnu-Măgurele, 1874. Cf. ***Noua colecţiune de basme şi ghicitorĭ ale Românilor şi explicarea viselor***. Pitescĭ, 1871. — N. D. Popescu, ***Calendarul basmelor***. Bucur. 1874—1885. — I. Măldărescu, Din Şeḑĕtorĭ, ***Basme***, culese . . . Buc. 1889. – D. Stăncescu, ***Basme culese din popor***. Bucur. 1885; II ed. (completă) 1892. — M. Gorjan, ***Românul glumeţ***. Basme, legende, tradiţiunĭ populare. Buc. 1874.

Afară de acésta, basme se maĭ publicară prin Columna luĭ Traĭan, Convorbirĭ Literare (de Slavicĭ, Pompiliŭ etc.), Familia din Pesta, Şeḑĕtórea de Vulcan (Pesta, 1875), Ţéra Nouă etc., în Biblioteca populară a Tribuneĭ: cf. Bogdan în Conv. Lit. XXIII, 1071 – 1078. Veḑĭ încă C. Hinţ, ***Basmele Românilor***. Braşov, 1879, N. 1—12 şi ***Biblioteca copiilor***, N. 1—20.

recentă a scrierilor sale (1890). Basme din Ardél aŭ fost publicate de Stănescu și Pop-Reteganul, ĭar cele din Bucovina de Sbĭera [1].

Din punctul de vedere al exactitățiĭ, Ispirescu ne pare superior luĭ Crénga, ale căruĭ poveștĭ nu sînt adesea de cât combinațiunĭ personale, cusătură la un loc de diferite basme isolate, de unde o lungime neměsurată ca în „Harap-Alb", basm unic ca întindere pe terenul folkloruluĭ.

Aci se presintă firesce întrebarea: în ce mod se póte obține o conservare fidelă a coprinsuluĭ la basme?

Adevěrul este, că basmul oferă o mare greutate în privința reproduceriĭ. Pe când la cântece melodiile ajută memoria, poveștile n'aŭ și nu pot avea o redacțiune fixă: doĭ inșĭ nu povestesc nicĭ odată un basm în acelașĭ mod și chĭar aceeașĭ persónă nu-l povestesce de două

[1]) E. B. Stănescu Aradanul, *Prosa poporală. Poveștĭ*, culese și corese, tom. I, broșura I. Temișióra, 1860. — I. Pop Reteganul, *Poveștĭ ardelenescĭ*, culese din gura poporuluĭ. Brașov, 1886—88, 5 broșurĭ și *Cârțile săténuluĭ român* (1882 și 1886). — Sbĭera, *Poveștĭ poporale românescĭ*, din popor luate și poporuluĭ date. Cernăuțĭ, 1886.

orĭ într'un fel. Condeĭul neputênd urmări repeḑiciunea vorbeĭ, sîntem nevoiţĭ a întrerupe pe povestitor şi atuncĭ totul e pĭerdut: el se încurcă şi nu-şĭ maĭ póte relua firul.

Un culegĕtor italĭan, Imbriani, a recurs din acéstă causă la stenografie în reproducerea basmelor florentine (la Novellaja fiorentina, 1871); dar o asemenea procedere nu-ĭ practicabilă din causa puţineĭ rĕspândirĭ a aceste̮ĭ arte.

Singurul mijloc rĕmâne dar tot memoria, luându-se note la istorisirea repetată a basmuluĭ. Rĕposatul Ispirescu compara diferitele redacţiunĭ ale aceluĭaşĭ basm povestit de diferite persóne, alegea şi cernea părţile, ce-ĭ părea maĭ potrivite şi reconstruĭa ast-fel întregul. Eşit din rîndurile poporuluĭ şi crescut în mijlocul sĕŭ, el se identificase cu vederile şi simţirile sale, cu instinctul şi gustul popular. Şi cu tóte acestea, óre-care cultură literară şi natura-ĭ de artist se oglindesc întru cât-va şi în basmele publicate de dînsul: ele aŭ un stil şi un mare merit literar. Poporul nu vorbesce nicĭ aşa de frumos, nicĭ aşa de bine; dar fondul, formulele şi locuţiunile stereotipe aparţin graĭuluĭ popular. Ispirescu are tot de o dată grija a indica tot-d'a-una locul şi

persóna, de la care a audit basmul, ceea ce nu face nicĭ o dată Crénga.

Din punctul de vedere sciinţific nu posedem încă nicĭ o colecţiune de basme române cu indicarea paralelelor comparative şi Academia Română a fixat un premiŭ pentru un „Studiŭ asupra basmelor române în comparaţiune cu legendele antice şi în legătură cu ale popórelor învecinate şi ale tuturor popórelor romanice".

Limba metaforică a basmelor nóstre a fost studiată de d. Prof. Jarnik într'o monografie interesantă [1]).

Materialele mitologice din aceleaşĭ basme n'aŭ fost încă sistematic cercetate. Un bun început îl făcu d. Marian în 1879 [2]). D. Ar. Densuşanu a căutat să limpedéscă un punct

[1]) J. U. Jarník, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen.* Wien, 1877: cf. Graff în Zeitschr. f. rom. Phil. II, 823 u. şi Gaster în Zeitschr. f. österr. Gymnasien d. 1878, p. 654.

[2]) S. Fl. Marian, Mitologia daco-română în Albina Carpaţilor III, 9—18 balauriĭ, 31—49 spiriduşul, 54—56 şolomonariĭ; 86—89 moroiĭ . . . Din opera luĭ At. Marienescu, *Cultul păgân şi creştin* (Buc. 1884), nu apăru de cât tomul I, coprindênd „sĕrbătorile şi datinile romane vechĭ". Cf. încă Ar. Densuşanu, Studiĭ asupra poesieĭ populare (Elementul mitologic) în Analele Asociaţiuniĭ transilvane. Sibiĭ, 1866, p. 132—153 şi N. Densuşanu, Scrutărĭ mitologice la Românĭ în Familia IV, (1868), p. 199 u.

obscur al mitologieĭ române şi d. G. Dem. Teodorescu a scris despre miturile lunare. Autorul acesteĭ cărţĭ a grupat şi cercetat, într'un studiŭ comparativ, ḑînele rele după credinţele poporuluĭ român [1]).

Legenda Dochieĭ saŭ Ḑilele Babeĭ a fost de asemenea obĭectul unuĭ studiŭ folkloric, în care acelaşĭ autor se încércă a o urmări la tóte popórele şi a distinge elementele-ĭ antropologice şi istorice de cele artificiale şi de origine literară [2]).

---

[1]) Ar. Densuşanu, Semo Sancus şi Sâmbele (dintr'un descântec de durerea ochilor) în Columna d. 1882, p. 136 u. — Teodorescu, Miturile lunare în Conv. Lit. XXIII, 3 şi 110. — Şăinénu, *Ielele*. Studiŭ de mitologie comparativă. Buc. 1886.

Ca elemente comparative: Grimm, *Deutsche Mythologie*, IV ed. 3 vol. Berlin, 1875—78; Politis, *Νεοελληνική Μυθολογία*, 2 vol. Atena, 1871; Hanusch, *Die Wissenschaft des slav. Mythus*. Lemberg, 1842 şi Schwenk, *Mythologie der Slaven*, II ed. Frankf. 1854 (ambele învechite, dar bogate în materiale).

[2]) Şăinénu, Legenda Dochieĭ şi Ḑilele Babeĭ în Convorb. Lit. XXII, 193—220 şi maĭ complet în tesa de doctorat a autoruluĭ: *Les Jours d'emprunt ou les Jours de la Vieille*. Paris—Leipzig, 1889. Despre tóte acestea n'are nicĭ o idee d. Buţurénu, care (Archiva d. Iaşĭ II, 270—285), fără a cunósce datele elementare ale chestiuniĭ, se aventuréză în cercetărĭ folklorice, considerând legenda Dochieĭ ca „o baladă de 2000 de anĭ" (pe când nicĭ o literatură populară din lume nu posedă balade istorice maĭ vechĭ de 4—5 secole) şi creḑênd a fi descoperit într'însa „înc'o dovadă la stăruinţa Românilor din Dacia" . . .

Alte studiĭ folklorice se datoresc d-lor A. Papadopul-Calimach, Gaster etc. [1])

Legendele zoologice, în special cele relative la paserĭ, aŭ fost culese de d. Marian, care a publicat şi un studiŭ asupra Botaniceĭ populare române, despre a căreĭa însemnătate scrisese în 1874 rĕposatul Mangĭuca [2]).

---

[1]) A. Pap. Calimah, Dunărea în literatură şi în tradiţiunĭ în Anal. Acad. Rom. ser. II, tom. VII, 2. 309—377: cf. Müllenhoff, Donau-Dunavŭ-Dunaj în Archiv f. slav. Phil. I, 280—299 şi Jagić, Dunavŭ-Dunaj in der slav. Volkspoesie, ibid. p. 299—334. — Gaster, Die rumänische Condemnatio uvæ în Zeitschr. f. rom. Phil. III, 399 u.; Das türkische Zuckungsbuch (Trepetnic) in Rumänien, ibid. IV, 66: cf. Archiv f. slav. Phil. V, 469; Scholomonar în Archiv VII, 281—90; Ţiganiĭ ce şĭ-aŭ mâncat biserica în Revista d-luĭ Tocilescu I, 469—475 şi Cĭubĕr-Vodă mâncat de guzganĭ, ibid. I, 2. 185—191: cf. Papadopul-Calimah, Cĭubĕr-Vodă în Conv. Lit. d. 1882, p. 285—95.

[2]) Marian, *Ornitologia populară română*. Cernăuţĭ, 1883, 2 vol. şi Botanica poporană română în Albina Carpaţilor d. 1879 şi 1880. — Sim. Mangĭuca, De însemnătatea botaniceĭ române în Familia X (1874), p. 512 şi 586: cf. Hasdeŭ în Columna d. 1876, p. 355. — Academia Română a fixat un premiŭ pentru „o Botanică populară română din punctul de vedere al credinţelor, datinelor şi literatureĭ populare, avêndu-se în vedere adunarea cât se póte maĭ bogată a materialuluĭ". Veḑĭ încă Dr. Brândză, Limba botanică a ţĕranuluĭ român în Columna pe 1882.

Ca elemente comparative pot servi cele 2 opere de Gubernatis: *Mythologie zoologique* ou les légendes des animaux,

Douĕ-treĭ cuvinte despre exegesa folklorică.

Interpretarea mitică a basmelor, considerate de fraţiĭ Grimm ca substraturĭ („ca minunate şi ultime ecourĭ“) de miturĭ străvechĭ, este astădĭ cu desăvîrşire compromisă prin mania de a dibui în fiinţele din basme tot atâtea divinităţĭ (fraţiĭ Schott, carĭ aplică acéstă sistemă de interpretare la basmele române, descoperă până şi în Păcală urme divine). Sistema diametral opusă de exegesă istorică, teoria migraţiuniĭ saŭ a importaţiuniĭ, inaugurată de Benfey, după care basmul e o proprietate exclusivă a Indieĭ, de unde pe cale orală saŭ literară s'a rĕspândit abia în epoca istorică peste lumea întrégă, deşi numĕră încă mulţĭ partisanĭ, nu póte fi însă admisă în generalitatea eĭ. Basmele nu pot fi atribuite uneĭ singure ţĕrĭ saŭ uneĭ singure epoce: ele sînt în parte o moştenire străveche, dar multe aŭ putut fi plăzmuite şi pe solul naţional. Fondul primitiv comun pro-

---

trad. p. Regnaud, 2 vol. Paris, 1874 şi *Mythologie des plantes ou les légendes du règne végétal*, 2 vol. Paris, 1878—82; în special: Rolland, *Faune populaire de la France* (Noms vulgaires, dictons, proverbes, légendes, contes et superstitions). 6 vol. Paris, 1877—83 (vol. II oiseaux sauvages, VI oiseaux domestiques).

vine din identitatea spiritului omenesc, care explică ast-fel analogiile izbitóre între basmele popórelor celor maĭ depărtate.

O teorie nouă, basată pe criteriĭ de natură antropologică şi representată de Tylor şi Lang, explică incidentele şi tipurile basmelor prin ideĭ şi credinţe dintr'un stadiŭ primitiv de civilisaţiune. Pe lângă acéstă supravieţuire a cultureĭ preistorice, Tylor pune în relief, ca factor al creaţiunilor mitice, şi animismul, acea pornire firéscă a copiluluĭ şi a sĕlbaticuluĭ de a însufleţi, de a antropomorfisa, întréga natură [1]).

Aci maĭ menţionăm şi teoria d-luĭ Gaster despre originea modernă şi literară a basmelor, anume desvoltarea lor din nuvele şi povestirĭ, în carĭ poporul a introdus un element fantastic

---

[1]) Benfey, *Pantschatantra.* Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen u. Erzählungen, übers. mit Einleit. u. Anmerk. 2 vol. Leipzig, 1869 şi *Orient u. Occident* in ihren gegenseitigen Beziehungen, Mittheilungen u. Forschungen, vol. I—III. Göttingen, 1862—66. Cf. *Gesta Romanorum* ed. Oesterley. Berlin, 1872, cea maĭ veche colecţiune de poveştĭ şi legende medievale. — Andrew Lang, *Custom and Myth.* London, II ed. 1885 şi *La Mythologie* traduite p. Parmentier. Paris, 1886. — Tylor, *Researches into the early history of mankind and the development of civilisation.* London, 2 ed. 1870 şi *La Civilisation primitive,* tr. fr. 2 vol. Paris, 1876—78.

şi supranatural, împrumutat saŭ din vechile credinţe saŭ din scrierile apocrife.

In timpul din urmă, d. Hasdeŭ a expus, într'o serie de prelegerĭ universitare, o nouă teorie despre formaţiunea basmelor. După d-sa, explicaţiunea elementuluĭ antropologic saŭ a miraculosuluĭ din poveştĭ o póte da numaĭ visul, care, asemenea basmuluĭ, nu cunósce nicĭ timp nicĭ spaţiŭ. Ast-fel într'ambele aceste elemente, deopotrivă caracterisate prin fenomenul miraculosuluĭ, n'ar exista nicĭ o deosebire esenţială.

Ceea ce rĕmâne de făcut folkloristuluĭ, în starea actuală a studiilor, e a se mărgini la simpla constatare a paralelelor şi analogiilor între basme, fie că o asemenea comparaţiune se întinde la un mare numĕr de popóre eterogene, spre a face ast-fel să reésă caracterul antropologic al fonduluĭ saŭ al urḑeleĭ, al tipurilor saŭ al motivelor (carĭ pot fi reduse la un mic numĕr de formule, după Hahn 40); fie că cercetătorul se limitéză într'un anumit teritoriŭ etnic, spre a scóte la ivélă forma particulară, incidentele şi locuţiunile stereotipe, carĭ variază

de la un popor la altul, constituind elementul naţional al basmuluĭ [1]).

Trecem repede asupra celor-lalte varietăţĭ de literatură orală.

In domeniul legendelor populare nu avem de înregistrat de cât un interesant volum de d. Urechiă şi publicarea câtor-va legende inedite (din vieţile sfinţilor) de dr. Gaster[2]); în acela al tradiţiunilor populare diferite scrierĭ de Fr. Müller, Schuller, Stamate şi Marian[3]); în fine

---

[1]) Ceĭ doĭ maĭ adâncĭ cunoscĕtorĭ în Europa aĭ literaturelor populare, în special aĭ basmelor la tóte popórele, sînt: Reinhold Köhler din Weimar, care, de la 1861, n'a încetat a provedea c'un aparat comparativ colecţiunile maĭ însemnate de basme; şi Felix Liebrecht (adĭ rĕposat), care întruni o parte din articolele sale în *Zur Volkskunde.* Alte und neue Aufsätze. Heilbronn, 1879. La aceştĭ doĭ maĭ adăogâm şi numele luĭ Emmanuel Cosquin, a căruĭ colecţiune de Basme din Lorena (1886) póte fi considerată ca achisiţiunea cea maĭ importantă a folklorului actual.

[2]) Urechia, *Legende române, adunate şi adnotate.* Bucurescĭ, 1890. — Gaster, Legende inedite în Revista d-luĭ Tocilescu II, 335—352 (Vîaţa sf. Alexie, omul luĭ Dumnedeŭ), p. 629—645 (vîaţa sf. Evstatie Plachida) şi III, 89—112 (vîaţa sf. Macarie Rîmlénul).

[3]) Fr. Müller, *Siebenbürgische Sagen.* Hermannstadt, 1857; II ed. Wien, 1885. — Schuller, *Über einige merkwürdige Volks-*

càrticelele de snóve ale rĕposatuluĭ Ispirescu, căruĭa se datoresce şi prima colecţiune de jocurĭ de copiĭ[1]).

Anecdota populară a devenit un gen literar mulţumită talentuluĭ narativ al d-luĭ Speranţia, care se pricepe a răpi poporuluĭ comóra-ĭ de

sagen der Rumänen. Hermannstadt, 1857 şi *Kloster Argisch*. Eine Volkssage. Urtext, metrische Übersetzung, Erläuterungen, 1858. — Stamate, *Pepelea saŭ trădicĭunĭ năcĭunale românescĭ*. Iaşĭ, 1858. — Ş. Fl. Marian, *Tradiţiunĭ populare române*. Sibiĭ, 1878. Elemente comparative: Gebrüder Grimm, *Deutsche Sagen*, 2 vol. Berlin, 1816—18; II ed. 1866.

[1]) Ispirescu, *Snóve saŭ poveştĭ populare*, adunate din gurile celor ce sciŭ multe. Buc. 1873, broş. I; 1874, broş. II; II ed. 1879: cf. Gaster în Magazin f. die Lit. des Auslandes d. 1879, N. 36—39 şi Literaturblatt f. rom. u. germ. Phil. I, 381 u. — [*Cornicea satelor*. Buc. 1870; Baican, *Palavre şi anecdote*, 1882; Vartic, *O sută şi una de micĭ istoriĭ şi anecdote amusante*, cele maĭ multe culese din gura ţĕranuluĭ nostru român, 1883; D. Stâncescu, *Snóve saŭ glume populare*. Bucurescĭ, 1892]. — Anecdotele populare ale luĭ Anton Pann, întitulate: „Năsdrăvăniile luĭ Nastratin Hogea“ (I ed. 1853), sînt traduse din turcesce: cf. „Les plaisanteries de Nasr-Eddin Hodja, trad. du turc par Decourdemanche“ (Bibliothèque orientale elzevirienne). — Despre ciclul aventurelor comice ale luĭ Păcală: Hinţescu, *Intîmplările luĭ Păcală*. Braşov, 1876 şi Dulfu, *De ale luĭ Păcală* (în versurĭ) în Revista Nouă d. 1890 u. — Ispirescu, *Jucăriĭ şi jocurĭ de copiĭ*. Sibiĭ, 1885: cf. Rolland, *Rimes et jeux de l'enfance*. Paris (vol. XIV din Les littératures populaires, ed. Maisonneuve). Veḑĭ încă Lambrior, Jocurile copiilor în Conv. Lit. IX, N. 1; Ghibănescu, De-a mijórca în revista Gheorghie Lazăr II (1888), p. 27 u. şi Pitiş, Jocurĭ de petrecere (în Scheiŭ) în Revista Nouă I, 231—236.

ideĭ şi de simţirĭ, spre a le îmbrăca într'o haĭnă ţĕrănéscă, simplă şi încântătóre [1]).

Cât privesce proverbele române, după culegerea fundamentală a luĭ Anton Pann (distribuite subt anumite rubricĭ), numaĭ d. Hinţescu, un librar german din Braşov, s'a ocupat cu acéstă ramură, permiţĕndu-şĭ însă o serie de modificărĭ şi alterărĭ, carĭ sînt cu atât maĭ regretabile, cu cât stilul lapidar şi laconic al proverbelor nu sufĕr cea maĭ mică schimbare. Pĕcat că importanta colecţiune de Ḑicĕtorĭ şi Anecdote — „Pilde, povĕţuirĭ i cuvinte adevĕrate şi poveştĭ" — a Vorniculuĭ Iordache Golescu (după ordinea alfabetică şi cu tîlcuirea alăturată) n'a fost încă publicată, pe când nu maĭ puţin preţiósa colecţiune de „Ḑicĕtorĭ po-

[1]) Th. Speranţia, *Anecdote populare*. Buc. 1889 şi *Alte anecdote populare*, 1892: cf. Vlăhuţă în Revista Nouă II, p. 74—78 şi M. Schwarzfeld, O ochire asupra anecdotelor pop. rom. (schiţă bibliografică) în Şeḑĕtórea I, 129—134. — Interesante studiĭ folklorice s'ar putea face asupra elementelor etnice coprinse în anecdotele şi snóvele române: Ungurĭ, Grecĭ, Evreĭ şi maĭ ales Ţiganĭ, vecĭnica ţintă a satireĭ populare. Cf. Pop-Reteganul, *Ţiganiĭ*. Schiţă istorică. Blaj, 1886 (aut. a consultat poesia populară şi anecdotele, dar a neglijat izvórele istorice române); Schwarzfeld, *Anecdote populare române cu privire la Evreĭ*. Buc. 1889 şi *Evreiĭ în literatura populară română*, 1892.

pularea", începută de Ispirescu, a rĕmas neterminată [1]).

Cu adunarea ghicitorilor saŭ a cimiliturilor

---

[1]) A. Pann, *Culegere de proverburĭ saŭ Povestea vorbeĭ* de prin lume adunate şi ĭarăşĭ la lume date. Buc. 1847; II ed. în 3 tom. 1852—53. Prima ediţiune e superióră sub raportul fidelităţiĭ, deórece într'a doua multe proverbe aŭ fost versificate. — Hinţescu, *Proverbele Românilor,* adunate şi edate. Sibiĭ, 1877: cf. Conv. Lit. X, 473 şi în special G. Dem. Teodorescu, *Cercetărĭ asupra proverbelor române.* Studiŭ critic şi bibliografic. Buc. 1877. — Despre colecţiunea luĭ Golescu veḑĭ Lambrior în Conv. Lit. VIII, 66—83; Ispirescu în Revista I, 222 u. — Traducerĭ: Vizoly, *Sprichwörter des rumänischen Volkes,* gesammelt und übers. Pancsova, 1883: cf. Pitrè în Archivio III, 2. 309; şi Mawer, *Proverbele Românilor* (comparate cu cele englese, francese şi germane: autórea nu cunósce pe A. Pann, mărginindu-se a le culege din viul graiŭ). London—Buc. 1882: cf. Gaster în Revista I, 240.

Pentru studiĭ comparative: Reinsberg-Düringsfeld, *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen,* vergleichend zusammengesetzt. 2 vol. Leipzig, 1875 şi maĭ ales Wander, *Deutsches Sprichwörterlexicon.* Ein Hausschatz für das deutsche Volk. Leipzig, 1867—1880, opera capitală în domeniul paremiologieĭ; cf. încă Dal, *Poslovici russkago naroda* (Proverbele poporuluĭ rus). 2 vol. Petersburg, 1879 (operă monumentală, coprinḑênd peste 20000 de proverbe dispuse în grupurĭ) şi în special, din causa influenţeĭ spirituluĭ oriental asupra paremiologieĭ române: colecţiunea de proverbe turcescĭ (cu trad. germ. şi fr.), publicată de Academia orientală din Vĭena, *Osmanische Sprichwörter.* Wien, 1865; saŭ *Mille et un proverbes turcs,* recueillis, trad. et mis en ordre p. Decourdemanche (Bibliothèque orientale elzevirienne).

s'aŭ ocupat Ispirescu, Bulgărescu, Sima al luĭ Ioan şi în timpul din urmă d. I. Goroveĭ [1]).

Psicologia populară

Obiceĭurile, datinile şi credinţele populare formézǎ una din părţile cele maĭ însemnate ale folkloruluĭ. Importanţa lor pentru originile şi trecutul naţiunilor e învederată. Obiceĭurile sînt fórte stăruitóre: ele persistă şi după ce s'aŭ modificat ideile poporuluĭ şi chĭar după ce ele s'aŭ pĭerdut cu desăvîrşire. Asemĕnările între datinile popórelor genealogicesce fundamental diferite s'explică din motive psicologice; natura umană fiind pretutindenea aceeaşĭ, unele apucăturĭ se regăsesc în tóte zonele, orĭ-unde popórele

[1]) Ispirescu, *Pilde şi ghicitorĭ* adunate de... Buc. 1880. — Bulgărescu, (Din jurul vetreĭ) *Ghicitorĭ* culese de... Buc. 1887: cf. Ghibănescu în Gheorghie Lazăr II, p. 99—105. — Gr. Sima al luĭ Ioan, *Ghicitorĭ*, întrebărĭ şi rĕspunsurĭ, frămăntărĭ de limbă. Sibiĭ, 1885 (N. 16 din Biblioteca populară a Tribuneĭ). — Goroveĭ, Cimiliturĭ în Seḑĕtórea I, 22 u.

Ca elemente comparative: Rolland, *Devinettes ou Enigmes populaires de la France*. Paris, 1878; Novaković, *Srbske zagonetke* (233 pp.) Belgrad, 1879 şi Marinov, *Bălgarski narodne gatanki* (777 de numere). Sofia, 1879.

s'află pe aceeaşĭ tréptă de cultură saŭ în aceleaşĭ condiţiunĭ de traiŭ.

De aceea trebue să păşim cu multă prevedere în asemenea cercetărĭ delicate şi, ţinênd sémă de influenţele etnologice, să evitâm de o potrivă tendenţele extreme, fie în direcţiunea iperlatinistă, fie în cea slavomană.

Nu posedem încă nicĭ o lucrare completă asupra vieţiĭ etice a poporuluĭ român. Monografiĭ şi articole parţiale se datoresc luĭ Schmidt, Sion, Hasdeŭ, Teodorescu, Marian, Lambrior, Mangĭuca, Ep. Melchisedec, Stânescu, Ghibănescu, Baican, Pitiş şi Ionénu[1]).

---

[1]) W. Schmidt (profesor la gimnasiul din Sibiĭ), *Das Jahr und seine Tage in Glaube und Brauch der Rumänen Siebenbürgens.* Ein Beitrag zur Kenntniss des Volksmythus. Hermannstadt, 1866. — Sion, Datinĭ de Anul noŭ în Revista Carpaţilor I (1860), p. 42—51. [Missail, Datinĭ saŭ moravurĭ naţionale în Ateneul Român I (1866) şi Datinile, obiceĭurile şi tradiţiunile poporuluĭ român în foiţa ḑiaruluĭ Traĭan d. 1870, N. 1 u. (Sentimentul uniriĭ al raseĭ şi al patrieĭ la Românĭ)]. — Hasdeŭ, O notiţă istorică medicală în Revista sciinţifică d. 1873, p. 324—26 (o comparaţiune a lécurilor băbescĭ cu indicaţiunile medicale din Pliniŭ). — G. Dem. Teodorescu, *Incercărĭ critice asupra unor credinţe, datine şi moravurĭ ale poporuluĭ român.* Buc. 1874. — S. Fl. Marian, Datine, credinţe şi moravurĭ în Albina Carpaţilor I (cocoşul, şeḑĕtorĭ) şi II (pluguşorul, St. Vasile, vergelul) şi în Familia XIV (boiĭ); acelaşĭ, *Cromatica poporuluĭ român.* Buc. 1882. — Lambrior, Obiceĭurĭ şi credinţe la Românĭ în

In vederea importanţeĭ excepţionale a acesteĭ materiĭ, Academia Română a fixat un premiŭ subĭectuluĭ: „Psicologia şi Metafisica populară română după literatura populară."

Fie-care din principalele fase ale vĭeţeĭ o-

Conv. Lit. IX, 2—9 (cumetriile) şi 151—155 (înmormîntările). — Mangĭuca, *Călindariŭ ĭulian, gregorian şi poporal român* pe 1882. Oraviţa, 1881 (pe 1883. Braşov, 1882: cu disertaţiunĭ ale autoruluĭ despre serbătorile păgâne şi creştine, obiceĭurĭ şi datinĭ ale Rom. din Transilv.). — Ep. Melchisedec, Literatura religiósă populară în Conv. Lit. XIV 290 u. (cf. Sofia Nădejde, Credinţe religióse la Românĭ în Contempor. IV, 660 u.) — Stănescu, Obiceĭurĭ la Bobotéză în Conv. Lit. XXI, 348—356 şi Ghibănescu, Rusaliile saŭ Ruliile în revista Gheorghie Lazăr I (1887), p. 107 şi 144. — Baican, *Obiceĭurĭ la Românĭ.* Buc. 1884 şi *Vorbe bune* (bineţe) întrebuinţate la Românĭ şi adunate, 1884. — Pitiş, Serbarea junilor la Pascĭ (în Scheiŭ) în Revista Nouă II, 178 şi 299; Despre strigoĭ, strîge, ibid. III, 194 u.; Şiste, pricoliciŭ necuratu, ibid. 391 u. şi Ştef. Negoescu, Credinţe populare în Lumina pentru toţĭ IV, 473 şi 513. — G. S. Ionénu, *Mica colecţiune de superstiţiile pop. rom.* (deosebite credinţe şi obiceĭurĭ) adunate de.... Buzĕŭ, 1888 [cf. conferinţele d-lor G. Gĭuvara (Superstiţiunĭ la Românĭ şi la diferite popóre, 1885) şi C. Arion (Prejudiciĭ, 1886)] şi Lupaşcu, *Medicina babelor.* Adunare de descântece, reţete de doftoriĭ şi vrăjĭ băbescĭ. Buc. 1890: vedĭ M. Lupescu, Medicină pop., bólele principale cunoscute de popor şi chipul cum le lecuesc babele în Şedĕtórea (1892), p. 15 u. şi Superstiţiĭ de acelaşĭ, p. 17 u. — Tocilescu, Descântece şi superstiţiunĭ din plaĭul Prahova în Revista III, 384—92. De asemenea, articolele respective din Magnum Etymologicum.

Pentru studiĭ comparative: Karağić, *Zivot i običaj narodna srbskoga* (Vĭaţa şi obiceĭurile poporuluĭ sĕrb). Vĭena, 1867. — Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen,* dargestellt u. erklärt aus Liedern, Sprichwörtern und Kunstgedichten. Mannheim,

menescĭ — nascerea saŭ botezul, nunta şi mórtea — e întovărăşită de datinĭ şi obiceĭurĭ caracteristice. Numaĭ cele privitóre la nuntă aŭ fost obĭectul a douĕ lucrărĭ fundamentale, de d. Marian şi de d-şóra Sevastos, ambele încoronate de Academia Română [1]; datinile poporuluĭ la înmor-

1844; B. Schmidt, *Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum*. I Theil. Leipzig, 1871 şi Dossios, *Der Aberglaube der heutigen Neugriechen*. Freiburg, 1878. — Reinsberg-Düringsfeld, *Festkalender aus Böhmen*. Zur Kenntniss des Volkslebens und Volksaberglaubens. Prag, 1862 şi *Das festliche Jahr*. Leipzig, 1863. — Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*. Zweite neue Bearbeit. Berlin, 1869; Maury, *La magie et l'astrologie dans l'antiquité et au moyen âge* ou étude sur les superstitions païennes qui se sont perpetuées jusqu' à nos jours. Paris, 1860; IV ed. 1877 şi Krauss, *Sitte und Brauch der Südslaven*, nach heimischen gedruckten und ungedruckten Quellen, Wien, 1885. Cf. de acelaşĭ: *Südslavische Pestsagen*. Wien, 1883; *Südslavische Hexensagen*, 1884; *Bauopfer bei den Südslaven*, 1887. In privinţa fermecelor la Ţiganĭ: Leland, *Gipsy sorcery and fortune telling*, illustr. by numerous incantations, specimens of medical magic, anecdotes and tales (271 pp. in 4°). London, 1891. In genere Andree, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*. 2 vol. Stuttgart, 1888—90.

[1]) E. Sevastos, *Nunta la Românĭ*. Studiŭ istorico-etnografic comparativ. Buc. 1889 şi Marian, *Nunta la Românĭ*. Studiŭ istorico-etnografic comparativ. Buc. 1890.—Tot din partea d-luĭ Marian vor apare în curînd douĕ opere capitale, editate de Academia Română: una *Inmormîntarea la Românĭ* (în curs de publicaţiune), ĭar cea-laltă despre *Nascerea la Românĭ*. Cu ele se vor umplea douĕ din lacunele cele maĭ importante ale

mîntărĭ aŭ fost studiate de d. Burada (1882), pe când cele de nascere şi de botez aŭ rĕmas încă aprópe neexplorate. Academieĭ Române îĭ revine şi aci onórea iniţiativeĭ: ea fixase pentru 1892 un premiŭ relativ la „Nascerea şi înmormîntarea la Românĭ, datine şi credinţe.“

Aci maĭ atingem şi despre datinile juridice ale poporuluĭ — obiceĭul pămîntuluĭ — carĭ începură a se publica prin iniţiativa d-luĭ Hasdeŭ, dar încetarea Revisteĭ d-sale puse capĕt scóteriĭ la lumină a acestor materiale preţióse pentru cunóscerea vieţiĭ intime şi particulare a ţĕranuluĭ român[1]).

folkloruluĭ nostru. — Cf. Hillmer, *Volksthümlicher Glaube und Brauch bei Geburt u. Taufe in Siebenbürgen.* Herm. 1887 (ţine sémă şi de obiceĭurile locale române). Pentru studiĭ comparative: Reinsberg-Düringsfeld, *Hochzeitsbuch,* Brauch u. Glaube der Hochzeit bei den christlichen Völkern Europa's. Leipzig, 1871 şi Gubernatis, *Storia comparata di usi nuziali* in Italia e presso gli altri popoli indo-europei. Milano, 1869. — H. Ploss, *Das Weib in der Natur- und Völkerkunde.* Anthropol. Studien, II ed. 2 vol. Leipzig, 1887 şi *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker,* II ed. 2 vol. Berlin 1883.

[1]) Hasdeŭ, Cestionar pentru adunarea obiceĭelor juridice ale poporuluĭ român în Analele Acad. X (1877) şi obiceĭele juridice ale poporuluĭ român (rĕspunsurile învĕţătorilor ruralĭ Climescu, Curpăn şi Petrov în Columna d. 1882). — Academia Română a premiat în 1882 o lucrare specială: *„Ţĕranul român* (disertaţiune asupra stăriĭ sale sociale, morale, politice şi

2. Literatura populară scrisă

Literatura scrisă a poporuluĭ datéză dela anul 1807, când Görres publică „Cărțile populare germane“, întroducênd primul divisiunea între literatura orală şi cea scrisă, ambele constituind obĭectul folkloruluĭ. Abĭa în 1854 apăru o carte analógă în Franța de Ch. Nisard [1]).

economice în România în trecut şi în present)“ de d. Gr. G. Tocilescu, lucrare rĕmasă încă inedită şi care se va completa cu alta propusă tot de Academia: *„Igiena țĕranuluĭ român. Locuința, încălțămintea şi îmbrăcămintea. Alimentațiunea în diferite regiunĭ ale țĕriĭ şi în diferite timpurĭ ale anuluĭ.“* — Cf. Spiridon Popescu, Credința țĕranuluĭ român despre şcóla şi efectul eĭ în Archiva d. Iaşĭ II, 323—29 şi Gr. I. Alexandrescu, Legile şi moravurile, ibid. III, 317—335. Vedĭ încă Burada, *Despre crestăturile plutaşilor pe cherestele* şi alte semne doveditóre de proprietate la Românĭ. Iaşĭ, 1880 şi Despre crestăturile şalgăilor pe droburile de sare în Revista d-luĭ Tocilescu V, 173.

Elemente comparative: Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer.* Göttingen, 1828; III ed. 1881. In special Bogišić, *Obiceĭurile juridice ale Slavilor*, 1867 şi *Obiceĭurile juridice ale Slavilor meridionalĭ.* Agram, 1874. Cf. Fedor Demelić, *Le droit coutumier des Slaves méridionaux* d'après les recherches de M. Bogişić. I. Paris, 1877.

[1]) Görres, *Die teutschen Volksbücher.* Heidelberg, 1807 şi K. Simrock, *Die deutschen Volksbücher*, gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wieder hergestellt. Frankf. 13 vol. 1845—1867. — Ch. Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage* depuis le XVe siècle jusqu'en 1852, II ed. 2 vol. Paris, 1864.

Pentru studiul comparativ: John Dunlop, *History of Fiction* (Istoria Fantasieĭ), III ed. London, 1845; trad. germană: *Ge-*

Două opere capitale asupra cârţilor populare române se datoresc d-lor Hasdeŭ şi Gaster, fie-care studiându-le dintr'un punct de vedere diferit şi completându-se într'un sens unul pe altul (cf. p. 332).

Cu o erudiţiune incomparabilă, disimulată printr'o expunere clasică, d. Hasdeŭ iluminéză un teren încă neexplorat şi, prin originalitatea vederilor, ridică cercetările sale folklorice la înălţimea unor fenomene culturale de prima ordine;

---

schichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane-Novellen, Märchen etc. übertragen, vermehrt u. mit ausführlichen Anmerkungen versehen v. Felix Liebrecht. Berlin, 1851. — Rowinski, *Russkija narodnija kartinki* (Istoria cârţilor populare ilustrate şi a foilor volante în Rusia). Petersburg, 1881, 5 vol. text (3144 pp.) şi un atlas de 474 foĭ in folio în 4 vol. (vol. I poveştĭ şi snóve cu 209 tabele; II foĭ volante istorice, caricaturĭ şi portrete; III legende şi icóne; IV note şi adaose; V conclusiune şi registru detailat). — A. Vesselovsky, *Iz istorii literaturnago obşčenija vostoka i zapada* (Din istoria raporturilor literare între orient şi occident). St. Petersburg, 1872 (tratéză despre poveştile cicluluĭ salomonic şi despre legendele occidentale ale luĭ Morolf şi Merlin). — Gaster, *Lectures on greeko-slavonic literature* and its relation to the folklore of Europe during the middle ages. London, 1887: cf. Romania XVI, 175 şi *Apocrifele în literatura română.* Conferinţă. Buc. 1884; Il Physiologus rumeno edito ed illustrato da M. Gaster în Archivio glottol. X, 273 u. şi Die rumänischen Miracles de Notre Dame în Caix, Miscellanea di filologia e linguistica. Florenţa, 1886.

la rîndul sĕu, d. Gaster, ajutat de un aparat bibliografic surprindĕtor şi care nu se opresce înaintea literatureĭ manuscrise, cautâ a slei cunoscinţele nóstre asupra uneĭ materiĭ atât de bogate şi de importante.

Cârţile populare române sînt de origine slavo-bizantină, venite la noĭ d'a dreptul din Serbia saŭ Bulgaria, arsenalul, unde se făureaŭ armele de propagandă ale sectelor eretice medievale.

Cea maĭ celebră dintr'însele — doctrina dualistă a bogomilismuluĭ[1] — întemeĭată definitiv în secolul al X-lea de un popă bulgar numit Irimia saŭ Bogomil, se respândi in curînd nu numaĭ în ţĕrile slavice şi în peninsula balcanică, dar şi în occidentul Europeĭ, în Italia şi Franţa meridională, unde dete nascere cunoscuteĭ secte a Albigensilor. Spre a căştiga clasele de jos ale poporuluĭ, ereticiĭ bulgarĭ puseră în circulaţiune o întrégă literatură poetico-religiósă de cârţĭ apocrife, apocalipsurĭ şi pseudo-evangheliĭ, tóte

---

[1]) Despre bogomilism: cf. E. Golubinski, *Scurtă descriere istorică a Bisericeĭ ortodoxe la Bulgarĭ, Serbĭ şi Românĭ* (rusesce). Moscova, 1871, p. 154 u. (trad. rom. de Caracicovénu. Iaşĭ. 1879) şi A. Lombard, *Pauliciens, Bulgares et Bons Hommes.* Geneva, 1879.

prelucrate după gustul şi aplecările masselor şi împodobite cu poveşti fantastice menite a captiva închipuirea lor. Intr'însele poporul găsea o soluţiune simplă, naturală şi poetică a misterelor religiunii şi ale vieţii: de aci farmecul iresistibil şi influenţa citirii lor asupra diferitelor genuri de literatură orală, mai ales cântece (colinde) şi basme.

Câte-va din aceste apocrife bogomilice, ca legenda luĭ Avram (a. 1600) saŭ Apocalipsul apostoluluĭ Pavel (a. 1550), se numără printre cele maĭ vechĭ monumente ale limbeĭ române.

Dar bogomilismul nu s'a mulţumit numaĭ a propaga doctrina-ĭ prin mijlocul apocrifelor Vechĭuluĭ şi Nouluĭ Testament, el a recurs şi la popularisarea producţiunilor fantasieĭ orientale, devenind ast-fel intermediarul între două lumĭ.

Dintr'aceste poveştĭ orientale, transmise prin traducerĭ slave după originale bizantine, merită a ocupa întâĭul rang istoria fabulósă a luĭ Alexandru Macedon — Alexandria — epopea unuĭ Pseudo-Callisthenes, care produse în occident un întreg ciclu de romane eroice şi fecundă în orient imaginaţiunea poporuluĭ, lăsând reminiscenţe în basme şi tradiţiunĭ populare. De la Bulgarĭ Alexandria trecu în secolul al XV-lea la Sêrbĭ şi de

la dînşiĭ în România (o redacţiune paleo-slavă s'a scris în 1562 la mănăstirea Némţuluĭ) şi în Rusia.

Cel maĭ vechiŭ text român al Alexandrieĭ a fost publicat în parte de d. Bianu; o ediţiune critică a diferitelor redacţiunĭ şi un studiŭ complet asupra importanţeĭ cărţiĭ populare pentru folklorul român rĕmâne încă de făcut. Elementele comparative formézǎ o întrégă literatură, din care ne mulţumim a cita cele maĭ recente douĕ publicaţiunĭ, apărute în acelaşĭ an, de Paul Meyer pentru redacţiunile occidentale şi de Vesselofsky pentru izvórele Alexandrieĭ sêrbescĭ, tipul imediat al diferitelor traducerĭ românescĭ[1]).

---

[1]) Bianu, Codex Negoianus. Cârţĭ poporane române (Alexandria, Flórea darurilor şi Rojdanicul) scrise de Popa Ion din St. Petru la 1620, în Columna d. 1883, p. 321 u. (publicaţiunea s'a întrerupt cu încetarea Revisteĭ).

P. Meyer, *Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen-âge,* tom. I (texte), tom II (histoire de la légende). Paris, 1886 (Bibliothèque française du moyen-âge) şi Vesselofsky, *Iz istorii romana i povêsti* (Din istoria romanuluĭ şi a nuveleĭ). Materiale şi cercetărĭ. I Perióda greco-bizantină. II Perióda slavo-romană. St. Petersburg, 1886--88 (conţine metamorfosele creştine ale romanuluĭ grec, analisa şi cercetarea izvórelor Alexandrieĭ sêrbescĭ).

B. Monumente istorico-literare

Istoricul literar român nu se póte dispensa a nu se familiarisa de aprópe cu nisce opere capitale ca cele de Krek, Krumbacher şi Pypin. Ceĭ doĭ dintâĭ au produs adevĕrate monumente de erudiţiune asupra literaturelor slave şi bizantină, cel din urmă întrunesce o bogăţie rară de informaţiunĭ într'un cadru eminamente literar [1]). Citirea acestor admirabile cărţĭ ar produce póte o reacţiune în contra moduluĭ nesciinţific, cum s'a tratat până astădĭ la noĭ istoria literatureĭ. Adevĕrul este, că terenul nostru literar, în special al trecutuluĭ, este încă aprópe cu desăvîrşire lipsit de tóte acele lucrărĭ preliminare, monografiĭ, studiĭ critice şi cercetărĭ biografice,

[1]) Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte.* Akademische Vorlesungen. Studien und kritische Streifzüge. II ed. Graz, 1887. — Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453). München, 1891 (vol. XI din Iw. Müller's Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft). — Pypin şi Spasović, *Istoria slavjanskih literatur* (Istoria literaturelor slave), 2 vol. Petersb. 1879—1881 ; trad. germ. completă de Traugott Pech în 3 tom. saŭ 2 vol. Leipzig, 1880—1883; tr. francesă a I volum (literatura bulgară, sĕrbă, croată, rutĕnă) de E. Denis. Paris, 1881.

carĭ singure pot forma substratul unuĭ edificiŭ durabil al literatureĭ naţionalĭ [1]).

Un inceput serios însă s'a făcut.

Vechile nóstre monumente literare aŭ început să ĭasă ĭarăşĭ la lumină (unele dintr'însele o vĕd chĭar pentru întâĭa óră) şi Academia Română a scăpat de peire şi uĭtare acele mucede paginĭ pĭerdute în praful bibliotecelor şi carĭ, publicate conform cerinţelor sciinţeĭ moderne, formézá astă-ḑĭ marturiĭ ceĭ maĭ venerabilĭ aĭ Cuvîntuluĭ românesc.

Vom trece în revistă principalele monumente din secolele XVI şi XVII, insistând asupra acelora ce s'aŭ publicat în condiţiunĭ satisfăcĕtóre.

Ca şi aĭurea, am trecut şi noĭ maĭ întâĭ, în editarea critică a textelor, printr'o fasă de pipăiturĭ şi nedumerirĭ, până ce am nimerit pe

---

[1]) Dintre manualele de istoria literatureĭ române, acela de d. Prof. Ar. Densuşanu (Iaşĭ, 1885) este cel maĭ întrebuinţat în şcóle; din nenorocire, afară de unele teoriĭ estetice personale, partea relativă la istoria limbeĭ nu corespunde resultatelor actuale ale sciinţeĭ fonetice: cf. Maĭorescu în Conv. Lit. XIX, 193—209 şi Bogdan, ibid. 678—696. Excelentă este cartea d-luĭ Philippide, *Introducerea în istoria limbeĭ şi literatureĭ române* (1888), prima încercare consciinţiósă asupra materieĭ: cf. Romania XVIII, 199; Lit. Centralblatt d. 1888, N. 51 şi Bogdan în Revista Nouă II, 159.

calea cea bună. Numĕrul ediţiunilor cu adevĕrat critice a început să crescă şi la noĭ. Reproducerea diplomatică a textuluĭ a devenit ireproşàbilă, dar se simte încă lipsa unor studiĭ comparative şi maĭ ales a Glosarelor, fără de carĭ vechile cârţĭ nu pot aduce tot folosul cercetătoruluĭ.

Inceputul literatureĭ culte se confundă la noĭ, ca la tóte popórele europene, cu traducerĭ de cârţĭ sfinte. In primele epoce literatura are ast-fel un caracter cu totul reproductiv şi de aceea presintă un interes maĭ mult linguistic de cât literar.

Două sînt izvórele, din carĭ se adapă traducerile nóstre bisericescĭ: paleo-slava şi gréca, ambele organe autorisate ale ortodoxismuluĭ. De aci două influenţe succesive în constituirea primelor nóstre monumente literare.

Cea dintâĭ, de un caracter pronunţat slavon şi aprópe întrégă de ordine teologică, duréză până la sfîrşitul secoluluĭ al XVII-lea. Traducerile din acest rĕstimp sînt în cea maĭ mare parte servile, ţinêndu-se strict de sintaxa originaluluĭ, adesea confuse, une-orĭ neînţelese.

Mersul încătuşat al cugetăriĭ religióse se degajéză treptat numaĭ de povara literalităţiĭ.

Nu într'însele trebue căutată originalitatea graĭuluĭ saŭ vr'o urmă de naţionalism: ca coprins, ele reflectéză o altă lume; ca formă, ele sînt o imitaţiune prea fidelă a unor idiome cu desăvîrşire străine spirituluĭ limbeĭ nóstre. Icóna adevĕrată a graĭuluĭ naţional trebue căutată în actele oficiale saŭ particulare, scrise de ómenĭ din popor, în documentele limbeĭ vorbite contimporane; şi peste un secol în literatura néoşă şi originală a cronicarilor, dintre carĭ uniĭ (şi în primul rînd Costin şi Neculcea) şĭ-aŭ turnat ideile într'un tipar de o culóre populară pronunţată, sintaxa lor avênd acelaşĭ curs firesc şi aceeaşĭ mlădiere caracteristică ca şi în producţiunile spirituluĭ popular.

Acest spirit însuşĭ, cu fondu-ĭ de ideĭ, credinţe şi simţirĭ, se mânţinu în vechea sa basă şi păşi pe o cale propriă, fără însă de a se putea sustrage acţiuniĭ factoruluĭ religios. Alăturea de acest spirit eminamente naţional se desfăşóră ast-fel o literatură dogmatică seculară, de natură maĭ mult reproductivă, dar brăzdând cu urme adâncĭ mintea poporuluĭ.

Dintr'aceste monumente religióse, douĕ maĭ

ales exercitară o mare influenţă asupra desvoltăriĭ nóstre intelectuale: Psaltirea şi maĭ ales Evanghelia, una reservând o limbă poetică fantasieĭ şi cea-laltă preparând o limbă literară viitoruluĭ, un organ întreguluĭ Românism („ne-am silit, deîn cât am putut, să izvodim aşa, cum să înţelégă toţĭ", ḑice traducĕtorul Nouluĭ-Testament de la 1648).

Ast-fel s'explică numerósele traducerĭ ale acestor cârţĭ favorite şi seria monumentelor nóstre literare se inaugurézä, pe de o parte cu Psaltirea Şcheĭană şi cu cea de Coresi (1577), ĭar pe de alta cu Apostolul de la Voroneţ, cu Noul Testament de Coresi (1562) şi cu Evangeliarul din British Museum (1574).

Pe lângă curentul ortodox, în genere dominant, se furişéză, printr'o nesciinţă îngăduitóre, câte-va producţiunĭ de origine apocrifă şi eretică (cf. p. 373), carĭ, prin caracterul lor arhaic, îşĭ ĭaŭ asemenea locul printre cele maĭ vechĭ monumente ale limbeĭ şi literatureĭ române.

Nu din ignoranţă, ci prin vĭolentă impunere, izbutiră în parte tendenţele de proselitism în Transilvania, cărora se datoresce impulsul la tipărirea primelor cârţĭ românescĭ.

După lungĭ opintirĭ se săvîrşi o parţială Uniune (1700) cu Biserica catolică. Ea avu maĭ târḑiŭ de efect renascerea Românismuluĭ ardelén prin accentuarea caracteruluĭ romanic al limbeĭ şi al némuluĭ.

Cu ivirea influenţeĭ grecescĭ, care se simte în tot cursul seculuĭ al XVIII-lea, teologia cedéză o parte din teren dreptuluĭ, istorieĭ, ba chĭar şi o primă operă filosofică [1]) se arată: „Divanul lumiĭ“ de Cantemir din 1698.

Spiritul român se emancipéză ast-fel treptat din sfera exclusiv teologică. Varietatea preocupaţiunilor merge crescênd şi către sfîrşitul seculuĭ rĕsar primele raḑe ale uneĭ aurore poetice, care, deşi influenţată încă de poesia neo-grécă, nu despreţuesce însă musa poporuluĭ („Turturica“ de Ienăchiţă Văcărescu). Peste câte-va deceniĭ, odată cu scuturarea juguluĭ fanariot şi cu cĭocnirea bine-făcĕtóre cu civilisaţiunea occidentală, un orizont noŭ se deschide poesieĭ române, care se adapă succesiv

---

[1]) Dacă cum-va nu trebue considerată ca atare „Invĕţăturile luĭ Négoe-Vodă către fiul sĕŭ Teodosie“ (1654), interesante şi sub raportul folkloric prin introducerea în corpul cârţiĭ a romanuluĭ oriental-bizantin Varlam şi Ioasaf, faĭmos prin înalta-ĭ moralitate şi frumuseţe[illegible]recută a pildelor sale.

la izvorul romanic[1]) şi la al poesieĭ populare, revenind ast-fel la punctul eĭ de plecare.

Intréga literatura română din epoca slavo-grécă era aprópe necunoscută pe la mijlocul seculuĭ actual. Autoriĭ Lexiconuluĭ Budan (1825) par încă a nu bănui existenţa eĭ şi când la 1858 adâncul cunoscĕtor al vechilor monumente, rĕposatul canonic Cipariŭ, publică prima colecţiune de fragmente arhaice, „Analectele literare" produseră efectul uneĭ adevĕrate revelaţiunĭ. Abĭa după douĕ deceniĭ şi în urma resultatuluĭ fatal cu proĭectul de Dicţionariŭ, Academia Română însărcină o comisiune, compusă din d-niĭ Hasdeŭ, Odobescu, Bariţ şi Sion, care să publice un numĕr de scrierĭ vechĭ, menite a servi de basă revisuiriĭ aceluĭ proĭect de Dicţionariŭ[2]).

---

[1]) Cf Al. Demetrescu, *L'influence de la langue et de la littérature française en Roumanie.* Lausanne, 1888 şi Xenopol, *Inrîurirea francesă în România.* Buc. 1888.

[2]) Vedĭ Analele Acad. XI (1878), p. 216—220. Lista coprinde 37 de autorĭ vechĭ şi noĭ, şi între ceĭ din urmă figurézá (lucru curios!) Ioan Eliad Rădulescu şi Colecţiunea legilor de Boĭerescu. Dintre ceĭ 4 membri aĭ comisiuniĭ, d. Hasdeŭ luă asupră-şĭ a edita Psaltirea luĭ Coresi, d. Odobescu Pravila de la Govora, d. Bariţ Catehismul calvinesc şi d. Sion Divanul luĭ Cantemir.

Iniţiativa se luase înainte cu publicarea operelor luĭ Cantemir, scriitor ilustru, dar însemnat maĭ mult prin importanţa-ĭ sciinţifică de cât literară. Din nenorocire, pe de o parte operele scrise romănesce de marele învĕţat, ca Divanul lumiĭ şi Istoria ieroglifică — spre a nu pomeni de cât acestea — nu s'aŭ făcut în condiţiunile uneĭ ediţiunĭ critice; pe de alta, opera-ĭ capitală, „Hronicul Moldo-Vlahilor“ (I ed. 1835), n'a fost coprinsă între operele luĭ Cantemir şi a rĕmas ast-fel inaccesibilă.

După un şir de asemenea încercărĭ infructuóse, Academia Română dete impulsul la reproducerea raţională a vechilor monumente prin ediţiunea critică a Psaltiriĭ luĭ Coresi de d. Hasdeŭ (1881), căruĭa se datoresce şi publicarea parţială a Evangeliaruluĭ din British-Museum. Cele două maĭ vechĭ monumente ale limbeĭ române, rĕmase manuscrise şi descoperite în timpul din urmă, aŭ fost publicate succesiv: Apostolul de la Voroneţ de d. Prof. Ion al luĭ G. Sbĭera (1885), care l-a însoţit c'un studiŭ şi un vocabular, ambele lăsând de dorit; Psaltirea Şcheĭană de d. Prof. Bianu (1889), care edită (1887)

şi Psaltirea în versurĭ de Dosofteiŭ, însoţind-o c'o excelentă întroducere [1]).

Două opere monumentale ale literatureĭ teologice din secolul al XVII-lea — Vĭeţile Sfinţilor de Dosofteiŭ (1682) şi traducerea Biblieĭ de Milescu (1688) — ambele de mare importanţă culturală, reclamă de mult onórea meritată a uneĭ reproducerĭ, spre a face ast-fel accesibile sciinţeĭ aceste două comorĭ ale limbeĭ şi ale vĭeţiĭ etice a poporuluĭ român.

O parte importantă a vecheĭ literaturĭ, Cronicele, aştéptă încă pe editorul consciinţios şi în curent cu critica textelor.

Prima ediţiune a Letopiseţelor, publicată în 1852 de rĕposatul Cogălnicénu, are aceleaşĭ merite ca şi prima ediţiune a poesiilor populare de Alexandri: ambele aŭ avut o influenţă

[1]) Asupra ediţiuniĭ luĭ Coresi: cf. Mussafia în Deutsche Literaturzeit. d. 1882, p. 571 u.; Gaster în Literaturblatt d. 1881, p. 257 şi Xenopol în Revue historique din 1882, p. 150. — Evangeliarul în Columna pe 1882 şi 1883.— Despre Codicele Voroneţian: cf. Wilh. Meyer în Literaturblatt d. 1886, p. 147 u.; Bogdan în Conv. Lit. XX, 77 u.; Creţu în Revista d-luĭ Tocilescu III, 2. 145—158; I. Nădejde, Ms. de la Voroneţ în Contempor. II, 299 u. şi Din ce véc să fie? ibid. III, 132 u.; şi Bumbac în Aurora Română I, N. 16.—Despre Psaltirea Şcheĭană: Romania XIX, 493 şi Iorga în Archiva d. Iaşĭ I, 759—761.

bine-făcĕtóre şi aŭ servit de izvóre pentru reîntinerirea limbeĭ literare. A doua ediţiune a Cronicelor (1872—74), făcută peste douĕ decenii, era, în privinţa fidelităţiĭ, un pas înapoĭ ca şi a doua ediţiune a poesiilor populare. Prima ediţiune, deşi nu critică, rĕmâne şi de astă dată singura autentică.

D. Hasdeŭ şi maĭ ales d. Tocilescu aŭ indicat în diferite rînduri lacunele ediţiunilor existente, insistând în acelaşĭ timp asupra criteriilor uneĭ publicaţiunĭ sciinţifice [1]. Conservate în numeróse copiĭ, tóte posterióre, e nevoe înainte de tóte a se precisa filiaţiunea diferitelor manuscripte şi a se reconstrui, din acele diverse redacţiunĭ, textul originaluluĭ pĭerdut, care apoĭ trebue publicat însoţit de tóte variantele.

Cea maĭ veche din aceste cronicĭ — a luĭ Moxa — a fost publicată de d. Hasdeŭ, care

---

[1]) Hasdeŭ în Archiva istorică III (1867), p. 34 (despre I ediţ. a Letopiseţelor de Cogălnicénu) şi Columna pe 1872, p. 270 u. (despre ed. II a Cronicelor). – Tocilescu, Columna d. 1876, p. 385—419 (Cum s'a publicat Cronicele române?) şi în a sa Revistă II, 241—288 (Cum sînt publicate Cronicele române?) şi II, 464—500 (Cronica luĭ Huru): cf. Philippide, Cronica luĭ Huru în Conv. Lit. XVI, 245—258.—Xenopol în Conv. Lit. VI, 279—282. Veḑĭ încă G. Ionescu Gion, *Elementul pitoresc în cronicele române*. Buc. 1884 şi *Geografia în cronicariĭ românĭ*, 188?.

scóse la lumină (1884) şi ultima cronică română din epoca Fanarioţilor. D. Picot s'a mărginit, în a sa ediţiune (1879) a cronicaruluĭ Ureche, a reproduce textul din Letopiseţele luĭ Cogălnicénu, dar l-a însoţit c'un comentar istoric de mare merit. Editarea operelor luĭ Miron Costin, întreprinsă cu atâta zel de d. Prof. Urechia, a rĕmas neterminată [1]).

După fundamentala lucrare a d-luĭ Hasdeŭ asupra cronice putnene (1466—1552), model de ediţiune critico-exegetică a unuĭ document istoric, relevâm ca studiĭ asupra cronicarilor, pe lângă importantele cercetărĭ critice despre cronicele române de d. Tocilescu maĭ sus menţionate, într'altele, contribuţiunile la biografia cronicaruluĭ Gr. Ureche de d. Sbîera, studiul

---

[1]) Picot, *Chronique de Moldavie* depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594. Texte roumain en caractères slaves avec traduction française, notes historiques. Paris, 1879 (Publication de l'Ecole des langues orientales vivantes): cf. Xenopol în Revue historique t. XXXV, p. 345 u.— V. A. Urechia, *Miron Costin.* Opere complete, t. I—II, după mss. cu variante şi note, cu o recensiune a tuturor codicilor cunoscuţĭ până astă-ḑĭ, bibliografie, biografia luĭ Miron Costin, un glosar lucrat de L. Şăinénu, portrete, facsimile diverse. Buc. 1886—1888: cf. Xenopol în Revue historique t. XXXV, 359—360 şi XLIII, 389—390. (Vocabularul arhaic şi idiomatic încetâ cu tipărire la litera T).

d-lui Prof. Urechia despre o cronică anonimă, atribuită Spătarului Milescu, cercetările d-lui Tocilescu despre persóna pseudonimuluĭ cronicar Zilot, şi în special excelenta lucrare asupra cronicelor moldovenescĭ până la Ureche de d. I. Bogdan [1]).

Interesante pentru istoria limbeĭ sînt şi aşa numitele monumente slavo-române, asupra cărora aŭ scris în timpul din urmă Hasdeŭ, Kalužniacki, Novaković, Sokolov, rĕposatul episcop Melchisedec şi maĭ ales junele nostru slavist, d. I. Bogdan [2]).

---

[1]) Hasdeŭ, *Archiva istorică* III, 6—34 (6 pp. textul polon cu traducere şi 28 pp. comentarul). — Sbĭera, Gr. Ureche, Contribuirĭ pentru o biografie în Analele Ac. Rom. Noua ser. V. Urechia în Revista d-luĭ Tocilescu II, 65—82.—Tocilescu, Scrierile inedite ale luĭ Zilot Românul în Revista V, 58—64. — I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenescĭ până la Ureche.* Texte slave, traducerĭ şi note. Buc. 1891: Cf. Bianu în Revista Nouă IV, 43.

[2]) Hasdeŭ, O pagină din istoria tiparuluĭ la Românĭ în sec. XVI, în Columna pe 1876, p. 193 u.—Kalužniacki, Documente bulgaro-valahe în Archiva din Lemberg, 1878 (60 pp.) — Novaković despre un Liturghiar valaho-bulgar din 1507 în Starine d. 1878, p. 207—208. — Hasdeŭ şi Sokolov, Psaltirea din Muncaciŭ din sec. XV în Sbornikul luĭ Lamanski d. 1883, p. 450—468.—Ep. Melchisedec, Memoriŭ despre Tetravanghelul luĭ Ştefan cel Mare de la Homoru şi Tetravanghelul Mitropolituluĭ Grigorie de la Voroneţ, ambele mss. în Analele Ac. Rom. IV (1883). — Bogdan, Câte-va manuscripte slavo-române

In domeniul vechiuluĭ drept român nu posedem încă nicĭ o edițiune sciințifică a monumentelor nóstre juridice. Cele publicate sînt saŭ nesatisfăcĕtóre, saŭ urmăresc pur și simplu scopurĭ practice. Lacuna este cu atât maĭ simțitóre, cu cât vechile Pravile n'aŭ rĕmas fără de influență asupra cultureĭ naționalĭ [1]).

D. Pić a studiat, într'o monografie specială, raporturile dreptuluĭ român cu legislațiunea bizantino-slavă [2]).

---

din Biblioteca imperială d. Viena în Analele Acad. XI (1889) și Cincĭ documente istorice slavo-române din Archiva Curțiĭ imper. de la Viena, ibid.: cf. Xenopol în Archiva I, 601; Glose slavo-române într'un ms. slav d. secolul XVI în Conv. Lit. XXIV, 727—752; O Evanghelie slavă cu trad. rom. d. sec. XVI în Conv. Lit. XXV, 33—40 și Mss. slavo-române în Chiev, ibid. 503—511. Tot d-luĭ Bogdan ĭĭ se datoresce descoperirea uneĭ cronicĭ medievale bulgărescĭ, izvorul slav imediat al cronicaruluĭ oltén Moxa: „Ein Beitrag zur bulgar. u. serb. Geschichtsschreibung“ în Archiv f. slav. Phil. XIII, 481—536.

[1]) Pravila bisericéscă cea mică de la Govora (1640), ed. Acad. Buc. 1884.—Pravila luĭ Vasile Lupu (1646), ed. Sion. Botoșanĭ, 1875: cf. Columna d. 1876, p. 46—47.— Indreptarea Legiĭ (1652), ed. (Blaremberg). Buc. 1872. Tóte aceste pravile sînt coprinse în tomul III din Colecțiunea de legĭuirile Românieĭ vechĭ și nouĕ (Buc. 1875) de Bujorénu.

[2]) Pić, *Die rumänischen Gesetze in ihrem Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht*. Prag, 1886 (trad. fr. de autor. Buc. 1887): cf. Xenopol în Revue historique t. XXXV, p. 353—356.

In general, puţine opere s'aŭ scos încă la lumină din vechea nóstră literatură. Cât de multe rĕmân inedite şi cunoscute abĭa după nume, se póte vedea din meritósa Crestomatie română (1891) a d-luĭ dr. Gaster, fructul uneĭ stăruinţe îndelungate. Ea coprinde extracte din 100 de manuscripte şi aprópe din tot atâtea cărţĭ tipărite. Introducerea la acéstă operă, plină de vederĭ originale şi fecunde, este resultatul uneĭ lungĭ experienţe şi al uneĭ intime familiarisărĭ cu monumentele literare ale trecutuluĭ. Schiţa gramaticală şi maĭ ales Glosarul se disting prin exactitatea cea maĭ minuţiósă. După preţiósele „Analecte“ (1858) ale luĭ Cipariŭ [1]), acéstă Crestomatie română va servi mult timp ca un izvor pentru cunóscerea vecheĭ nóstre literaturĭ [2]).

Ca monografiĭ filologico-literare se pot cita

[1]) Cartea de citire a rĕposatuluĭ Lambrior e în cea maĭ mare parte o reproducere din Analectele literare.

[2]) Gaster, *Crestomatie română.* Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale şi populare, cu o întroducere, gramatică şi un glosar româno-frances. Leipzig, 1891: cf. Picot în Romania XXI (1891), p. 113—119; G. Weigand în Zeitschr. f. rom. Phil. XVII (1892), p. 265—268 şi Anzeiger, N. 1 d. Indogerm. Forschungen her. v. Brugmann u. Streitberg.

studiul d-luĭ Creţu despre întâĭul Praxiŭ saŭ Apostol românesc, tesa d-luĭ Lupul Antonescul asupra limbeĭ şi literatureĭ române din vécul al XVI-lea şi cea a d-luĭ Gr. Constantinescu, importantă pentru exegesa celeĭ maĭ obscure opere a luĭ Cantemir, a Istorieĭ ieroglifice [1]).

Ca biografiiĭ, repetatele cercetărĭ ale d-luĭ Hasdeŭ asupra poliglotuluĭ Milescu, utilisate de d. Picot în frumósele-ĭ notiţe (biografice şi bibliografice) asupra ilustruluĭ Spătar al Moldoveĭ, precum şi asupra mitropolituluĭ Antim Ivirénu; diferitele studiĭ biografice despre interesante figurĭ culturale de dincolo şi de dincóce de Carpaţĭ — Şincaĭ de Papiŭ-Ilarian (1869), Lazăr de Poenaru (1871), Samuil Klein de Bianu (1877), Petru Maĭor de Marienescu (1883), Veniamin Costache de Vizanti (1881) şi Eufrosin Poteca de G. Dem. Teodorescu (1883) — şi, maĭ presus de tóte, biografia mitropolituluĭ Grigorie Ţamblac de rěposatul episcop Melchisedec, căruĭa se

---

[1]) Creţu în Revista d-luĭ Tocilescu III, 29- 57. — Despre lucrarea d-luĭ Lupul-Antonescul: cf. Xenopol şi Tiktin în Archiva d. Iaşĭ II, 244—251. — Gr. Constantinescu, *Vrajba între Cantemirescĭ, Cantacuzinescĭ şi Brâncovénu.* Iaşĭ, 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ I, 477—478.

maĭ datoresc biografiile Mitropolituluĭ Filaret II şi Episcopuluĭ Dionisie, precum şi o importantă cercetare despre lupta Bisericeĭ ortodoxe cu tendenţele proselitiste ale Reformeĭ, pe când d. Vîntul a studiat efectele Catolicismuluĭ asupra Românilor din Ardél [1]).

[1]) Hasdeŭ, Vĭaţa, faptele şi ideile luĭ Neculaiŭ Spătar din Milescĭ în Traĭan d. 1870 şi în Columna din 1872.—Picot, *Notice biographique sur Nicolas Spatar Milescu*. Paris, 1883: cf. Conv. Lit. XVII, 478; şi *Notice bibliographique sur l'imprimeur Anthim d'Ivir*. Paris, 1886. Cf. *Didahiile* (Predicele) ţinute în Mitropolia din Bucurescĭ de A. Ivirénu (1709—1716), ed. Erbicénu. Buc. 1888 (cu notiţe biografice de Ep. Melchisedec): cf. Bianu în Revista Nouă I, 200 şi studiul rĕposatuluĭ Ep. Melchisedec asupra tom. II al Didahiilor în Anale X, I—29. — Papiŭ-Ilarian, *Vĭaţa, operele şi ideile luĭ G. Şincaĭ*. Buc. 1869. O nouă ediţiune a Cronicei sale se făcu de d. Tocilescu, 3 vol. Buc. 1886.—P. Poenaru, *George Lazăr şi Şcóla română*. Buc. 1881. Cf. Gârbea, Cuvînt d. 30 Iulie, 1822 în Rev. d-luĭ Tocilescu I, 357—68 şi Vizanti, Abecedarul luĭ Lazăr, ibid. 461—69. I. Bianu, *Vĭaţa şi activitatea luĭ Samuil Micul*. Buc. 1877.— At. M. Marienescu, *Vĭaţa şi operele luĭ Petru Maĭor*. Buc. 1883: a III ed. d. Istoria pentru începutul Românilor. Gherla, 1883.—Andreiŭ Vizanti, Fragment din istoria civilisaţiuniĭ Românilor. *Venĭamin Costache,* Mitropolitul Moldoveĭ şi Suceveĭ. Epoca, vĭaţa şi operele sale (1763—1846). Iaşĭ, 1881: cf. Xenopol în Revue historique XIX, 152 şi Conv. Lit. XV, 476; despre acelaşĭ mitropolit Erbicénu, *Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ şi Suceveĭ*. Bucur. 1888 (coprinde, p. XL—LXXVI, biografia documentală a luĭ V. Costache).—G. Dem. Teodorescu, *Vĭaţa şi operele luĭ Eufrosin Poteca* (1786—1859). Buc. 1883.—Melchisedec, *Vĭaţa şi operele Mitropolituluĭ Gr. Ţamblac* (c. 1369—1450). Buc. 1884: cf. Xe-

Vechea nóstră literatură rĕmâne încă o carieră vastă, deschisă viitorilor cultivatorĭ aĭ trecutuluĭ literar. Studiul eĭ, inaugurat cu atâta succes de Cipariŭ şi continuat pe o scară maĭ întinsă de d. Hasdeŭ, câştigă un teren din ce în ce maĭ solid, mulţumită mijlócelor, de carĭ dispune astă-ḑĭ muncitorul. Negreşit, multe monumente rĕmân încă de publicat, dar maĭ multe încă de fixat şi de limpeḑit. Critica şi interpretarea textelor vor trebui să ocupe pe viitor un loc din ce în ce maĭ însemnat în domeniul filologieĭ române.

---

nopol în Revue historique d. 1885, p. 393—94; ***Biografia prea sf. Dionisie Roman***, episcop de Buzĕŭ, 1881; ***Schiţe biografice din vîaţa Mitropolituluĭ Ungro-Vlahieĭ Filaret II***, 1886 şi ***Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantism şi Calvinism*** în secolul al XVII-lea. Buc. 1890: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ II 167—170.—Vîntul, ***Unirea Românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică***. Buc. 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ, I, 598 u. Veḑĭ şi Bariţ, Biserica română în lupta cu Reformaţiunea (fragment istoric) în Anale VIII (1875) şi Crişan, ***Zur Geschichte der kirchlichen Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold*** I. Hermannstadt, 1882. Despre Catolicism în ţĕrile române: cf. Bianu, Vito Piluzio, documente inedite din Archiva Propagandeĭ în Columna pe 1882.

Cât privesce lucrările de biografie şi de critică literară saŭ estetică relativă la scriitoriĭ din secolul al XIX, se pot consulta Notiţele bibliografice din cartea mea: ***Autoriĭ Românĭ Modernĭ***, ed. II. Buc. 1892.

III. CULTURA PROPRIŬ-DISĂ

Supt acéstă rubrică generală vom grupa diferitele materiĭ, carĭ n'aŭ intrat în precedentele două divisiunĭ. Primul loc în acest cerc complex îl va ocupa Etnografia, sciinţă vastă, dintre care unele ramurĭ s'aŭ constituit în sciinţe speciale (ca folklorul); apoĭ vor urma Istoria (politică şi culturală) şi Archeologia. Vom insista maĭ mult asupra etnografieĭ (în special balcanice), care a format obĭectul studiilor nóstre în timpul din urmă, şi vom trece repede asupra celor-lalte două, oprindu-ne numaĭ asupra producţiunilor maĭ importante, şi presentând ast-fel în trăsurĭ esenţiale activitatea desfăşurată pe aceste două terenurĭ.

Tratarea sumară a acesteĭ ultime părţĭ va putea găsi o complinire în lucrările a doĭ specialiştĭ: pe de o parte, în menţionatele dărĭ-de-sémă ale d-luĭ Xenopol în „Revue historique“ din Paris şi în Archiva sciinţifică şi literară din Iaşĭ; şi pe de alta, în revista bibliografică a literatureĭ nóstre istorice, ce d. Nic. Densuşanu a inserat-o în „Romänische Revue“ din Vĭena.

A. Etnografia

Sciinţă relativ recentă şi care, întru cât privesce popórele din peninsula balcanică, abia a început a fi cultivată [1].

Complicaţiunea diferitelor elemente etnice, carĭ aŭ umplut succesiv văile Dunăriĭ, atrase de timpuriŭ curiositatea învĕţaţilor occidentalĭ, dar fără să aĭbă de resultat vr'o operă durabilă. Academieĭ Române îĭ revine onórea de a fi dat

---

[1]) Lejean, *Ethnographie de la Turquie de L'Europe*. Gotha, 1861 şi Vambéry, *Das Türkenvolk* in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. Leipzig, 1885. — Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860—75, III ed. 3 vol. Leipzig, 1882 şi *Serbien*. Historisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1859—68, II ed. Leipzig, 1877. Vedĭ şi Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, seine Bodengestalt, Natur, Bevölkerung, wirthschaftliche Zustände, geistige Cultur, Staatsverfassung, Staatsverwaltung und neueste Geschichte. Mit 42 Abbild. u. eine Karte. Wien, 1891. — Cf. Neumann, *Die Völker des südlichen Russlands* in ihrer geschichtlichen Entwickelung. II ed. Leipzig, 1855; Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, übers. v. Schwicker. Pest, 1877 (prescurtat în *Die Ungarn oder Magyaren*. Wien, 1881) şi Vambéry, *Der Ursprung der Magyaren*. Leipzig, 1882. — Unul din statele cele maĭ bine studiate sub raportul etnografic e Austria: Czörnig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*. Wien, 1855—57, 3 vol.; şi în special cele două publicaţiunĭ colective:

impulsul la prima lucrare considerabilă pe acest teren.

Incă din 1871 ea instituise un premiŭ din fondul Odobescu pentru un memoriŭ asupra popórelor, carĭ aŭ locuit țĕrile Române d'a stânga Dunăriĭ maĭ înainte de cucerirea acestor țĕrĭ de către împĕratul Traĭan. Şi peste 6 anĭ Academia încoronă elaboratul d-luĭ Tocilescu „Dacia înainte de Romanĭ“ (1880), operă de o erudițiune colosală, adevĕrată enciclopedie etnografică,

---

Die Länder Oesterreich-Ungarns, herausg. v. Umlauft. Wien, 1880—84, 13 vol. şi *Die Völker Oesterreich-Ungarns*, ethnographische u. culturhistorische Schilderungen. Wien u. Teschen, 1881—85, 12 vol. (I—IV Schobber, Schwicker u. Egger: Die Deutschen, V Hunfalvy: Magyaren, VI Slavicĭ: Rumänen, VII Wolf: Juden, VIII Vlach: Ceho-Slaven, IX Szujski: Polen u. Ruthenen, X Schumann u. Stare: Slovenen u. Croaten, XI Stefanović: Serben, XII Schwicker: Zigeuner). Vedĭ şi *Die Oesterreich-ungarische Monarchie in Wort u. Bild.* 15 vol. Wien, 1886 u.

Opere de etnografie generală: Peschel, *Völkerkunde*, VI ed. Leipzig, 1885; Fr. Müller, *Allg. Ethnographie*, II ed. Wien, 1879; Ratzel, *Völkerkunde*, 3 vol. Leipzig, 1885. — Bastian, *Der Mensch in der Geschichte*, 3 vol. Leipzig, 1860; Waitz-Gerland, *Anthropologie der Naturvölker*, 6 vol. Leipzig, 1859—1871 (I vol. a II ed. 1876); Lubbock, *Les Origines de la Civilisation*, Paris, 1877 şi Tylor (cf. p. 359); Spencer, *Descriptive Sociology*. 6 vol. London, 1873 şi *Principes de Sociologie*, 2 vol. Paris, 1878. — Vedĭ *Zeitschrift f. Ethnologie*, herausg. v. Bastian, Hartmann, Wirchow etc. Berlin, 1869 u. şi *Revue d'Ethnologie*, dirigée p. Hamy. Paris, 1882 u.

care resumă tot ce s'a scris în diferite epoce asupra vechilor popóre balcanice şi care mult timp va forma basa tuturor cercetărilor asupra etnologieĭ şi în special asupra antichităţilor scite şi dace [1]).

Maĭ înainte, între aniĭ 1863—1871, apărură lucrările rĕposatuluĭ Rösler şi ale luĭ Tomaschek privitóre la etnologia primitivă a popórelor dunărene. Publicate succesiv în buletinul Academieĭ din Vĭena, ele tratéză pe de o parte despre caracterul istoric al elementuluĭ autohton, ĭar pe de alta despre unele datinĭ străvechĭ ale popórelor balcanice [2]).

Scurt timp după acésta, d. Hasdeŭ examină în a sa „Istorie critică“ (1875) relaţiunile luĭ Erodot şi Ovidiŭ cu privire la vechea Dacia şi în două monografiĭ ulterióre aflâm maĭ tot

[1]) Tocilescu, *Dacia înainte de Romanĭ*. Buc. 1880 (Partea I Geografia antică a Dacieĭ; II Etnografia Dacieĭ): cf. Xenopol în Revue historique XIX (1882), p. 153—158 şi în Conv. Lit. XV, 235.

[2]) Diferitele studiĭ ale luĭ Rösler despre Geţĭ şi Dacĭ sĕ aflâ reunite în *Rumänische Studien*. Untersuchungen zur ältern Geschichte Rumäniens. Leipzig, 1871. — Tomaschek, *Brumalia u. Rosalia* nebst Bemerkungen über den bessischen Volkstamm. Wien, 1869: cf. Miklosich, *Die Rusalien*. Ein Beitrag zur slavischen Mythologie. Wien, 1864.

ce scim până astădĭ despre câte-va elemente etnice posteriόre, Goţĭ, Gepidĭ şi Cumanĭ. In timpul din urmă d-sa ne-a dat sintesa (cf. p. 302) repetatelor sale studiĭ asupra etnologieĭ balcanice [1].

Un scriitor belgian, d. Van den Gheyn, s'a încercat să grupeze resultatele generale relative la popóre dunărene, fără însă a aduce vr'un material noŭ şi fără a cunόsce lucrările d-lor Hasdeŭ şi Tocilescu [2].

---

[1]) Hasdeŭ, *Dina Filma, Goţiĭ şi Gepidiĭ în Dacia*. Studiŭ istorico-linguistic. Buc. 1877 şi *Originile Craioveĭ* (1230—1400). Buc. 1878 (*Oltenescele*. Craiova, 1884).

[2]) Van de Gheyn, ***Les populations danubiennes***. Etude d'ethnographie comparée. Bruxelles, 1886: cf. Papadopul-Calimah în Analele Ac. Rom. XI, 1. 18 şi Hasdeŭ, ibid. 20—21. — Cât privesce publicaţiunea d-luĭ Leon de Rosny, ***Les populations danubiennes***. La patrie des Romains d'Orient. Etudes ethnographiques, géographiques, historiques, économiques et littéraires. Paris, 1882—85, text in 4° şi atlas in folio (150 fr.), ea are maĭ mult un aer de reclamă de cât de sciinţă. E un studiŭ făcut sub raportul caracteruluĭ etnic, care ar depinde, nu de limbă şi de tipul fisic, ci de sentimentul, ce-l are poporul despre viitorul sĕŭ social, despre situaţiunea sa politică, etc. — Lucrările luĭ Fligier (Beiträge zur Ethnographie Kleinasiens und der Balkanhalbinsel. Breslau, 1875; Beiträge zur vorhistorischen Völkerkunde Europas, 1876; Zur præhistorischen Ethnologie der Balkanhalbinsel u. Italiens. 2 Theile. Wien, 1877; Ethnologische Entdeckungen im Rhodope-Gebirge. Wien, 1879) trebuesc utilisate cu multă precauţiune, autorul avênd o mare

Pentru periódа cea maĭ obscură a istorieĭ şi etnologieĭ române — pentru epoca confusă a invasiunilor barbare — nu posedem încă o scriere analógă cu „Dacia înainte de Romanĭ“. Academia Română, spre a vedea umplută o lacună atât de importantă, a propus de maĭ mulţĭ anĭ un premiŭ pentru „Istoria Românilor de la Aurelian până la fundarea Principatelor.“

O întrégă literatură s'a îngrămădit, în cursul ultimelor două deceniĭ, în jurul greleĭ probleme despre existenţa medievală a poporuluĭ nostru. Rösler, publicând în 1870 „Studiile române“, sgândări din noŭ o chestiune, suscitată acum un secol de Thunmann şi Sulzer. De la apariţiunea aceleĭ opere capitale, care aflâ în Tomaschek maĭ întâĭ un adversar şi apoĭ un partisan convertit, teoria remigraţiuniĭ ajunse la ordinea ḑileĭ. In contra eĭ se ridicară Jung şi Pić într'o

pornire către arcaisare, atribuind unor tradiţiunĭ saŭ cântece de origine relativ modernă o antichitate fabulósă. In ultima-ĭ monografie (Thracicæ res în Mittheil. der anthropol. Gesellsch. in Wien d. 1883, Neue Folge II, 128—135) Fligier cercetéză etnogenia Românilor cu ajutorul tradiţiunilor despre uriaşĭ şi a cântecelor (ca păunaşul codrilor etc.). Veḑĭ şi Burla, Fost-aŭ Daciĭ de origine celtică? în Conv. Lit. XXII, 999 şi XXIII, 44. u.

serie de publicaţiunĭ fórte importante şi sprijinind cu succes teoria continuităţiĭ[1]).

[1]) Rösler, *Rumänische Studien.* Leipzig, 1871: cf. Gaston Paris în Romania I, 238 şi II, 470; Jagić în Archiv f. slav. Phil. I; Tomaschek în Zeitschrift f. österr. Gymn. d. 1872, p. 141—157; Sybel's histor. Zeitschrift pe 1882, p. 475; Xenopol în Conv. Lit. IX, 159 şi 220. — Tomaschek, *Zur Kunde der Hämushalbinsel.* Topographische, archäologische und ethnographische Miscellen. Wien, 1882. — Jung, *Die Anfänge der Romänen.* Kritisch-ethnographische Studie. Wien, 1876 şi în special *Römer und Romanen in den Donauländern.* Historisch-ethnographische Studien. Insbruck, 1877: cf. Gaston Paris în Romania VII (1878), p. 608—619; Tomaschek în Zeitschrift f. österr. Gymn. d. 1877, fasc. VI; Büdinger în Jenaer Literaturzeit. d. 1877, N. 14; Herzberg în Sybel's hist. Zeitschrift, Neue Folge II, 552; Liter. Berichte aus Ungarn d. 1877, fasc. II; Gaster în Zeitschrift f. rôm. Phil. II, 470—73; Xenopol în Conv. Lit. X, 236 şi Maniŭ în Anal. Ac. Rom. X. — Pić, *Ueber die Abstammung der Rumänen.* Leipzig, 1880: cf. Jung în Mittheil. des Instituts f. öster. Geschichtsforschung II, 2; Biedermann în Gött. gel. Anzeigen, d. 1881, 11; Sybel's histor. Zeitschrift XLVI, 549 u. şi Maniŭ, Memoriŭ despre mişcarea literară istorică în România şi în străinătate, urmată în decursul anilor 1880—81, în Anale IV (trad. germ. de Broşténu. Leipzig, 1885: cf. Jung în Deutsche Literaturzeit. d. 1886, p. 17). Vedĭ încă Pić, *Zur rum.-ungar. Streitfrage.* Skizzen zur ältesten Geschichte der Rumänen, Ungarn u. Slaven. Leipzig 1886. Popescu N., *Tractat istoric asupra origineĭ şi continuităţiĭ Românilor în Dacia până la 1300.* Blaj, 1879.—Tamm, *Ursprung der Rumänen.* Ein Beitrag zur Ethnographie Südosteuropa's. Bonn, 1891: cf. Lugoşanu în Revista Nouă IV, 118 şi Xenopol în Archiva d. Iaşĭ III, 387—390. — Menţionâm aci şi scrierile polemice ale luĭ Hunfalvy: Ungarn und Rumänen în Liter. Berichte aus

Abĭa după 15 anĭ, apăru la noĭ în ţéră prima scriere, în care, folosindu-se de literatura anterióră şi cu o serie de noue argumente, d. Xenopol se încércă a combate teoria improspĕtată de Rösler. Lucrarea eminentuluĭ nostru istoric a contribuit a deştepta şi la noĭ un interes maĭ viŭ pentru asemenea studiĭ şi eĭ îĭ revine meritul a fi pus în evidenţă talentul unuĭ june

---

Ungarn d. 1878, p. 224—236: cf. Mangold în Sybel's histor. Zeitschr. d. 1879, p. 313; Rumänische Geschichtsschreibung în Lit. Ber. aus Ung. d. 1878 II, fasc. 3: cf. Magazin f. die Liter. des Ausl. d. 1879, N. 1; (Gr. Silaşĭ, Apologie. Discusiunĭ filologice şi istorice maghĭare privitóre la Românĭ. I. P. Hunfalvy, Despre cronica luĭ Şincaĭ. Cluş, 1879); *A rumun nyelv* (Limba română). Budapest, 1878 (coprinde o cercetare comparativă a dialectuluĭ daco- şi macedo-român); *Le peuple roumain ou valaque.* Etude sur son origine et celle de la langue qu'il parle. Tours, 1880 (Extrait des comptes-rendu du Congrès tenu a Vienne p. la Soc. fr. d'archéol. en Septembre 1879); *Die Rumänen und ihre Ansprüche.* Wien, 1883: cf. Mittheil. der k. k. geogr. Gesellsch. XVII, 3 şi 165; Burla, d. Paul Hunfalvy şi teoria luĭ Rösler în Revista d-luĭ Tocilescu I, 283—307 şi II, 89—98; *Neuere Erscheinungen der rum. Geschichtsschreibung.* Wien, 1886: cf. Literar. Centralbl. d. 1887, p. 935; Xenopol în Revue hist. XXXV, 347—53 şi Romänische Revue II, 354 u. — Cf. asemenea Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása* (Originea limbeĭ şi a naţionalităţiĭ române). Budapest, 1888: cf. Ungar. Revue d. 1888, p. 46—56 şi Buletinul Soc. geogr. rom. IX (1888), p. 221—24, rĕspuns la Goldis, *Latinitatea limbeĭ române* (unguresce). Arad, 1880 şi Pascuţiŭ, *Originea Românilor şi latinitatea limbeĭ române.* Arad, 1881.

scriitor, d. D. Onciŭ, a căruĭ critică asupra teorieĭ rösleriane póte fi considerată ca una din cele maĭ meritóse contribuţiunĭ într'o chestiune atât de mult agitată[1]).

Despre puterea de expansiune a Românilor şi migraţiunile lor spre rĕsărit şi nord, pornind parte prin Alpiĭ Dalmaţieĭ până în Istria şi parte prin munţiĭ Carpaţĭ, relatéză scrierea luĭ Miklosich, care credea a fi găsit patria primitivă a poporuluĭ nostru la sud de Balcanĭ. Pe de altă parte, Tomaschek a urmărit întinderea Românismuluĭ balcanic până departe în Orient[2]).

---

[1]) Xenopol, *Teoria luĭ Rösler*. Studiĭ asupra stăruinţeĭ Românilor în Dacia Traĭană. Iaşĭ, 1884: cf. Onciŭ în Conv. Lit. XIX (1885), p. 60 u.; I. Nădejde în Contempor. VI (1877), p. 317—335 şi N. Densuşanu în Ţéra Nouă d. 1886, p. 40—82; W. Meyer în Zeitschr. f. rom. Philol. d. 1884, p. 143; — trad. francesă: *Les Roumains au moyen âge. Une énigme historique*. Paris, 1885: cf. P. Meyer şi Taverney în Romania XIV, 141 şi 581; Ch. Bémont în Bibl. de l'Ecole des Chartes d. 1886, p.145—155.

[2]) Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen* in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen. Wien, 1879: cf. Ive în Romania IX, 320—328. — Lechner (Die Rumänen in Istrien în Petermann's Geogr. Mittheil. d. 1885, p. 294 u.) consideră pe Istriano-Românĭ ca o rĕmăşiţă autohtonă romanisată a ramureĭ ilirice.— Despre Huţénĭ: cf. Kollberg, *Pokucie*. Krakow, 1883.—Tomaschek, *Zur Kunde der Hämushalbinsel*. Wien, 1882 (cap. IV: Vlahiĭ din peninsula calcidică, capitol tradus în Conv. Liter. XVI, 446 u.).

Cu etnografia modernă a popórelor balcanice, decĭ şi cu a Românilor, s'a ocupat rĕposatul Diefenbach, fără însă a slei din izvóre directe, din care causă informaţiunile sale relative la ţéra nóstră sînt superficiale şi adesea cu totul eronate[1]).

Dintre ţĕrile romane, cea maĭ bine explorată sub raportul etnologic este Transilvania, mulţumită excelentelor publicaţiunĭ ale d-lor Slavicĭ, Francu şi Candrea. Operele acestora pe de o parte asupra Românilor din Ardél, Ungaria şi Bucovina, ĭar pe de alta asupra Românilor Abruḑenĭ saŭ Moţĭ sînt producţiunĭ solide şi consciinţióse, cu carĭ se póte făli etnografia română[2]).

---

[1]) Diefenbach, *Die Volksstämme der europäischen Türkei.* Frankfurt, 1877: cf. Schade în Wiss. Monatsblätter V, 2 şi Kirchhof în Jen. Literaturzeit. d. 1878, N. 25; şi în special *Völkerkunde Osteuropa's* insbesondere der Hämushalbinsel und der untern Donaugebiete. 2 vol. Darmstadt, 1880: cf. Fligier în Magazin für die Liter. des Ausl. d. 1880, p. 26 şi Conv. Lit. XIV.

[2]) Slavicĭ, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina.* Wien, 1881 (vol. VI din Die Völker Österreich-Ungarns): cf. Jung în Deutsche Literaturzeitung d. 1881, p. 1627; Augsb. allg. Zeitung d. 1881, Beil. N. 195; Globus d. 1881, N. 17; Magazin f. die Lit. des Ausl. d. 1882, p. 311 u.; Liter. Centralbl. d. 1882, p. 432; Fligier în Archiv f. Anthropologie XIV, 446 şi T. Maĭorescu în Conv. Lit. XV, 363 u. — Francu şi Candrea, *Românii din munţiĭ apusenĭ (Moţiĭ).* Scriere etnografică cu 10

Despre Romăniĭ din imperiul Austrieĭ şi despre ceĭ din Istria tratéză Biedermann, după ce c'un deceniŭ înainte Ad. Schmidt explorase munţiĭ bihorenĭ, adunând tradiţiunĭ toponimice şi superstiţiunĭ locale[1]).

D. Burada a întreprins adesea călĕtoriĭ în ţĕrile locuite de Românĭ; d-sa a visitat pe rînd Macedonia, muntele Atos şi Asia Mică, Istria, Dobrogea şi Basarabia, studiând pretutindenea graĭul, obiceĭurile şi cultura locală. Diferitele-ĭ relaţiunĭ sînt tot atâtea preţióse adaose la

---

ilustr. Buc. 1888: cf. Lugoşanu în Revista Nouă I, 438 (Opera e împărţită în 5 părţĭ: I coprinde descrierea topografică a munţilor apusenĭ, II graĭul Abrudenilor şi al Moţilor, III datinĭ şi obiceĭurĭ, IV cântece şi poveştĭ, V amintirĭ istorice). Cf. Bergner, *Siebenbürgen.* Eine Darstellung von Land und Leuten. Leipzig, 1884 (din care s'a reprodus un capitol în Conv. Lit. XX, 826—37: în ţéra Moţilor). Vedĭ şi Mrs. Gerard, ***The land beyond the forest.*** Facts, figures and fancies (Ţéra dincolo de pădurĭ. Fapte, figurĭ, curiosităţĭ), 2 vol. London, 1880: cf. Lugoşanu în Revista Nouă II, 280.

[1]) Biedermann, ***Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich.*** Innsbruck, 1877: cf. Liter. Centralbl. d. 1877, N. 48; Nuova Antologia d. Dec. 1877; Gött. gel. Anzeigen d. 1878, p. 1224 şi Jen. Literaturzeit. d. 1878, p. 168—171. Cf. Sanminiatelli, Die Romanen der öster. ung. Monarchie, reprodus şi în Romänische Revue II (1886), 400 u.— Schmidt, ***Das Bihargebirge.*** Wien, 1863.

cunoscințele nóstre etnografice asupra Românismuluĭ[1]).

Pe Româniĭ din Bulgaria ĭ-a descris Jireček, care s'a ocupat și cu așa numițiĭ Mauro-Vlahĭ; despre Româniĭ din Serbia a vorbit d. Picot, cu ocasiunea publicăriĭ câtor-va poesiĭ populare culese în mijlocul lor; d. Nic. Densușanu a raportat despre o colonie macedo-română așeḑată în Transilvania[2]).

Cu situațiunea geografică, economică și socială a Dobrogeĭ s'aŭ ocupat Peters, Hogguer și Nacianu[3]).

Despre diferitele elemente etnice convĭețuitóre în România nu posedem încă nicĭ o

---

[1]) Burada, O călĕtorie în satele moldovenescĭ din gubernia Kerson în Conv. Lit. XVII, 281—291; O călĕtoriĕ la Româniĭ din muntele Atos în Revista d-luĭ Tocilescu I, 389—408 (cf. și p. 344) și *O călĕtorie în satele românescĭ din Istria*. Buc. 1892.

[2]) Jireček, *Călĕtoriĭ în Bulgaria*, trad. de Bogdan în Conv. Lit. XXIII (1889), p. 97—109 și *Die Vlachen und Maurovlachen* in den Denkmälern v. Ragusa. Wien 1879; Picot (cf. p. 321); cf. Ep. Melchisedec, O excursiune în Bulgaria, în Revista d-luĭ Tocilescu IV, 501 u. și V, 113 u.; N. Densușanu în Columna d. 1877, p. 266—270.

[3]) Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha*. 2 vol. Wien, 1867—68. — Hogguer, *Informațiunĭ asupra Dobrogeĭ*. Starea eĭ de astăḑĭ, resursele și viitorul eĭ, trad. d. fr. Buc. 1879. — Nacianu, *La Dobroudja économique et sociale*, son présent, son passé et son avenir. Paris, 1886.

lucrare sciinţifică generală. Sub raportul toleranţeĭ religióse, d. Hasdeŭ a tratat despre Protestanţĭ, Catolicĭ, Mahomedanĭ, Lipovenĭ şi Evreĭ. Cu Armenĭ şi Lipovenĭ s'a ocupat şi rĕposatul episcop Melchisedec [1]).

Ţiganiĭ, cel maĭ important dintr'aceste elemente sub raportul psicologic, aŭ format obĭectul unuĭ şir de scrierĭ, începĕnd de la Cogălnicénu şi Vaillant până la rĕposatul Barbu Constantinescu şi Miklosich, căruĭa se datoresce opera fundamentală şi definitivă asupra acestuĭ popor nomad [2]).

---

[1]) Hasdeŭ, ***Istoria toleranţeĭ religióse în România***, II ed. Buc. 1865 şi Armeniĭ în România, în Revista Nouă III, 128 u. (cf. Litfanĭ în Traĭan d. 1869, N. 45). — Ep. Melchisedec, ***Lipovenismul***, adică Schismaticiĭ saŭ Rascolniciĭ şi ereticiĭ rusescĭ după autorĭ ruşĭ şi izvóre naţionale române. Buc. 1871 şi Inscripţiunile bisericilor armenescĭ din Moldova în Analele Acad. Rom. Seria II, vol. IV.— Pr. Dim. Dan, ***Armeniĭ orientalĭ în Bucovina***. Cernăuţĭ, 1891: cf. Ghibănescu în Archiva d. Iaşĭ III, 399—402.

[2]) Cogalnitchan M. de, ***Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains***. Berlin, 1827 şi Vaillant, ***Histoire de vrais bohémiens***. Paris, 1857. După opera capitală a luĭ Pott, ***Die Zigeuner in Europa und Asien***. Ethnographisch-linguistische Untersuchung. Halle, 1844—45 (cu supliment de Ascoli, ***Zigeunerisches***. Halle, 1865) şi a luĭ Paspati, ***Etudes sur les Tschinghianés*** ou Bohémiens de l'empire ottoman. Constantinople, 1870 — ajungem la publicaţiunea monumentală a luĭ Miklosich, ***Ueber die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's***. XII

Despre Ungurii din Moldova saŭ Céngăĭ a scris Ballagy, ĭar cu trecutul Evreilor pămîntenĭ s'a îndeletnicit d. Schwarzfeld, pe când autorul acesteĭ cărţĭ a studiat graĭul lor local, accentuând influenţa limbeĭ române asupră-ĭ [1]).

Scrierĭ generale (în genere superficiale) a-

---

părţi. Wien, 1872—1880 (I Elemente slave în dialecte ţigănescĭ, II Contribuţiunĭ la gramatica şi vocabularul dialectelor ţigănescĭ, III Migraţiunile Ţiganilor, IV—V Basme şi cântece ţigănescĭ din Bucovina, VI Contribuţiunĭ la cunóscerea dialectelor ţigănescĭ din Galiţia şi Serbia, VII—VIII Comparaţiunea dialectelor ţigănescĭ, IX Fonetica lor, X Formarea temelor, XI Lexiologia şi XII Sintaxa), care se completéză cu lucrarea aceluĭaşĭ: *Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten*, IV părţĭ. Wien, 1874—78 (I—II Monumentele cele maĭ vechĭ ale limbeĭ ţigănescĭ, III Elemente ţigănescĭ în limba hoţilor din Europa, IV Dovedĭ din dialecte ţigănescĭ despre patria indiană a Ţiganilor şi epoca migraţiuniĭ lor). — In special despre graĭul şi cântecele Ţiganilor din România: Barbu Constantinescu. *Probe de limbă şi literatura Ţiganilor în România* (Basme): Buc. 1878 şi Poesia pop. a Ţiganilor din România în Columna, d. 1878.— Despre Ţiganiĭ din Transilvania: Wlislocki, *Die Sprache der transilvanischen Zigeuner*. Leipzig, 1884 şi *Vom wandernden Zigeunervolke*. Bilder aus dem Leben der siebenb. Zigeuner. Geschichtliches, Ethnologisches, Sprache u. Poesie. Hamburg, 1890. — Despre Ţiganiĭ din Bucovina şi Basarabia: Miklosich, în opera citată.

[1]) Ballagy, Unguriĭ în Moldova, reprodus în Buletinul Soc. geogr. rom. X (1889), p. 80—90. — Schwarzfeld, *Ochire asupra istorieĭ Evreilor din România* de la început până la mijlocul acestuĭ véc. Buc. 1887; *Excursiunĭ critice asupra Istorieĭ Evreilor în România*, 1888 şi *Momente din Istoria Evreilor în România*, 1889. — Şăinénu (cf. p. 284).

supra Românieĭ s'aŭ publicat de către Henke, Beaure și Mathorel, Ed. Mirbeau, Fileck de Wittinghausen, Samuelson, De Fontpertuis, Bergner, Amante Bruto și D-șóra Walker [1]).

Un important studiŭ etnico-politic se datoresce d-luĭ D. A. Sturdza [2]).

In genere, cunoscințele nóstre etnografice asupra țĕrilor române propriŭ-dise, pentru a nu maĭ vorbi de cele-lalte ramurĭ rĕslețite ale Românismuluĭ, sînt încă neîndestulătóre și nesigure. Societățiĭ nóstre geografice îĭ incumbă

[1]) Henke, *Rumänien*. Land und Volk in geogr., histor. statist. und ethnogr. Beziehung. Leipzig, 1877. — Beaure et Mathorel, *la Roumanie*. Paris, 1878. — Ed. Mirbeau, *Un nouveau Royaume, la Roumanie*. Paris, 1881. — Filek v. Wittinghausen, *Das Königreich Rumänien*, II ed. Wien, 1881. — Samuelson, *Roumania past and present*. London, 1882. — De Fontpertuis, *la Roumanie*. 1882. — Bergner, *Rumänien*. Eine Darstellung des Landes und der Leute. Breslau, 1887: cf. Lit. Centralbl. d. 1877, p. 1404; Deutsche Revue IV, 377; Nord u. Süd XLIV, 136; Magazin für Lit. des Ausl. d. 1888, p. 715—720 și I. Negruzzi în Conv. Liter. XXI, p. 837—39. — Amante Bruto. *La Rumenia*. Roma, 1888. — Walker (Mrs.), *Untrodden paths in Roumania* (Cărărĭ neumblate în România). London, 1888: cf. Lugoșanu în Revista Nouă II, p. 240. — Vedĭ și Aurelian, *Țéra nóstră*. Schițe istorico-economice asupra Românieĭ, II ed. Buc. 1880: cf. Sion în Conv. Lit. IX, 198—201; și Obédénare, *La Roumanie économique*. Paris, 1876.

[2]) D. A. Sturdza, *Europa, Rusia și România*. Studiŭ etnic și politic. Buc. 1890.

a lua iniţiativa şi a imita în acéstă privinţă pe sora eĭ din Moscova, a căreĭ expediţiune etnografică dirijată asupra Rusieĭ meridionalĭ a explorat în câţĭ-va anĭ întregul teritoriŭ rutén şi a scos la lumină adevĕrate tesaure de folklore şi abundante informaţiunĭ de etnologie locală (cf p. 275).

O sistematică explorare a Olenieĭ şi a Banatuluĭ, cele douĕ centrurĭ primitive ale Românismuluĭ, reservă de sigur o comóră nebănuită încă de bogăţiĭ etnologice. Printr'o asemenea întreprindere societatea nóstră geografică ar aduce contingentul cel maĭ însemnat pentru o cunóscere maĭ adâncă şi o apreciare maĭ dréptă a poporuluĭ nostru din locurile-ĭ de baştină, peste carĭ n'a trecut încă suflarea nivelătóre a civilisaţiuniĭ occidentale [1]).

B. Istoria

O vie mişcare s'a manifestat în ultimele douĕ deceniĭ pe terenul istoric. Acelaşĭ proces de evoluţiune normală, ce l-am constatat cu

[1]) Cele douĕ scrierĭ istorice asupra Temişóreĭ de Böhm şi Schwicker (*Geschichte des Temeser Banats*, 2 vol. Leipzig, 1860 şi *Geschichte des Temeser Banats*. Pest, 1872) se ocupă numaĭ incidental cu Românĭ, deşi eĭ aŭ format şi forméză majoritatea locuitorilor Banatuluĭ.

ocasiunea limbeĭ, îl observâm şi aci. Marile colecţiunĭ de documente se înmulţesc, monografiile speciale încep să se arate şi numaĭ pe basa lor va fi posibilă o reconstrucţiune sintetică a trecutuluĭ [1]).

Incepênd de la importanta Archiva istorică a Românieĭ (1865—67) de d. Hasdeŭ, preţiósă nu maĭ puţin sub raportul limbeĭ şi al vechilor instituţiunĭ ca şi sub al istorieĭ, şi de la Tesaurul de Monumente istorice pentru România (1862—64) al rĕposatuluĭ Papiŭ-Ilarian până la recentele Acte şi documente relative la Istoria

---

[1]) Istoria popórelor circumvecine fiind de o importanţă capitală, recomandâm aci, pe lângă operele clasice de Zeuss (*Die Deutschen und ihre Nachbarstämme.* München, 1837) şi Schaffarik (*Slavische Alterthümer*, herausgegeben von Wuttke, 2 vol. Leipzig, 1844), următórele scrierĭ recente: Jireček, *Geschichte der Bulgaren.* Prag, 1876. — Sayous, *Histoire générale des Hongrois*, 2 vol. Paris, 1872—76. — Krones, *Handbuch der Geschichte Oesterreichs*, mit besonderer Rücksicht auf Länder, Völkerkunde und Kulturgeschichte. 5 vol. Berlin, 1876—79. — Rambaud, *Histoire de la Russie*, 3 ed. Paris, 1884. — Herzberg, *Geschichte Griechenlands* seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart, 4 tom. Gotha, 1875—79 şi *Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches* bis gegen Ende des XVI Jahrhunderts. Berlin, 1883. — Pentru istoria Turcieĭ: operele luĭ Cantemir (Istoria imperiuluĭ otoman, 2 vol. Buc. 1886), Hammer (trad. francesă, 15 vol. Paris, 1835) şi Zinkeisen (Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, 7 vol. Hamburg, 1840—63).

renascerii României (1853—59), scóse la lumină de Prea sf. sa Ep. Ghenadie şi de d-nii D. A. şi D. C. Sturdza (1888), contribuţiunile documentale n'aŭ încetat a se succede la diferite intervale [1]).

Dintr'aceste publicaţiunĭ istorice, monumentala colecţiune Hurmuzache merită a ocupa primul rang. Mulţumită liberalităţiĭ Academieĭ române, ea este menită a îngloba mărturiile autentice, din diferite epoce şi de la diferite popóre, privitóre la vĭaţa istorică a poporuluĭ român [2]).

Utilisarea documentelor locale pentru istoricul instituţiunilor urbane a făcut-o maĭ întâĭ

---

[1]) Menţionâm dintr'acestea colecţiunea necritică, dar totuşĭ importantă, a d-luĭ Codrescu: *Uricariul*, coprindĕtor de hrisóve, anaforale şi alte acte d. suta XV—XIX atingĕtóre la Moldova, XV vol. Iaşĭ, 1852—1889: cf. Xenopol în Revue hist. XLIII, 384—85. De asemenea, consiliarul bucovinén Wickenhauser n'a încetat până la mórtea sa (1862—90) a se ocupa cu istoria documentală a mănăstirilor moldovenescĭ (Moldoviţa, Solca, Voroneţ, Putna, Rădăuţĭ etc.): cf. Xenopol în Archiva din Iaşĭ I, 747—51.

[2]) *Documente privitóre la Istoria Românilor*, vol. I—VII şi IV suplimente. Buc. 1880—91: cf. Biedermann în Gött. Gel. Anzeigen d. 1880, p. 801; Loserth în Sybel's histor. Zeitschr. L, 383 u.; Xenopol în Revue histor. XXV, 381 şi XLIII, 379—83.— Hurmuzache, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, 5 vol. Buc. 1878—86: cf. Xenopol în Conv. Lit. XV, 478—79.

şi cu succes rĕposatul Ep. Melchisedec, în cunoscutele două monografiĭ: „Cronica Huşilor“ (1865) şi „Cronica Romanuluĭ“ (1875), ambele de mare valóre istorică ca şi cartea luĭ W. Schmidt asupra Suceveĭ saŭ Notiţele despre oraşele Botoşanĭ şi Bêrlad, datorite d-luĭ Al. Papadopul-Calimah [1]).

D. Prof. Răşcanu a însoţit c'un bun comentar istoric (1877) publicarea unuĭ interesant document cultural de la Grigorie Ghica Vodă din 1776 despre lefile şi veniturile boĭerilor Moldoveĭ.

D. Hasdeŭ întreprinse, acum două deceniĭ, a publica o „Istorie critică a Romănilor“ (1874), concepută pe un plan prea vast spre a nu covîrşi puterile unuĭ singur om. Ea se opri la primul volum şi din măréţa concepţiune a autoruluĭ rĕmase un torso grandios. Dar ea nu exercită maĭ puţină influenţă asupra studiuluĭ istorieĭ naţionalĭ prin întroducerea unor prin-

---

[1]) Cf. despre Cronica Huşilor: Xenopol în Conv. Lit. IV, 373—81. — W. Schmidt, *Suczawa's Denkwürdigkeiten* von der ersten historischen Kenntniss bis zur Verbindung der Bukowina mit Österreich. Ein Stück Städte-Chronik und moldauischer Geschichte. Czernowitz, 1876. — Papadopul-Calimah, *Notiţă despre oraşul Botoşanĭ*. Buc. 1883 şi *Notiţă despre oraşul Bêrlad*. Buc. 1889.

cipiĭ maĭ riguróse în tratarea uneĭ materiĭ atât de importante[1]).

Cel maĭ meritos dintre discipuliĭ maestruluĭ, d. Tocilescu, după diferite scrierĭ privitóre la istoria modernă a Românilor[2]), pare a se fi oprit cu preferinţă la perióda cea maĭ veche a Dacieĭ şi în special la epoca dominaţiuniĭ romane, care, mulţumită descoperirilor sale epigrafice, ni se înfăţişéză astădĭ subt o nouă lumină[3]).

---

[1]) Hasdeŭ, *Istoria critică a Românilor*. Buc. 1875: cf. G. Panu în Conv. Lit. VI şi VII şi Studiul istorieĭ la Românĭ VII, 297 u.; Tocilescu, *Doĭ istoricĭ* (G. Panu şi P. Cernătescu). Buc. 1874; Şoĭmescu, *Domnul Hasdeŭ şi Radu Negru*. Studiŭ istoric. Buc. 1875. Lucrarea aceluĭaşĭ *(Istoria generală a Românilor din amîndouĕ Daciile*, 3 vol. Buc. 1889) ca şi cea de Chebapci *(Istoria critică a Românilor*, vol. I. Buc. 1881*)* n'aŭ altă importanţă de cât titlul lor: cf. amărunţita recensiune a d-luĭ Xenopol în Archiva din Iaşĭ I, 315—349 şi (despre Chebapci) acelaşĭ în Conv. Lit. X, p. 352—55.

[2]) Tocilescu, *Petru Cercel*. Studiŭ istoric. Buc. 1874 (cf. Esarcu, *Petru Cercel*. Documente descoperite în Archiva Veneţieĭ. Buc. 1874); *Nicolae Bălcescu*. Vĭaţa, timpul şi operele sale, 1886 (cf. Xenopol în Conv. Lit. X, 71—73); *Dómna Stanca*, 1877 şi *Familia luĭ Mihaiŭ Vitézul*. Analisă critică, 1880. Maĭ pomenim aci şi excelentele-ĭ manuale de Istoria Românilor (Istoria Română, 1885; Manual de Istoria Română, 1886), despre care cf. Bogdan în Conv. Lit. XIX, 1062—67.

[3]) Tocilescu, *Inschriften aus Rumänien*. Wien, 1879; Inschriften aus der Dobrudja în Archæologisch-epigraphische Mittheil. Wien, 1882 (p. 1—52) şi 1884 (p. 1—34) şi Monumente

Dintre monografiile istorice relevâm pe următórele, carĭ se disting prin metódă şi originalitate; le enumĕrâm după ordinea cronologică a subĭectuluĭ tratat.

Studiul d-luĭ R. Rosetti despre invasiunea Slavilor şi formarea naţionalităţiĭ române şi despre Statul bărlădén; critica d-luĭ I. Bogdan asupra celuĭ maĭ vechiŭ document slavo-român (d. 1134), aşa-numita diplomă bârlădénă, şi încercarea de a demonstra neautenticitatea eĭ; aprofundatele cercetărĭ ale d-luĭ Onciŭ asupra întemeĭetorilor ţĕrilor române (Radu Negru, Dragoş şi Bogdan) şi asupra chestiuniĭ luĭ Iuga Vodă [1]).

epigrafice şi sculpturale din Dobrogea în Revista, vol. I—II.— Vedĭ încă Popa, *Tablele cerate* descoperite în Transilvania. Bucurescĭ, 1890.

[1]) R. Rosetti în Revista Nouă II, 337 u. şi 464 u.; Bogdan, Diploma bârlădénă. O încercare de critică diplomatică slavo-română în Analele Acad. Rom. Seria II, vol. XI; cf. de acelaşĭ: Diploma luĭ Ioan Caliman Asen din 1192 în Conv. Lit. XXIII, 449—58 şi XXIV, 147—49 şi Iŏ din titlul Domnilor românĭ, ibid. XXIII, 721—38. — Onciŭ, Dragoş şi Bogdan fundatoriĭ Principatuluĭ Moldoveĭ în Conv. Lit. XVIII, 253 şi 304 (cf. Picot, Tableau généalogique de la famille de Dragoş în Revista d-luĭ Tocilescu V, 310—18); Chestiunea luĭ Iuga Vodă, ibid. XX, 266—78; Radu Negru şi Originea Principatuluĭ Ţĕreĭ Româneseĭ, ibid. XXIV şi XXV. Cf. Două disertaţiĭ despre începutul Moldoveĭ şi ţĕrilor române, dare de sémă de Bogdan în Conv. Lit. XXIV, 538—551 şi I. Nădejde, Intemeierea Principatuluĭ Moldoveĭ în Contempor. II, 904 u.

Dintre scrierile speciale, apărute în ultimele două decenii şi privitóre mai tóte la istoria nóstră modernă, citâm: Originile istoriei române, operă postumă de Ubicini, şi excelentul resumat al d-lor Picot şi Bengescu despre epoca lui Alexandru cel Bun. După epopea istorică a lui Bălcescu, editată de d-nu Odobescu, apăru monografia rĕposatului pastor Teutschländer asupra lui Mihaiŭ Vitézul şi a d-lui Tocilescu despre Dómna Stanca, soţia eroului de la Călugăreni [1]).

Cel mai mare eroŭ al Moldovei, Ştefan cel Mare, n'a găsit încă un istoric demn de un subiect atât de grandios [2]).

---

[1]) Ubicini, *Les Origines de l'histoire roumaine* . . . texte publié par Bengesco. Paris, 1886: cf. Xenopol în Revue hist. XXXV, 356—58. — Picot et Bengesco, *Alexandre le Bon, Prince de Moldavie.* Fragment d'une histoire de la Moldavie depuis les origines jusqu'à la fin du XV siècle. Vienne, 1882: cf. Conv. Lit. XVI, 360—62. — N. Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihaiŭ Vodă Vitézul* . . . cu o precuvîntare şi note de A. I. Odobescu. Ed. II. Buc. 1887. — Teutschländer, *Michael der Tapfere.* Ein Zeit- und Charakterbild aus der Geschichte Rumäniens. Wien, 1879: cf. Xenopol în Conv. Liter. XIV, 41—49. — Veḑi şi Szadeczky, *Mihály Havasaföldi Vajda Erdélyben* (Mihaiŭ, Domnul Munteniei, în Ardél). Budapest, 1882.— Tocilescu, *Dómna Stanca,* soţia lui Mihaiŭ Vitézul. Buc. 1877.

[2]) Esarcu, *Ştefan cel Mare.* Documente descoperite în Archivele din Veneţia. Buc. 1874. Cf. Bianu, Ştefan cel Mare. Câte-va documente din Archivul de Stat de la Milan în Columna pe 1883, p. 30—47 şi în special vol. III din Istoria d-lui Xenopol.

Două bune lucrări, de d-niĭ Căprescu şi Constandinescu, se ocupă pe de o parte cu relaţiunile dintre Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu, pe de alta cu vrajba între Cantacuzinescĭ, Cantemirescĭ şi Brâncovénu; şi un studiŭ important al d-luĭ Al. Papadopul-Calimah despre Gheorge Ştefan Vodă. Ocupaţiunea austriacă a Olteniei a fost descrisă pe basa nouelor documente de d. O. Lugoşanu [1]).

O carte scrisă cu mult talent asupra politiceĭ francese în Orient e Ludovic al XIV-lea

---

[1]) Căprescu, *Relaţiunile dintre Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu*. Bucurescĭ, 1889: cf. Ghibănescu în Archiva d. Iaşĭ I, 620—25. — G. Constantinescu, *Vrajba între Cantemirescĭ, Cantacuzinescĭ şi Brâncovénu* (1688—1705) cu o întroducere şi explicare a adevĕruluĭ cuprins în Istoria ieroglifică a principeluĭ Dim. Cantemir referitóre la subĭectul descris. Bucurescĭ, 1888: cf. Xenopol în Archiva din Iaşĭ I, 477. — Veḑĭ încă Petrovicĭ, *Inceputul politiceĭ rusescĭ în Principatele române*. Buc. 1889; Mihalcea, *Némul Cantacuzinescilor* de la aşeḑarea luĭ în Ţĕrile române până la domnia luĭ Şerban Cantacuzen. Buc. 1889: cf. Ghibănescu în Archiva din Iaşĭ I, 479—80; şi Tanovicénu, Inceputul Cantacuzinescilor în ţĕrile române şi înrudirea lor cu Vasile Lupu în Archiva din Iaşĭ III, 14—43. — Al. Pap. Calimah, *Gheorghe Ştefan Voevod, Domnul Moldoveĭ* (1656—68). Bucurescĭ, 1886. — Lugoşanu, *Oltenia sub ocupaţiunea austriacă* (1717—1739). Buc. 1889: cf. Xenopol, Oltenia sub Germanĭ în Archiva din Iaşĭ III, 1—13.

şi Constantin Brâncovénu de d. G. Ionescu-Gion [1]).

O serie de importante volume, publicate de venerabilul academician d. G. Bariţ, se rapórtă la evenimentele cele maĭ importante din istoria Transilvanieĭ în ultimele douĕ secole [2]).

Revoluţiunea luĭ Horia (1784) a fost scrisă pe basa documentelor oficiale de d. N. Densuşanu, ĭar cea de peste munţĭ în 1848 de d. Gh. Adamescu. Revoluţiunea luĭ Tudor de la 1821 a fost povestită de către d. Aricescu. Amintirile din pribegie de d. Ioan Ghica ca şi Scrisorile din exil de Eliad aruncă multă lumină asupra revoluţiuniĭ muntene de la 1848 şi a capilor eĭ [3]).

---

1) Gion, *Ludovic XIV şi Constantin Brâncovénu*. Buc. 1884: cf. Xenopol în Revue historique XXVIII, 379—382 şi Politica francesă în Orient în Conv. Lit. XV, 85—94; şi Urechia, Relaţiunile Franciei cu România sub Ludovic XIV, XV şi XVI. Conferinţă. Buc. 1884.

2) Bariţ, *Părţĭ alese din Istoria Transilvanieĭ pe 200 de anĭ în urmă*, 3 vol. Sibiŭ, 1889—92: cf. Xenopol în Archiva din Iaşĭ II, 547 u. Vedĭ încă Puşcariŭ, *Documente pentru limbă şi istorie*. Braşov, 1889: cf. Lugoşanu în Revista Nouă III, 199.

3) N. Densuşanu, *Revoluţiunea luĭ Horia în Transilvania şi Ungaria*. Buc. 1884: cf. Xenopol în Revue historique XXVIII, 382—90 (Cf. Odobescu, *Moţiĭ şi Curcaniĭ*. Buc. 1878). Vedĭ de acelaşĭ, Raport despre o misiune istorică în Ungaria şi Transilvania în Anale Ac. Rom. Seria II, t. II şi *Monumente pentru*

Un interesant episod din istoria modernă a Românieĭ (Cestiunea Trandafilof) a fost studiat de d. D. A. Sturdza, pe când d. Papadopul-Calimah a făcut un tabloŭ exact despre administraţiunea luĭ Kisselef [1]).

Răzbóĭele istorice dintre Românĭ şi Turcĭ şi înrîurirea lor asupra ţĕrilor române formézâ obĭectul a două volume de d. Xenopol (1880), pe când luptele Românilor în războĭul din urmă aŭ fost descrise de d. T. C. Văcărescu (1887).

Dintre diferitele perióde ale istorieĭ române, secolul al XVIII-lea, epoca Fanarioţilor, pare a se bucura în timpul din urmă de o specială favóre pe lângă istoriciĭ noştri. D. Prof. Urechia ĭ-a consacrat o operă voluminósă (în curs de publicaţiune), d. Erbicénu a desmormîntat o întrégă litera-

Istoria Ţĕriĭ Făgăraşuluĭ. Buc. 1885. — Adamescu, *Revoluţiunea Românilor de peste munţĭ în 1848—49*. Buc. 1892; cf. Şterca Şuluţ de Cărpeniş, *O lacrimă ferbinte*. Braşov, 1877. — Aricescu, *Istoria Revoluţiuniĭ române de la 1821*. Craĭova, 1874 (vol. II Acte justificative): cf. Tocilescu, Două Memoriĭ inedite asupra Mişcăriĭ române de la 1821 în Revista II, 382 u. — I. Ghica, *Amintirĭ din pribegie după 1848*. Buc. 1890 şi Eliad, *Scrisorĭ din Exil*, ed. Locusténu. Buc. 1891: cf. Aricescu, *Corespondenţa secretă şi acte inedite* ale capilor revoluţiuniĭ române de la 1848, 3 broşurĭ. Buc. 1874—75.

[1]) Sturdza, Chestiunea Trandafilof (1843—44) în Revista Nouă I, 241—259 şi Pap. Calimah, *Generalul Pavel Kisselef în Moldova şi Ţéra Românéscă*. Buc. 1887.

tură didactică şi analistică şi d. Ionescu-Gion a schiţat într'o serie de animate tablourĭ figurile cele maĭ marcante din acea epocă de agonie a Romănismuluĭ[1]).

Unul dintre ceĭ maĭ meritoşĭ muncitorĭ în domeniul istorieĭ greco-romăne e d. Emile Legrand, profesor de limba neo-grécă la Şcóla de limbĭ orientale din Paris. Maĭ tóte publicaţiunile sale conţin contribuţiunĭ importante pentru istoria nóstră, căreĭa aparţin şi o serie de opere speciale.

In ale sale poeme istorice relative la Principatele dunărene (1877), figurézâ un căntec asupra morţiĭ luĭ Mihail Cantacuzen, precum şi Isprăvile luĭ Mihaiŭ Vitézul de Vistĭerul Stavrinos. Urmă după aceea ediţiunea tradusă şi comentată (1880) a Efemeridelor Dace de Daponte.

In a sa „Bibliotecă grécă vulgară" (1881), d-sa publică şi comentă Istoria luĭ Mihaiŭ Vitézul de Palamede, compusă în 1607 la curtea

[1]) Urechia, *Istoria Românilor,* (până acum) 2 vol. Buc. 1891 şi 1892. — Erbicénu, *Cronicariĭ Grecĭ,* carĭ aŭ scris despre Românĭ în epoca Fanarioţilor. Textul grec şi traducere română, precedat de o Întroducere, istoricul Academieĭ grecescĭ domnescĭ din St. Sava în Bucurescĭ şi de notiţe biografice asupra vieţiĭ cronicarilor . . . Buc. 1890. — Gion, *Din Epoca Fanarioţilor.* Studiĭ şi Cercetărĭ. Buc. 1891. Cf. I. Slavicĭ, Epoca Fanarioţilor după documentele Hurmuzake în Conv. Lit. XII, 325 u.

cnézuluĭ Vasile din Ostrov, şi istoria Valachieĭ de Mitropolitul Myrelor, Mateiŭ din Pogoniana (1601—1617); apoĭ lunga poemă a luĭ Daponte, o mină preţiósă de documente pentru istoria Grecieĭ şi a Românieĭ din secolul al XVIII-lea, precum şi alte două scrierĭ ale aceluĭaşĭ (despre investitura luĭ Ioan Mavrocordat Vodă şi descrierea Dacieĭ); în urmă (1888), corespondenţa Domnilor din Valachia şi Moldova cu patriarhul Ierusalimuluĭ, Hrisant Notara (1684 — 1730). In cele din urmă, în colecţiunea de documente privitóre la istoria medievală şi modernă a Grecieĭ (1889), acelaşĭ neobosit muncitor publică două biografiĭ ale luĭ Despot Vodă scrise de Sommer şi Graziani [1]).

---

[1]) E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques* en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés danubiennes, publiés, traduits et annotés. Paris, 1877: cf. Urechia în Anal. Ac. Rom. X. — *Ephémérides Daces* ou Chronique de la guerre de 4 ans (1736—39) par C. Dapontes, publiée, traduite et annotée. Paris, 1880 (tom. I Texte; II—III trad. fr., glossaires, index). — *Bibliothèque grecque vulgaire.* Paris, 1881 (tom. II conţine într'altele: Grajdul, dialog satiric în potriva unuĭ călugăr român de Neofit (1692); Istoria luĭ Palamede şi Istoria Mitropolituluĭ Mateiŭ; tom. III: Grădina nurilor, poemă de Daponte; Investitura luĭ Mavrocordat, povestită de acelaşĭ; Descrierea Dacieĭ de acelaşĭ). — *Généalogie des Mavrocordato de Constantinople* et autres documents concernant cette famille. Paris, 1886: cf. Xenopol în Revue hist. XXXV, 345—47. — *Episto-*

In fine, d. Xenopol, după o vĭaţă laboriósă consacrată istorieĭ naţionalĭ, şĭ-a propus a coprinde într'un tabloŭ general vicisitudinile vìeţiĭ externe a poporuluĭ nostru. Execuţiunea acesteĭ opere meritóse înaintéză cu paşĭ repeḑĭ şi curagiul de a o fi întreprins în starea actuală a studiilor nóstre istorice, precum şi talentul de a da formă, culóre şi vĭaţă întîmplărilor trecute,

laire grec ou Recueil de lettres adressées pour la plupart à Chrysanthe Notaras, patriarche de Jérusalem, par les princes de Valachie et de Moldavie. Paris, 1888. — *Deux Vies de Jacques Basilicos*, seigneur de Samos, marquis de Paros, compte palatin et prince de Moldavie, l'une par Jean Sommer, l'autre par A. M. Graziani, suivies de pièces rares et inédites. Paris, 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ I, 366—68 şi Lugoşanu în Revista Nouă III, 200. — Menţionâm încă Sathas, *Bibliotheca græca medii ævi.* 6 vol. Paris, 1872—76 (vol. III: Cronica luĭ Daponte [trad. românesce în Columna pe 1876 şi 1877] şi Biografiile bărbaţilor iluştri 1700—1784 de Daponte şi Vieţile eruditilor grecĭ de Procopie): cf. Papad.-Calimah, Cercetărĭ filologice despre România în Rev. Contemporană d. 1877 şi în Conv. Lit. XVIII şi Dare de sémă despre scrierea luĭ Atanasie Comnen Ipsilante „Ekklesiastikōn kai politikōn biblia XII" (Constantinopole, 1870) în ce privesce pe Românĭ, în Anal. Acad. Rom. II, 427—535. Cronica luĭ Daponte (1648—1704) şi Catalogul istoric al ómenilor însemnaţĭ din secolul al XVIII-lea de acelaşĭ s'află traduse şi în *Cronicarii Grecĭ* (Buc. 1890) de d. Erbicénu, ĭar Isprăvile luĭ Mihaiŭ Vitézul de Stavrinos (analisate de Eug. Predescu în Magazin istoric I, 251—276) şi Istoria Mitropolituluĭ Mateiŭ aŭ fost traduse de Maxim în *Tesaur de Monumente istorice* I, 273—326 şi 327—384.

merită să atragă autoruluĭ admiraţiunea şi recunoscinţa nóstră. Volumele apărute până astădĭ sînt negreşit de o valóre inegală: în primul se simte încă óre-care inexperienţă întru cât privesce faptele linguistice, singurele capabile a limpeḑi epoca originilor, şi cercetarea incompletă a izvórelor, dar terenul devine din ce în ce maĭ solid şi fără reservă trebue lăudat capitolele istorico-culturale, cea maĭ frumósă podóbă a Istorieĭ d-luĭ Xenopol. Ea va contribui la vulgarisarea cunoscinţelor istorice şi de numele autoruluĭ va rĕmânea legată iniţiativa de a fi concentrat într'un focar năzuinţele şi aspiraţiunile némuluĭ romănesc şi a fi redat o nouă vĭaţă clipelor celor maĭ importante din existenţa-ĭ milenară [1]).

Una din părţile cele maĭ însemnate a istorieĭ nóstre culturalĭ, instituţiunile, n'aŭ avut parte încă de o tratare sciinţifică. Afară de articolele d-luĭ Xenopol, publicaţiunile apărute sînt întipărite de diletantism şi superficialitate.

---

[1]) Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traĭană*. 5 vol. Bucurescĭ, 1888—92 (I Istoria veche; II şi III, Istoria medie; IV şi V, Istoria modernă): cf. I. Nădejde în Contempor. VI, 2. 317—35 şi VII, 2. 182 şi 235 u.

Ar fi timp a se acorda maĭ multă atenţiune unuĭ subĭect atât de interesant ca organisarea politică şi socială din trecutul poporuluĭ român [1]).

Din contră, un alt factor cultural, şcóla, a fost în timpul din urmă obĭectul unor seriόse preocupaţiunĭ. Pe când d. Erbicénu a făcut din epoca Fanarioţilor o „provincie“ a sa, explorând-o în tóte sensurile c'o adevĕrată predilecţiune şi scoţênd la ivélă numerόse documente culturale, d. Prof. Urechia şĭ-a propus a îmbrăţişa într'o publicaţiune voluminόsă istoricul şcóleĭ române de la începutul véculuĭ nostru. E o preţiόsă colecţiune de acte, documente şi informaţiunĭ privitόre la treptata formaţiune a aşeḑămintelor nόstre de cultură. Introducerea

---

[1]) Xenopol, Studiĭ asupra vechilor nόstre aşeḑăminte în Conv. Lit. VII, 173 u. şi Cultura naţională, ibid. II, 159 u. — Brezoĭanu, *Vechile Instituţiunĭ ale Românieĭ* (1327—1866). Buc. 1882: cf. Gaster în Literaturzeitung V, 556. — N. Blarenberg, *Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumanie* depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. Buc. 1887 şi *Supplément*. Eclaircissement et annexes. Réponse à deux contradicteurs, 1888: Xenopol în Revue hist. XXXV, 358—59; Revue politique et littéraire XIV, 216 şi Popovicĭ în Conv. Lit. XX, 662—688. Cf. Calmuschi, *Principalele dărĭ ale Moldoveĭ şi Ţĕriĭ Româneschĭ* maĭ ales în secolul al XVIII-lea. Vasluiŭ, 1891.

generală din fruntea opereĭ e o excelentă schiţă despre evoluţiunea anterióră a şcóleĭ române [1]).

Dintre scrierile privitóre la istoria bisericéscă menţionâm, din causa importanţeĭ lor culturale, publicaţiunile Prea sf. sale Ghenadie Craĭovénul şi în special ale d-luĭ Prof. Erbicénu. Printre studiile de valóre, ce figuréză în Revista teologică „Biserica ortodoxă română" (1875 u.), se numĕră tot cele de Erbicénu şi de rĕposatul Ep. Melchisedec [2]).

---

[1]) Xenopol şi Erbicénu, *Serbarea şcolară din Iaşĭ.* Acte şi Documente. Iaşĭ, 1885: cf. Bogdan în Conv. Lit. XIX, 785—790. — D. Erbicénu analiséză (în Revista Teologică d. 1885—86) mss. şi documentele relative la cultura grecéscă, continuând cercetările în Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ şi în „Biserica ortodoxă" de la 1877 u. (cf. p. 83). — Urechia, *Istoria Şcólelor* de la 1800—1864, vol. I. Buc. 1892. — Vedĭ încă Apostolul Mărgărit, Şcólele române de peste Dunăre în Conv. Lit. VIII, 235 u.; Burada, Şcólele române din Macedonia în Conv. Lit. XXI, 72—83 şi *Cercetărĭ asupra şcólelor române din Turcia.* Buc. 1888: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ I, 359—362. Cf. Chassiotis, *L'instruction publique chez les Grecs.* Paris, 1881 şi capitolul „Invĕţămîntul gramatical în epoca Fanarioţilor" din cartea de faţă.

[2]) Ghenadie, *Mitropolia Ungro-Vlahieĭ.* Condica sfîntă. Buc. 1886. — Erbicénu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei.* Buc. 1888: cf. Lugoşanu în Conv. Lit. XXIV, 272—75 şi Bianu în Revista Nouă II, 80.

C. Archeologia

In domeniul antichităţilor naţionale d. Odobescu e representantul cel maĭ de frunte. Iniţiatorul studiilor archeologice în ţéra nóstră, d-sa a publicat un şir de lucrărĭ anticare, carĭ fac autoritate în acéstă materie.

Incă dela 1860, d. Odobescu atrase atenţiunea asupra antichităţilor naţionale, relevând într'o serie de raporturĭ oficiale importanţa odórelor bisericescĭ şi făcĕnd în acelaşĭ timp inventarul manuscriptelor şi al vechilor cărţĭ aflate prin mânăstirea Bistriţa.

După Notiţa asupra antichităţilor Românieĭ, apărută la Paris în 1868, d. Odobescu şĭ-a îndreptat atenţiunea asupra obĭectelor de orfăurărie ale Museuluĭ nostru, în special asupra faĭmosuluĭ Tesaur de la Petrósa („Cloşca cu puĭ"), care, după o serie de studiĭ preliminare, deveni obĭectul uneĭ opere voluminóse (întreruptă din nenorocire), lucrarea cea maĭ remarcabilă, ce a produs la noĭ până astăḑĭ sciinţa archeologică.

Tot d-sa a dat primul impuls pentru adunarea datelor relative la antichităţile locale printr'un Cestionar adresat institutorilor primarĭ

şi învĕţătorilor ruralĭ. Din numerósele lor rĕspunsurĭ d. Odobescu a grupat într'o monografie pe cele privitóre la rĕmăşiţele antice din judeţul Dorohoiŭ, oprindu-se asupra misteriosuluĭ Tesaur de la Conţescĭ (descoperit pe la 1811 într'un mormînt de pe malul Prutuluĭ), şi la antichităţile din judeţul Romanaţĭ.

Diferitele chestiunĭ de archeologie şi de artă naţională atinse în a sa Istorie a Archeologieĭ se completéză cu diversele articole de archeologie preistorică dintre aniĭ 1869—1878 şi ne înfăţişéză un tabloŭ aprópe complet de starea actuală a acestor studiĭ [1]).

---

[1]) Enumerâm după ordinea lor cronologică scrierile şi studiile archeologice ale d-luĭ Odobescu: Despre odórele, mss. şi cărţile tipărite aflate în mânăstirea Bistriţa din judeţul Vâlcea în Revista Română I—II, 1861—62, unde apărură şi Câte-va óre la Snagov. — *Notice sur (les Antiquités de) la Roumanie*. Paris, 1868. — Noţiunĭ preistorice din România în Compte rendu du Congrès d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques de Copenhague d. 1869. — *Cestionar* şi izvod de întrebărĭ, la care se cere a se da rĕspunsurĭ în privinţa vechilor aşeḑăminte (cetăţĭ vechĭ, tabere, siliştĭ, măgure saŭ movile), ce s'află în diferite comune ale Românieĭ. Buc. 1871. — Rĕmăşiţele antice din judeţul Dorohoiŭ în Mon. Of. d. 1881. Despre un vas de lut cu numele luĭ Decebal în Columna din 1872; Fumurĭ archeologice scornite din lulele preistorice în Columna d. 1873; Artele din România în periodul preistoric în Columna d. 1874 şi Studiĭ critice asupra Tesauruluĭ de la Pe-

Un numismat de merit, d. M. C. Sutzu, după o scurtă descriere a monumentelor antice ale Dobrogeĭ, a publicat în Revista d-luĭ Tocilescu o serie de studiĭ despre Tesaurul de la Turnu Măgurele (descoperit în 1880), despre lanţul de aur de la Grădiştióră şi Tesaurul din Maramureş. In acelaşĭ timp un june german, care a trăit în ţéră, d. Schuchardt, a cercetat valurile dobrogene şi şanţurile din partea sud-estică a Dacieĭ, pe când d. Teohari Antonescu a studiat, după indicaţiunile d-luĭ Odobescu, unele monumente antice descoperite în regiunile Istruluĭ [1]).

trósa în Columna d. 1876—77. — *Istoria Archeologieĭ*. Studiŭ introductiv la acéstă sciinţă. Buc. 1877: cf. Hasdeŭ în Columna d. 1877, p. 68—81. — Antichităţile din judeţul Romanaţĭ în Analele Ac. Rom. d. 1877. — *Cununa mare din Tesaurul de la Novo-Cercasc*. Buc. 1879. — *Le Trésor de Petrossa*. Historique. Description. Etude sur l'orfèvrerie antique. I. Paris, 1886 (Acest I volum n'a fost încă pus în circulaţiune). — O mare parte din monografiile citate s'află reproduse în *Scrierĭ literare şi istorice* ale luĭ A. I. Odobescu. 3 vol. Buc. 1887 (Cf. Biserica episcopală de la Curtea de Argeş şi legenda meşteruluĭ Manole II, 499—517). Vedĭ încă în Archiva d. Iaşĭ II, 385—399: Capul de boŭ întrebuinţat ca ornament simbolic în antichitate.

[1]) Sutzu, O privire asupra trecutuluĭ Dobrogeĭ în Conv. Lit. XV, 60 şi 115; Tesaurul de la Turnu-M. în Revista I, 1—16; Lanţul de la Grădiştióră I, 282—292; cf. Valul luĭ Traĭan II, 179. — Schuchardt, Die römischen Grenzwälle in

Cu antichităţĭ locale s'aŭ ocupat d-niĭ V. Dimitrescu, N. Beldicénu, Gr. Buţurénu etc., pe când d. N. Gabrielescu a dat o privire generală asupra monumentelor naţionale [1]).

Rĕposatul episcop Melchisedec şi d. Tocilescu aŭ adus cele maĭ importante contribuţiunĭ de epigrafie (slavo-)română [2]).

---

der Dobrudscha în Archæol.-epigr. Mittheil. IX, 87—113 (Conv. Lit. XX, 407—16: Schuchardt, Cum se descoperă un val roman) şi Wälle u. Chausseen im südl. u. östl. Dacien, ibid. 202—32. Antonescu, *Cultul Cabirilor în Dacia*. Studiŭ archeologic şi mitologic. Buc. 1889: cf. Xenopol în Archiva d. Iaşĭ II, 501—505.

[1]) Dimitrescu, *Museul Severinuluĭ saŭ Antichităţile judeţuluĭ Mehedinţĭ*. Severin, 1881; *Istoria oraşuluĭ Severin*, 1883; Note asupra monumentelor, ruinelor şi locurilor istorice însemnate d. judeţul Mehed. în Revista d-luĭ Tocilescu I, 162—177; cf. Popilian, Ţetatea, ibid. 475—77. -- Beldicénu, *Antichităţile de la Cucutenĭ*. Schiţă archeologică. Iaşi, 1885: cf. I. Nădejde, Antichităţile de la Cucutenĭ în Contemp. IV, 587, 671 şi Gr. Buţurénu, Notiţă asupra săpăturilor şi cercetărilor făcute la Cucutenĭ în Archiva d. Iaşĭ I, 257—71. — Gabrielescu, *Privire generală asupra monumentelor naţionale* şi mijlocul de a împedeca distrugerea lor. Iaşĭ, 1889: cf. Xenopol în Archiva din Iaşĭ I, 936.

[2]) Melchisedec, *Notiţe istorice şi archeologice* adunate de la 48 de mânăstirĭ şi bisericĭ antice d. Moldova. Buc. 1885: cf. Xenopol în Revue hist. XVIII, 385—87; O visită la câte-va mânăstirĭ şi bisericĭ antice din Bucovina în Revista d-luĭ Tocilescu I, 245—81 şi II, 47—75; Inscripţiunea de la mânăstirea Războienĭ în Conv. Lit. XVI, 365 u.; cf. Marian, Câte-va inscripţiunĭ şi documente din Bucovina, 1885. — Tocilescu, Ra-

Despre pictura religiósă aŭ scris rĕposatul Cogălnicénu şi Enăcénu; despre arta naţională Verussi şi o primă revistă artistică „Analele Architectureĭ“ apare de la 1890 sub redacţiunea d-luĭ Socolescu [1]).

D. Tocilescu a consacrat Bisericeĭ de la Curtea de Argeş o monografie specială, a căreĭ execuţiune artistică e demnă de acest măreţ monument architectonic al ţĕreĭ nóstre [2]).

Musica naţională a fost cultivată în primul rînd de d. Burada. In Almanahul sĕŭ musical din 1876 d-sa vorbesce despre întrebuinţarea musiceĭ în unele obiceĭurĭ vechĭ ale poporuluĭ român (ca în cântece religióse saŭ profane, jocul căluşarilor); ĭar în cel din 1877 tratéză despre danţurile şi instrumentele de musică

---

portul uneĭ misiunĭ epigrafice în Bulgaria. Buc. 1878; Inscripţiunea pe patrafirul de la Stănescĭ, 1876 şi Raporturĭ asupra câtor-va mânăstirĭ, schiturĭ şi bisericĭ din ţéră în Anal. Acad. Rom. Ser. II, tom. VIII.

1) M. Cogălnicénu, Colecţiune de modelurĭ de pictură religiósă de dascălul Radu Zugravu în Revista d-luĭ Tocilescu I, 33—36. — Enăcénu, *Iconografia Bisericeĭ ortodoxe române.* Buc. 1887.—Verussi în Conv. Lit. IX, 10 u.; cf. De la Vrancea, Salonul Ateneuluĭ în Revista Nouă II, 59 şi 65.

2) Tocilescu, ***Biserica episcopală a mânăstiriĭ Curtea de Argeş.*** Buc. 1887. Cf. Const. St. Bilcĭurescu, ***Mânăstirile şi bisericile din România*** cu micĭ notiţe istorice şi gravurĭ, culese . . . Buc. 1890.

ale Romănilor. Pe o scară şi maĭ întinsă s'a încercat d. Vulpian să aplice musica la poesia nóstră populară din diferitele provinciĭ române [1]).

Unicul representant al Numismaticeĭ române e d. D. A. Sturdza. Posesor al uneĭ preţiόse colecţiunĭ de monede şi medaliĭ române, dăruită adĭ Academieĭ, d-sa a căutat în diferite rîndurĭ a generalisa şi la noĭ, printr'o serie de importante monografiĭ, resultatele obţinute în acéstă ramură a archeologieĭ naţionale. Tot d-luĭ Sturdza se datoresce o lucrare specială asupra portretelor Domnilor românĭ [2]).

Printr'o neobosită activitate pe terenul archeologieĭ şi în special al epigrafieĭ, d. Toci-

---

[1]) Despre Almanahurile musicale ale d-luĭ Burada: cf. Xenopol în Conv. Lit. X, 441 u.; Vulpian (cf. p. 342).

[2]) D. A. Sturdza, *Numismatica română.* Conferinţă, 1878; Memoriŭ asupra Numismaticeĭ române în Anal. Ac. Rom. X, 155—72; Bibliografia Numismaticeĭ române XI, 105—165; Nouĕ descoperirĭ asupra Numismaticeĭ române, ibid. Ser. II, t. VIII; Despre importanţa Numismaticeĭ române în Conv. Lit. XII, 101 şi 107; *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstentums Rumänien.* Wien, 1874: cf. Hasdeŭ în Columna d. 1876, p. 45—46 şi Xenopol în Conv. Lit. IX, 405—407. Cf. de acelaşĭ, *Memoriŭ asupra portretelor Domnilor românĭ.* Buc. 1875. — Vedĭ şi Papadopul-Calimah, Despre moneda de argint *aceea* în Conv. Lit. XVIII, 104—109.

lescu şĭ-a câştigat un nume autorisat în ţéră şi în străinătate. Mulţumită străduinţelor sale, Museul nostru naţional s'a înavuţit c'un numĕr însemnat de monumente epigrafice şi sculpturale, în primul rînd din Dobrogea.

Tot acolo, la Adam-Klissi, d-sa avu fericirea a descoperi în timpul din urmă ruinele uneĭ cetăţĭ romane „Tropæum Trajanum", pe lângă care s'află monumentul colosal, ridicat în anul 108 de marele împĕrat în memoria cotropiriĭ Dacilor.

Monumentul circular, avênd înfăţişarea unuĭ turn împodobit cu sculpturĭ, era de mult cunoscut, dar rĕmase neexplicat. D. Tocilescu, întreprinḑênd un şir de săpăturĭ (neterminate încă) în jurul şi în apropierea monumentuluĭ, află urmele unuĭ vechiŭ oraş, care luase deja în epoca luĭ Traĭan numele însuşĭ al monumentuluĭ. Sculpturele aflate se rapórtă, maĭ tóte, la expediţiunile luĭ Traĭan şi ofer puncte de comparaţiune cu basso-reliefurile Columneĭ din Roma.

Aflarea castruluĭ de la Adam-Klissi, care a produs o mare sensaţiune în lumea învĕţată, promite a fi una din descoperirile

cele maĭ importante ale archeologieĭ contimporane [1]).

Ne pare bine a putea încheĭa acéstă privire retrospectivă asupra activităţiĭ nóstre intelectuale în cursul unuĭ sfert de secol cu înregistrarea uneĭ fapte sciinţifice atât de însemnate, care deschide o perspectivă maĭ fecundă pentru viitorul sciinţeĭ române şi permite a spera din parte-ne la o participare din ce în ce maĭ spornică la progresele cultureĭ generale.

---

[1]) Tocilescu, Das Trajanische Siegesmonument v. Adam-Klissi în Bulettino dell'Instituto archeol. VI (1891), fasc. I şi *Castrul Tropaeum Trajanum de la Adam-Klissi*. Buc. 1892. O publicaţiune ilustrată va fi consacrată descrieriĭ monumentuluĭ triumfal.

ADAOSE ŞI INDREPTĂRI

P. XIV. Cele două caracteristice ale Reformeĭ linguistice încercată de Pleĭada — composiţiunile şi derivaţiunile artificiale — ne întîmpină şi în istoria limbeĭ române. Faĭmósele composiţiunĭ în stil omeric din versurile exametre ale luĭ Dubartas, contimporanul Pleĭadeĭ: Apollon porte-jour, Hermes guide-navire, Mercure échelle-ciel, invente-art.... îşĭ află un pendant în formaţiunile analóge ale rĕposatuluĭ Aristia: mintagerul Joĭe, braţalba Junone, ambeclaudu Vulcan, pedeveloce Achile.... Iar specimene de *provignement* ca «verve-verver-vervement» ne aduc aminte de «limbă-limbariŭ-limbămînt» şi cele-lalte mijlóce de îmbogăţire a limbeĭ, preconisate de Pumnul şi şcóla sa.

Nil novi sub sole!

Limba francesă avu, în acelaşĭ secol, şi aĭ seĭ «italianiseurs», pe carĭ îĭ ĭa în rîs, într'o serie de dialogurĭ francese italĭanisate, ilustrul elenist Henricus Stephanus.

P. 5 notă. Cf. Schiltberger, *Reisebuch*... nach der Nürnberger Handschrift, her. mit Erklärungen, Lesarten, Wörterverzeichnissen etc. v. Langmantel. Stuttgardt, Lit. Verein, 1885.

P. 9 notă. Cf. Hasdeŭ, *Cuvente den Bĕtrânĭ*, tom. II, p. 118 şi 413 (formule de Tatăl-nostru).

P. 31. Cf. Leake, *Researches in Greece*. London, 1814, p. 363—403: of the wallachian and bulgarian languages.

P. 66, rîndul 6: citesce 41, în loc de 48.

P. 72. Cf. Gaster, *Crestomatie română*. Introducere, p. CVIII u.

P. 77, rîndul 17: Cuvintele luĭ Eliad se refer direct la strănepotul Mareluĭ Ban, la poetul Iancu Văcărescu.

P. 86, rîndul 13: citesce fruntea-ĭ, în loc de fruntea eĭ.

P. 143, rîndul 19. Cf. Murgu, *Wiederlegung der Abhandlung... Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind... und Beweis dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind*. Ofen, 1830 şi Schuller, *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sive romanae epicrisis*. Cibinii, 1831.

P. 227, rîndul 11. N. Bălăşescu, *Gramatica românéscă pentru Seminariĭ*. Sibiĭ, 1848, conţine (p. XI—XXX) o Istorie pe scurt a literatureĭ gramaticale românescĭ, în mare parte după prefaţa Gramaticeĭ luĭ Eliad.

P. 238, nota 1. Partea II din cartea luĭ Silaşĭ, Gherla, 1881.

P. 246 notă. Menţionata bucată umoristică a d-luĭ Odobescu figurézá în ale sale *Scrierĭ* II, 337—341 sub titlul de «Prânzul academic».

P. 257 notă. Cf. recensiunea luĭ Putnoki, reprodusă în «Ungaria» d-luĭ Moldovan N. 5 (1892) şi Tiktin în Literaturblatt f. rom. u. germ. Philologie VIII (1886), p. 33 u.

P. 307 notă. De la Gramatica română-rusă a luĭ Toader Sholeru (Iaşĭ, 1779) apărură în Rusia diferite lucrărĭ gramaticale asupra limbeĭ române, importante pentru exactitatea reproduceriĭ: Stefan Margella, *Gramatică rusască şi românéscă* închipuită de... şi tipărită de departamentul obşteşteĭ învĕţăturĭ în rusesce şi romănesce, 3 vol. Petersburg, 1827. — Ginkulow (cf. p. 307). — Doncev, *Cursul primitiv de limbă românéscă*, 2 părţĭ. Kişineŭ, 1869.

P. 318 notă. Cf. Lundell, De l'étude des dialectes în Techmer's Internationale Zeitschrift I, 308 u.

P. 326 notă. Adaogă: Vaĭda, Material jargon de dialect sĕlagian în Tribuna VII, 83 u.

P. 329, rîndul 10. Adaogă: saŭ expresiunea eroismuluĭ ca în cântecele haĭducescĭ.

P. 340, rîndul 6: citesce *desparte* în loc de *departe*.

P. 341, rîndul 13. Despre Marienescu: cf. Ar. Densuşanu în «Aventurĭ literare» (Buc. 1881), p. 17—24.

P. 342, rîndul 13. Primul culegĕtor de ariĭ române a fost Rou-

schitzki : *42 Chansons et danses moldaves, valaques, grecs, et turcs,* traduit, arrangés. Iassy, 1834 (după cum mĕ asigură d. Burada), apoĭ urmară Ehrlich și Miculi. Cf. Berdescu, *Ariĭ naționale române*, 14 caete.

P. 343, nota 1. Adaogă: I. Florentin Pop, *Cântece voĭnicescĭ despre ḑile din bĕtrânĭ*. Bĕrlad, 1870.

P. 343, nota 2. Adaogă: Iosif Vulcan, *Doĭne române*. Budapest, 1877. — T. Daul, *Colinde și cântece populare*. Arad, 1890. — Bărsescu, *Cincĭ-ḑecĭ de colinde*. Brașov, 1890.— *O mie doĭne, strigăturĭ și chiuiturĭ*, culese de maĭ mulțĭ învĕțătorĭ zeloșĭ. Brașov, 1892. — O însemnată colecțiune de poesiĭ populare din Transilvania de d. I. G. Bibicescu va apare în curînd.

P. 344. Adaogă: Simionescu, *Legende și cântece populare culese în Basarabia*. Petersburg, 1889.

P. 353, nota 1. Adaogă: T. Daul, *Poesiĭ naționale, Poveștile Bihoruluĭ și florĭ de la câmpie*. Arad, 1891 (apărut-aŭ ?)

P. 367, nota. D. Pop Reteganul anunță în Familia din Pesta (1892, p. 549) publicarea apropiată a uneĭ voluminóse colecțiunĭ (50 cóle) de «Datinĭ și credințe poporale», coprinḑênd în ale eĭ 5 părțĭ întréga vĭață etică a poporuluĭ român din Ardél.

P. 376 notă. Cartea d-luĭ dr. Rudow (*Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart*. Wernigerode, 1892) nu împlinesce condițiunile uneĭ tratărĭ sciințifice a materieĭ: cf. a mea recensiune în Revista Nouă V. (1892), N. 6—7.

P. 382, rîndul 17. Adaogă: Evangeliarul din British Museum, transcris de d. Gaster, va apare în curînd, cu introducere și glosar.

P. 388, nota 2. Despre Crestomatia d-luĭ Gaster : cf. încă Augsburger Allg. Zeitung, Beilage d. 15 Ian. 1892.

P. 389, rîndul 2. Adaogă: Const. Pop, *Vécul al XVII-lea*. Limba și literatura română. Galațĭ, 1892. St. Dinulescu, *Notițe despre vĭața și scrierile Mitropoliților Varlam și Dosofteiŭ*. Cernăuțĭ, 2 broșurĭ, 1885—86.

P. 393, nota. Adaogă: Pauli, *Description ethnographique des peuples de la Russie*. Petersb. 1862 (in folio) și Petermann, *Die Ethnographie Russlands*. Gotha, 1878 (Ergänzungsheft N. 54 la Geographische Mitteilungen).

TABLA MATERIILOR

INDICE DE NUME PROPRII

